

ΕΚΠ
Η
2624

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑΣ

Φοέκεας

25 Π 36

2)

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΗ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΗΣ Β' ΤΑΞΕΩΣ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΥΠΟ

1) Θ. Β. ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΚΑΙ Α. Κ. ΣΠΑΘΑΚΗ

ΕΓΚΡΙΘΕΙΣΑ ΕΝ ΤΩ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΩ ΤΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΒΡΑ' ΝΟΜΟΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΔΟΤΗ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΛΟΝΗΣ

ΕΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑΣ

1894 αυτή και υπό του Παύλου

ΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

624H

Αριθ. Πρωτ. 13081
Διεκπ. 11545

Ἐν Ἀθήναις τῆ 14 Ἰουλίου 1894.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ

ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τοὺς κκ. Θ. Βενιζέλον καὶ Α. Σπαθόκη

Ἐχόντες ὑπ' ὄψιν τοὺς νόμους ΑΜΒ' τῆς 22 Ἰουνίου 1882, ΑΧΙ' τῆς 20 Δεκεμβρίου 1887 καὶ ΒΡΑ' τῆς 14 Ἰανουαρίου 1893, τὰ σχετικὰ Βασιλικά Διατάγματα περὶ διδακτικῶν βιβλίων τῆς μέσης καὶ στοιχειώδους ἐκπαίδευσως, καὶ τὴν ἐκθεσὶν τῆς οἰκείας ἐπιτροπείας, ἀηλοῦμεν ὑμῖν, ὅτι ἐγκρίνομεν τὴν εἰς τὸν διαγωνισμόν ὑπεβλήθεισαν ἱστορίαν τῶν Ῥωμαίων καὶ τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὅπως εἰσαχθῆ ἐπὶ ἐν σχολικὸν ἔτος ἤτοι τὸ προσεχὲς 1894—1895 ὡς μόνον διδακτικὸν βιβλίον διὰ τοὺς μαθητὰς τῆς δευτέρας τάξεως τῶν Γυμνασίων, δημοσίων, δημοσυντηρητῶν καὶ ἰδιωτικῶν. Καλεῖσθε δὲ ὅπως ἐκτελέσητε τὰ ὑπὸ τῶν εἰρημένων νόμων καὶ Β. Διαταγμάτων ὑπαγορευόμενα καὶ τὰς ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ἐπισημασμένας παρατηρήσεις.

Παρασημειωτικῆς

ΗΛΙΑΔΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

624H

2624^H

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΗ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΗΣ Β' ΤΑΞΕΩΣ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΥΠΟ

Θ. Β. ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΚΑΙ Α. Κ. ΣΠΑΘΑΚΗ

ΕΓΚΡΙΒΕΙΣΑ ΕΝ ΤΩ ΔΙΑΓΟΝΙΣΜΩ ΤΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ „ΒΡΑ΄ ΝΟΜΟΝ

1940/94
[Signature]
Κ. Ν. Π.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Εκδοτής Γεωργιος Καζδωνης

Εκ του τυπογραφείου της τῆς Ἰασ

1894 αὐτὴ καὶ ὑπὸ τοῦ Παύλου

ΕΚΠ

Η

2624

ἠρροληθήκε ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Πᾶν γνήσιον ἀντίτυπον φέρει τὰς ὑπογραφὰς τῶν συγγρα-
φέων καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ Βιβλιοπωλείου τῆς «Ἑστίας».

[Faint purple ink stamp or signature]

τογραφείου τῆς Ἑστίας 1894 — 566.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΗ

Α'.

ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

§ 1. Σύντομος γεωγραφικὴ περιγραφὴ τῆς παλαιᾶς Ἰταλίας.

Ἡ ἐν τῷ μέσῳ τῶν πρὸς μεσημβρίαν τῆς Εὐρώπης μεγάλων χερσονήσων κειμένη ἰταλικὴ χερσόνησος ὠνομάσθη ἀπὸ τινος μικροῦ ἔθνους τῶν Ἰταλῶν, ὅπερ κατῴκει τὴν ἐσχάτην μεσημβρινὴν ἄκρην τῆς χώρας, Ἰταλία, καθ' ἣν καὶ οἱ ἐν Σικελίᾳ Ἕλληνες ὠνόμασαν τὴν νῦν Καλαβρίαν Ἰταλίαν. Ἀπὸ δὲ ταύτης ὕστερον διεδόθη τὸ ὄνομα Ἰταλία ἐφ' ἅπασαν τὴν μέχρι Μάκρα καὶ Ρουβίκωνος ποταμοῦ χώραν. Ἀπὸ δὲ Αὐγούστου διεδόθη καὶ περαιτέρω. Ἀρχαιότερον κατὰ τοὺς ποιητὰς ἐκαλοῦντο τὰ μὲν μεσημβρινοδυτικὰ τῆς Ἰταλίας μέρη Οἰνωτρία, τὰ δὲ μέσα Αὔσονια ἢ Ὀπικία, τὰ δὲ βορειοδυτικὰ παράλια Τυρρηνία, τὰ δὲ βορειοανατολικὰ Ὀμβρική καὶ τὰ μεσημβρινοανατολικὰ Ἰαπυγία.

Ἡ Ἰταλικὴ χερσόνησος πρὸς βορρᾶν ὄρη ἔχει τὰς Ἄλπεις καὶ τὸ ἀπὸ βορρᾶ πρὸς μεσημβρίαν διήκον ὄρος Ἀπεννίνον. Ἀπὸ τῶν ὀρέων τούτων ποταμοὶ λόγου ἄξιοι καταρρέουσιν ἀπὸ μὲν τῶν Ἄλπεων ὁ Πάδος, εἰς ὃν εἰσβάλλει ἄνωθεν ὁ Τίκινος, κάτωθεν δὲ ὁ Τρεβιάς· ἐκ δὲ τῶν Ἀπεννίνων ὁ Ἄρνος, ὁ Τίβερις καὶ ἄλλοι.

Ἡ Ἰταλία ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν μερῶν·

Α') Ἐκ τῆς βορείου Ἰταλίας, ἢ Γαλατίας τῆς ἐντὸς τῶν Ἄλπεων (Gallia cisalpina). Ἡ εὐφορος αὕτη καὶ ὑπὸ τοῦ Πάδου

διαρροεμένη κοιλάς διηρείτο· α') εἰς τὴν ἐπέκεινα τοῦ Πάδου χῶ-
ραν (transpadana). Ταύτης πόλεις ἦσαν τὸ Πατάβιον, ἡ Οὐήρων
(Verona), ἡ Μάντουα, ἡ Κρεμώνη, τὸ Μεδιόλανον καὶ ἡ Αὐ-
γούστη τῶν Ταυρίνων· β') εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ Πάδου (cispadana).
Ταύτης πόλεις ἦσαν ἡ Ραουέννα, ἡ Βονωνία καὶ ἡ Πλακεντία·
γ') εἰς τὴν Λυγιστικὴν. Ταύτης πόλεις ἦσαν ἡ Γένουα καὶ αἱ
Οὐερκέλλαι. Ἐν τῇ εἰρημένῃ Ἰταλίᾳ κατώκησαν ἀπὸ τοῦ 400
π. Χ. Γαλάται ἢ Κελτικὰ ἔθνη, ἅτινα καθυπέταζαν οἱ Ῥω-
μαῖοι ἐν ἔτει 322 π. Χ.

Β') Ἐκ τῆς μέσης Ἰταλίας. Αὕτη ἐξετείνετο πρὸς βορρᾶν μὲν
μέχρι τοῦ Ῥουβίκωνος καὶ Μάκτρα ποταμοῦ, πρὸς μεσημβρίαν δὲ
μέχρι τοῦ Φρέντου καὶ Σιλάριδος. Εἰς μὲν τὰ δυτικά τῆς μέσης
Ἰταλίας ἔκειντο· α') ἡ *Τυρρηνία*. Ἡ πεδινὴ καὶ εὐφορος αὕτη
χώρα εἶχε δώδεκα πόλεις, ἐξ ὧν ἐπισημότεραι ἦσαν τὸ Κλούσιον
καὶ οἱ Οὐήιοι. Οἱ Τυρρηνοὶ ἐγένοντο ὀνομαστοὶ διὰ τε τὴν θρη-
σκίαν, τὴν πολιτείαν, τὸ ἐμπόριον, τὴν ναυτιλίαν καὶ τὰς τέ-
χνας· β') τὸ *Λάτιον*, χώρα ὀρεινὴ καὶ ὑπὸ πολλῶν ἔθνῶν οἰκου-
μένη, οἷον τῶν Λατίνων, τῶν Σαθίνων, τῶν Αἰκανῶν, τῶν Οὐο-
λούσκων καὶ ἄλλων. Πόλεις τοῦ Λατίου ἦσαν ἡ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς
ὄχθης τοῦ Τιβέρεως κειμένη ἐπτάλοφος Ῥώμη, ἡ Ἄλβα Λόγγα,
ἡ Ὠστία, τὸ Λαουίνιον, τὰ Ἄρπινα, αἱ Μιντοῦρναι, τὸ Ἄντιον
καὶ ἡ Τερρακίνα· γ') ἡ εὐφορος *Καμπανία*. Ταύτης πόλεις ἦσαν
ἡ Καπύη, ἡ Κύμη, ἡ Νεάπολις, τὸ Ἡράκλειον, ἡ Πομπηία καὶ
ἡ Νῶλα. Εἰς δὲ τὰ ἀνατολικά ἔκειντο· α') ἡ *Οὐμβρικὴ*. Ταύτης
πόλεις ἦσαν τὸ Ἀρίμινον καὶ τὸ Σεντῆνον· β') ἡ *Πικεντία*, χώρα
πεδινὴ καὶ εὐφορος, πόλεις ἔχουσα τὴν Ἀγκῶνα καὶ τὸ Ἄσκουλον.
γ') ἡ *Σαμνίτις*, χώρα ὀρεινὴ καὶ κατοικουμένη ὑπὸ ἀτιθάσων
ἔθνῶν, οἷον τῶν Σαμνιτῶν, τῶν Μαρρουκίανων, τῶν Πελιγνῶν κτλ.
Πόλεις δὲ τῆς Σαμνίτιδος ἐπίσημοι ἦσαν τὸ Βενέβεντον, τὸ Καύ-
διον καὶ τὸ Κορφίνιον.

Γ') Ἐκ τῆς κείτω Ἰταλίας. Ταύτης πρὸς μὲν τὰ δυτικά ἔκειντο·
α') ἡ *Λευκανία*. Ἡ ὀρεινὴ αὕτη χώρα κατωκίετο ὑπὸ Σαβέλλων
καὶ Λευκανῶν, οἵτινες καθυπέταζαν τοὺς παλαιοὺς κατοίκους, Πε-
λασγούς, Οἰνωτροὺς καὶ Ἰάπυγας· πόλεις δὲ εἶχεν ἡ Λευκανία τὴν

Σύβαριν, τὸ Παῖστον ἢ τὴν Ποσειδωνίαν, τοὺς Θουρίους καὶ τὴν Ἡράκλειαν· β') Ἡ Βρουττία, ἡ νῦν Καλαβρία. Ταύτης πόλεις ἦσαν ἡ Κρότων, τὸ Ῥήγιον καὶ ἡ Κωνσεντία· γ') Ἡ Ἀπουλία, ἡ ἀνατολικῶς κειμένη καὶ ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Αὐφίδου διαρρεομένη, ἡς πόλεις ἦσαν αἱ Κάνναι, ἡ Οὐενουσία καὶ τὸ Ἄσκουλον· δ') Ἡ Καλαβρία, ἡ μεσημβρινῶς τῆς Ἀπουλίας κειμένη καὶ πόλεις ἔχουσα τὸ Βρεντήσιον, τὸν Τάραντα καὶ τὸν Ὑδροῦντα.

§ 2. Διαίρεσις τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας.

Ἡ ἱστορία τῶν Ῥωμαίων διαιρεῖται εἰς πέντε περιόδους, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη ἄρχεται ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης καὶ διήκει μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς τῶν βασιλέων ἀρχῆς, ἧτοι ἀπὸ τοῦ 754—509 π. Χ. Ἡ δὲ δευτέρα ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας μέχρι τῆς ἀρχῆς τῶν καρχηδονιακῶν ἢ λιβυκῶν πολέμων, ἧτοι ἀπὸ τοῦ 509 μέχρι τοῦ 264 π. Χ. Ἡ δὲ τρίτη ἀπὸ τῶν καρχηδονιακῶν πολέμων μέχρι τῆς στάσεως ἐπὶ τῶν Γράκχων ἧτοι ἀπὸ τοῦ 264—133 π. Χ. Ἡ δὲ τετάρτη ἀπὸ τῆς ἐπὶ τῶν Γράκχων στάσεως μέχρι τῆς Αὐγούστου, ἧτοι ἀπὸ τοῦ 133—30 π. Χ. Ἡ δὲ πέμπτη, ἀπὸ Αὐγούστου μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἧτοι ἀπὸ τοῦ 30 π. Χ. μέχρι τοῦ 476 μ. Χ.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α'.

ΑΠΟ ΤΗΣ ΚΤΙΣΕΩΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΥΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΑΡΧΗΣ (754 - 509 Π. Χ.)

§ 3. Περὶ τῶν ἀρχαιοτάτων κατοίκων τῆς Ἰταλίας.

Τὸ πάλαι κατέκουν τὰ μὲν βορειοδυτικὰ τῆς Ἰταλίας οἱ Λίγυρες, ὧν ἡμόφυλοι ἦσαν οἱ ἐν Σικελίᾳ Σικελοί· τὰ δὲ βορειοανατολικὰ οἱ Ἰλλυριοὶ (οἱ Λιβυρνοὶ καὶ οἱ Ἐνετοί), ὧν συγγενεῖς ἦσαν οἱ ἐν τῇ Ἀπουλίᾳ Ἰάπυρες, οἵτινες ἐτήρουν μέχρι τῆς τετάρτης

π. Χ. ἑκατονταετηρίδος τὰ τῆς γλώσσης αὐτῶν ἰδιώματα καὶ τὰ ἦθη, ὕστερον δὲ ταχέως ἐξηλληνίσθησαν· τὰ δὲ πρὸς μεσημβριάν καὶ τὰ πρὸς δύσιν τῶν Ἀπεννίνων κατεῖχον οἱ **Τυρρηνοί**, οἵτινες διέφερον τῶν Ἰταλῶν κατὰ τε τὴν γλῶσσαν, τὰ ἦθη καὶ τὴν θρησκείαν καὶ εἶχον λόγου ἄξιον πολιτισμὸν. Οὗτοι ἐπεμελήθησαν τῆς γεωργίας, τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν τεχνῶν, οἶον τεκτονικῆς, πλαστικῆς καὶ ζωγραφικῆς. Οἱ δὲ Ἰταλοί, ἡ ἐπισημοτέρα φυλὴ, κατῴκουν τὰ μέσα καὶ μεσημβρινὰ τῆς χερσονήσου. Οὗτοι ἐχωρίσθησαν εἰς δύο κυρίους κλάδους, εἰς τοὺς **Λατίνους** καὶ εἰς τοὺς **Ὀμβρο-Σαβέλλους**. Οἱ μὲν Λατῖνοι κατῴκουν τὸ Λάτιον καὶ ἐγένοντο σὺν τῷ χρόνῳ κύριοι ἀπάσης τῆς χερσονήσου· τῆς δὲ Ὀμβρο-Σαβελλικῆς φυλῆς ἦσαν οἱ **Ὀμβροί**, οἱ **Ρούτουλοι**, οἱ **Σαβῖνοι**, οἱ **Ὀδολοῦσκοι** καὶ ἄλλοι. Τῶν δὲ Σαβίνων, ὧν ἔδρα ἦτο τὸ Ἀμίτερον, γέννη ἦσαν οἱ Πικεντῖνοι, οἱ Μαρρουκῖνοι, οἱ Πελιγνοί, οἱ Μάρσοι καὶ οἱ Σαμνῖται. Ἀπὸ δὲ τῶν Σαμνιτῶν πάλιν κατήγοντο οἱ **Καμπανοί**, οἱ **Λευκανοί** καὶ οἱ βορειότερον οἰκοῦντες **Ἄπουλοι**. Οἱ δὲ κατὰ τὸ 400 π. Χ. εἰσελάσαντες εἰς τὰ βόρεια τῆς Ἰταλίας Κελτοὶ ἢ Γαλάται ἐπιμόνως ἀνθίσταντο εἰς τὴν μετὰ τῶν Ἰταλῶν ἀνάμιξιν καὶ συγχώνευσιν. Τὰ ἐπισημότερα τούτων γέννη ἦσαν οἱ Ἴνσομβρες, οἱ Κενομανοί, οἱ Οὐήιοι καὶ οἱ Σένονες.

Οἱ δ' Ἕλληνες ἀπὸ τῆς ὀγδόης ἤδη ἑκατονταετηρίδος ἔκτισαν πλῆθος ἀποικιῶν ἐπὶ τῶν παραθαλασσίων καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας, ἐξ ὧν καὶ μεγάλη Ἑλλὰς τὸ μέρος αὐτὸ τῆς χερσονήσου ἐκλήθη.

Οἱ πόλεμοι τῶν κατὰ διαφόρους ἐποχὰς καὶ πιθανῶς διὰ ξηρᾶς εἰσβαλόντων εἰς Ἰταλίαν εἰρημένων λαῶν ἀποτελοῦσι τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαιοτάτης Ἰταλίας.

§ 4. Περὶ τῶν βασιλέων τῆς Ῥώμης κατὰ τὰς παραδόσεις τῶν Ῥωμαίων.

Λέγεται ὅτι ἡ Ἄλβα Λόγγα, ἧτις ἐκτίσθη μετὰ τὰ τρωικὰ ὑπὸ τοῦ Ἀσκανίου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Αἰνείου, ἐγένετο μητρόπολις τῆς Ῥώμης. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐβασίλευον ἐπὶ 300 ἔτη οἱ ἀπόγονοι τοῦ Αἰνείου. Τούτων τελευταῖοι ἦσαν οἱ ἀδελφοὶ Νομίτωρ καὶ Ἀμούλιος. Ὁ Ἀμούλιος ἐκβαλὼν, ὡς λέγουσι, τὸν Νομίτωρα ἐβα-

σίλευσεν αὐτός· ἵνα δὲ μὴ τι πάθῃ ὑπὸ τῶν τέκνων ἢ τῶν ἐγγόνων τοῦ ἀδελφοῦ, τὸν μὲν υἱὸν αὐτοῦ ἐδολοφόνησε, τὴν δὲ θυγατέρα Ῥέαν Σιλβίαν ἱερείαν τῆς Ἑστίας κατέστησεν, ἵνα ἄτεκνος διαμείνῃ. Αὕτη ὅμως κατὰ τὸν μῦθον ἐγέννησεν ἐκ τοῦ Ἄρεως τέκνα διδύμα. Μαθῶν ὁ Ἀμούλιος τὴν γέννησιν τῶν τέκνων τὴν μὲν μητέρα Ῥέαν ἐπνίξεν ἐν τῷ ποταμῷ, τὰ δὲ βρέφη διέταξε νὰ ρίψωσιν εἰς τὸν ποταμὸν Τίβεριν. Ταῦτα εὐρῶν ποιμὴν τις, Φαυστύλος καλούμενος ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ παρά τινα συκῆν ἐκσωθέντα καὶ θηλάζοντα τοὺς μαστοὺς λυκαίνης, ἀνέλαβε καὶ ἐκόμισεν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, ἔνθα ἐθήλασεν αὐτὰ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Λαυρεγτία, ὀνομασθέντα Ῥωμύλος καὶ Ῥῶμος. Οὗτοι ἀνδρωθέντες μεταξὺ τῶν ποιμένων, ἐν οἷς διέκρεπον κατὰ τε τὴν ἀνδρίαν καὶ τὸ φρόνημα, καὶ μαθόντες ἐκ τύχης τίνος τέκνα ἦσαν, τὸν μὲν Ἀμούλιον ἀπέκτειναν, τὴν δὲ βασιλείαν ἀπέδωκαν πάλιν εἰς τὸν πάππον Νομίτωρα. Μετὰ δὲ ταῦτα μεταβάντες εἰς ὃν ἐξετέθησαν τόπον ἔκτισαν εἰς ἀνάμνησιν πόλιν ἐπὶ τοῦ Παλατινοῦ, ἑνὸς τῶν αὐτοῦ ὑπαρχόντων ἑπτὰ λόφων, ἧτις ἀπὸ τοῦ Ῥωμύλου Ῥώμη ὠνομάσθη, τῇ 21 Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 754 π. Χ.

α') Ῥωμύλος. Ὁ Ῥωμύλος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ ἐβασίλευσε μόνος τῆς Ῥώμης. Ταύτην ταχέως ἠῤῥξησεν ἀποδείξας ἄσυλον ἀπάντων τῶν καταδιωκομένων ἀστυγεϊτόνων, ἐξ ὧν προσῆλθον πολλοί. Οὗτοι πρὸς διατήρησιν τῆς πόλεως ἐδέοντο γυναικῶν· οἱ ὄμοροι ὅμως λαοὶ ἤρνούοντο νὰ δώσωσιν αὐτοῖς τὰς θυγατέρας αὐτῶν εἰς γάμον, διὸ ὁ Ῥωμύλος ἐμηχανεύθη τὸ ἐξῆς. Προκηρύξας τὴν τέλεσιν ἀγῶνων εἰς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος προσεκάλεσαν εἰς θεὰν αὐτῶν τοὺς ὄμορους λαοὺς Λατίνους, Σαβίνους καὶ ἄλλους. Ἐν ᾧ δὲ οὗτοι ἀνυπόπτως ἐθεῶντο τοὺς ἀγῶνας οἱ Ῥωμαῖοι, σημεῖον δοθέντος, ἐπέπεσον εἰς τοὺς ξένους καὶ ἀρπάσαντες τὰς θυγατέρας αὐτῶν ἐνυμφεύθησαν αὐτάς. Αἱ ὕβρισθεῖσι Λατινικαὶ πόλεις ἐκινήθησαν κατὰ τῶν Ῥωμαίων· ἀλλ' ὁ Ῥωμύλος ἐνίκησεν αὐτάς καὶ τοὺς κατοίκους ἠνάγκασε νὰ μετοικήσωσιν εἰς τὴν Ῥώμην. Ὁ δὲ πρὸς τοὺς Σαβίνους πόλεμος τῶν Ῥωμαίων ἦτο δυσχερής. Οὗτοι στρατηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Τίτου Τατίου, τοῦ βασιλέως τῆς πόλεως Κύρεων, προήλασαν μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης· ἐν ᾧ δὲ

οἱ εἰρημένοι λαοὶ ἔμελλον νὰ συμπέσωσι κατ' ἀλλήλων προέβησαν εἰς τὸ μέσον αὐτῶν αἱ ἀρπαγεῖσαι θυγατέρες τῶν Σαβίνων καὶ ἐπράυναν αὐτούς. Μετὰ τῶν Σαβίνων συνεβιβάσθη ὁ Ῥωμύλος, προσλαβὼν αὐτούς μὲν συγκατοίκους, τὸν δὲ Τίτον Τάτιον συμβασιλέα. Οὗτοι κατόκησαν τὸ ἐπὶ τῶν λόφων Καπιτωλίου καὶ Κυρινίου μέρος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τατίου οἱ Σαβίνοι συνηνώθησαν μετὰ τῶν Ῥωμαίων καὶ συνεβασιλεύοντο ὑπὸ τοῦ Ῥωμύλου. Τοῦ Ῥωμύλου οὐ μόνον ἡ ἐν τοῖς πολέμοις τόλμη καὶ ἀνδρία ἐπαινεῖται, ἀλλὰ καὶ ἡ περὶ τὴν πολιτείαν σύνεσις· διότι καὶ νόμους καλοῦς ἐνομοθέτησε καὶ *γερουσίαν* (*senatum*) ἐξ ἑκατὸν ἀνδρῶν συνέστησεν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων Λατίνων, εἰς οὓς προστετέθησαν καὶ ἕτεροι ἑκατὸν ἐκ τῶν Σαβίνων. Ἐπειδὴ δὲ κατόπιν ὁ Ῥωμύλος ἐπίκρανε τοὺς γερουσιαστάς, διὰ τὸ πρὸς αὐτούς δεσποτικὸν καὶ αὐτόγνωμον, οὗτοι ἐξηφάνισαν αὐτόν, διαδώσαντες ὅτι ὁ Ῥωμύλος, ὅτε ἐξήταζε τὸν λαὸν ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ Ἄρεως, αἴφνης ἠφάνισθη ὑπὸ γενομένης φοβερᾶς θυέλλης ἀναρπαγεῖς ὑπὸ τοῦ πατρὸς Ἄρεως. Ταῦτα διέδωκεν ὁ γερουσιαστὴς Πρόκουλος, εἰς ὃν ἐπιφανεῖς ὁ Ῥωμύλος εἶπε τὴν εἰς οὐρανὸν ἀνάληψιν αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἡ Ῥώμη μέλλει νὰ κρατήσῃ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν· προσέτι δὲ ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι χρεωστοῦσι νὰ τιμῶσιν αὐτὸν ὡς θεὸν τῷ ὀνόματι *Κυρίνῳ*.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ῥωμύλου ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας ἐπὶ ἓν ἔτος ἡ γερουσία. Ὁ χρόνος οὗτος ἐκλήθη *μεσοβασιλεία* (*interregnum*). Ἐπειδὴ ὁμως ὁ δῆμος καταθλιβόμενος ὑπὸ τῶν δυνατῶν ἐζήτει βασιλέα, οἱ γερουσιασταὶ τῶν τε Ῥωμαίων καὶ Σαβίνων συμφώνησαν νὰ ἐκλεχθῇ μὲν βασιλεὺς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀλλ' ἐκ τοῦ ἔθνους τῶν Σαβίνων. Ὡς τοιοῦτος ἐξελέχθη Νουμᾶς ὁ Πομπήλιος.

β') *Νουμᾶς ὁ Πομπήλιος* (715-672). Τὸν Ῥωμύλον διεδέχθη Νουμᾶς ὁ Πομπήλιος ὁ γαμβρὸς τοῦ Τίτου Τατίου. Τούτου πολὺ ἐπαινεῖται ἡ τε δικαιοσύνη καὶ ἡ εὐσέβεια. Ὁ Νουμᾶς θέλων νὰ πρᾶυνη τὰ ἄγρια ἦθη τῶν Ῥωμαίων διὰ θρησκευτικῶν διατάξεων διέταξε καλῶς τὰ τῆς λατρείας τῶν θεῶν διαίρεσας τοὺς ἱερεῖς εἰς ὀκτὼ τάξεις, ὧν τιμιώτερος ἦτο ὁ σύλλογος τῶν *ποντιφίκων* (*pontifices*) ἦτοι τῶν ἀρχιερέων καὶ τούτων πάλιν

ἀνώτατος ἦτο ὁ λεγόμενος *μέγιστος ἀρχιερεὺς* (pontifex maximus). Ὁ αὐτὸς ἠῤῥῆσε τὸν ἀριθμὸν τῶν *Ἑστιάδων* παρθένων (ιεραίων τῆς Ἑστίας) ἀπὸ δύο εἰς τέσσαρας· κατέστησε δώδεκα φύλακας τῶν ἱερῶν ἀσπίδων τοῦ Ἄρεως, οἵτινες ὠνομάζοντο *Σάλιοι* (ὄρχησταί)· διώρισε φύλακας καὶ ἐπιτηρητὰς τῶν σπονδῶν καὶ τῆς εἰρήνης τοὺς κλουμένους *Φητιαλεῖς* (fitiales) ἤτοι εἰρηνοδίκας. Ὁ Νουμᾶς διένειμε τὴν ὑπὸ τοῦ Ῥωμύλου κατακτηθεῖσαν χώραν εἰς τε τοὺς Ῥωμαίους καὶ Σαβίνοὺς καὶ εἰς ἀσφάλειαν τῶν ὀρίων τῶν ἀγρῶν κατέστησε τὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ *Τέρμονος* (Terminus)· διώρθωσε τὸ ἡμερολόγιον προσθέσας εἰς τὸ τέως δεκάμηνον ἔτος ἐτέρους δύο μῆνας, τὸν Ἰανουάριον καὶ Φεβρουάριον, καὶ ἄλλα εἰρημικὰ ἐνομοθέτησε νομοθετήματα, ἅτινα ὡς ἔλεγεν ὑπηγόρευεν αὐτῷ ἡ νύμφη Ἥγερια.

γ') *Τύλλος Ὀστίλλιος* (673-641). Μετὰ τὸν Νουμᾶν βασιλεὺς ἐξελέχθη ὁ φιλοπόλεμος Τύλλος Ὀστίλλιος. Οὗτος καθυπέταξε τὴν Ἄλβαν μετὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἔκβασιν τῆς μονομαχίας τῶν τριδύμων Ῥωμαίων ἀδελφῶν Ὀρατίων πρὸς τοὺς ἐξ Ἄλβης τριδύμους ἀδελφοὺς Κουριατίους· εἶτα δὲ κατέσκαψεν αὐτήν, ὅτε ὁ Ἄλβανὸς στρατηγὸς Μέτιος Φουφέτιος ἐφωράθη προδότης ἐν τῷ κατὰ τῶν Φιδθηαίων πολέμῳ τῶν Ῥωμαίων, τοὺς δὲ κατοίκους αὐτῆς μετόπισεν ἐπὶ τοῦ Καιλίου λόφου.

δ') *Ἄγκος Μάρκιος* (641-616). Μετὰ τὸν Τύλλον Ὀστίλλιον ἀνέλαθε τὴν βασιλείαν ὁ ἐγγονὸς τοῦ Νουμᾶ Ἄγκος Μάρκιος. Οὗτος ἀποκατέστησε τὴν ἀμεληθεῖσαν λατρείαν τῶν θεῶν ἤνωσε τὸν Ἰανίκουλον λόφον μετὰ τῆς Ῥώμης κατασκευάσας ἄνω τοῦ Τιβέρεως γέφυραν (pons sublicius)· ἐπεμελήθη τοῦ ἐμπορίου, τῆς ἀσφαλείας τῶν κτημάτων τῶν πολιτῶν καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἐπιμιξίας· πρὸς τούτοις φκοδόμησε φυλακὰς εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Καπιτωλίου· ἐξέτεινε δὲ καθόλου τὸ κράτος τῆς Ῥώμης μέχρι τοῦ στομίου τοῦ Τιβέρεως, ἐνθα ἔκτισε τὸ ἐπίνειον αὐτῆς, τὴν Ὠστίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα πολεμήσας ἐκυρίευσεν πολλὰς πόλεις τῶν Λατίνων, ὧν τοὺς κατοίκους μετόπισεν ἐπὶ τοῦ Ἀβεντίνου λόφου.

ε') *Ταρκύνιος ὁ πρεσβύτερος* (priscus) (616-578). Τὸν

*Αγκον Μάρκιον διεδέχθη ὁ ἐπίτροπος τῶν τέκνων αὐτοῦ **Ταρκύνιος ὁ πρεσβύτερος**. Οὗτος λέγεται ὅτι ἦτο υἱὸς τοῦ ἐκ Κορίνθου Δημαράτου, ὅστις φεύγων ἐκ τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος ἐγκατεστάθη ἐν τῇ Ταρκυνία, πόλει τῆς Τυρρηνίας. Ὁ Ταρκύνιος ἔκτισεν εἰς μεταχέτευσιν τῶν τελμάτων ὑπόνομον μεγίστην (*cloaca maxima*), ἔτι δὲ τὴν ἀγορὰν (*forum*) καὶ τὸν μέγιστον ἵπποδρομὸν (*circus maximus*). Ὁ αὐτὸς ἤρξατο τῆς οἰκοδομῆς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ ἠύξησε τὸν ἀριθμὸν τῶν γερουσιαστῶν εἰς 300. Ἐν ταύτῳ καὶ πολέμους ἐπιτυχεῖς ἐπολέμησε πρὸς τε τοὺς Τυρρηνοὺς, τοὺς Σαβίνους καὶ τοὺς Λατίνους· ἐδολοφονήθη δὲ ὑπὸ τῶν υἱῶν τοῦ Ἀγκου Μαρκίου.

ς') **Σερούιος Τύλλιος** (578-534). Μετὰ τὸν Ταρκύνιον ἐβασίλευσεν ὁ Σερούιος Τύλλιος, ὅστις ἦτο υἱὸς αἰχμαλώτου ἡγεμονίδος τῶν Λατίνων, τῆς Ὀκρισίας, καὶ γαμβρὸς τοῦ Ταρκυνίου. Οὗτος, θεωρῶν ἐπικίνδυνον εἰς τὴν πολιτείαν τὴν ὑπάρχουσαν ἀνισότητα μεταξὺ τῶν τῆς μείζονος τάξεως πολιτῶν, τῶν καλουμένων πληβείων καὶ τῶν πατρικίων, καθ' ὅσον οἱ πρῶτοι δὲν ἦσαν ἐν ἴση μοίρᾳ μετὰ τῶν δευτέρων, καὶ θέλων νὰ συγχωνεύσῃ τὰς δύο ταύτας τάξεις εἰς ἀποτελέσειν μιᾶς κοινῆς πολιτείας, διήρρεσεν ἅπαντας τοὺς κατοίκους οὐχὶ ἀπὸ γένους, ἀλλ' ἀπὸ τιμῆματος (ἦτοι περιουσίας) εἰς 5 τάξεις ἢ συμμορίας καὶ εἰς 193 λόχους· κατὰ δὲ τὴν διαίρεσιν ταύτην ἐκανόνισεν ἐκάστου πολίτου τὰ πολιτικὰ δικαιώματα, τὸν τρόπον τῆς ὀπλίσεως καὶ τὴν φορολογίαν. Ὁ αὐτὸς κατέστησε τὴν Ῥώμην πρωτεύουσαν τοῦ δεσμοῦ τῶν Λατινίδων πόλεων. Τέλος ὁ Σερούιος ἐνέκλεισεν ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ περατωθέντι τείχει τῆς πόλεως τοὺς λόφους Ἡσκυλῖνον καὶ Οὐμιμάλιον· ἐδολοφονήθη δὲ καὶ οὗτος ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Λευκίου Ταρκυνίου τοῦ Ὑπερφάνου, ἀρχηγοῦ γενομένου συνωμοσίας τινὸς τῶν πατρικίων.

ζ') **Ταρκύνιος ὁ ὑπερήφανος** (534-509). Ὁ Λεύκιος Ταρκύνιος ὁ ἕνεκα τῆς ὑπεροφίας αὐτοῦ **ὑπερήφανος** (*superbus*) ἐπικαλούμενος, ἐβασίλευσε μὲν τυραννικῶς, ἀλλ' ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἐπωφελῆς τῇ Ῥώμῃ, καθόσον καὶ τοὺς Λατίνους καθυπέταξε καὶ πολλὰς τῶν Οὐλοούσων πόλεις ἐκυρίευσεν, οἷον τὸ Ἄντιον, τὴν Σούεσσαν τῶν Πωμεντίνων καὶ τοὺς Γαβίους, καὶ τὴν Ῥώμην ἐκό-

σμησε διά λαμπρῶν κτιρίων, καὶ ἰδίως διὰ τοῦ ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου ναοῦ τοῦ Διός, τῆς Ἑρας καὶ τῆς Ἀθηνᾶς. Ὁ αὐτὸς Ταρκύνιος κατέλυσε τοὺς νόμους τοῦ προκατόχου, ἢ ἀνισχύρους κατέστησεν αὐτούς, καθυπέβαλε τοὺς πληθεῖους εἰς βαρείας ἐργασίας καὶ περιώρισε τὸ ἀξίωμα τῶν γερουσιαστῶν, ὀημεύσας πολλῶν τὴν περιουσίαν καὶ πολλοὺς ἀποκτείνας. Τούτου ἕνεκα ἡ ἀρχὴ τοῦ Ταρκυνίου κατέστη ἐπαχθῆς καὶ μισητῆ, μέχρις οὗ ἡ αὐτοχειρία τῆς εὐγενοῦς Λουκρητίας, ἣν ἠτίμασεν ὁ υἱὸς τοῦ τυράννου Σέξτος, παρώρμησε τοὺς Ῥωμαίους εἰς στάσιν κατ' αὐτοῦ, πολιορκούντος τὴν Λατινικὴν πόλιν Ἀρδέαν. Τῆς στάσεως ἀρχηγὸς ἐγένετο ὁ Λεύκιος Ἰούνιος Βρούτος καὶ ὁ Κολλατῖνος. Ἐντεῦθεν ἐπῆλθεν ἡ τε ἐξωσις τοῦ Ταρκυνίου καὶ ἡ κατάλυσις τῆς βασιλείας τῷ 509 π. Χ.

§ 5. Περὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας ἐπὶ τῆς βασιλείας.

Ἡ ἐν Ῥώμῃ κοινότης συνέστη πιθανῶς ἐκ τῆς ἐνώσεως τριῶν φυλῶν (*tribus*), κατοικουσῶν παρὰ τὸν Τίβεριν, ἧτοι τῆς ἐπὶ τοῦ Παλατινοῦ λόφου *λατινικῆς* (Ῥαμνήσης=*Ramnes*), τῆς ἐπὶ τοῦ Κυριναλίου *σαβινικῆς* (Τατιήσης=*Tities*) καὶ τῆς ἐπὶ τοῦ Καιλίου *τυρρηρικῆς* ἢ *ἀλβανικῆς* (Λουκερήσης=*Luceres*). Ἐκάστη τῶν τριῶν τούτων φυλῶν διηρεῖτο εἰς 10 *φράτρας* (*curiae*) καὶ ἑκάστη φράτρα εἰς 10 *γένη* (*gentes*), ἅτινα διὰ κοινῶν θυσιῶν καὶ διὰ κοινῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων συνεδέοντο. Τὰ τῶν Ῥαμνήσεων καὶ Τατιήσεων ἑκαλοῦντο *maiores gentes*, τὰ δὲ τῶν Λουκερήσεων *gentes minores*. Τὰ μέλη τῶν γενῶν τούτων, ἧτοι οἱ καλούμενοι *πατρίκιοι* (*patricii*) ἀπετέλουν κατ' ἀρχὰς τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων (*populus romanus* ἢ *Quirites*). Οἱ πατρίκιοι ἐξήσκουν ἐν ταῖς *φρατρικαῖς ἐκκλησίαις* (*comitia curiata*) τὴν νομοθετικὴν δύναμιν καὶ ἦσαν κατ' ἀρχὰς οἱ μόνοι κάτοχοι κτημάτων. Ἐξ αὐτῶν ἐξελέγοντο ἰσοβίως ὑπὸ τῶν βασιλέων οἱ γερουσιασταὶ (εἰς ἕξ ἐκάστης *gentis*). Ἦδη πρὸ τῆς μορφώσεως τῆς τάξεως τῶν *πληβείων* ὑπῆρχε πρὸς τοῖς πατρίκιοις τάξις τις ἀνθρώπων καλουμένων *πελατῶν* (*clientes*). Οὗτοι ἦσαν ἄνθρωποι ὑποτελεῖς, ἐξαρτώμενοι παρὰ τῶν πατρίκων

(non liberi et sui juris) και προστατευόμενοι ὑπ' αὐτῶν ὡς πατρῶνων (patroni) ἐν τοῖς δικαστηρίοις, διό και ὑποχρεούμενοι νὰ βοηθῶσι τοὺς προστάτας. Ἡ δὲ κατοπιν μορφωθεῖσα τάξις τῶν πληβείων (plebeji) ἐκ τῶν συμπεριληφθέντων ἐξῴθεν ἦσαν μὲν ἐλεύθεροι και εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἔχωσι ἰδιοκτησίαν, ἀπεκλείοντο ὅμως κατ' ἀρχὰς τοῦ δικαίωματος τοῦ ἐκλέγειν ἄρχοντας και ἐκλέγεσθαι, και τοῦ ἔχειν ἐπιγαμίαν μετὰ τῶν πατρικίων· ὑφίσταντο δὲ πάντα τὰ πολιτικά βάρη πλὴν τῆς στρατείας.

Ὁ δὲ βασιλεὺς (rex), ἐκλεγόμενος ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις ἐν ταῖς φρατρικαῖς ἐκκλησίαις ἐκ τῶν πατρικίων, ἐδίκαζε, συνεκάλει τὴν τοῦ δήμου ἐκκλησίαν, ἔθυε και ἠγάετο ἐν τοῖς πολέμοις.

Διὰ τοῦ πολιτεύματος τοῦ Σερούιου Τυλλίου ἔλαβον κατὰ πρῶτον και οἱ πληβεῖοι δικαίωμάτα τινα πολιτικά. Διήρρησε δηλαδὴ ὁ βασιλεὺς οὗτος τὴν μὲν ῥωμαϊκὴν χώραν εἰς 4 ἀστυκὰς (urbanas) και 26 χωρικὰς (rusticas) μοῖρας (regiones), τὸν δὲ λαὸν κατὰ τὴν περιουσίαν εἰς 5 τάξεις ἢ συμμορίας (classes) και 193 λόχους (centuriae), ὧν ἕκαστος εἶχε ἀνά μίαν ψῆφον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, και ἀπετέλει ἐν τῷ πολέμῳ ἴδιον τμημα.

Ἡ πρώτη συμμορία (κεκτημένη περιουσίαν φέρουσαν ἐτήσιον εἰσόδημα 100,000 ἀσσαρίων¹) περιεῖχεν 80 λόχους βαρέως ὀπλισμένων και 18 λόχους ἱππέων. Ἡ δευτέρα συμμορία (75,000 ἀσσ.) περιεῖχεν 22 λόχους και ὑπηρετεῖ ἀνευ θώρακος. Ἡ τρίτη (50,000 ἀσσ.) περιεῖχεν 20 λόχους και ὑπηρετεῖ ἀνευ θώρακος και κνημιδῶν. Ἡ τετάρτη συμμορία (25,000 ἀσσ.) εἶχε 22 λόχους ἐλαφρῶς ὀπλισμένων. Ἡ πέμπτη (12,000 ἀσσ.) εἶχε 30 λόχους σφενδονητῶν. Πάντες οἱ λοιποὶ πολῖται καλούμενοι proletarii (ἄποροι) και capite censi ἀπετέλουν ἕνα λόχον (τὸν 193ον) και ἦσαν ἐλεύθεροι τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας.

Οἱ λόχοι συνερχόμενοι ἀπετέλουν τὰς λοχίτιδας ἐκκλησίας (comitia centuriata), αἵτινες συγκαλοῦμεναι κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τῶν βασιλείων εἶτα ὑπὸ τῶν ὑπάτων ἐβουλευοντο περὶ πάντων τῶν τῆς γερουσίας προβουλευμάτων, περὶ πολέμου και εἰρήνης κ. τ. λ. Οἱ πλού-

¹ Τὸ ἀσσάριον (as) = 10 περίπου λεπτοῖς.

σιοι πολῖται τῆς πρώτης τάξεως οἱ ἀποτελοῦντες 98 λόχους, ἤτοι πλέον τοῦ ἡμίσεως τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ, εἶχον τὴν πλειονοψηφίαν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ταύταις. Αἱ *φρατρικαὶ ἐκκλησίαι* (comitia centuriata) τῶν πατρικίων ἐξηκολούθουν ὑφιστάμεναι καὶ μετὰ τὴν σύστασιν τῶν λοχιτιδῶν ἐκκλησιῶν. Ἀκολουθῶς συνέστησαν καὶ αἱ *φυλετικαὶ ἐκκλησίαι* (comitia tributa), ἐν αἷς ἕνεκα τῆς κατ' ἄτομον ψηφοφορίας εἶχον τὴν ὑπεροχὴν οἱ πληθεῖοι. Αὐταὶ ἐκτῆσαντο πολιτικὴν σημασίαν ἤδη μετὰ τὴν Ἰδρυσιν τοῦ δημαρχικοῦ ἀξιώματος (494).

§ 6. Περὶ τῶν παρὰ Ῥωμαίοις Θεῶν.

Οἱ Ῥωμαῖοι θεοποιήσαν τὰς τῆς φύσεως δυνάμεις καὶ ἠθικὰς τινας ιδιότητας. Ὡς δὲ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, οὕτω καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις 12 ἦσαν οἱ κυριώτεροι θεοί· ἤτοι ὁ Ζεὺς (Jupiter), ὁ πατὴρ τῶν θεῶν· ὁ Ἄρης (Mars), ὁ θεὸς τοῦ πολέμου· ὁ Ἀπόλλων· ὁ Ποσειδῶν (Neptunus), ὁ θεὸς τῆς θαλάσσης· ὁ Ἥφαιστος (Vulcanus), ὁ θεὸς τοῦ πυρός· ὁ Ἐρμῆς (Mercurius), ὁ θεὸς τοῦ ἐμπορίου· ἡ Ἥρα (Juno), ἡ Ἑστία (Vesta), ἧς αἱ ἱέρειαι (vestales) ὑπεχρεοῦντο νὰ τηρῶσι τὸ σύμβολον αὐτῆς ἤτοι τὸ πῦρ ἄσβεστον· ἡ Δημήτηρ (Ceres)· ἡ Ἄρτεμις (Diana)· ἡ Ἀθηνᾶ (Minerva) καὶ ἡ Ἀφροδίτη (Venus). Παλαιότατος δὲ καὶ ἴδιος τῶν Ῥωμαίων θεὸς ἦτο ὁ Ἴανός (Janus), θεὸς πάσης καλῆς καὶ εὐτυχῆς ἀρχῆς. Εἰς τοῦτον τὸν θεὸν ἦτο καθιερωμένος ὁ μὴν Ἰανουάριος καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ἴανοῦ, οὗτινος ἡ πύλη ἀνοικτὴ μὲν οὔσα ἐδήλου τὸν ὑφιστάμενον πόλεμον, κλειστὴ δὲ διαμένουσα ἐδήλου τὴν ὑπάρχουσαν εἰρήνην. Πλὴν τούτων ἐτιμᾶτο παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις καὶ ὁ πανάρχαιος Ἰταλικὸς θεός, ὁ θεὸς τῆς σπορᾶς, τουτέστιν ὁ Κρόνος (Saturnus), ἐφ' οὗ ὑπῆρξεν ὁ χρυσοῦς αἰὼν· ὁ Κυρίνος (Quirinus)· ὁ Ἄρης τῶν Σαβίνων· οἱ ἐφέστιοι καὶ γενέθλιοι θεοὶ (Lares καὶ Penates). Αἱ πρὸς τοὺς θεοὺς τούτους τιμαὶ καὶ θυσίαι ἐτηροῦντο ὡς ὑπὸ τοῦ Νουμᾶ διατάχθησαν· ἐπεμελοῦντο δὲ αὐτῶν οἱ ἀρχιερεῖς.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἐν μεγάλαις ἐπιχειρήσεσι συνεβουλευόντο τοὺς θεούς. Πρὸς τοῦτο ὑπῆρχε τὸ γένος τῶν *οἰωνοσκόπων* (augures)

καὶ *λεροσκόπων* (*haruspices*). Τούτων οἱ μὲν ἐτεκμαίροντο τὴν θεϊαν βούλησιν ἐκ τῆς πτήσεως καὶ τῶν κρωγμῶν τῶν πτηνῶν, οἱ δὲ ἐκ τῶν σπλάγχων τῶν σφαγίων· ὡσαύτως δὲ διηρῶν τὴν θέλησιν τῶν θεῶν ἐρωτῶντες τὰ μαντεῖα ἢ συμβουλευόμενοι μαντικά τινα βιβλία, ἅτινα *Σιβύλλεια* καλούμενα, ἐτηροῦντο ἐν τῷ ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου ναῶ τοῦ Διός.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β΄.

ΑΠΟ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΩΝ
ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΑΚΩΝ Η ΛΙΒΥΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ (509-264 Π. Χ.)

§ 7. Περὶ ὑπατείας, Πορδύνα καὶ δικτατορίας.

Μετὰ τὴν ἐν Ῥώμῃ κατάλυσιν τῆς βασιλείας ἐξελέγοντο ἀντὶ ἐνὸς βασιλέως δύο ἐνιαύσιοι ἄρχοντες, οἵτινες κατ' ἀρχὰς ἐκαλοῦντο *πραίτωρες* (*Praetores*), εἶτα δὲ ὑπατοὶ (*consules*). Πρῶτοι δὲ ὑπατοὶ ἐγένοντο τῷ 509 ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Ταρκύνιος Κολλατῖνος, ὁ ἀνὴρ τῆς Λουκρητίας. Ὁ Βροῦτος φοβούμενος τὴν πανουργίαν τοῦ Ταρκυνίου ὤρκωσε τὸν δῆμον ὅτι οὐδέποτε πλέον θέλει στέρξει βασιλεῖς· μαθὼν δὲ ὅτι ἐξυφάνθη ἐν Ῥώμῃ συνωμοσία κατὰ τῶν καθεστώτων, εἰκάσει τὴν ὑπόθεσιν· ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ ἀνακρίσει εὗρεν ὅτι τὰ τέκνα αὐτοῦ μετέσχον τῆς συνωμοσίας παρέδωκεν αὐτὰ εἰς τὸν πέλεκυν τοῦ δημίου. Πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ κινδύνου ἐξῴσθησαν ἐκ Ῥώμης πάντες οἱ τῆς πεπτωκυίας βασιλείας συγγενεῖς, ἐπομένως καὶ αὐτὸς ὁ ὑπατος Ταρκύνιος Κολλατῖνος ὡς συγγενῆς τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἠναγκάσθη ἰκουσίως νὰ καταλίπη τὴν Ῥώμην, ἀντ' αὐτοῦ δὲ ἐξελέχθη ὑπατος ὁ Οὐαλέριος Ποπλικόλας. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Οὐλιεντανοὶ ἐκινήθησαν εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Ῥωμαίων, ἵνα ἀναγκάσωσιν αὐτοὺς νὰ δεχθῶσι πάλιν βασιλέα τὸν Ταρκύνιον, ὁ Βροῦτος ἐπελθὼν μετὰ τῶν Ῥωμαίων κατ' αὐτῶν ἐνίκησε μὲν αὐτοὺς παρὰ τὸ Ἄρσιον ἄλσος, ἀλλ' ἐφρονεῖθη

αὐτός τε καὶ ὁ Ἄρουντας, ὁ υἱὸς τοῦ Ταρκυνίου, μονομαχήσαντες.

Πορσήνας ὁ βασιλεὺς τοῦ Κλουσίου, πόλεως τῆς Τυρρηνίας, πρὸς ὃν κατέφυγεν ὁ ἐξωσθεὶς Ταρκύνιος, ἐπιθυμῶν ἵνα ἡ Τυρρηνικὴ ὁμοσπονδία, ἧς ἦτο προστάτης, ὠφελθῆ ἔκ τῆς ταραχῆς τῶν ἐν Ῥώμῃ πραγμάτων, ἐκινήθῃ κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Τούτους προσβαλὼν παρὰ τὸν Τίβεριν ἐνίκησε καὶ παρ' ὀλίγον κατελάμβανε τὴν Ῥώμην εἰ μὴ ἀνθίστατο ὁ ἀνδρεῖος **Ορατίος Κόκλῆς**, ὅστις στάς πρὸ τῆς ἐπὶ τοῦ Τυβέρεως γέφυρας, τῆς ἀγούσης εἰς Ῥώμην, ἡμύνετο κατὰ τῶν πολεμίων μέχρις οὗ οἱ Ῥωμαῖοι διέλυσαν τὴν γέφυραν, αὐτὸς δὲ ἐσώθη κολυμβῶν. Ὁ Πορσήνας, διανοούμενος ὅπως διὰ λιμοῦ ἀναγκάσῃ τοὺς Ῥωμαίους νὰ παραδώσωσι τὴν Ῥώμην ἤρξατο πολιορκῶν αὐτήν. Ἐν τῷ μεγίστῳ τούτῳ κινδύνῳ ἕτερος ἀνδρεῖος Ῥωμαῖος ὁ Μούκιος **Σκαϊόλας** μετέβη κρύφα εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων, ἵνα φονεύσῃ τὸν βασιλέα καὶ σώσῃ τὴν πατρίδα, ἀλλ' ἀντὶ νὰ φονεύσῃ τὸν Πορσήναν ἐρόνυσε τὸν γραμματέα αὐτοῦ, ὃν ὑπέλαβεν ἀντὶ τοῦ βασιλέως. Συλληφθεὶς δὲ καὶ ἀπειληθεὶς νὰ κατακαῆ ἀτρομήτως ἐξέτεινεν ἐπὶ τῆς καιούσης ἐσχάρας τοῦ βωμοῦ τὴν δεξιὰν χεῖρα, ἧτις ἐκάη. Ὁ Πορσήνας ἐκπλαγείς πρὸς τὴν τόλμην τοῦ ἀνδρὸς ἀφῆκεν αὐτὸν ἐλεύθερον. Τέλος οἱ Ῥωμαῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ ποιήσωσι πρὸς αὐτὸν εἰρήνην, δι' ἧς ἐξεχώρησαν αὐτῷ τὸ τρίτον τῆς χώρας αὐτῶν καὶ αὐτὰ πιθανῶς τὰ ὅπλα παρέδωκαν· ἔδωκαν δὲ καὶ ὁμήρους, ἐν οἷς ἦτο καὶ ἡ Κλοιλία, περὶ ἧς διηγοῦνται ὅτι δραπετεύσασα ἐρρίφθη εἰς τὸν ποταμὸν καὶ κολυμβῶσα ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πόλιν. Οἱ Ῥωμαῖοι φοβούμενοι τὴν ὀργὴν τοῦ Πορσήνα ἀπέπεμψαν αὐτὴν πρὸς αὐτόν, ἀλλ' ὁ Πορσήνας θαυμάσας τὴν τόλμην τῆς παρθένου ἀφῆκεν αὐτὴν ἐλευθέραν. Τότε διὰ νόμου, γενομένου ὑπὸ τοῦ Οὐαλερίου Ποπλικόλα, ἐδόθη εἰς τοὺς πληθεῖους ἡ ἄδεια νὰ ἐκκαλῶσι τὰς ἀποφάσεις τῶν ἀρχόντων εἰς τὰς λοχίτιδας ἐκκλησίας (*provocatio*). Ἐν τούτοις ὁ Ταρκύνιος ἐκίνει πάντα λίθον νὰ ἀναλάβῃ τὴν βασιλείαν· πρὸς τοῦτο παρέπεισε τοὺς Λατίνους εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Ῥωμαίων τῷ 496. Κατὰ τὴν ἐπικίνδυνον ταύτην περίστασιν ἐνομοθετήθη ἡ ἀρχὴ τοῦ δικτάτωρος

(dictatura). Ἦτο δὲ ἡ ἀρχὴ αὕτη μεγίστη καὶ ἀπεριόριστος· ὁ δικτάτωρ (dictator) εἶχε βασιλικὴν καὶ ἀνεύθυνον ἐξουσίαν, διαρκούσαν ἐπὶ ἕξ μῆνας· ἐξελέγετο δὲ ὁσάκις ἡ πόλις ἐκινδύνευεν ἢ ὑπὸ πολέμων ἢ ὑπὸ ἐμφυλίων κακῶν. Πρῶτος δικτάτωρ ἐγένετο ὁ Λάρκιος, εἶτα δὲ ὁ Ποστούμιος. Οὗτος ἐκστρατεύσας κατὰ τῶν Λατίνων ἐνίκησε τέλος αὐτοὺς πλησίον τῆς Ῥηγίλλης λίμνης τῷ 496 π. Χ. Ὅτε δὲ ἀπέθανεν ὁ παρὰ πάντων ἐγκαταλειφθεὶς Ταρκύνιος ἐν τῇ Κύμῃ τῷ 493 π. Χ. οἱ Ῥωμαῖοι ἐφιλιώθησαν μετὰ τῶν Λατίνων καὶ συνέστησαν ἑμοσπονδίαν εἰς ἀμοιβαίαν ὑπεράσπισιν.

§ 8. Περὶ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν πληθειῶν εἰς τὸ ἱερὸν ὄρος καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν ἐκλογῆς δημάρχων.

Ἐπειδὴ ὁ λαὸς κατετρώχετο καὶ ἐπένετο ἔνεκα τῶν τε πρὸς τοὺς πατρικίους χρεῶν καὶ τῶν συνεχῶν ἐκστρατειῶν, ἠναγκάσθη νὰ καταλίπῃ τὴν Ῥώμην καὶ νὰ ἀποχωρήσῃ (secessio) τῷ 494 π. Χ. εἰς τὸ παρὰ τὴν Ῥώμην ἱερὸν καλούμενον ὄρος (mons sacer). Οἱ πατρικιοὶ στενοχωρούμενοι ἐκ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν πληθειῶν ἐπεμψαν πρέσβεις ἵνα παρακαλέσωσιν αὐτοὺς ὅπως ἐπανέλθωσιν. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι ἐπέμενον, ἐστάλη πρὸς αὐτοὺς ὁ Μενήσιος Ἀγρίππας. Οὗτος διὰ τῆς διηγήσεως καὶ τῆς καταλλήλου ἐφαρμογῆς τοῦ μύθου τῆς κοιλίας καὶ τῶν μελῶν τοῦ ἀνθρώπινου σώματος κατώρθωσε νὰ μεταπέισῃ τοὺς στασιαστὰς ὅπως ἐπανέλθωσιν εἰς Ῥώμην, ὑποσχόμενος αὐτοῖς καὶ ἄφεσιν χρεῶν. Οἱ πληθεῖοι συνήνεσαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν Ῥώμην, ἀφ' οὗ ἐδόθη αὐτοῖς ἐξουσία νὰ ἐκλέγωσι κατ' ἔτος αὐτοὶ ἐξ αὐτῶν δημάρχους (tribuni plebis), ὧν ὁ ἀριθμὸς ἀπὸ τοῦ 457 ἠυξήθη κατὰ μικρὸν ἀπὸ δύο εἰς δέκα. Οὗτοι ἐκηρύχθησαν ἱεροὶ καὶ ἀπαθίαστοι (sacrosancti)· ἔργον δ' αὐτῶν ἦτο νὰ προστατεύωσι τὸν δῆμον, ἐνιστάμενοι (διὰ τῆς λέξεως veto) κατὰ πάσης βλαβερᾶς εἰς τὰ συμφέροντα αὐτοῦ ἀποφάσεως τῶν γερουσιαστῶν, καὶ δικαιοῦμενοι νὰ ἐνάγωσι καὶ αὐτοὺς τοὺς πατρικίους εἰς τὰς φυλετικὰς ἐκκλησίας (comitia tributa).

§ 9. Περὶ Κοριολανοῦ, πρώτου κληρουχικοῦ νόμου, Φαβίων καὶ Κιγκιννάτου.

Μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν μεταξὺ πληθείων καὶ πατρικίων συμφιλιώσιν ἤρξατο δεινὸς πρὸς τοὺς Οὐλοούσκους πόλεμος τῶν Ῥωμαίων, ὧν ἐστρατήγει ὁ Γάιος Μάρκιος, ὅστις διὰ τῆς ἀνδρίας καὶ συνέσεως ἐγένετο κύριος τῆς πρωτεύουσας πόλεως τῶν Οὐλοούσκων Κοριόλης, ἐξ ἧς καὶ Κοριολανὸς μετωνομάσθη. Οὗτος μισῶν τὸν δῆμον συνεβούλευσε τοὺς πατρικίους νὰ μὴ διανείμωσιν εἰς αὐτὸν τὸν ἐκ τῆς Σικελίας κομισθέντα εἰς τὴν Ῥώμην σῖτον κατὰ τινὰ γενομένην τότε σιτοδείαν, πρὶν οὗτος ἀποθέσῃ ἅτινα προσεκτῆσατο πολιτικὰ δικαιώματα. Ὁ δῆμος ἀγανακτῆσας προσεκάλεσεν αὐτὸν νὰ ἀπολογηθῆ εἰς τὰς φυλετικὰς ἐκκλησίας. Οὗτος ὅμως καταφρόνησας τὸν δῆμον ἀπῆλθε τῷ 491 ἐξόριστος εἰς τοὺς ἄλλοτε ὑπ' αὐτοῦ νικηθέντας Οὐλοούσκους, οὓς παρῶζυσε εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Πρὸς τοὺς Οὐλοούσκους, ὀδηγούμενος ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κοριολανοῦ, πολεμοῦντες οἱ Ῥωμαῖοι ἀπέτυχον καὶ ἀπώλεσαν πολλὰς πόλεις, τέλος ἐνεκλείσθησαν εἰς τὴν Ῥώμην, ἣν δεινῶς ἐπολιόρχουν οἱ πολέμιοι. Οἱ Ῥωμαῖοι κινδυνεύοντες νὰ πάθωσι ὑπὸ τοῦ λιμοῦ, ἔπεμψαν πρέσβεις πρὸς τὸν Κοριολανὸν ζητοῦντες εἰρήνην· ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ προτάσεις τοῦ Κοριολανοῦ ἦσαν ἐπαχθεῖς, οἱ πρέσβεις ἀπῆλθον ἄπρακτοι. Μετὰ τινὰς ἄλλας ματαίας πρεσβείας μετέβη εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων ἡ μήτηρ τοῦ Κοριολανοῦ μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ καὶ ἄλλων γυναικῶν. Ὁ Κοριολανός, ἰδὼν τὴν γηραιὰν μητέρα δακρῦσσαν καὶ γονυκλιτῶς ἰκετεύουσαν περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος αἰδεσθεῖς ἠνώρθωσεν αὐτήν· ἐπειπὼν δέ, « Νενίκηκας, ὦ μητὲρ, νίκην τῇ μὲν πατρίδι σωτήριον, ἐμοὶ δὲ ὀλεθρίαν » ἔλυσε τὴν πολιορκίαν καὶ ἐπανελθὼν ἐφρονεύθη ὑπὸ τῶν Οὐλοούσκων ὡς προδοὺς τὰ συμφέροντα αὐτῶν. Ὁ πρὸς ἀλλήλους ἀγὼν τῶν πατρικίων καὶ πληθείων, ὃν ἐπ' ὀλίγον διέκοπτον οἱ πρὸς ἄλλοιους λαοὺς πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων, ἐξήφθη ἐπὶ μᾶλλον κατὰ τὴν παρούσαν ἐποχὴν· πολὺς δὲ παρῆλθε χρόνος μέχρις οὗ οἱ πληθεῖοι τύχωσι τῶν αὐτῶν τοῖς πατρικίαις δικαιωμάτων. Τοῦ πο-

λυχρονίου τούτου ἀγῶνος αἴτιοι ἐγένοντο οἱ πατρίκιοι, οἵτινες ἐκθύμως ἠγωνίζοντο νὰ ματαιώσωσι πᾶσαν προτεινομένην ὑφ' οἰουδῆποτε ὑπὲρ τῶν πληθείων παραχώρησιν πολιτικῶν δικαιωμάτων. Οὕτως, ὅτε ὁ ὑπάτος Σπόριος Κάσσιος προὔτεινε τῷ 486 τὸν πρῶτον κληρουχικὸν νόμον (lex cassia agraria), καθ' ὃν ἐδίδετο τὸ δικαίωμα εἰς τοὺς πένητας τῶν δημοτῶν νὰ λαμβάνωσι καὶ αὐτοὶ μέρος ἐκ τῶν ἐν πολέμοις κεκτημένων γαιῶν, οἱ πατρίκιοι καὶ τὸν προταθέντα νόμον ἐματαιώσαν καὶ τὸν προτεινόμενον Κάσσιον διαβληθέντα ὡς φίλαρχον καὶ οὕτω καταλειφθέντα ὑπὸ τοῦ πλήθους ἀπέκτειναν. Ἐν ταύτῃ δὲ οἱ Ῥωμαῖοι δεινούς διεξῆγον πολέμους πρὸς ἰσχυροὺς πολεμίους, οἷον τοὺς Οὐολούσκους, τοὺς Αἰκανοὺς καὶ τοὺς Οὐηιεντανούς, καθ' ὧν οἱ γενναῖοι Φάβιοι, 306 ὄντες, μετὰ τῶν πελατῶν ἐξεστράτευσαν καὶ ἀνδρείως πολεμήσαντες ἔπεσον παρὰ τὸν ἐν Τυρρηνίᾳ Κρεμέραν ποταμὸν τῷ 477. Ἄλλ' ἀφ' οὗ ὁ δήμαρχος Ποπλίλιος Βολέρων εἰσήγαγεν ἐν ἔτει 471 νόμον, δι' οὗ αἱ ἐκλογαὶ τῶν δημάρχων καὶ τῶν ἀγορανόμων (δηλαδή τῶν ἐπὶ τῶν οἰκοδομημάτων, ὁδῶν, ἀγορῶν κ.τ.λ. ἀρχόντων) ἔπρεπε νὰ γίνονται ἐν ταῖς φυλετικαῖς ἐκκλησίαις, ὃ δὲ Τερεντίλιος Ἄρσας εἰσήγαγεν ἕτερον νόμον τῷ 462 περὶ γραφῆς νόμων, ἡ τῶν πατρίκιων πρὸς τοὺς πληθείους ἕρις ἦτο τοσοῦτον φοβερὰ, ὥστε οἱ Αἰκανοί, ὠφελούμενοι ἐξ αὐτῆς, ἐπολέμουν ἐπιτυχῶς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ποτε πολὺν στρατὸν αὐτῶν ἐγλείσαντες εἰς στενὰ ἠπέιλον ἢ νὰ αἰχμαλωτίσωσιν ἢ νὰ ἀπολέσωσιν αὐτόν. Ἐν τῷ φοβερῷ τούτῳ κινδύνῳ οἱ Ῥωμαῖοι ἐξέλεξαν δικτάτωρα τῷ 458 π. Χ. τὸν συνετὸν καὶ φιλόπατρην Κιγκινάτον, ὅστις ἀπομακρυνθεὶς τῶν πολιτικῶν ἐγεώργει τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ. Οὗτος, ἐλθὼν εἰς Ῥώμην καὶ διαλλάξας τοὺς ἐρίζοντας, ἀπῆλθε μετὰ στρατοῦ κατὰ τῶν Αἰκανῶν καὶ νικήσας αὐτοὺς ἔσωσε τὸν στρατὸν, ἐπανελθὼν δὲ ἀπέθετο τὴν ἀρχὴν καὶ μετέβη πάλιν εἰς τὸν ἀγρὸν.

§ 10. Περὶ δυστάσεως τῆς δεκαρχίας.

Ὁ προμνημονευθεὶς δήμαρχος Γάιος Τερεντίλιος Ἄρσας, ἵνα περιορίσῃ τὴν αὐτογνωμοσύνην τῶν ὑπάτων καὶ πατρίκιων, εἰ-

τινες δικάζοντες κατ' ἄγραφά τινα ἔθιμα ἐδίκαζον πάντοτε πρὸς τὸ συμφέρον τῶν πατρικίων, προέτεινε πάλιν νὰ γραφῶσι νόμοι καθ' οὓς νὰ γίνωνται αἱ δίκαι. Μετὰ φοβερόν δὲ καὶ αἰματώδη ἀγῶνα ἐψηφίσθη ὁ νόμος οὗτος. Τούτου ἔνεκα ἐπέμφθησαν τρεῖς πρέσβεις εἰς τὰς ἐπισημωτέρας τῆς Ἑλλάδος πόλεις, μάλιστα δὲ εἰς τὰς Ἀθήνας, ἵνα μελετήσωσι τοὺς νόμους αὐτῶν καὶ παραλάβωσι ἐξ αὐτῶν τοὺς χρησιμωτέρους. Ὅτε δὲ οὗτοι ἐπανῆλθον ἐξελέγησαν τῷ 451 δέκα ἄνδρες ἐκ τῶν πατρικίων (decemviri), εἰς οὓς ἐπὶ ἓν ἔτος ἐδόθη δικτατωρική ἐξουσία, ἵνα γράψωσι τοὺς νόμους. Οἱ δέκαρχοι ἀναλαβόντες τὴν ἀρχὴν ἔγραψαν νόμους ἐπὶ δέκα χαλκῶν πινάκων· ἐπειδὴ δὲ ἔλειπον ἔτι νόμοι τινές, ἐξελέγησαν πάλιν ἐπὶ ἓν ἕτερον ἔτος δέκα ἄνδρες, ὧν οἱ 3 ἦσαν ἐκ τῶν δημοτικῶν, ἵνα συμπληρώσωσι τὸ ἔργον· μεταξὺ δὲ τῶν δέκα ἦτο καὶ ὁ Ἄππιος Κλαύδιος ὁ χρηματίσας δέκαρχος καὶ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος. Οἱ ἄνδρες οὗτοι προσέγραψαν δύο ἔτι πίνακας καὶ οὕτως ἀπετελέσθησαν οἱ καλούμενοι νόμοι τῶν δώδεκα πινάκων (leges duodecim tabularum). Οἱ δέκαρχοι κατὰ τὴν δευτέραν δεκαρχίαν κατεχράσθησαν τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν καὶ πολλὰς ἀδικίας ἐπραξαν, ὥστε πάντες οἱ πολῖται ἐγόγγυζον κατ' αὐτῶν. Ἐπέσπευσε δὲ τὴν πῶσιν αὐτῶν καὶ τὴν κατάργησιν τῆς δεκαρχίας ἡ ἄτιμος διαγωγή τοῦ Ἄππιου Κλαυδίου. Οὗτος ἐξ ἀγενοῦς πάθους ὀρμώμενος πρὸς τὴν καλὴν καὶ σεμνὴν Οὐιργινίαν, τὴν θυγατέρα ἑνὸς τῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τότε εὐριοκομένων λοχαγῶν, Οὐιργινίου ὀνομαζομένου, ἐζήτει δι' ἀναισχύντων τρόπων νὰ κρατήσῃ αὐτήν. Ταῦτα ἀκούσας ὁ λοχαγὸς ἔσπευσε εἰς τὴν Ῥώμην ἵνα σώσῃ τὴν κόρην· ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν κατώρθου διαμαρτυρούμενος καὶ κατακραυγάζων κατὰ τῆς ἀθαιρεσίας τοῦ Κλαυδίου, ἔλαβε ζήτησας τὴν ἄδειαν ἵνα ἀποχαιρετίσῃ τὴν κόρην· μετὰ δὲ τὸν ἀσπασμὸν λαβὼν μάχαιραν ἐκ τινος παρακειμένου κρεσπωλείου, ἀπέκτεινε αὐτήν εἰπὼν ὅτι «μόνον οὕτω δύναται νὰ σώσῃ τὴν τιμὴν τῆς θυγατρὸς σου». Ἐπὶ τῇ θλιβερᾷ ταύτῃ ἀγγελίᾳ ἀγανακτήσας ὁ στρατὸς καὶ ὁ ἐν Ῥώμῃ λαὸς ἐξάνεστη κατὰ τῶν δεκάρχων, κατέλυσε τὴν δεκαρχίαν καὶ ἀποκατέστησε τὰς προτέρας ἀρχὰς τῷ 449 π. X.

§ 11. Περὶ τῶν νόμων Οὐαλερίου καὶ Ὀρατίου, Κανουληίου καὶ περὶ χιλιαρχίας καὶ τιμητείας.

Οἱ πληθεῖσι μὴ εὐχαριστούμενοι εἰς τὰ τέως δοθέντα εἰς αὐτοὺς δικαίωματα, ἤρχισαν πάλιν νὰ στασιάζωσι. Πρὸς καθυσύχασιν αὐτῶν οἱ ὕπατοι Οὐαλέριος καὶ Ὀράτιος εἰσήγαγον νόμους τινὰς (ἐπωφελεῖς τῷ δήμῳ) τῷ 448, καθ' οὓς πρῶτον αἱ ἀποφάσεις τῶν φυλετικῶν ἐκκλησιῶν (plebiscita) ἔπρεπε νὰ ἰσχύωσιν ὡς νόμοι καὶ διὰ τοὺς πατρικίους, δευτέρον οὐδεὶς ἀρχῶν ἔπρεπε αὐτοῖς νὰ ἐκλέγηται ἄνευ τῆς εἰς τοῦτο ἐπινεύσεως τοῦ δήμου. Ἐκ τῆς ἐπικυρώσεως τῶν νόμων τούτων θαρρήσας ὁ δήμαρχος Κανουληῖος προὔβαλεν ἑτέρους δύο νόμους τῷ 445 π. Χ. Καὶ διὰ μὲν τοῦ πρώτου ἐπετρέπετο ἡ μεταξὺ τῶν πατρικίων καὶ πληθείων ἐπιγαμία (connubium), διὰ δὲ τοῦ δευτέρου εἶδιδετο τὸ δικαίωμα εἰς τοὺς πληθείους νὰ γίνωνται καὶ ἐξ αὐτῶν ὕπατοι. Καὶ τὴν μὲν πρώτην πρότασιν ἐδέχθησαν οἱ πατρικίαι μετὰ σφοδρὸν ἀγῶνα, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἰσχυρῶς ἀντέστησαν. Τέλος δὲ προὔτιμησαν νὰ καταλύσωσι τὴν ὑπατείαν καὶ ἀντὶ τῶν ὑπάτων ἐδέχθησαν νὰ ἐκλέγωνται κατ' ἔτος ἐξ ἀμφοτέρων τῶν τάξεων χιλιαρχοὶ μὲ ὑπατικὴν ἐξουσίαν (tribuni militares consulari potestate), οἵτινες ἦσαν κατ' ἀρχὰς τρεῖς, εἶτα τέσσαρες, κατόπιν ἐξ, ὕστερον ὀκτώ. Ἐν ταυτῷ ὅμως οἱ πατρικίαι ἀπεχώρισαν ἀπὸ τῆς ὑπατείας τὴν τιμητείαν (censura), ἣν ἐτήρησαν δι' ἑαυτοὺς. Ἐξελέγοντο δὲ δύο τιμηταὶ (censores), ὧν ἔργον ἦτο ἡ κατὰ πενταετίαν κατάταξις τῶν πολιτῶν κατὰ τὴν οἰκονομικὴν αὐτῶν κατάστασιν (lustrum): ἔτι δὲ ἡ ἐπιτήρησις τῶν ἠθῶν καὶ ἡ τιμωρία τῶν παρεκτρεπομένων.

§ 12. Περὶ ἀλώσεως τῶν Οὐνήων καὶ τοῦ Φαλερίου ὑπὸ τοῦ Καμίλλου.

Ἡ ἐν Ῥώμῃ ἡσυχία καθίστα τοὺς Ῥωμαίους νικητὰς ἐν τοῖς πολέμοις πρὸς τοὺς ὁμόρους λαοὺς. Οὕτως οἱ Ῥωμαῖοι οὐ μόνον τοὺς Αἰκανοὺς καὶ τοὺς Οὐολούσκους ἐνίκησαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὀχυρὰν πόλιν τῶν Οὐνήων τέλος ἐξεπόρθησαν μετὰ δεκαετῆ πολιορ-

κίαν ἔχοντες στρατηγὸν τὸν δικτάτωρα **Φούριον Κάμιλλον**. Κατὰ τὴν δεκαετῆ εἰρημένην πολιορκίαν τῶν Οὐήϊων βλέπομεν τὸ πρῶτον ἦδη καὶ μισθὸν διδόμενον εἰς τοὺς στρατιώτας (*stipendium*) καὶ ἐν χειμῶνι γινομένης ἐκστρατείας. Ὁ αὐτὸς Κάμιλλος ἐγένετο κύριος τοῦ ἐν Τυρρηνίᾳ Φαλερίου κατὰ τινα διήγησιν ὡς ἐξῆς. Ἐν ᾧ οὗτος ἐπολιόρκει τὴν πόλιν ὁ διδάσκαλος αὐτῆς ἐξαγαγὼν τοὺς παῖδας μετήνεγκεν αὐτοὺς εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν στρατόπεδον καὶ παρέδωκεν εἰς τὸν Κάμιλλον. Ὁ ὑπερήφανος στρατηγὸς τῶν Ῥωμαίων βδελυχθεὶς τὴν ἄτιμον τοῦ διδασκάλου πράξιν εἶπεν εἰς αὐτὸν (κατὰ τὸν ἱστορικὸν Λίβιον) τοὺς ἐξῆς ἀξιωμαθημονεύτους λόγους· « ὑπάρχουσι τοῦ πολέμου ὡς καὶ τῆς εἰρήνης δίκαια. Ταῦτα » ἡμεῖς ἐδιδάχθημεν νὰ σεβώμεθα. Τὰ ὄπλα κρατοῦμεν οὐχὶ κατὰ » τῆς μικρᾶς ταύτης καὶ ἀόπλου τῶν παιδῶν ἡλικίας, ἧς οἱ ἄνθρωποι φεῖδονται καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν πόλεων, ἀλλὰ κατὰ » τῶν φερόντων ὄπλα καὶ κατ' ἐκείνων οἵτινες μηδὲν παρ' ἡμῶν » κακὸν παθόντες προσέβαλον τὸ ῥωμαϊκὸν στρατόπεδον παρὰ τὴν » πόλιν τῶν Οὐήϊων. Τούτους σύ, τὸ κατὰ σέ, ὑπερέβαλες κατὰ » τὸ νέον κακούργημα. Ἐγὼ διὰ ῥωμαϊκῶν τρόπων, δι' ἀνδρίας, » δι' ἐργασίας καὶ διὰ τῶν ὄπλων θέλω νικήσει ὅπως καὶ τοὺς » Οὐηιεντανούς ». Μετὰ ταῦτα δέσας τὸν διδάσκαλον παρέδωκεν εἰς τὰ παιδία ἵνα μεταφέρωσιν εἰς τὴν πόλιν τύπτοντα αὐτὸν διὰ ῥαβδίων. Οἱ κάτοικοι τοῦ Φαλερίου θαυμάσαντες τὴν γενναιοφροσύνην τοῦ Καμίλλου παρέδωκαν αὐτῷ ἐκουσίως τὴν πόλιν. Ὁ Κάμιλλος μετ' ὀλίγον μισητὸς γινόμενος ἐνεκα τῆς ἀλαζονείας αὐτοῦ ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Ῥώμης.

§ 13. Περὶ τοῦ πολέμου τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς Γαλάτας.

Οἱ ἐν Ἰταλίᾳ Γαλάται ὁρμώμενοι ἐκ τῶν βορείων αὐτῆς μερῶν, ἐνθα κατώκουν, ἐπῆλθον κατὰ τῆς ἐπισήμου πόλεως τῶν Τυρρηνῶν, τοῦ Κλουσίου, ἔχοντες ἡγεμόνα τὸν Βρέννον· παροξυνθέντες δὲ ὑπὸ τῶν Φαβίων, τῶν ἀπεσταλμένων πρέσβειων τῶν Ῥωμαίων, ἔλυσαν τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως καὶ ἐπῆλθον κατ' αὐτῶν τῶν Ῥωμαίων, οὓς κατενίκησαν τῷ 390 παρὰ τὸν ποταμὸν Ἀλλίαν.

Ὁ Βρέννος εἰσβαλὼν εἰς τὴν καταλειφθεῖσαν ὑπὸ τῶν κατοίκων Ῥώμην ἐκυρίευσεν αὐτὴν πλὴν τοῦ Καπιτωλίου, ἔνθα κατέφυγον μετὰ τῶν πατρικίων πολλοὶ ἐκ τῶν γερουσιαστῶν. Ὀγδοήκοντα ὅμως ἐξ αὐτῶν, μὴ θέλοντες νὰ καταλίπωσι τὴν πατρίδα, ἔμειναν ἐπὶ τῶν ἐλεφαντίνων αὐτῶν ἐδρῶν ἀταράχως μέχρις οὗ ἐσφάγησαν ὑπὸ τῶν Γαλατῶν. Οἱ Ῥωμαῖοι οἱ πολιορκούμενοι ἐν τῷ Καπιτωλίῳ (ὅπερ ἔσωσεν ἐν τῷ μεταξύ ὁ ἀνδρῆϊος Μάρκος Μάλλιος ἀφρυνισθεὶς κατὰ τὴν ἐπίθεσιν τῶν Γαλατῶν ὑπὸ τῶν κραυγῶν τῶν ἱερῶν τῆς Ἑρας χηνῶν) καὶ κινδυνεύοντες ν' ἀπολεσθῶσιν ἐκ τοῦ λιμοῦ, ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσωσι πρὸς τὸν Βρέννον, παρέχοντες εἰς αὐτὸν ἀρκετὴν ποσότητα χρυσοῦ. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν ζύγισιν τούτου ὁ Βρέννος ἐπειράτο νὰ ἀπατήσῃ τοὺς Ῥωμαῖους θέτων ἐπὶ τῆς πλάστιγγος καὶ τὸ ξίφος αὐτοῦ, οὗτοι παρεπονθήθησαν. Τότε ὁ Βρέννος ταλανίζων αὐτοὺς ἀνέκραξεν· «οὐκί τοῖς ἠττημένοις» (*vae victis*). Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ ὁ ὑπὸ τοῦ δήμου ἐξορισθεὶς Κάμιλλος, ἀναδειχθεὶς ἐν τῇ ἐξορίᾳ δικτάτωρ ἐπῆλθεν ὡς λέγουσι, μετὰ στρατοῦ καὶ ἠκύρωσε τὴν συνθήκην νικήσας τοὺς Γαλάτας κατὰ κράτος. Μετὰ ταῦτα ἐπειδὴ οἱ Ῥωμαῖοι ἐβουλεύοντο νὰ καταλίπωσι τὴν καεῖσαν πόλιν καὶ μετοικήσωσιν εἰς τοὺς Οὐθίους, ὁ Κάμιλλος διὰ γενναίων λόγων οὐ μόνον ἀπέτρεψεν αὐτοὺς τῆς ἀνοήτου ταύτης βουλῆς, ἀλλὰ καὶ παρώρμησεν εἰς ἀνοικοδομὴν τῆς πόλεως· τούτου ἕνεκα ὠνομάσθη πατὴρ τῆς πατρίδος καὶ δευτέρος ἰδρυτῆς τῆς Ῥώμης (*pater patriae καὶ alter conditor urbis*).

Οἱ ὑπὸ τοῦ Καμίλλου στρατηγούμενοι Ῥωμαῖοι πολλοὺς κατενίκησαν πολεμίους, οἷον τοὺς Οὐλοῦσκους, τοὺς Αἰκκανοὺς, τοὺς Τυρρηνοὺς καὶ αὐτοὺς τοὺς Λατίνους, οἵτινες ἐζήτησαν νὰ ἀπολυθῶσιν ἀπὸ τῆς τῶν Ῥωμαίων συμμαχίας (387)· ὁ δὲ ἀντίπαλος τοῦ Καμίλλου Μάρκος Μάλλιος, ὁ ἐπονομασθεὶς Καπιτωλῖνος, ὀλιγωρούμενος ὑπὸ τῶν πατρικίων καὶ θέλων νὰ ἐκδικηθῇ αὐτοὺς, τοσοῦτον προσεκτήσατο τοὺς καταχρέους πληθεῖους δι' ἀτόκων δανείων καὶ διὰ προτάσεως εὐνοϊκοῦ νόμου, ὥστε προστάτης τοῦ δήμου ἐλέγετο (*patronus plebis*). Οἱ πατρίκιοι ὅμως φοβηθέντες κατηγόρησαν αὐτὸν ἐν τῇ φρατρικῇ ἐκκλησίᾳ ὡς βουλόμενον νὰ

καταστῆ βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων· αὕτη δὲ κατεδίκασεν αὐτὸν εἰς θάνατον, κρημνίσασα ἀπὸ τῆς Ταρπηίας πέτρας τῷ 384 π. Χ.

§ 14. Περὶ τῶν νόμων τοῦ Λικινίου Στόλωνος καὶ Λευκίου Σεξτίου.

Μετὰ τινὰς στάσεις καὶ ἔριδας τῶν πατρικίων καὶ τῶν πληθειῶν εἰσῆχθησαν διὰ τῶν δημάρχων Λικινίου Στόλωνος καὶ Λευκίου Σεξτίου τῷ 376 τρεῖς νόμοι εὐνοϊκοὶ διὰ τοὺς πληθείους, ἧτοι 1) νὰ ἐκλέγωνται πάλιν ὑπάτοι, ἐξ ὧν ὁ εἰς νὰ ἐκλέγηται ἐκ τῶν πληθειῶν· 2) ἕκαστος πολίτης νὰ μὴ δύναται νὰ κατέχη ἐκ τῶν δημοσίων ἀγρῶν πλείονα τῶν 500 πλέθρων· 3) ν' ἀφαιρεθῆ ἀπὸ πάντων τῶν ὀφειλομένων κεφαλαίων οἱ πληρωθέντες τόκοι, καὶ τὰ χρεῖα νὰ πληρωθῶσιν εἰς τρεῖς δόσεις ἐντὸς 3 ἐτῶν. Μετὰ δεκαετῆ ἀντίστασιν τῶν πατρικίων, ἐκυρώθησαν τέλος οἱ προταθέντες ὑπὸ τῶν συνεχῶς ἐκλεγομένων δύο εἰρημένων δημάρχων τρεῖς νόμοι, καὶ ὁ Σεξτίος ἐξελέχθη τῷ 366 π. Χ. πρῶτος ἐκ τῶν πληθειῶν ὑπάτος· ἀλλὰ καὶ πάλιν διέπραξαν οἱ πατρίκιοι νὰ χωρίσωσιν ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος τῆς ὑπατείας τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν καὶ ν' ἀναθέσωσιν αὐτὴν εἰς πατρίκιον, ὅστις ἐκαλεῖτο πραιτώρ (praetor)· ὡσαύτως καὶ τὴν ἀγορανομίαν (aedilitas) κατέστησαν ἀποκλειστικὴν ἀρχὴν τῶν πατρικίων. Ἐν τούτοις αἱ μεταξὺ τῶν πατρικίων καὶ πληθειῶν ἔριδες δὲν ἔπαυσαν εἰμὴ περὶ τὸ 300 π. Χ. ὅτε οἱ πληθεῖοι μετέλαβον ἀπασῶν τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν, τῆς ἀγορανομίας, τῆς δικτατωρίας, τῆς τιμητείας, τῆς πραιτωρίας καὶ τελευταῖον καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ποντίφικος, καὶ οὕτως ἐγένοντο ἰσότιμοι πρὸς τοὺς πατρίκίους.

§ 15. Περὶ τῶν πρὸς τοὺς Σαμνίτας πολέμων τῶν Ῥωμαίων.

Ἡ πρὸς ἀλλήλους ὁμόνοια τῶν Ῥωμαίων κατέστησεν αὐτοὺς ἀξίους καὶ δυνατοὺς νὰ πολεμήσωσι πρὸς πολλὰ καὶ δυνατὰ τῆς Ἰταλίας ἔθνη καὶ κατανικήσωσιν αὐτὰ. Τῶν εἰρημένων ἐθνῶν μαχιμώτεροι ἦσαν οἱ Σαμνῖται· πρὸς τούτους οἱ Ῥωμαῖοι τρεῖς φοβεροὺς ἐποίησαν πολέμους ἀπὸ τοῦ 343—290 π. Χ. Αἴτιοι τῶν εἰρημέ-

ων πολέμων ἐγένοντο αὐτοὶ οἱ Σαμνῖται. Οὗτοι ζήτησαντες νὰ αὐξήσωσιν τὴν δύναμιν αὐτῶν προσέβαλον πρώτους τοὺς γείτονας Σιδικίνους, οὓς ἐβοήθησαν μὲν οἱ Καμπανοί, ἀλλ' ἠττηθέντες καὶ οὗτοι ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων, εἰς οὓς παρέδωκαν ἑαυτοὺς κατὰ τὴν συμβουλὴν αὐτῶν. Ἐκ τούτου ἤρξατο ὁ πρῶτος πρὸς τοὺς Σαμνίτας πόλεμος, ὅστις ἐγένετο ἀπὸ τοῦ 343—341 π. Χ. Κατὰ τὸν πόλεμον τούτον οἱ Ῥωμαῖοι, στρατηγούμενοι ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Μάρκου Οὐαλερίου Κόρβου, ἐνίκησαν μετὰ δυσχερῆ ἀγῶνα δις τοὺς Σαμνίτας παρὰ τὸ ὄρος Γαῦρον καὶ παρὰ τὴν Σουέσσουλαν τῷ 343, ἠναγκάσθησαν ὅμως νὰ εἰρηνεύσωσι πρὸς τοὺς Σαμνίτας τῷ 341 διὰ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀπειλὴν τῶν Λατίνων.

Οἱ Λατῖνοι ζήτησαντες νὰ ἔχωσι καὶ αὐτοὶ τὰ αὐτὰ πολιτικὰ δίκαια ἅπερ εἶχον καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ νὰ ἐκλέγωνται καὶ ἐξ αὐτῶν καὶ γερουσιασταὶ καὶ ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων, καὶ μὴ εἰσακουσθέντες διέλυσαν τὴν μετὰ τῶν Ῥωμαίων συμμαχίαν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀγανακτήσαντες ἐκινήθησαν κατὰ τῶν Λατίνων στρατηγούμενοι ὑπὸ τῶν ὑπάτων Μαλλίου Τουρκουάτου καὶ Δεκίου Μυὸς καὶ δις ἐνίκησαν τοὺς Λατίνους παρὰ τὸ Οὐεσοῖον καὶ τὸ Τρίφανον. Καὶ περὶ μὲν τοῦ στρατηγοῦ Τουρκουάτου διηγοῦνται ὅτι, διατάξας νὰ φονεύσωσι τὸν υἱὸν αὐτοῦ Τίτον, ὅστις παρὰ τὴν προσταγὴν αὐτοῦ ἐμονομάχησεν ἐπιτυχῶς μετὰ τινος Λατίνου, ὃν καὶ ἐφόνευσεν, εἶπε τοὺς ἐξῆς ἀξιομνημονεύτους λόγους· « ὦ Τίτε, » παραβὰς τὴν προσταγὴν τοῦ στρατηγοῦ κατέστρεψας τὸ κατὰ » σὲ τὴν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν, ἐφ' ἧς ἐστηρίζοντο μέχρι τοῦδε » τὰ τῶν Ῥωμαίων πράγματα, καὶ μὲ ἠνάγκασας δυοῖν θάτερον ἢ τὴν πατρίδα νὰ λησμονήσω ἢ ἐμὲ καὶ τοὺς ἐμούς· ἀλλ' » ὅμως καλλίτερον εἶναι νὰ ζημιωθῶμεν ἡμεῖς διὰ τὸ ἡμέτερον » ἀμάρτημα ἢ ν' ἀποτίσῃ ἡ πολιτεία τὰ ἡμέτερα σφάλματα διὰ » τῆς ἑαυτῆς βλάβης. Λυπηρόν εἶναι τὸ παράδειγμα, ἀλλ' ὠφέλιμον διὰ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι νεότητα ». Περὶ δὲ τοῦ ἐτέρου στρατηγοῦ Δεκίου Μυὸς ἀναφέρουσιν ὅτι καθιερώσας ἑαυτὸν εἰς τοὺς χθονίους θεοὺς ἐπέπεσε κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἵνα φονευθῇ ὑπὲρ πατρίδος, ὅπερ καὶ ἐγένετο.

Ἐκ τῶν νικῶν τούτων τῶν Ῥωμαίων διελύθη ἡ λατινικὴ ὁμο-

σπονδία τῷ 338, αἱ δὲ πόλεις τῶν Λατίνων καὶ Καμπαῶν καὶ Οὐολούσκων ἐγένοντο ὑπήκοοι τῶν Ῥωμαίων· ἄλλαι δὲ πόλεις ἐγένοντο συμμαχικαί· ἡ τῶν Οὐολούσκων πόλις Ἄντιον, ἐγένετο Ῥωμαϊκὴ ἀποικία, τὰ δὲ ἔμβολα (rostra) τῶν ἀντιακῶν πλοίων μετηνέχθησαν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἐκόσμησαν τὸ ῥητορικὸν βῆμα.

Ὁ πρὸς ἀλλήλους φθόνος τῶν Ῥωμαίων καὶ Σαμνιτῶν καὶ αἱ ἀμοιβαῖαι ἐγκλήσεις καὶ κατηγορίαι ἐγένοντο αἰτία τοῦ δευτέρου σαμνιτικοῦ πολέμου, ὅστις διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ 326—304 π. Χ. Οἱ Ῥωμαῖοι στρατηγούμενοι ὑπὸ τοῦ αὐστηροῦ καὶ ἐνδόξου δικτάτωρος Παπειρίου Κούρσωρος ἐνίκησαν τοὺς Σαμνίτας τῷ 324· ἀλλὰ τῷ 321 Ῥωμαϊκὸς στρατὸς διὰ στρατηγήματος τοῦ στρατηγοῦ τῶν Σαμνιτῶν Ποντίου συνεκλείσθη εἰς τὰ κατὰ Καυδῖον στενὰ (furculae Caudinae) καὶ τὸν ἔσχατον κινδυνεύων κίνδυνον ἤναγκάσθη νὰ συνθηκοποιήσῃ ἀτιμοστάτην συνθήκην, δι' ἧς παρέδωκε τὰ ὅπλα καὶ διῆλθεν ὑπὸ τὸν ζυγόν. Τὴν ὑβριστικὴν ταύτην συνθήκην, ἣν ἐπέταξεν ὁ Πόντιος παρὰ τὴν γνώμην τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἐρεννίου, ἠκύρωσαν οἱ Ῥωμαῖοι, ὡς γενομένην παρὰ τὰ εἰωθότα, καὶ ἀπέστειλαν κατὰ τῶν Σαμνιτῶν στρατόν, οὗτινος στρατηγὸς ἦτο ὁ Παπειρίος Κούρσωρ, ὅστις ἐπελθὼν ἐνίκησε τοὺς Σαμνίτας καὶ λαμπρῶς ἐξεδικήθη τὴν γενομένην πρό μικροῦ ὕβριν εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν στρατόν· ὡσαύτως καὶ ὁ Φάβιος Ρουλλιανὸς ἐνίκησε λαμπρὰν νίκην καὶ ἐγένετο κύριος τῆς Ἀπουλίας, τότε δὲ καὶ οἱ Σαμνῖται ὑπετάγησαν.

Ἐν ταυτῷ οἱ Ῥωμαῖοι καὶ πρὸς ἄλλα ἄγροα ἔθνη ἐπολέμησαν καὶ ἐνίκησαν αὐτά, ἦσαν δὲ ταῦτα οἱ Ἔρνικες, οἱ Αἰκανοί, οἱ Οὐολούσκοι καὶ ἄλλοι· καὶ οἱ Τυρρηνοὶ δὲ ἐκήρυξαν δεινὸν πόλεμον πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, ἀλλὰ τέλος νικηθέντες ἤναγκάσθησαν νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην τῷ 309.

Οἱ Σαμνῖται βαρέως φέροντες τὰς ἥττας καὶ τὴν ἀπώλειαν τῆς χώρας αὐτῶν μετὰ ἐξαετῆ εἰρήνην ἐκινήθησαν καὶ τρίτον κατὰ τῶν Ῥωμαίων· οὕτω δὲ συνέστη ὁ τρίτος σαμνιτικὸς πόλεμος, ὅστις ἐπολεμήθη ἀπὸ τοῦ ἔτους 298—290. Ὁ πόλεμος οὗτος ὑπῆρξε δεινότερος καὶ φονικώτερος τῶν δύο προγεγενημένων, διότι μετὰ τῶν Σαμνιτῶν συνεμάχησαν καὶ ἄλλα μάχιμα ἔθνη, οἷοι οἱ

Ὀμβροί, οἱ Γαλάται καὶ οἱ Τυρρηνοί. Οἱ Σαμνῖται ἠττηθέντες περὶ τὸ Τίφερον, ἠνώθησαν μετὰ τῶν συμμάχων, ἵνα ἀθρόοι ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Οὗτοι ἔχοντες στρατηγούς τὸν Φάβιον Μάξιμον καὶ τὸν Δέκιον Μῦν τὸν νεώτερον ἐπῆλθον κατὰ τῶν ἠνωμένων πολεμίων, καὶ γενναίως πολεμήσαντες ἐνίκησαν αὐτοὺς παρὰ τὸ ἐν Ὀμβρικῇ Σεντῖνον τῷ 295, ἀφ' οὗ πρότερον ὁ ὕπατος Δέκιος Μῦς, μιμητὴς γενόμενος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καθιέρωσεν ἑαυτὸν εἰς τοὺς χθονίους θεοὺς καὶ διὰ τοῦ ἡρωϊκοῦ αὐτοῦ θανάτου κατώρθωσε νὰ ἀναπτέρωσῃ τὸ πεπτωκὸς φρόνημα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ. Αὕτη ἡ νίκη καὶ ἄλλαι ἀλλαγῶν γενόμεναι μάχαι καὶ νῆκαι τῶν Ῥωμαίων καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Κουρίου Δεντάτου λεηλασίαι τῆς Σαμνιτιδος, ἠνάγκασαν τοὺς Σαμνίτας νὰ ζητήσωσιν εἰρήνην τῷ 290. Περὶ τοῦ Κουρίου Δεντάτου διηγούνται ὅτι, ὅτε προσῆλθον οἱ πρέσβεις τῶν Σαμνιτῶν ὅπως συνθηκολογήσωσι μετὰ τῶν Ῥωμαίων, εὗρον αὐτὸν βράζοντα γογγυλίδας· ἐπειδὴ δὲ ἠθέλησαν πρὸς ἐξευμένισιν νὰ προσφέρωσιν αὐτῷ χρυσόν, εἶπεν ὁ Δεντάτος· «Οὐδαμῶς ἔχει χρεῖαν χρυσοῦ ὁ εὖτω δειπνῶν καὶ ὅτι καλλίτερον νομίζει νὰ ἄρχῃ τῶν ἐχόντων χρυσόν ἢ νὰ κέκτηται αὐτὸς χρυσόν». Μετὰ τὰς εἰρημέναις νίκαις οἱ Ῥωμαῖοι ἐγένοντο κύριοι οὐ μόνον τῆς χώρας τῶν Σαμνιτῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπάσης τῆς μέσης Ἰταλίας.

Κατὰ τοὺς Σαμνιτικούς πολέμους οἱ Ῥωμαῖοι ἐμόρφωσαν ἐπὶ τὸ βέλτιον τὰ στρατιωτικὰ αὐτῶν.

§ 16. Περὶ τοῦ πολέμου τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὸν Πύρρον.

Αἱ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἐλληνικαὶ πόλεις πάντοτε διεφέροντο καὶ ἐπολέμουν πρὸς ἀλλήλας, καὶ ὅτε οἱ Ῥωμαῖοι καθυπέταξαν τοὺς Σαμνίτας, αὐταὶ εἶχον κάκιστα. Ἡ πλουσιωτάτη καὶ δυνατωτάτη τῶν ἐλληνικῶν πόλεων ἦτο ὁ Τάρας. Οἱ Ταραντῖνοι φοβούμενοι τὴν αὐξάνουσαν δύναμιν τῶν Ῥωμαίων, οὗς οἱ Θούριοι ἐπεκαλέσαντο εἰς βοήθειαν κατὰ τῶν πολιορκούντων αὐτοὺς Βρουττίων καὶ Λευκανῶν, ἐκίνουν πάντα λίθον ὅπως συντελεσθῇ συμμαχία τις κατ' αὐτῶν. Οἱ Ῥωμαῖοι, ἐνῶ εἰσέτι ἦσαν περιπεπλεγμένοι εἰς τοὺς πρὸς τοὺς Τυρρηνοὺς καὶ Γαλάτας καὶ Σαμνίτας πολέ-

μους, ἔπεμψαν στρατὸν εἰς τοὺς Θουρίους καὶ διαλύσαντες τὴν πολιορκίαν κατέλιπον φρουρὰν ἐν τῇ πόλει, τὴν δὲ πρὸς τοὺς Θουρίους ἐπιμιξίαν ἐφύλαττον διὰ στολίσκου ἐκ δέκα πλοίων· τὰ πλοῖα ταῦτα οἱ Ταραντῖνοι, προσορμισθέντα ποτὲ εἰς τὸν λιμένα αὐτῶν παρὰ τὰ συνομολογηθέντα, ἐκακοποίησαν· ἐν ταυτῷ δὲ πέμψαντες στρατὸν εἰς τοὺς Θουρίους τοὺς μὲν δυνατοὺς ἐξέβαλον ἐκ τῆς πόλεως, τὰς δὲ κτήσεις αὐτῶν διένειμαν εἰς τὸν λαόν.

Οἱ Ῥωμαῖοι πέμψαντες πρέσβεις πρὸς τοὺς Ταραντίνους, ὧν ἐπρώτευν ὁ Λεύκιος Ποστούμιος, ἐζήτησαν τὴν καθόδον τῶν εὐγενῶν εἰς τοὺς Θουρίους, τὴν ἀπόδοσιν τῶν κτημάτων αὐτῶν καὶ τὴν εἰς αὐτοὺς παράδοσιν τῶν παρασπονδησάντων Ταραντίνων. Ὅτε οἱ Ταραντῖνοι ἀναιδῶς προσηνέχθησαν πρὸς τοὺς πρέσβεις ἐμπαιζαντες καὶ περιγελάσαντες αὐτοὺς καὶ τὴν πρεσβευτικὴν ἐσθῆτα ρυπάναντες, τότε ὁ Ποστούμιος ταλανίσας αὐτοὺς καὶ εἰπὼν· « Ἄνδρες » Ταραντῖνοι γελᾶτε· πολὺν γὰρ τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον κλαύετε· τὴν δὲ ἐσθῆτα ταύτην πολλῷ αἵματι ἐκπλυνεῖτε », ἀνεχώρησεν. Ἐπὶ τούτοις ἀγανακτήσαντες οἱ Ῥωμαῖοι ἀπέστειλαν κατ' αὐτῶν στρατὸν, οὗτινος ἐστρατήγει ὁ ὕπατος Λεύκιος Αἰμίλιος Βάρβουλας. Οἱ Ταραντῖνοι ὄντες διεφθαρμένοι τὰ ἦθη καὶ ὀχλοκρατούμενοι προσεκάλεσαν εἰς βοήθειαν τὸν βασιλέα τῆς Ἡπείρου Πύρρον, πρὸς τὴν γνώμην τῶν πρὸς αὐτοὺς φρονίμων. Ὁ Πύρρος ἀνδρείος καὶ φιλόδοξος ὧν προαπέστειλε, παραπεισθεὶς ὑπὸ τῶν ἀναιδῶς ψευδομένων Ταραντίνων περὶ τῶν δυνάμεων αὐτῶν καὶ τῶν ἐκ τοῦ πολέμου ὠφελειῶν, 3000 Ἡπειρωτῶν, ὧν ἐστρατήγουν ὁ Μέλων καὶ ὁ ἐκ Θεσσαλίας Κινέας, ἀνὴρ εὐγλωττος καὶ ἐπιτήδειος πολιτικός· μετὰ μικρὸν ἐξέπλευσε καὶ αὐτὸς τῷ 281 π. Χ. ἄγων 25,000 ἀνδρῶν καὶ 20 ἐλέφαντας. Ἐλθὼν δὲ εἰς τὸν Τάραντα, καὶ γνοὺς ὅτι ψευδεῖς ἦσαν αἱ ὑποσχέσεις τῶν ἐκ Τάραντος πρέσβεων, ἠναγκάσθη νὰ μεταχειρισθῆ τρόπους αὐστηροῦς εἰς ἄσκησιν καὶ παρασκευὴν εἰς πόλεμον τῶν ἐκδεδιτημένων Ταραντίνων· οὗτοι ὅμως μὴ ὑπομένοντες τὴν πολεμικὴν ἄσκησιν, καὶ ὑπολαμβάνοντες τὸ μὴ πρὸς ἠδονὴν ζῆν δουλείαν ἔφευγον ἀθρόοι ἐκ τῆς πόλεως. Οἱ Ῥωμαῖοι ἔπεμψαν κατὰ τοῦ Πύρρου τῷ 280 τὸν ὕπατον Πόπλιον Οὐαλέριον Λαιθῖνον μετὰ στρατοῦ ἀξιολόγου. Ὁ

Πύρρος ἐπεξῆλθε μετὰ τῆς δυνάμεως καὶ πρὸ τῆς μάχης ἔπεμψε κήρυκα πρὸς τὸν ὑπατον, προβάλλων, ἂν θέλωσιν οἱ Ῥωμαῖοι, νὰ διαλύσῃ αὐτὸς ὡς δικαστῆς καὶ διαλλακτῆς τὴν πρὸς τοὺς Ταραντίνους διαφορὰν καὶ ἔριν αὐτῶν· ἀλλ' ὁ Λαιβῖνος ὑπερηφάνως ἀπεκρίθη ὅτι αὐτὸν οὔτε ὡς διαλλακτὴν θέλουσιν οἱ Ῥωμαῖοι, οὔτε ὡς πολέμιον φοβοῦνται. Φοινικῆς δὲ γενομένης μάχης πλησίον τῆς ἐπὶ Σίριος Ἡρακλείας ἐνίκησε μὲν ὁ Πύρρος διὰ τε τῆς στρατηγικῆς αὐτοῦ ἰκανότητος καὶ διὰ τῶν ἐλεφάντων, ἀπώλεσεν ὅμως πολλοὺς καὶ φίλους καὶ στρατηγούς. Μετὰ τὴν μάχην ὁ Πύρρος προσέλαβε συμμαχίδας πολλὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας, ἐξ ὧν ἐξέβαλε τοὺς φροροῦντας Ῥωμαίους· προσέτι καὶ οἱ Λευκανοὶ καὶ οἱ Σαμνῖται καὶ οἱ Βρούττιοι προθύμως προσῆλθον πρὸς αὐτόν.

Εἶτα διαβάς τὸ Ἀπεννῖνον ἀπροσδοκῆτως ἐπεφάνη εἰς τὴν Καμπανίαν, ὅθεν εἰσῆλασεν εἰς τὸ Λάτιον καὶ ἦτο ἤδη πολὺ πλησίον τῆς Ῥώμης· ἠναγκάσθη ὅμως ὑπὸ πολλῶν πανταχόθεν ἐπεληόντων Ῥωμαίων νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν Τάραντα. Ἐν τούτοις συνιδῶν ὁ Πύρρος ὅτι ὁ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πόλεμος δυσχερῶς καὶ ἐπὶ μακρὸν ἔμελλε νὰ πολεμηθῇ, ἔπεμψεν εἰς τὴν Ῥώμην τὸν Κινέαν περὶ εἰρήνης. Ὁ εὐγλωττος καὶ ἐπιτήδειος οὗτος ἀνὴρ κατώρθωσε δι' ἐπαγωγῶν καὶ φιλανθρώπων λόγων νὰ πείσῃ τοὺς Ῥωμαίους πρὸς τὴν εἰρήνην, ὅτε αἴφνης εἰσῆλθεν εἰς τὴν βουλὴν ὁ Ἄππιος Κλαύδιος, ἀνὴρ ἐπιφανῆς καὶ ἀρχαῖκὰ φρονῶν, ὅστις ἔνεκα γήρωσ καὶ πηρώσεως τῶν ὀμμάτων δὲν ἐφοῖτα εἰς τὸ βουλευτήριον. Οὗτος πολλὰ καὶ φιλότιμα διαλεχθεὶς παρώρμησε τοὺς Ῥωμαίους πρὸς τὸν πόλεμον. Οἱ Ῥωμαῖοι πεισθέντες εἰς τοὺς λόγους τοῦ Ἄππιου ἀπέπεμψαν τὸν Κινέαν ἀποκριθέντες, ὅτι οὐδένα λόγον θέλουσι νὰ ἀκούσωσι περὶ φιλίας καὶ εἰρήνης, πρὶν ἐξέλθῃ ὁ Πύρρος ἐκ τῆς Ἰταλίας. Ὁ Κινέας, θαυμάσας τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ κόσμιον τῶν Ῥωμαίων γερουσιαστῶν, εἶπεν ἐπανελθὼν πρὸς τὸν Πύρρον ὅτι ἡ βουλὴ τῶν Ῥωμαίων ἐφάνη αὐτῷ βασιλέων συνέδριον.

Μετὰ ταῦτα οἱ Ῥωμαῖοι ἔπεμψαν πρέσβεις πρὸς τὸν Πύρρον ὅπως ἐνεργήσωσι τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν αἰχμαλώτων. Μεταξὺ τῶν πρεσβευτῶν ἦτο καὶ ὁ Γάιος Φαβρίκιος, ὃν ὁ Κινέας ἐπήνεσεν εἰς τὸν Πύρρον ὡς ἀνδρα ἀγαθὸν καὶ πολεμικόν, ἀλλὰ πενέστατον. Ὁ

Πύρρος φιλοφρόνως ἐδέχθη αὐτόν, καὶ δῶρον πολύτιμον προσήνεγκεν αὐτῷ εἰς μνημόσυνον φιλίας καὶ ξενίας. Ὁ Φαβρίκιος ὁμως δὲν ἐδέχθη τὸ δῶρον. Ἡ δὲ διήγησις ὅτι ὁ Πύρρος ἠθέλησε νὰ ἐκπλήξῃ τὸν Φαβρίκιον δι' αἰφνιδίου ἐπιδείξεως μεγίστου ἐλέφαντος εἶναι ἄχαρι πλάσμα καὶ οὐ προσῆκον πρὸς βασιλέα καὶ γενναῖον ἄνδρα.

Ὁ Πύρρος ἐπέτρεψε χάριν τοῦ Φαβρικίου νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τὴν Ῥώμην οἱ αἰχμαλῶτοι καὶ συνεορτάσωσι τὰ Κρόνια ἐπὶ τῷ ὄρω, ἃν ἡ γερουσία μὴ ψηφίσῃ τὴν εἰρήνην, νὰ ἐπιστρέψωσιν ὄντως ἀπεστάλησαν ὑπὸ τῆς γερουσίας πάλιν μετὰ τὴν ἐορτὴν οἱ αἰχμαλῶτοι ἀγγείλαντες πρὸς τὸν Πύρρον ὅτι οὐδαμῶς δέχωνται οἱ Ῥωμαῖοι τὴν εἰρήνην πρὶν ὁ Πύρρος ἀποπλεύσῃ εἰς τὴν Ἑπειρον μεθ' οὗ ἦλθε στρατοῦ καὶ νεῶν. Ὁ Πύρρος προσβαλὼν τοὺς Ῥωμαίους καὶ δεύτερον περὶ τὴν πόλιν Ἄσκουλον τῷ 279 ἐνίκησεν αὐτοὺς στρατηγουμένους ὑπὸ τῶν ὑπάτων Ποπλίου Σουλπικίου καὶ Δεχίου Μυός. Τοσαύτην ὁμως ζημίαν ὑπέστη καὶ αὐτὸς ὥστε ἠκούσθη λέγων· «Ἄν ἔτι μίαν μάχην Ῥωμαίους νικήσωμεν, ἀπολούμεθα». Ὁ Πύρρος ὄκνει νὰ πολεμήσῃ καὶ τρίτον πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, διότι καὶ τοὺς συμμάχους ἐβλεπεν ἀμβλυτέρους, καὶ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος νὰ λάβῃ βοήθειαν ἦτο δύσκολον, ἐν ᾧ οἱ Ῥωμαῖοι οἰκοθεν εὐκόλως ἀνεπλήρουν τοὺς στρατοὺς αὐτῶν· τούτου ἕνεκα ἀπεφάσισε ν' ἀπέλθῃ πρὸς βοήθειαν τῶν παρακαλούντων Συρακουσίων καὶ ἄλλων ἐν τῇ Σικελίᾳ Ἑλλήνων, ὅπως συνεχβάλωσιν ἐκ τῆς νήσου τοὺς τυραννοῦντας αὐτὴν Καρχηδονίους. Ἐν τούτῳ ὁ Πύρρος ἀφῆκεν ἄνευ λύτρων ἅπαντας τοὺς αἰχμαλώτους Ῥωμαίους παρορμηθεῖς, ὡς τινες διηγούνται ἢ μᾶλλον πλάττουσιν, ὑπὸ τῆς γενναίας πράξεως τοῦ τότε ὑπάτου ἀναδειχθέντος Φαβρικίου, ὅστις ἐπεμψεν εἰς τὸν Πύρρον ἣν εἶχε λάβει ἐπιστολὴν παρὰ τοῦ ἱατροῦ αὐτοῦ, δι' ἧς ἐδηλοῦτο ὅτι ὁ ἱατρὸς ὑπέσχετο νὰ φονεύσῃ διὰ φαρμάκων τὸν Πύρρον ἐπὶ ἀμοιβῇ.

Ὁ Πύρρος καταλιπὼν φρουρὰν εἰς τὸν Τάραντα καὶ φρουραρχον τὸν Μίλωνα ἀπέβη εἰς τὴν Σικελίαν. Ἐν τούτῳ οἱ Ῥωμαῖοι προθυμότερον κινηθέντες καθυπέταξαν τοὺς ἀποστάντας Τυρρηνοὺς, Σαμνίτας, Λευκανοὺς καὶ Βρουττίους, καὶ ἐγένοντο κύριοι πολλῶν ἑλληνίδων πόλεων.

Ὁ Πύρρος, εἰ καὶ ἐν τῇ Σικελίᾳ νῦτύχει καὶ προέκοπτον αἱ

ἐπιχειρήσεις αὐτοῦ καὶ οἱ πρὸς τοὺς Καρχηδόνιους πόλεμοι, διὰ τὸ ἰδιότροπον ὅμως αὐτοῦ καὶ τὴν διασθορὰν τῶν αὐτόθι Ἑλλήνων ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν Τάραντα τῷ 275 ἔχων 23,000 ἀνδρῶν νεοσυλλέκτων. Συμπλακεῖς δὲ καὶ τρίτον μετὰ τῶν Ῥωμαίων, στρατηγουμένων ὑπὸ τοῦ Κουρίου Δεντάτου περὶ τὴν πόλιν Μαλέβεντον, ἣτις ἔκτοτε ὠνομάσθη Βενέβεντον, ἠττήθη καὶ καταλιπὼν τὴν Ἰταλίαν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου περιπλακεῖς εἰς τολμηράς ἐπιχειρήσεις οἰκτρῶς ἐφρονεύθη. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἢ ἐν Τάραντι φρουρὰ συνθηκοποιήσασα ἀπῆλθεν· ὁ δὲ Τάρας ὑπετάγη εἰς τοὺς Ῥωμαίους τῷ 272 ὡς καὶ οἱ Λευκανοὶ καὶ οἱ Βρούττιοι καὶ οἱ Σαμνῖται, ὡσαύτως καὶ αἱ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἑλληνικαὶ πόλεις. Μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν ἑλληνίδων πόλεων οἱ Ῥωμαῖοι ἐγένοντο κατ' ὀλίγον κύριοι ἀπάσης τῆς Ἰταλίας τῷ 266.

§ 17. Περὶ τῆς πρὸς τὴν Ῥώμην σχέσεως τῶν ὑποτεταγμένων χωρῶν.

Αἱ πρὸς τὴν Ῥώμην σχέσεις τῶν ὑποτεταγμένων χωρῶν εἶχον ὡς ἐξῆς· 1) Τινὲς τῶν πόλεων διὰ τῆς προσλήψεως αὐτῶν εἰς τινὰ Ῥωμαϊκὴν φυλὴν, μετεῖχον τελείως τῆς ἐν Ῥώμῃ πολιτείας (*municipia cum suffragio*). 2) Αἱ πλεῖσται τῶν Λατίνων καὶ Καμπανῶν πόλεις μετεῖχον μὲν τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας, ἀλλ' ἄνευ δικαιώματος τοῦ ψηφίζειν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ μετέχειν τῶν ἀρχῶν (*municipia sine suffragio*), ἐτέλουν δὲ φόρον καὶ ἐστρατεύοντο. 3) Αἱ ἐκ τῆς Ῥώμης ἀποστελλόμεναι ἀποικίαι (*coloniae*) ἀπετελοῦντο τὸ μὲν ἐκ Ῥωμαίων, τὸ δὲ ἐκ Λατίνων πολιτῶν, ἐχρησίμευον ὡς φρουροὶ καὶ ἠνοῦντο μετὰ τῆς Ῥώμης καὶ μετ' ἀλλήλων διὰ στρατιωτικῶν ὁδῶν. 4) Αἱ ὀμόσπονδοι πόλεις (*civitates foederatae*) ἐτήρουν μὲν τὴν παλαιὰν αὐτῶν πολιτείαν, ἐχρεώσθουν ὅμως νὰ εἰσφέρωσι χρήματα καὶ νὰ συμπολεμῶσι μετὰ τῶν Ῥωμαίων ὡς σύμμαχοι (*socii*). 5) Αἱ ἐπαρχίαι (*provinciae*) διωκοῦντο ὑπὸ τῶν κατ' ἔτος ἀποστελλομένων ἀνθυπάτων καὶ ἀντιστρατῆγων, οἷς συναπεστέλλοντο καὶ ταμίαι διαφόρου εἶδους. Αὗται ἐτήρουν τὴν παλαιὰν αὐτῶν πολιτείαν καὶ

τακτικῶς ἔπεμπον ἐπικούρους (auxiliares) ἐν τῷ πολέμῳ καὶ ἐτέλουν φόρους.

§ 18. Περὶ τελειοτέρας διαμορφώσεως τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας καὶ περὶ πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς καταστάσεως τῶν Ῥωμαίων.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 300 π. Χ. διεμορφώθη ἡ ῥωμαϊκὴ πολιτεία, ἐπὶ τὸ τελειότερον. Αὕτη ἦτο κράμα τριῶν στοιχείων μοναρχίας, ἀριστοκρατίας καὶ δημοκρατίας, ὧν τὸ μὲν ἐξεπροσώπει ἡ ὑπατεία, τὸ δὲ ἡ γερουσία, τὸ δὲ αἱ συνελεύσεις τοῦ δήμου. Αἱ κυριώτεραι διαταξεῖς αὐτῆς εἶχον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὡς ἐξῆς·

α') Ὁ δῆμος συνήρχετο ἐν ταῖς *λοχίτισι*ν ἐκκλησίαις (*comitia centuriata*), ἐν αἷς συνεζήτει περὶ πάντων τῶν ὑπὸ τῆς γερουσίας προβαλλομένων πολιτικῶν ἀντικειμένων, οἷον περὶ πολέμου, περὶ εἰρήνης, περὶ συμμαχιῶν, περὶ ἐφέσεων καὶ ἄλλων. Ἡ ἐκλογὴ ὅμως τῶν δημάρχων, τῶν ἀγορανόμων, τῶν ταμιῶν καὶ τῶν ὑποδεεστέρων ἀρχῶν ἐγίνετο ἐν ταῖς *φυλετικαῖς* ἐκκλησίαις (*comitia tributa*), αἵτινες ἔφερον μᾶλλον δημοκρατικὸν χαρακτῆρα. Ἡ ἐπιψήφισις νέων νόμων ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἐκκλησίαις.

β') Ἡ *γερουσία* (*senatus*) ἐβουλευέτο περὶ πάντων τῶν τῆς πολιτείας πραγμάτων, διώκει τὰ οικονομικὰ καὶ διηύθυνε τὰς τῶν ὑποτελῶν ἐθνῶν ὑποθέσεις.

γ') Αἱ ἐπισημότεραι καὶ τακτικαὶ ἀρχαὶ ἦσαν αἱ ἐξῆς·

1) Οἱ δύο ὑπατοὶ (*consules*), οὗς συνώδεον 12 ῥαβδόσχοι, κρατοῦντες δέσμας ῥαβδῶν, ἐν αἷς ἦτο πέλεκυς ἐμπεπηγμένος ὡς σύμβολον τῆς ἰσχύος (*fascēs*). Οἱ ὑπατοὶ συνεχάλουν τὴν γερουσίαν, προῆδρευον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ ἡγούντο τοῦ στρατοῦ.

2) Οἱ *πραιτῶρες* ἢ *στρατηγοὶ* (*praetores*). Οὗτοι ἐφρόντιζον περὶ πάντων τῶν δικαστικῶν καὶ ἦσαν κατὰ πρῶτον δύο, ὧν ὁ μὲν ἐλέγετο *ἀστιδίκης* (*pr. urbanus*), ὁ δικάζων ἐν Ῥώμῃ τὰς ἀστικὰς δίκας· ὁ δὲ *ξενοδίκης* (*pr. peregrinus*), ὁ δικάζων τὰς δίκας τῶν ξένων πολιτῶν. Τὸ πλῆθος τῶν πραιτῶρων ἠύξησε κατὰ τὴν αὐξήσιν τῶν ἐπαρχιῶν ἀπὸ δύο εἰς τέσσαρας, ἔπειτα εἰς ἕξ,

ἀπὸ δὲ τοῦ Σύλλα εἰς ὀκτώ καὶ ἐπὶ Καίσαρος εἰς δέκα καὶ ἕξ. Οἱ πραιτώρες κατόπιν ἐχρησίμευον ὡς διοικηταὶ ἐπαρχιῶν μετὰ ἢ ἀνευστρατιωτικῆς ἐξουσίας.

3) Οἱ *τιμηταὶ* (censores). Τούτων ἔργον ἦτο νὰ ἐκτιμῶσι τὴν περιουσίαν τῶν πολιτῶν, νὰ συμπληρῶσι τὴν γερουσίαν καὶ νὰ ἐφορεύουσιν ἐπὶ τῶν ἡθῶν (notae censoriae), ἐξελέγοντο δὲ ἐκ τῶν γενομένων ὑπάτων.

4) Οἱ *ταμίαι* (quaestores). Οὗτοι ἐπιμελοῦντο τῶν οἰκονομικῶν καὶ τῶν ὀημοσιῶν χρημάτων καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἦσαν δύο, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ ἐπληθύνθησαν μέχρι τεσσαράκοντα. Καὶ οὗτοι διηροῦντο εἰς ἀστικούς ἢ κατὰ πόλιν ταμίαις (urbani), καὶ εἰς τοὺς κατ' ἐπαρχίαν ἢ παρὰ τῷ στρατῷ ταμίαις (provinciales ἢ militares).

5) Οἱ *ἐπιθίφριοι ἀγορανόμοι* (aediles curules). Οὗτοι δύο ὄντες καὶ ἐκ τῶν πατρικίων λαμβανόμενοι, προσετέθησαν τῷ 366 εἰς τοὺς δύο δημοτικούς λεγομένους ἀγορανόμους (aediles plebeji), τοὺς ἀπὸ τοῦ 493 ὑφισταμένους, μεθ' ὧν ἀπετέλεσαν μὲν μίαν ἀρχὴν, ἀπελάμβανον ὅμως μείζονος τιμῆς τῶν δημοτικῶν. Ἐνεκα ὅμως τῶν μεγάλων ὀαπανῶν, εἰς ἃς καθυπεβάλλοντο οἱ ἀγορανόμοι ἤδη ἀπὸ τοῦ πρώτου καρρηδονιακοῦ πολέμου, ἀπεκλείσθησαν ἐκ τῆς ἀρχῆς αὐτῶν οἱ πένητες. Οἱ ἐπιθίφριοι ἀγορανόμοι ἐπετήρουν τὰς δημοσίους οἰκοδομάς, τὰς πανηγύρεις, τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς ἀγοράς, ἐκτελοῦντες συνάμα καὶ καθήκοντα ἠθικῆς ἀστυνομίας.

6) Οἱ *δήμαρχοι* (tribuni plebis), οἵτινες πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔργον εἶχον νὰ συγκαλῶσι τὴν φυλετικὴν ἐκκλησίαν καὶ νὰ προβάλλωσι νόμους.

Αἱ εἰρημέται ἀρχαὶ ἦσαν ἅπασαι ὑπεύθυνοι καὶ ἐνιαύσιοι πλὴν τῶν τιμητῶν.

δ') Ἐκ τῶν ἐκτάκτων ἀρχῶν ἐπισημοτέρα ἦτο ἡ τοῦ δικτάτωρος (dictator), ὅστις κατ' ἀπόφασιν τῆς γερουσίας ὑπὸ τοῦ ὑπάτου ἐξελέγετο ἐπὶ ἕξ μῆνας ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν χρηματισάντων ὑπάτων. Οὗτος συνῆπτεν εἰς ἑαυτὸν τὴν μεγίστην ἐξουσίαν, ἔχων συνάμα τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν τὸν ἀναπληρωτὴν αὐτοῦ ἱππαρχον (Magister equitum).

Ἐκ τῶν εἰρημένων τούτων ἀρχῶν ἡ μὲν τοῦ ὑπάτου, πραιτωρος, τιμητοῦ, ἐπιδίφριου ἀγορανόμου, δικιτάτωρος καὶ ἱπάρχου, ἐλέγοντο ἀνώτεροι ἢ ἐπιδίφριοι ἀρχαί, ὧν κυριώτερα διακριτικὰ σημεῖα ἦσαν ὁ ἐλεφάντινος δίφρος (sella curulis), ἡ περιπόρφυρος τήβεννος (toga praetexta) καὶ οἱ ῥαβδοῦχοι (lictors). Οἱ ἄρχοντες οὗτοι ἐξελέγοντο ἐν ταῖς λοχίτισιν ἐκκλησίαις καὶ ἀνελάμβανον τὰ ἑαυτῶν καθήκοντα τῇ 1 Ἰανουαρίου. Οὗτοι εἶχον τὴν ἀρχηγίαν ἐν τῷ πολέμῳ, τὴν προεδρείαν ἐν τῇ γερουσίᾳ, τοῖς δικαστηρίοις καὶ ταῖς ἐκκλησίαις. Ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ δημοτικοῦ ἀγορανόμου, ἡ τοῦ δημάρχου, ἡ τοῦ ταμίου καὶ ἄλλαι τινὲς ἐκαλοῦντο κατώτεροι ἀρχαί, ἐκλεγόμεναι ἐν ταῖς φυλετικαῖς ἐκκλησίαις. Ἡ πρὸς ἀρχὴν ἡλικία ὠρίζετο διὰ τοῦ Οὐίλλιου νόμου (lex Villia annalis) διὰ μὲν τὸν ταμίαν τὸ 27ον ἔτος τῆς ἡλικίας, διὰ δὲ τὸν δῆμαρχον τὸ 30ον, διὰ δὲ τὸν ἐπιδίφριον ἀγορανόμον τὸ 37ον, διὰ δὲ τὸν πραιτώρα τὸ 40ον, διὰ δὲ τὸν ὑπατον τὸ 45ον.

Ἡ διαδοχικὴ τάξις τῶν ἀρχῶν εἶχεν ὡς ἐξῆς: ταμεία, ἀγορανομία ἢ δημαρχία, πραιτωρία, ὑπατεία, τιμητεία· ἡ δὲ ἐν τῇ γερουσίᾳ ἀξιωματικὴ τάξις τῶν ἀρχόντων ἦτο αὕτη· 1) οἱ δύο ὑπατοί· 2) οἱ χρηματίσαντες ὑπατοί (consulares), πραιτωρες (praetorii), ἀγορανόμοι (aedilicii), δῆμαρχοί (tribunicii), ταμίαι (quaestorii)· 3) οἱ γερουσιασταί.

Εἰσοδήματα εἶχεν ἡ Ῥώμη τὰ ἐκ τῶν φόρων τῶν πολιτῶν, ἐκ τῶν ἐνοικιάσεων τῶν δημοσίων γαιῶν καὶ κτημάτων, ἐκ τῶν ἐλλιμενίων καὶ τῶν πολεμικῶν λαφύρων προερχόμενα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ Ῥωμαῖοι διαπρέπουσιν ἐπὶ χρηστότητι ἠθῶν καὶ ἀνδρίᾳ (virtus), ἡ πόλις αὐτῶν, ἡ Ῥώμη, ἦτο στενόχωρος καὶ ἀκαλλώπιστος, ὁ δὲ βίος τῶν δυνατῶν ἦτο ἀφελής. Αὐτοὶ οὗτοι πολλάκις καὶ τῶν ἀγρῶν ἐπεμελοῦντο, καὶ ἄρχοντες ἐγίνοντο· αἱ δὲ γυναῖκες αὐτῶν ἐπεμελοῦντο τῆς οἰκίας καὶ κατεσκεύαζον αὐταὶ τὰ τε ἑαυτῶν ἐνδύματα καὶ τὰ τῶν λοιπῶν οἰκείων. Ἡ τῶν νέων ἀνατροφή ἀπέβλεπεν μᾶλλον εἰς διακόσμησιν τοῦ ἤθους. Οὗτοι ἐοιδάσκοντο νὰ σωφρονῶσι, νὰ γεραίρωσι τοὺς πρεσβυτέρους καὶ νὰ τιμῶσι καὶ φιλῶσι τὴν πατρίδα· αἱ παιδιαὶ αὐτῶν ἦσαν πολεμικαί, καὶ ἐπὶ θεάμασι πολεμικοῖς πολὺ ἔχαιρεν ἡ νεότης. Τὰ πολεμικὰ

τῶν Ῥωμαίων πολλήν ἐπίδοσιν ἔλαβον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην· ἡ δὲ τούτων διάταξις ἐστηρίζετο εἰς τὴν κατὰ τὸν Σεροῦιον Τύλιον διαίρεσιν τῶν πολιτῶν εἰς τάξεις. Τὰ τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας προϊόντα τῶν Ῥωμαίων ἦσαν μικροῦ λόγου ἄξια. Ταῦτα ἦσαν βραχέα τινὰ θρησκευτικὰ ἔξματα ἐν δημῳδαί ποιήσῃ, σκόλια, δι' ὧν ἐφαιδρύνοντο τὰ δεῖπνα, ὕμνοι εἰς τιμὴν ἀνδρῶν ἐπιφανῶν, μελαγχολικαὶ καὶ πενθικαὶ ᾠδαί, σκωπτικὰ ἔξματα καὶ σκηναῖα ποιήματα, ἐκ τῆς ὀσκιῆς πόλεως τῆς Ἀτέλλης μεταδοθέντα, διὸ καὶ *Atellanae fabulae* προσαγορευόμενα.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'.

ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΩΝ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΑΚΩΝ Η ΛΙΒΥΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΣΤΑΣΕΩΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΓΡΑΚΚΩΝ (264-133 Π. Χ.)

§ 19. Περί τῶν καρχηδονιακῶν πολέμων.

Αἰτία τῶν καρχηδονιακῶν πολέμων ἦτο ὁ πρὸς ἀλλήλας φθόνος τῶν δύο δυνατῶν πόλεων Καρχηδόνος τε καὶ Ῥώμης διὰ τὰς ἐν τῇ Σικελίᾳ ἀμφοτέρων κτήσεις. Ἀφορμὴ δὲ εἰς πόλεμον ἐδόθη ἐκ τῶν μισθωτῶν τοῦ ἐν Συρακούσαις τυραννήσαντος Ἀγαθοκλέους, οἵτινες ἐκαλοῦντο *Μαμερτινοὶ* ἦτοι τέκνα τοῦ θεοῦ Ἄρεως, ὅστις ἐκαλεῖτο ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν Μαμερτίω (πόλει τοῦ Βρουττίου) *Mamers*. Τούτους ἐξεδίωξεν ἐκ τῶν Συρακουσῶν ὁ ἐν ἔτει 269 βασιλεύσας Ἰέρων ὁ δευτέρος. Οἱ ἐκδιωχθέντες μισθωτοὶ κατέσχον τὴν Μεσσήνην καὶ ἀποσφάζαντες τοὺς ἀνδράς ἔλαβον αὐτοὶ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰέρων ἐπῆλθε κατ' αὐτῶν καὶ ἐπολιόρησε τὴν Μεσσήνην, διὰ τοῦτο οἱ μὲν πλείστοι αὐτῶν ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων, τινὲς δὲ τὴν τῶν Καρχηδονίων. Οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ πρῶτον ὤκνησαν νὰ βοηθήσωσι τοὺς τοιαύτην φονικὴν πράξιν διαπράξαντας, διότι οἱ αὐτοὶ φοβερῶς ἄλλοτε ἐκόλασαν λεγεῶνα Ῥωμαϊκὴν, ἧτις ἀρπάσασα τὸ Ῥήγιον ἐποίησε ταυτά. Ὅτε ὁμως ἠγγέλθη ὅτι οἱ Καρχηδόνιοι συνεμάχησαν μετὰ τοῦ Ἰέρωνος καὶ κατέλαβον τὴν ἐν Μεσσήνῃ ἀκρόπολιν, τότε ἐπεμψαν εἰς βοήθειαν τῶν φονέων τὸν ὕπατον

Ἄππιον Κλαύδιον. Οὗτος ἐπελθὼν κατεπολέμησε τοὺς τε Καρχηδονίους καὶ τοὺς μετ' αὐτῶν συμμαχήσαντας Συρακουσίους.

§ 20. Περὶ τοῦ πρώτου καρρηδονιακοῦ πολέμου.

Ἐκ τῶν εἰρημένων διενέξεων καὶ πολέμων ἤρξατο ὁ πρῶτος καρρηδονιακὸς πόλεμος, ὅστις διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ 264 μέχρι τοῦ 241 π. Χ. Ὁ ὕπατος Ἄππιος Κλαύδιος μετὰ οὗο νίκας εἰσέβαλεν εἰς τὴν χώραν τῶν Συρακουσίων καὶ διεπόρθει αὐτήν· ὡσαύτως καὶ οἱ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀποσταλέντες ὕπατοι τῶν Ῥωμαίων οὕτω νικηφόρος ἐπολέμουν, ὥστε ἠνάγκασαν τὸν Ἴέρωνα νὰ ποιήσῃ εἰρήνην πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, ὧν πιστὸς σύμμαχος καθ' ὅλον τὸν πόλεμον διέμεινε. Ἐμονώθησαν λοιπὸν οἱ Καρχηδόνοι, οἵτινες σταθμὸν τῶν πολεμικῶν ἐνεργειῶν εἶχον τὸν Ἀκράγαντα. Τὴν πόλιν ταύτην ἐπὶ ἑπτὰ μῆνας πολιορκήσαντες οἱ Ῥωμαῖοι, τέλος ἐξεπόρθησαν καὶ διήρπασαν τῷ 262. Εἶτα δέ, ἐνοήσαντες οἱ Ῥωμαῖοι ὅτι ἄνευ θαλασσίων δυνάμεων οὐδέποτε ἤθελον καταβάλεῖ τοὺς Καρχηδονίους καὶ ἐκδιώξῃ αὐτοὺς τῆς Σικελίας, ταχέως ἐναυπήγησαν ἑκατὸν καὶ ἐξήκοντα ναῦς.

Μετὰ τῶν εἰρημένων νεῶν ναυμαχήσαντες οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς τοὺς Καρχηδονίους παρὰ τὰς Μυλάς τῷ 260 ἐνίκησαν τὴν κατὰ θάλασσαν πρώτην νίκην διὰ τοῦ ἐπινοηθέντος ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Δουιλίου μηχανήματος, κόρακος καλουμένου. Τὸ μηχανήμα τοῦτο, σιδηροῦν ὄν, καὶ ῥιπτόμενον ἐπὶ τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα ἐκράτει αὐτὰ καὶ συνετέλει εἰς τὸ νὰ μεταβληθῇ ἡ ναυμαχία εἰς πεζομαχίαν. Εἰς μνήμην τῆς εἰρημένης ναυμαχίας ἰδρύθη πρὸ τοῦ ἐν Ῥώμῃ βουλευτηρίου στήλη κεκοσμημένη διὰ τῶν ἐμβόλων τῶν ἐχθρικῶν πλοίων καὶ *columna rostrata* καλουμένη. Ἐπὶ τρία ἔτη διέτλουν οὕτως οἱ Ῥωμαῖοι πολεμοῦντες καὶ τὰ πλείεστα νικῶντες. Τέλος δὲ διέταξαν τοὺς ὑπάτους Λεύκιον Μάλλιον Οὐόλσονα καὶ Μάρκον Ἀτίλιον Ῥήγουλον νὰ μεταβιβάσωσι τὸν στρατὸν εἰς αὐτὴν τὴν Ἀφρικὴν. Τῷ 256 λοιπὸν ἐπεβιβάσθησαν 140,000 ἀνδρῶν πεζῶν τε καὶ ναυτῶν ἐπὶ 330 νεῶν. Οἱ Καρχηδόνοι ἀντεπέπλευσαν μετὰ 350 νεῶν καὶ 150,000 ἀνδρῶν, καὶ σφοδρὰς ναυμαχίας γενομένης παρὰ τὸ Ἐκνομον, τὸ πλῆσιον τοῦ Ἀκράγαντος καίμενον, οἱ Καρχηδόνοι βλαβέντες ἀπεχώρησαν. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι

ἀκωλύτως ἀπέβησαν εἰς τὸν αἰγιαλὸν τῆς Καρχηδόνας καὶ διεπόρθησαν τὴν εὐδαίμονα χώραν. Μετὰ μικρὸν ὁ μὲν ὕπατος Μάλλιος Οὐόλτων λαβὼν τὸ πλεῖστον τῶν νεῶν καὶ τοῦ στρατοῦ ἀπέπλευσεν εἰς τὴν Σικελίαν, ὁ δὲ Ῥήγουλος ἔμεινεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν μετὰ 40 νεῶν καὶ 15,500 ἀνδρῶν.

Τὸ δὲ ἐπιὸν ἔτος οἱ τῶν Καρχηδονίων στρατηγοὶ ἐπολέμησαν πρὸς τὸν Ῥήγουλον ἐκ τῆς ἀπρονοησίας ὅμως αὐτῶν ἠττήθησαν· ἐκ δὲ τῆς ἠττης ταύτης λαβόντες θάρρος οἱ Νομάδες ἀθροοὶ προστέθησαν τοῖς Ῥωμαίοις, ὡσαύτως δὲ καὶ ἄλλα ὀγδοήκοντα χωρία ἀπέστησαν πρὸς αὐτούς, ἐν οἷς ἦσαν καὶ αἱ ἐπίσημοι πόλεις τῆς Ἰτύκης καὶ τοῦ Τύνητος.

Ὁ Ῥήγουλος ἐπιθυμῶν νὰ τελειώσῃ αὐτὸς τὸν πόλεμον, πρὶν ἔλθῃ ὁ μέλλων ν' ἀντικαταστήσῃ αὐτὸν ὕπατος, προῦβαλε λόγους εἰρήνης πρὸς τοὺς Καρχηδόνιους, ἀλλ' οὗτοι ἠρνήθησαν διὰ τὰς πολλὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ὑπάτου. Οἱ Καρχηδόνιοι ἐνθαρρυνθέντες ἐκ τῆς πρὸς αὐτούς ἀφίξεως τοῦ Σπαρτιάτου Ξανθίππου, τοῦ ἀρχηγοῦ μισθωτῶν Ἑλλήνων, ὅστις κατέδειξεν αὐτοῖς ὅτι ἡ ἦττα καὶ ἡ φθορὰ προῆλθον ἐκ τῆς ἀδεξιότητος τῶν στρατηγῶν, ἐξέλεξαν αὐτὸν στρατηγόν. Ὁ Ξανθίππος μετὰ ἡσχημένων ἀνδρῶν ἐπιπεσὼν ἐνίκησε τοὺς Ῥωμαίους τῷ 255 πλησίον τοῦ Τύνητος διαφθείρας τὸν στρατὸν αὐτῶν καὶ αἰχμαλωτίσας περὶ τοὺς 500, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ Ῥήγουλος. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀπέστειλαν στόλον εἰς τὴν Ἀφρικὴν, ὅστις ναυμαχήσας πρὸς τὸν στόλον τῶν Καρχηδονίων παρὰ τὴν Ἑρμαίαν ἄκραν ἐνίκησε καὶ διέσωσε τὰ ἐν Ἀφρικῇ λείψανα τοῦ στρατοῦ τοῦ Ῥηγούλου· ἐπιστρέφων ὅμως περιέπεσεν εἰς πολὺν χειμῶνα καὶ ἐναυάγησε παρὰ τὴν ἐν Σικελίᾳ Καμάρινα. Ταχέως ὅμως οἱ Ῥωμαῖοι καὶ μετὰ ζήλου πολλοῦ ἐναυπήγησαν νέον στόλον, πρὸς ὃν οἱ Καρχηδόνιοι ναυμαχήσαντες ἐν ἔτει 250 περὶ τὸν ἐν Σικελίᾳ Πάνορμον τοσαύτην ὑπέστησαν φθορὰν ὑπὸ τοῦ ἀνθυπάτου Καικιλίου Μετέλλου, ὥστε ἐπεμψαν εἰς Ῥώμην τὸν εἰσέτι ἐν αἰχμαλωσίᾳ διατελοῦντα Ῥήγουλον ὅπως συντελέσῃ εἰς διάπραξιν τῆς εἰρήνης· ἀλλ' οὗτος παρὰ προσδοκίαν συνεβούλευσε τοὺς Ῥωμαίους νὰ καρτερῶσι μετὰ θάρρους πρὸς τὸν πόλεμον, διότι ἐγίνωσκεν ὅτι τὰ τῶν Καρχηδονίων εἶχαν λίαν κακῶς. Τοῦτον ἐπιστρέ-

ψαντα εἰς τὴν Καρχηδόνα καθ' ὃν ὤμοσεν ὄρκον, σκληρότατα, ὡς λέγουσιν, ἐθανάτωσαν οἱ Καρχηδόνιοι. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ πόλεμος ἐγένετο ἐν τῇ Σικελίᾳ, ἧς δύο μόνον πόλεις κατεῖχον οἱ Καρχηδόνιοι, τὰ Δρέπανα καὶ τὸ Λιλύβαιον. Κατὰ τὸν πόλεμον τούτον οἱ Ῥωμαῖοι πολλὰς ὑπέστησαν συμφορὰς καὶ μάλιστα ὅτε ἐν ἔτει 247 στρατηγὸς τῶν Καρχηδονίων ἀνεδέειχθη ὁ Ἀμίλικας Βάρκας, ὅστις περιπλέων διέφθειρε τὰ μεσημβρινὰ παραθαλάσσια τῆς Ἰταλίας μέχρι Κύμης ἀπὸ τοῦ 247—242. Οἱ Ῥωμαῖοι μηδὺλως ἀποθαρρήσαντες ἐναυπήγησαν τῷ 242 νέον στόλον, οὗτινος ναύαρχον ἀνέδειξαν τὸν Λουτάτιον Κάτουλον. Οὗτος συμπλακείσ μετὰ τῶν Καρχηδονίων ἐν ἔτει 241 παρὰ τὰς Αἰγούσας νήσους κατενίκησεν αὐτούς. Μετὰ δὲ τὴν νίκην ταύτην ἐγένετο εἰρήνη, καθ' ἣν οἱ Καρχηδόνιοι κατέλιπον τὴν Σικελίαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἀπέδωκαν τοὺς αἰχμαλώτους ἄνευ λύτρων καὶ ἀπέτισαν 3200 τάλαντα διὰ τὰς εἰς τὸν πόλεμον δαπάνας τῶν Ῥωμαίων.

Πλὴν δὲ τῆς Σικελίας, ἣν πρώτην ἐπαρχίαν ἀνέδειξαν οἱ Ῥωμαῖοι, κατέλαβον οὗτοι ἐν καιρῷ τῆς εἰρήνης τὴν τε Σαρδῶ τῷ 238 καὶ τὴν Κύρνον τῷ 231.

Μικρὸν δὲ ὕστερον ἐπολέμησαν οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς τοὺς πειρατὰς Ἰλλυριοὺς δύο πολέμους ἀπὸ τοῦ 229 μέχρι τοῦ 228 ἔτους ἕνεκα τῆς γενομένης ὕβρεως πρὸς τοὺς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀποσταλέντας πρέσβεις, ὧν ἓνα ἐφόνευσαν κατὰ διαταγὴν τῆς βασιλίσσης αὐτῶν Τεύτης. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐξεστράτευσαν κατ' αὐτῶν καὶ νικήσαντες κατέκτησαν τὸ πλεῖστον μέρος τῆς χώρας, τὸ δὲ λοιπὸν ἐγένετο φόρου ὑποτελές. Οἱ Ἕλληνες τοσοῦτον ἐχάρησαν διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν πειρατῶν τούτων, ὥστε ἐξ εὐγνωμοσύνης ἐπέτρεψαν τοῖς Ῥωμαίοις τὸ δικαίωμα τοῦ μετέχειν τῶν Ἰσθμιακῶν ἀγώνων καὶ τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων. Ἐν ταυτῷ δὲ καὶ ὁ Μάρκος Κλαύδιος Μάρκελλος νικήσας τοὺς Γαλάτας ὑπέταξε τὴν βόρειον Ἰταλίαν τῷ 222.

§ 21. Περὶ τοῦ δευτέρου καρχηδονιακοῦ πολέμου.

Οἱ Καρχηδόνιοι ἐκδιωχθέντες τῆς Σικελίας ἐτράπησαν πρὸς τὴν Ἰσπανίαν, ἐνθα εἶχον οἱ τε Φοίνικες καὶ αὐτοὶ πολλὰς κατακτήσεις, ἃς ὁμως κατέλιπον ἀφρουρήτους, ἀναγκασθέντες νὰ μεταχει-

ρισθῶσι τὰς φρουράς εἰς τὸν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πρῶτον πόλεμον. Ἐν ἔτει λοιπὸν 237 μετέβη εἰς τὴν Ἰσπανίαν μετὰ στρατοῦ ὁ Ἀμίλκας Βάρκας, ὅστις ἐπὶ ἑννέα ἔτη ἐπιτυχῶς πολεμῶν ἐπὶ πολὺ ἐξέτεινεν ἐνταῦθα τὸ κράτος τῶν Καρχηδονίων, καὶ ἐγένετο κύριος τῆς τε νῦν Ἀνδαλουσίας, ἐξ ἧς ἀπελάμβανον οἱ Καρχηδόνιοι καὶ ναυπηγήσιμον ὕλην πολλὴν καὶ ἄλλα εἰς πόλεμον χρήσιμα, καὶ τῆς νῦν Ἑστρεμαδούρας, ὅπου πλουσιώτατα ὑπῆρχον μεταλλεῖα. Πεσόντος τοῦ Ἀμίλκα κατὰ τινα πόλεμον ἐξελέχθη στρατηγὸς ὁ τούτου γαμβρὸς Ἀσδρούβας. Οὗτος ἐξέτεινε τὸ κράτος τῶν Καρχηδονίων μέχρι τοῦ Ἴβηρος, καὶ ἔκτισε πόλιν τὴν νέαν Καρχηδόνα, νῦν Καρθαγένην καλουμένην· ταύτην κατέστησεν ὄχυρὸν ναύσταθμον καὶ κυρίαν ἀποθήκην ἀπάντων τῶν εἰς τὸν πόλεμον χρησίμων. Ἡ ἐκ τῆς Ἰσπανίας προσγιγνομένη εἰς τοὺς Καρχηδόνιους εὐπορία χρημάτων καὶ πεζικῶν δυνάμεων ἐνέβαλε τοὺς Ῥωμαίους εἰς ὑπόψιν καὶ φόβον· διὸ καὶ ἠνάγκασαν οὗτοι τοὺς Καρχηδόνιους νὰ ποιήσωσι συνθήκην, καθ' ἣν ὑπεχρεοῦντο οἱ Καρχηδόνιοι νὰ μὴ ὑπερβῶσι μετὰ στρατοῦ τὸν Ἴβηρα, καὶ νὰ μὴ βλάψωσι σύμμαχόν τινα τῶν Ῥωμαίων πόλιν. Δολοφονηθέντος τοῦ Ἀσδρούβα ὑπὸ τινος δούλου τῷ 221, ἀνέδειξαν οἱ Καρχηδόνιοι στρατηγὸν τὸν τοῦ Ἀμίλκα Βάρκα υἱὸν Ἀννίβαν. Ἦτο δὲ οὗτος ἀνὴρ γενναῖος καὶ φιλότιμος καὶ στρατηγικὸς· νέος δ' ἔτι ὢν ὤμοσεν, ὡς ἱστορεῖται, ἄσπονδον μῖσος κατὰ τῶν Ῥωμαίων.

Ἀναλαβὼν ὁ Ἀννίβας τὴν στρατηγίαν δραστηρίως παρεσκευάζετο νὰ πολεμήσῃ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ, πρὶν οὗτοι ἐκστρατεύσωσιν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπως ἐξώσωσι τοὺς Καρχηδόνιους ἐκ τῆς χώρας ταύτης, ὡς ἐξέβαλον αὐτοὺς καὶ ἐκ τῆς Σικελίας. Ὅθεν ἐπῆλθε πρῶτον κατὰ τῆς Ζακάνθης (Saguntum), πόλεως κειμένης εἰς τὰ βορειοανατολικά τῆς Ἰσπανίας καὶ συμμάχου οὐσης τῶν Ῥωμαίων. Τὴν πόλιν ταύτην ἐπὶ ὀκτῶ μῆνας στενῶς ἐπολιόρκει ὁ Ἀννίβας. Οἱ πολιορκούμενοι κινδυνεύοντες νὰ διαφθαρῶσιν ὑπὸ τοῦ λιμοῦ προαπέσφαξαν τοὺς παῖδας καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν, καὶ ἐνέπρησαν τὴν πόλιν· εἶτα ξιφῆρεις ἐξεληθόντες καὶ ἥρωϊκῶς μαχόμενοι ἀπέθανον πάντες. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐκπλαγέντες πρὸς τὴν ἀγγελίαν τῆς καταστροφῆς τῆς Ζακάνθης καὶ

μηδεμίαν λαβόντες ικανοποίησιν ἐκήρυξαν πρὸς τοὺς Καρχηδόνιους τὸν πόλεμον τῷ 218, ὅστις διήρκησε μέχρι τοῦ 201.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ζακάνθης ὁ Ἀννίβας, καταλιπὼν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀσδρούβαν μετὰ 15,000 ἀνδρῶν εἰς φρουρὰν τῆς Ἰσπανίας, ταχέως ἐξελαύνει ἐκ τῆς νέας Καρχηδόνος ἄγων 50,000 πεζῶν, 9000 ἰππέων καὶ 37 ἐλέφαντας καὶ διαβαίνει τὰ Πυρρηναῖα· πορευθεὶς δὲ διὰ τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας, ἀφικνεῖται τὸ φθινόπωρον εἰς τὰς Ἄλπεις, ἃς ὑπερβάς (πιθανῶς κατὰ νῦν μικρὸν ἄγ. Βερνάρδον) μετὰ πολλῆς δυσχερείας καταβαίνει εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔχων μόνον 26,000 στρατιωτῶν καὶ τινὰς ἐλέφαντας, οἷοι οἱ ἄλλοι ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ ψύχους, τῆς πείνης καὶ ὑπὸ τῶν πρὸς ἀγρίους λαοὺς πολέμων. Οἱ Ῥωμαῖοι, μὴ προσδοκῶντες τοιαύτην τολμηρὰν ἐκστρατείαν καὶ διανοούμενοι νὰ μεταγάγῃσι τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Ἰσπανίαν, εἶχον ἤδη ἀποστείλει τὸν μὲν ὕπατον Σεμπρώνιον μετὰ στόλου εἰς Ἀφρικὴν, τὸν δὲ ὕπατον Πόπλιον Κορνήλιον Σκιπίωνα μετὰ 24,000 ἀνδρῶν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ὅτε ὅμως οὗτος ἀφίκετο εἰς τὴν Μασσαλίαν καὶ ἔμαθε τὰ τοῦ Ἀννίβα, σκεφθεὶς ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναχαιτίσῃ τὴν πορείαν αὐτοῦ, τὸν μὲν ἀδελφὸν Γναῖον Κορνήλιον Σκιπίωνα ἔπεμψεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν μετὰ μέρος τοῦ στρατοῦ, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν ἄλλων ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν, ἔνθα παρὰ τὸν ποταμὸν Τίκινον ἐπολέμησε πρὸς τὸν Ἀννίβαν, ἀλλ' ἠττηθεὶς διέβη τὸν Πάδον φεύγων. Τούτου βοηθὸς ἦλθεν ἐκ τῆς Σικελίας ὁ Σεμπρώνιος, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀμφοτέρους τούτους πολεμήσας ὁ Ἀννίβας παρὰ τὸν Τρεβίαν ἐνίκησε πάλιν· μετὰ δὲ ταῦτα διεχείμασεν εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν, ἧς οἱ κάτοικοι Γαλάται προσῆλθον σύμμαχοι αὐτοῦ. Πρὸ δὲ τοῦ τέλους τοῦ ὀρμίμου χειμῶνος ἀναζευξάς ἦλθεν ὁ Ἀννίβας εἰς τὴν Τυρρηνίαν, ἔνθα πολεμήσας πρὸς τὸν ὕπατον Φλαμίνιον παρὰ τὴν Τρασιμένην λίμνην τῷ 217 ἐνίκησε νικηὴν λαμπράν, καθ' ἣν ἐπεσε τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ τῶν Ῥωμαίων καὶ αὐτὸς ὁ Φλαμίνιος. Εἶτα διευθύνεται ὁ Ἀννίβας διὰ τῆς Ὀμβρικῆς πρὸς τὴν Ἀπουλίαν. Τότε οἱ Ῥωμαῖοι ἐξέλεξαν δικτάτωρα τὸν συνετὸν Φάβιον Μάξιμον. Οὗτος ἀπέφευγε πᾶσαν πρὸς τὸν Ἀννίβαν ἐκ τοῦ συστάδην μάχην, περιωρίζετο δὲ νὰ κατα-

πονῆ τὸν ἐχθρὸν περιάγων αὐτὸν τῆδε κάκεισε καὶ ἀναγκάζων νὰ ἐξαντλῆ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ. Τοῦτου ἕνεκα καὶ Μελλητῆς (cunctator) ἐκλήθη. Τὸν στρατηγικὸν τοῦτον τρόπον τοῦ Φαβίου πολλοὶ ἐν τε τῇ Ῥώμῃ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ στρατῷ ἐκάκισον· διὸ ἐν ἔτει 216 ἐξέλεξαν οἱ Ῥωμαῖοι δύο ἐτέρους ὑπάτους, τὸν φιλόδοξον καὶ ἀσύνητον Τερέντιον Οὐάρρωνα καὶ τὸν Αἰμίλιον Παῦλον, ἄνδρα φρόνιμον καὶ ἐπαινέτην τοῦ Φαβίου· παρ' ἡμέραν δὲ ἐκάτερος αὐτῶν εἶχε κατὰ τὸν νόμον τὴν στρατηγίαν τοῦ στρατοῦ. Οἱ εἰρημνοὶ λοιπὸν ὑπάτοι ἔχοντες 80,000 πεζῶν καὶ 6,000 ἰππέων ἐπῆλθον ἐπὶ τὸν Ἀννίβαν, ἔχοντα 40,000 πεζῶν καὶ 10,000 ἰππέων. Ὁ Αἰμίλιος συνεβούλευε νὰ κατατρίχῃσι τὸν πολέμιον ἐπὶ τινὰ χρόνον κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Φαβίου· τοῦτον ὅμως ἐκάκισεν ὁ Οὐάρρων· καὶ ὅτε ἦλθεν ἡ ἡμέρα τῆς στρατηγίας αὐτοῦ παρέταξε τὸν στρατὸν εἰς μάχην πρὸς τοὺς Καρχηδόνιους παρὰ τὰς Κάννας. Ὁ στρατηγικὸς Ἀννίβας κατενίκησε τὸν ἀσύνητον Οὐάρρωνα φονεύσας 50,000 Ῥωμαίων καὶ 10,000 ζωγρήσας· πληρώσας δὲ τρεῖς σάκκους χρυσῶν δακτυλίων, οὓς ἀπέσπασε ἐκ τῶν φονευθέντων Ῥωμαίων ἰππέων, ἀπέστειλεν εἰς τὴν Καρχηδόνα. Ἐν τοῖς πεσοῦσιν ἦτο καὶ ὁ ὑπάτος Αἰμίλιος· ὁ δὲ Οὐάρρων ἐσώθη τοῦ κινδύνου. Μετὰ τὴν μάχην ταύτην ὁ Ἀννίβας διῆλθε τὴν Σαμνιτιῶα· τότε δὲ ἡ Καπύη καὶ πλεῖσται πόλεις τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας ἀπέστησαν πρὸς αὐτὸν πλὴν τῶν Ἑλληνικῶν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐν τῇ μεγίστῃ ταύτῃ συμφορᾷ τηρήσαντες τὸ ἀτάραχον αὐτῶν καὶ γενναῖον φρόνημα εὐθὺς ἀνέδειξαν δικτάτωρα, συνέλεξαν 10,000 ἐκ τῶν διασωθέντων στρατιωτῶν, ἐστρατολόγησαν πάντας τοὺς ἐν τῇ Ῥώμῃ καὶ τῷ Λατίῳ νέους καὶ ὄπλισαν 8,000 δούλων. Ἐν τούτοις στόλος Καρχηδονίων διεπόρθει τὴν χώραν τοῦ βασιλέως Τέρωνος, καὶ ἕτερος πκάρωρησε τοὺς Σαρδούς ν' ἀποστῶσιν ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων· προσέτι στρατὸς Ῥωμαϊκὸς κατεκόπη ἐν τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ ὑπὸ τῶν Γαλατῶν· ὁ δὲ Ἀννίβας διεχειμάζεν ἐν τῇ Καπύῃ.

Ἐν ἔτει 215 συνέλαβον οἱ Ῥωμαῖοι πρέσβεις Φιλίππου τοῦ Ε' (κατ' ἄλλους Γ'), τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, ἐξ ὧν ἐγένετο δῆλον ὅτι οὗτος εἶχε συμμαχήσει μετὰ τοῦ Ἀννίβου· ἀλλ' ὑπὸ τῆς

συμμαχίας αὐτῆς δὲν ἐβλάβησαν οἱ Ῥωμαῖοι, διότι αἱ ἐν Ἑλλάδι ταραχαί, ἃς ὑπέθαλψαν ἐπιτηδείως οἱ Ῥωμαῖοι, ἠνάγκασαν τὸν Φίλιππον νὰ μείνῃ ἐν Ἑλλάδι καὶ μὴ ἐνωθῆ μετὰ τοῦ Ἀννίβου. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Κλαύδιος Μάρκελλος ἐξήγειρε τὸ θάρρος τῶν Ῥωμαίων, διότι καὶ τὸν Ἀννίβαν αὐτὸν ἐπελθόντα κατὰ τῆς ἐν τῇ Καμπανίᾳ Νώλας ἀπέκρουσε καὶ ἄλλας τινὰς μικρὰς μάχας ἐνίκησεν. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰέρωνος (215) οἱ Συρακούσιοι μετέστησαν πρὸς τοὺς Καρχηδόνιους οἱ Ῥωμαῖοι ἀπέστειλαν τὸν αὐτὸν Κλαύδιον Μάρκελλον εἰς Σικελίαν.

Ὁ Μάρκελλος πολιορκήσας ἐπὶ τρία ἔτη τὰς Συρακούσας καὶ εὐρῶν μεγίστην ἀντίστασιν ἕνεκα τῶν φοβερῶν καὶ ποικίλων μηχανημάτων τοῦ διασημοτάτου μηχανικοῦ Ἀρχιμήδους, τέλος ἐκυρίευσεν αὐτὰς διὰ νυκτερινῆς ἐφόδου. Ὁ Ἀρχιμήδης κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀλώσεως τῶν Συρακουσῶν ἀσχολούμενος εἰς μαθηματικούς ὑπολογισμούς δὲν ἀντελήφθη τῶν γεγονότων, μόλις δὲ εἰπὼν εἰς τὸν ἐπιτεθέντα κατ' αὐτοῦ στρατιώτην «μὴ μοῦ τοὺς κύκλους τάρραττε» ἐφονεύθη (212).

Ἐν ταυτῷ καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ ἐπολέμουσαν πρὸς τοὺς Καρχηδόνιους οἱ Ῥωμαῖοι ἔχοντες στρατηγούς τοὺς ἀδελφοὺς Σικιπίωνας, οἵτινες ἄμως γενναίως πολεμοῦντες ἔπεσον ἀμφοτέροι μετὰ τοῦ πλείστου τοῦ στρατοῦ, οἱ δὲ Καρχηδόνιοι προῦβαινον νικῶντες.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐν Ἰσπανίᾳ πράγματα τῶν Ῥωμαίων διέκειντο κακῶς, οὐδεὶς δὲ ἐδείκνυτο πρόθυμος νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐκεῖσε στρατηγίαν, προσελθὼν ὁ τοῦ Ποπλίου Σικιπίωνος, τοῦ ἐν Ἰσπανίᾳ πεσόντος, υἱὸς Πόπλιος Κορνήλιος Σικιπίων καὶ αὐτὸς καλούμενος ἐζήτησε δι' ἐαυτὸν τὴν στρατηγίαν, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἀνέδειξαν αὐτὸν στρατηγὸν καίπερ εἰκοσιτετραετῆ τὴν ἡλικίαν ὄντα. Ὁ Σικιπίων οὗτος μεταβὰς εἰς τὴν Ἰσπανίαν τῷ 210 ἐδείχθη τοσοῦτον συνετὸς ὥστε ἠγαπήθη ταχέως παρ' ἅπαντος τοῦ στρατοῦ· εἶτα κινηθεὶς μετὰ φρονήσεως κατὰ τῶν Καρχηδόνιων ἐνίκησεν αὐτούς καὶ τὴν ἀξιόλογον πόλιν αὐτῶν τὴν νέαν Καρχηδόνα ἐκυρίευσεν, ἐνθα πολλὰ καὶ ὄπλα εὔρε καὶ χρήματα καὶ αἰχμαλώτους, οὓς καλῶς περιεποιήθη καὶ εὐμενῶς τοὺς πλείστους ἀπέστειλεν εἰς τοὺς οἴκους αὐτῶν. Τὴν μεγάλην τοῦ ἀνδρός τούτου σωφροσύνην μαρτυρεῖ μεταξὺ

ἄλλων καὶ τὸ ἐξῆς. Ὅτε ποτὲ προσήχθη πρὸς αὐτὸν νεανίς τις αἰχμάλωτος, ἐξαισίας καλλονῆς, ἀπέδωκεν αὐτὴν εἰς τὸν ἑαυτῆς μνηστῆρα εἰπὼν ὅτι, «Γενναῖοι στρατηγοῦ εἶναι οὐ μόνον τὸ νικᾶν τοὺς ἐχθροὺς ἀλλὰ καὶ τὸ νικᾶν τὰ πάθη». Ὁ Σκιπίων ἐν διαστήματι τεσσαρῶν ἐτῶν κατώρθωσε νὰ ὑποτάξῃ τὸ πλεῖστον μέρος τῆς Ἰσπανίας.

Κατὰ τὸ ἔτος 212 ὁ Ἀννίβας ἐκυρίευσε τὸν Τάραντα, πλὴν τῆς ἀκροπόλεως, ἣν ἐφύλαττε φρουρὰ Ῥωμαίων. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι εἰσέβαλον εἰς τὴν Καμπανίαν καὶ ἐπολιόρκουν τὴν Καπύην. Πρὸς βοήθειαν αὐτῆς ἐπεμψεν ὁ Ἀννίβας τὸν Ἄνωνα, ἀλλ' ὅμως ἠττηθεὶς οὗτος ἠναγκάσθη ν' ἀποχωρήσῃ· τότε ἐπῆλθεν ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίους αὐτὸς ὁ Ἀννίβας, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ Ῥωμαῖοι ἐφυλάσσαντο ἐν τοῖς χαρῶμασιν, ὁ Ἀννίβας ἐξεστράτευσε κατ' αὐτῆς τῆς Ῥώμης τῷ 211, καὶ πρὸ τῶν πυλῶν αὐτῆς (ante portas) ἐστρατοπέδευσε. Οἱ Ῥωμαῖοι, καίτοι ἐθρουθήθησαν, δὲν διέλυσαν ὅμως τὴν πολιορκίαν τῆς Καπύης, ἀλλ' ἐκ τοῦ πολιορκουόντος στρατοῦ ἐπεμψαν εἰς ἐπικουρίαν τῆς Ῥώμης 15,000 στρατιωτῶν. Τούτου ἕνεκα ὁ Ἀννίβας ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Καμπανίαν, ὅθεν εἰσήλασεν εἰς τὴν Λευκανίαν καὶ εἰς τὸ Βρούττιον, ἐν ᾧ οἱ Ῥωμαῖοι ἐγένοντο κύριοι τῆς Καπύης τῷ 211, ἥς τοὺς κατοίκους ἀπανθρωπότατα μετεχειρίσθησαν φονεύσαντες τοὺς ἐπισημοτάτους αὐτῶν καὶ δουλῶσαντες τοὺς ἄλλους.

Ἐν τούτοις φοβερὰ ὁ πόλεμος ἐπολεμεῖτο ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, ὅτε ὁ μὲν Φάβιος Μάξιμος ἀνέκτησε πάλιν τὸν Τάραντα, ὁ δὲ Μάρκελλος ἐνεδρευθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀννίβου ἐφρονεῖθη τῷ 208. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀννίβας ἐστειρεῖτο συμμάχων καὶ τροφῶν προσεκάλεσεν ἐκ τῆς Ἰσπανίας τὸν ἀδελφὸν Ἀσδρούβαν. Οὗτος ἀναζεύξας καὶ διελθὼν τὰς Ἄλπεις ἔφθασεν εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν τὸ ἔαρ τοῦ 207 μετὰ 60,000 ἀνδρῶν· ἐναντίον δ' αὐτοῦ ἔσπευσεν ὁ ὕπατος Λίβιος Σαλινάτωρ· ὁ δ' ἕτερος ὕπατος Κλαύδιος Νέρων ἐστράτευσε εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, ὅπως ἐμποδίσῃ τὸν Ἀννίβαν νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ. Ἐν ᾧ δὲ παρεφύλαττε τὸν Ἀννίβαν περιέπεσεν εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀσδρούβα, ἧς προσεκάλει οὗτος τὸν Ἀννίβαν νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ὀμβρικὴν καὶ ἐνωθῇ μετ' αὐ-

τοῦ· τότε ὁ Κλαύδιος Νέρων, καταλιπὼν τὸ στρατόπεδον χωρὶς νὰ ἐννοηθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀννίβου, ἀπῆλθε μετὰ 3,000 ἀνδρῶν εἰς τὴν ἐν τῇ Ὀμβρικῇ παρὰ τὸ Μέταυρον πόλιν Σήνην, ὅπου πλησίον ἦσαν ὁ Ἀσδρούβας καὶ ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων. Τότε ἀμφότεροι οἱ ὑπατοὶ ἐπιτεθέντες διέφθειραν τὸν στρατὸν τοῦ Ἀσδρούβα καὶ αὐτὸν ἐφόνευσαν· ὁ δὲ Νέρων ἐπιστρέψας ἐξεσφενδόνησε τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀσδρούβα εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἀννίβα· οὗτος δὲ ἰδὼν τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀδελφοῦ ἀνέκραξε μετὰ στεναγμοῦ ὅτι « ἡ τύχη ἔπαυσε πλέον νὰ βοηθῆ αὐτόν ». Ἐντεῦθεν ἀθυμήσας ἀπεσύρθη ἐν Βρουττίῳ τηρῶν ἀμυντικὴν θέσιν. Τὸν ἐν ἔτει 206 μετὰ πολλῶν λαφύρων καὶ χρυσοῦ ἐπανελθόντα ἐξ Ἰσπανίας Σκιπίωνα ἐξέλεξαν οἱ Ῥωμαῖοι ὑπάτον δόντες αὐτῷ ἐξουσίαν νὰ μεταγάγῃ τὸν πόλεμον ἀπὸ τῆς Σικελίας εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ ὁ Σκιπίων εἶχε προσκτήσει δύο ἀξιολόγους συμμάχους τὸν Σύφακα, τὸν βασιλέα τῆς ἐν Ἀφρικῇ δυτικῆς Νομαδικῆς καὶ τὸν Μασσανάσσην, βασιλέα τῆς ἀνατολικῆς Νομαδικῆς. Πρὸς τὸν Σκιπίωνα προσῆλθον πολλοὶ ἐθελονταί, καὶ πολλαὶ ἰταλικαὶ πόλεις ἔδωκαν αὐτῷ πλοῖα κατηρητισμένα καὶ πολέμου ἐφόδια πολλά. Ὁ Σκιπίων λοιπὸν θαρρῶν ἀπέπλευσεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν τὸ φθινόπωρον τοῦ 204.

Ὅτε μετὰ τοῦ Σκιπίωνος ἀποβάντος εἰς Ἀφρικὴν προσέμιξεν ὁ Μασσανάσσης, ὁ Σύφαξ προσεχώρησε πρὸς τοὺς Καρχηδονίους. Ὁ Σκιπίων δις ἐπιτεθείς ἐπὶ τοὺς Καρχηδονίους βοηθουμένους ὑπὸ τοῦ Σύφακος, ἐνίκησεν αὐτούς· ὁ δὲ συμμαχῶν μετὰ τῶν Ῥωμαίων Μασσανάσσης ἐζώγρησε τὸν Σύφακα. Τότε οἱ Καρχηδόνιοι κινδυνεύοντες προσεκάλεσαν ἐκ τῆς Ἰταλίας τὸν Ἀννίβαν. Οὗτος ἐγκαταλιπὼν μετὰ λύπης τὸ ἰταλικὸν ἔδαφος, ἐπανέρχεται εἰς Ἀφρικὴν τῷ 203· ἔλθων δὲ εἰς προσωπικὴν συνάντησιν μετὰ τοῦ Σκιπίωνος καὶ ζητήσας εἰρήνην ἀπέτυχε. Τότε ἀντιπαρετάχθησαν περὶ τὴν Ζάμυαν κατ' ἀλλήλων οἱ δύο μέγιστοι τῆς ἀρχαιότητος στρατηγοί, ὁ Πόπλιος Κορνήλιος Σκιπίων, ὁ στρατηγὸς τῶν Ῥωμαίων, καὶ ὁ Ἀννίβας, στρατηγὸς τῶν Καρχηδονίων. Μάχης δὲ γενομένης τῷ 202 ἐνίκηθησαν κατὰ κράτος οἱ Καρχηδόνιοι· ὁ δὲ νικητῆς Σκιπίων συνωμολόγησεν εἰρήνην πρὸς τοὺς ἠττηθέντας ἐπὶ τοῖς ἐξῆς ὅροις· 1) νὰ ἀφήσωσιν οὗτοι ἀπάσας τὰς ἐκτὸς τῆς Ἀφρικῆς

κτήσεις αὐτῶν· 2) μὴδένα τοῦ λοιποῦ νὰ πολεμῶσι πόλεμον ἄνευ τῆς συναίνεσεως τῶν Ῥωμαίων· 3) νὰ παραδώσωσι ἀπάσας τὰς ναῦς αὐτῶν, πλὴν δέκα· 4) νὰ ἀποδώσωσι τοὺς αἰχμαλώτους καὶ αὐτομόλους· 5) ν' ἀποτίσωσι τὰ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων εἰς τὸν πόλεμον δαπανηθέντα χρήματα, δέκα χιλιάδας ταλάντων εἰς πεντήκοντα ἔτη· 6) νὰ ἀποδώσωσι εἰς τὸν Μασσανάσσην ἀπάσας τὰς κτήσεις αὐτοῦ. Τοὺς ὄρους τούτους ἐπεκύρωσε καὶ ὁ τῶν Ῥωμαίων δῆμος καὶ οὕτως ἔλαβε πέρας ἐν ἔτει 201 ὁ δεῦτερος καρρηδόνακος πόλεμος, ὁ δὲ Σκιπίων προσωνομάσθη Ἀφρικανὸς (Africanus).

Ὁ Ἀννίβας ὡς ἐν πολέμῳ μέγας ἐδείχθη στρατηγὸς οὕτω καὶ ἐν εἰρήνῃ μέγας πολιτικός· διότι πρῶτος ἄρχων ἐκλεχθεὶς τῆς Καρρηδόνας μεγάλως ἐπεμελήθη εἰς ἀνόρθωσιν καὶ σωτηρίαν τῆς πατριδος αὐτοῦ· διώρθωσε τοὺς κακῶς ἔχοντας νόμους· συνέστειλε τὴν τυραννίαν τῶν 100 ἀνδρῶν, τῶν τὰ πράγματα τῆς Καρρηδόνας διευθυνόντων· διέταξεν οὕτω θαυμασίως τὰ οικονομικά, ὥστε οἱ Καρρηδόναοι ἠδυνήθησαν εἰς τὰ δέκα ἔτη τῆς εἰρήνης νὰ ἀποτίσωσι εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ τὰς 10,000 ταλάντων. Ἄλλ' αὕτη αὕτη ἡ πρόνοια καὶ ἡ συνετὴ οἰκονομία τοῦ Ἀννίβου παρῶζυε τοὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ ἄρχοντας καὶ καταχραστὰς τῶν δημοσίων, οἵτινες τέλος διέβαλον τὸν Ἀννίβαν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ὡς συμμαχήσαντα μυστικῶς πρὸς καταπολέμησιν αὐτῶν μετὰ τοῦ Ἀντιόχου βασιλέως τῆς Συρίας. Τούτου ἕνεκα ἠναγκάσθη ὁ Ἀννίβας νὰ καταλίπη τὴν πατρίδα τῷ 195 καὶ νὰ φύγη εἰς Συρίαν πρὸς τὸν Ἀντιόχον. Οὗτος εὐμενέστατα ὑπεδέχθη καὶ περιποίηθη τὸν Ἀννίβαν, ἀλλὰ τὰς συμβουλὰς αὐτοῦ δὲν ἤκουεν ὅπως μεταγάγη τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἰταλίαν, συμμαχῶν μετὰ τῶν Καρρηδόναων. Περιελθόντος δὲ κατόπιν τοῦ Ἀντιόχου εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Ῥωμαίους καὶ νικηθέντος ἐν Μαγνησίᾳ τῷ 190, ἠναγκάσθη ὁ Ἀννίβας νὰ καταφύγη πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Βιθυνίας Προυσίαν, ὃν πολὺ ὠφέλησε πολεμοῦντα πρὸς τὸν Εὐμένην τὸν βασιλέα τῆς Περγάμου. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ Προυσίας δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντιστῇ εἰς τὰς ἀπειλὰς τῶν Ῥωμαίων, ἐπιζητούντων τὴν παράδοσιν τοῦ Ἀννίβα, ἠναγκάσθη οὗτος νὰ πῆ τὸ κώνειον ἐκουσίως. Οὕτως ἀπέθανεν ὁ ἦρωα τῶν καρρηδόναων ἐν ἔτει 183, ὅτε συγχρό-

νωσ ἀπέθανεν ὄ,τε νικήσας αὐτὸν Σκιπίων καὶ ὁ τελευταῖος ἦρωσ τῆς Ἑλλάδος Φιλοποίμην.

§ 22. Περὶ τοῦ πολέμου τῶν Ῥωμαίων πρὸς τε τοὺς Μακεδόνας, Σύρους καὶ Ἑλληνας.

Μετὰ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου καρχηδονιακοῦ πολέμου οἱ Ῥωμαῖοι ἐπαρθέντες ἐπόθησαν ὅπως γίνωσι κοσμοκράτορες. Ἡ πρὸς τὰ πολεμικὰ ἐπίδοσις αὐτῶν, ἡ πολιτικὴ αὐτῶν τοῦ νὰ διεγείρωσι καὶ βοηθῶσι μικρότερα κράτη κατὰ ἰσχυροτέρων, ὥστε νὰ ὑποτάσσωσιν αὐτά, ἡ ἀσθένεια τῶν ἀνατολικῶν ἐθνῶν, ἡ διαφθορὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν καὶ ἀρχομένων καὶ ἡ παρ' αὐτοῖς ἀμέλεια τῶν πολεμικῶν, εὐώδωσε τὴν ἐπιθυμίαν τῶν Ῥωμαίων.

Μετὰ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου καρχηδονιακοῦ πολέμου οἱ Ῥωμαῖοι ἐκήρυξαν καὶ διεξήγαγον τοὺς ἐξῆς πολέμους·

α') Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων πρὸς Φίλιππον τὸν Ε', βασιλέα τῆς Μακεδονίας. Ὁ πόλεμος οὗτος διήρκησεν ἀπὸ τοῦ 200 μέχρι τοῦ 197 π. Χ. Ἀφορμὴν πρὸς τὸν πόλεμον ἔλαβον οἱ Ῥωμαῖοι ἐκ τῶν Ἀθηναίων. Οὗτοι πολεμούμενοι ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ἐπεκαλέσαντο εἰς βοήθειαν τοὺς Ῥωμαίους· οἱ δὲ προθύμως ἐπεμψαν κατ' αὐτοῦ τὸν Κόϊντον Φλαμινῖνον, ὅστις νικήσας τὸν Φίλιππον παρά τας ἐν Θεσσαλίᾳ Κυνὸς κεφαλὰς ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ποιήσῃ εἰρήνην πρὸς τοὺς Ῥωμαίους τῷ 197. Κατὰ τὰς πρὸς ἀλλήλους ὁμολογίας ὁ Φίλιππος παρέδωκε τοῖς Ῥωμαίοις ἅπαντα τὸν στόλον αὐτοῦ, πλὴν 5 νεῶν, τὸν δὲ στρατὸν αὐτοῦ περιώρισεν εἰς 5000, ἀπέτισε δὲ καὶ 1000 τάλαντα διὰ τὰς εἰς τὸν πόλεμον γενομένας δαπάνας, προσέτι δὲ ὑπεχρεώθη ν' ἀφήσῃ ἐλευθέρως πάσας τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, ἃς κατεῖχεν.

β') Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων πρὸς Ἀντίοχον, βασιλέα τῆς Συρίας. Ὀλίγα ἔτη μετὰ τὸν πρὸς τοὺς Μακεδόνας πόλεμον οἱ Ῥωμαῖοι ἐπολέμησαν καὶ κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου τοῦ μεγάλου ἀπὸ τοῦ 191 μέχρι τοῦ 190. Ὁ Ἀντίοχος, ἀνῆρ βέκτης καὶ φιλότιμος, οὐ μόνον ἠνώρθωσε τὸ πεπτωκὸς κράτος τῶν Σελευκιδῶν, ἀλλὰ καὶ ἐζήτηι ἐπὶ πλέον νὰ ἐκτείνῃ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, διὸ ἐν βραχεῖ ἐγένετο κύριος πολλῶν τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ.

ἑλληνικῶν πόλεων καὶ πολλῶν ἄλλων τῶν ἐν τῇ θρακικῇ χερσονήσῳ· οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, οἵτινες ἤθελον ν' ἀναμιγνύωνται εἰς τὰ ἑλληνικά πράγματα, προθύμως ἐκινήθησαν κατ' αὐτοῦ. Ὁ Ἀντίοχος ἀντὶ νὰ μετενέγκῃ τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὡς συνεβούλευεν ὁ παρ' αὐτῷ καταφυγῶν μεγαλεπίβολος Ἀννίβας, μετέθε εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ στρατοῦ τῷ 191 προσκληθεῖς ὑπὸ τῶν διαφερομένων πρὸς τοὺς Ῥωμαίους Αἰτωλῶν. Κατὰ τοῦ Ἀντιόχου καὶ τῶν συμμάχων αὐτοῦ ἀπέστειλαν οἱ Ῥωμαῖοι τὸν ὕπατον Ἀκίλιον Γλαβρίωνα καὶ Μάρκον Πόρκιον Κάτωνα. Οὗτοι κατασχόντες τὰς Θερμοπύλας ἔτρεψαν τὰ στρατεύματα τοῦ Ἀντιόχου εἰς φυγὴν καὶ κατέκοψαν πολὺ πλῆθος αὐτῶν· ὁ δ' Ἀντίοχος μετ' ὀλίγον ἀπέπλευσεν εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐνθα κατεδίωξεν αὐτὸν ὁ Λεύκιος Κορνήλιος Σκιπίων, ὁ τοῦ Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ ἀδελφός. Οὗτος κατανικήσας τὸν Ἀντίοχον ἐν τῇ Μαγνησίᾳ τῷ 190 ἐπεκλήθη ἀσιατικός. Ὁ Ἀντίοχος ἀναγκασθεὶς νὰ ποιήσῃ εἰρήνην, ὑπεχρέωθη νὰ παραχωρήσῃ τὴν μέχρι Ταύρου καὶ Ἄλυος μικρὰν Ἀσίαν εἰς τὸν ἡγεμόνα τῆς Περγᾶμου Εὐμένην καὶ εἰς τὴν δημοκρατίαν τῆς Ῥόδου· ἔτι δὲ νὰ παραδῶσῃ τὸν στόλον εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ ἀποτίσῃ 15,000 ταλάντων ὡς δαπάνην τοῦ πολέμου.

γ') Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων πρὸς Περσεία, βασιλεῖα τῆς Μακεδονίας. Μετὰ δὲ τὸν εἰρημένον πόλεμον οἱ Ῥωμαῖοι ἐπολέμησαν πρὸς τὸν Περσεία βασιλεῖα τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τοῦ 171—168. Ὁ Περσεύς ὁ υἱὸς Φιλίππου τοῦ Ε', μισῶν τοὺς Ῥωμαίους, ὡς καὶ ὁ πατὴρ, παρεσκευάσθη εἰς πόλεμον κατ' αὐτῶν, προσλαβὼν καὶ ἄλλους τῶν Ἑλλήνων συμμάχους. Οἱ Ῥωμαῖοι, μαθόντες τὰς πολεμικὰς παρασκευὰς τοῦ Περσείως παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Περγᾶμου καὶ συμμάχου αὐτῶν Εὐμένους, ἔπεμψαν κατ' αὐτοῦ στρατόν, ὃν ὁ Περσεύς ἐπὶ 3 ἔτη πολλάκις ἐνίκησεν. Οἱ Ῥωμαῖοι αἰσχυρόμενοι ἐπὶ τῇ ἥττῃ ταύτῃ ἀνέδειξαν τέλος ὕπατον καὶ ἔπεμψαν κατ' αὐτοῦ τὸν ὄνομαστὸν Λεύκιον Αἰμίλιον Παῦλον. Οὗτος κατανικήσας τὸν Περσεία παρὰ τὴν Πύδναν τῷ 168 π. Χ. συλλαμβάνει αὐτὸν καὶ ἀπαγαγὼν αἰχμάλωτον εἰς Ῥώμην μετὰ πάσης αὐτοῦ τῆς οικογενείας κατάγει μεγαλοπρεπέστατον θρίαμβον. Ἡ Μακεδονία τότε μὲν διηρέθη εἰς τέσσαρας δημοκρατίας, αἵτινες

ἐτέλουν φόρους εἰς τοὺς Ῥωμαίους, κατόπιν δὲ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Καικιλίου Μετέλλου ἦτταν τοῦ Ἀνδρίσκου ἢ Ψευδοφιλίππου ἐγένετο (148 π. Χ.) Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία. Ὡσαύτως οἱ Ῥωμαῖοι καὶ τοὺς Ἰλλυριοὺς ὡς συμμάχους τοῦ Περσέως εἰς τρία διήρσαν ἀσθενῆ μέρη, καὶ τοὺς Ἡπειρώτας αὐτοὺς ἀπανθρώπως κακώσαντες ἐξ ἀγενοῦς φιλεκδικίας καθυπέταξαν τῷ 117 π. Χ.

§ 23. Περὶ τοῦ τρίτου καρχηδονιακοῦ πολέμου καὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Καρχηδόνας.

Ἡ Καρχηδὼν μετὰ τὸν δεῦτερον καρχηδονιακὸν πόλεμον ἀνέλαβε πάλιν διὰ τε τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν τεχνῶν καὶ διὰ τῆς συνετῆς διοικήσεως τῶν πραγμάτων. Τὴν πρόοδον ταύτην δὲν ἐβλεπον εὐμενῶς οἱ Ῥωμαῖοι. Ἐντεῦθεν ἐπεζήτησαν ἀφορμὴν πρὸς τελείαν καταστροφὴν τῆς ἀντιζήλου πόλεως· τοιαύτη δὲ ἀφορμὴ δὲν ἐβράδυνε νὰ παρουσιασθῇ. Οἱ Καρχηδόνιοι, ἐνοχλούμενοι συχνὰ ὑπὸ τοῦ Μασσανάσσου, ὅστις ἀφήρπαζε τὰς χώρας αὐτῶν, καὶ ἐμποδιζόμενοι ὑπὸ τῶν συνθηκῶν ὅπως ἀποκρούσωσιν αὐτὸν διὰ τῶν ὄπλων, ἀνηνέχθησαν εἰς τὴν Ῥώμην. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐπέμψαν εἰς Καρχηδόνα πρὸς ἐξέτασιν τοῦ πράγματος τὸν Μάρκον Πόρκιον Κάτωνα. Οὗτος ἐλθὼν ἐξεπλάγη ἐπὶ τῇ προόδῳ τῶν Καρχηδονίων· μὴ δυνηθεὶς δὲ νὰ πείσῃ αὐτοὺς ὅπως παραδεχθῶσι τὴν μεροληπτικὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ Μασσανάσσου ἀπόφασιν, ἐπανῆλθεν εἰς Ῥώμην πλήρης ὀργῆς· ὁμίλων δὲ ἐν τῇ γερουσίᾳ συνεχῶς ἐπανελάμβανε τό, « πρὸς τούτοις φρονῶ ὅτι ἡ Καρχηδὼν πρέπει νὰ καταστραφῇ » (*ceterum censeo et Carthaginem esse delendam*). Οἱ Καρχηδόνιοι παρατηρήσαντες ὅτι τὰ παράπονα αὐτῶν κατὰ τοῦ Μασσανάσσου οὐδόλως ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψιν ἐπεχείρησαν διὰ τῶν ὄπλων νὰ διεκδικήσωσι τὰ ἑαυτῶν συμφέροντα. Τοῦτο ἀκούσαντες οἱ Ῥωμαῖοι καὶ χαρακτηρίσαντες τὴν πράξιν ὡς παρασπονδίαν ἀπεφάσισαν νὰ καταστρέψωσι τὴν Καρχηδόνα. Οἱ Καρχηδόνιοι πάντα λίθον ἐκίνησαν νὰ μεταπέισωσι τοὺς Ῥωμαίους ὑποσχόμενοι νὰ πράξωσιν ὅ,τι ἂν ἄλλο οὗτοι ζητήσωσιν· ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι δολίως καὶ ἀπίστως προσηνέχθησαν, διότι εὐθὺς εἰς μὲν τὴν Σικελίαν ἐπέμψαν τοὺς ὑπάτους Μανίλιον καὶ Κινσω-

ρίνον μετὰ 84,000 ἀνδρῶν παραγγείλαντες νὰ ἀποπλεύσωσιν εἰς τὴν Ἰτύκην, ἣτις πρὸ μικροῦ ἔκουσίως εἶχεν ὑποταγῆ εἰς τοὺς Ῥωμαίους· εἰς δὲ τοὺς πρέσβεις τῶν Καρχηδονίων ὑπεσχέθησαν μετὰ πλαστῆς φιλίας, ὅτι θέλουσι συμβιβασθῆ μετ' αὐτῶν, ἂν οἱ Καρχηδόνιοι παραδώσωσιν αὐτοῖς 300 τέκνα ἐκ τῶν ἐπισημοτάτων οἰκῶν τῆς Καρχηδόνας ὡς ἡμέρους, καὶ ὑπακούσωσι καθ' ὅλου εἰς τὰς διαταγὰς τῶν ὑπάτων.

Οἱ Καρχηδόνιοι ὄντως ἔπεμψαν τὰ τέκνα πρὸς τοὺς ἐν τῇ Σικελίᾳ ὑπάτους, ἀλλ' οὗτοι παραλαβόντες τοὺς ἡμέρους ἀπεκρίθησαν αὐτοῖς ὅτι θέλουσιν ἀκούσει τὰς νεωτέρας διαταγὰς αὐτῶν ἐν τῇ Ἰτύκῃ. Ἐνταῦθα δὲ ἐλθόντες οἱ ὑπατοὶ εἶπον πρὸς τοὺς πρέσβεις ὅτι ζητοῦσιν ὅπως ἡ Καρχηδὼν παραδῶσῃ αὐτοῖς ἅπαντα τὰ ὅπλα, τὰς πολεμικὰς μηχανὰς καὶ τὰ πλοῖα. Οἱ ταλαιπῶροι Καρχηδόνιοι παρέδωκαν καὶ ταῦτα καὶ περίλυποι εἶδον τὰς ναῦς αὐτῶν ἀπάσας καιομένας. Νῦν ὁ ὑπατος σοβαρῶς βλέπων εἶπεν εἰς τοὺς πρέσβεις ὅτι ἡ τελευταία τῶν Ῥωμαίων ἀπόφασις εἶναι νὰ κατεδαφισθῆ ἡ Καρχηδὼν, ἐπομένως ὀφείλουσιν οἱ Καρχηδόνιοι ὑπακούοντες νὰ καταλίπωσιν αὐτὴν καὶ νὰ κτίσωσιν ἑτέραν πόλιν 80 στάδια μακρὰν τοῦ αἰγιαλοῦ. Πρὸς τὴν πικρὰν καὶ ἀπάνθρωπον ταύτην ἀγγελίαν ἐκπλαγέντες οἱ Καρχηδόνιοι ἀπαξάπαντες ἐξανέστησαν, καὶ διατρέχοντες τὰς ὁδοὺς ἐκραύγαζον ἐκδικῆσιν καὶ πόλεμον πρὸς τοὺς ἀδικωτάτους καὶ ὠμοτάτους Ῥωμαίους· ἀπέριψαν τὴν πρότασιν τοῦ ὑπάτου, καὶ ἡμοφρονήσαντες πάντες ἀπεφάσισαν νὰ ὑπερασπίσωσιν τὴν πατρίδα· ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες, νέοι καὶ γέροντες κατεσκευάζον ὅπλα καὶ πολεμικὰς μηχανὰς· ναοὶ καὶ δημόσια οἰκοδομήματα μετεβλήθησαν εἰς ὄπλοστάσια· ἅπαντας τοὺς δούλους ἀπηλευθέρωσαν καὶ καλέσαντες τὸν Ἀσδρούβαν ἐκ τῆς ἐξορίας ἀνήθηκαν εἰς αὐτὸν τὴν ὑπεράσπισιν τῆς πόλεως. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀνέβαλον τὴν πολιορκίαν τῆς Καρχηδόνας μέχρις οὗ ὁ πρῶτος παροξυσμὸς τῶν Καρχηδονίων παρέλθῃ· εἶτα προέβησαν εἰς ἐπιθέσεις καὶ προσβολὰς, ἀλλ' οἱ Καρχηδόνιοι πολλάκις ἀπέωσαν τοὺς Ῥωμαίους, πολλοὺς αὐτῶν διαφθείραντες. Οἱ Ῥωμαῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ στρατοπεδεύσωσιν εἰς ἀπόστασιν τινα ἀπὸ τῆς πόλεως, καὶ πολλάκις ἡ τῶν Καρχηδονίων ὄρμηξ ἐνέβαλεν αὐτοὺς εἰς κινδύνους, ἐξ

ὄν πολλάκις ἔσωσεν αὐτούς ἡ φρόνησις καὶ τὸ ἀγρυπνον τοῦ χιλιάρχου Σκιπίωνος (τοῦ κατόπιν ἀφρικανοῦ τοῦ νεωτέρου κληθέντος).

Οὕτως ἐπὶ ἐν ἔτος ματαίως οἱ Ῥωμαῖοι καὶ τὴν Καρχηδόνα ἐπολιόρκουν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἀφρικῆς ἐπολέμουν, στερηθέντες καὶ τῆς τοῦ Μασσανάσσου βοηθείας, τοῦ ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου ἀποθανόντος. Οἱ ἐν τῇ Ἀφρικῇ ἀτυχεῖς πόλεμοι ἠνάγκασαν τοὺς Ῥωμαίους νὰ ἐκλέξωσιν ὑπατον τὸν προμνημονευθέντα Πόπλιον Κορνήλιον Σκιπίωνα τὸν υἱὸν τοῦ Παύλου Αἰμιλίου, τοῦ μακεδονικοῦ, ὃν ὁ υἱὸς Σκιπίωνος ἀφρικανοῦ τοῦ πρεσβυτέρου εἶχεν υἰοθετήσει. Εἰς τὸν Σκιπίωνα τοῦτον ἀνέθηκαν οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ θάρρους τὴν διεξαγωγὴν τοῦ κατὰ τῶν Καρχηδονίων πολέμου. Ὁ Σκιπίων ἀναλαβὼν τὴν ἀρχιστρατηγίαν ἀποκαθιστᾷ τὴν τάξιν καὶ τὴν πειθαρχίαν εἰς τὸν παραλελυμένον στρατόν, εἶτα ἰσχυρῶς πολιορκεῖ τὴν Καρχηδόνα καὶ μετὰ ἐν ἔτος κατορθοῖ νὰ κυριεύσῃ αὐτὴν (146).

Ἐπὶ ἐξ ἡμέρας ἐμάχοντο οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ τῶν ἡρωϊκῶς ἀνθισταμένων Καρχηδονίων, διελαύνοντες ἐπὶ κεκαυμένων σωμάτων καὶ ἡμικαύστων κτιρίων. Ἐν τῷ φονικῷ τούτῳ σάλῳ ἤλθον πρέσβεις πρὸς τὸν Σκιπίωνα ἐκ τῆς ἀκροπόλεως, ὅπου εἶχον καταφύγει 50,000 Καρχηδονίων, ζητοῦντες ἔλεος καὶ χάριν. Ὁ Σκιπίων ἔδωκεν αὐτοῖς τὴν χάριν· 900 ὅμως ἐκλείσθησαν εἰς τινα ἐπὶ ὕψους κείμενον ναὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Οὗτοι ἵνα μὴ πέσωσιν αἰχμάλωτοι εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἐνέβαλον πῦρ καὶ συνεκάησαν. Μεταξὺ τῶν καέντων ἦτο καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Ἀσδροῦβα, ἣτις ἀφ' οὗ ἐξύβρισε τὸν σύζυγον αὐτῆς ἰδοῦσα αὐτὸν ἔρποντα πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ νικητοῦ καὶ ἐπιζητοῦντα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, ἐρρίφθη μετὰ τῶν τέκνων εἰς τὰς φλόγας. Ἐπὶ δέκα καὶ ἐπτὰ ἔτι ἡμέρας ἐμαίνετο τὸ πῦρ εἰς τὴν πόλιν. Ὅσα δὲ οἰκοδομήματα δὲν ἔφθειρε τὸ πῦρ, κατεκρημνίσθησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες ἐπέβαλον κατάραν κατ' ἐκείνου, ὅστις ἤθελε ζητήσει νὰ ἰδρῶθῃ πάλιν ἡ μισητὴ πόλις τῶν Καρχηδονίων.

Ὁ Σκιπίων, ὁ ἐπικληθεὶς ἐντεῦθεν Ἀφρικανὸς ὁ νεώτερος, βλέπων τὴν καταστροφὴν τῆς ἄλλοτε ἐνδόξου πόλεως τῆς Καρχηδόνας καὶ οἰονεὶ προμαντευόμενος καὶ τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος τὴν καταστροφὴν, ἠκούσθη λέγων μετὰ συγκινήσεως ἐνώπιον τοῦ συνοδεύ-

οντος αὐτὸν Πολυβίου τοὺς στίχους, δι' ὧν ὁ Ἐκτωρ προαναγγέλλει τὴν πτώσιν τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος (Ἰλ. Δ. 164):

« Ἔσσεται ἡμᾶρ ὅτ' ἂν ποτ' ὀλώλῃ Ἴλιος ἱρὴ
» καὶ Πρίαμος καὶ λαὸς ἐϋμμελίῳ Πριάμοιο ».

§ 23. Περὶ τῆς ῥωμαϊκῆς φιλολογίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης περιόδου τὸ ῥωμαϊκὸν ἔθνος μικρὰν ἐπεδείξατο πνευματικὴν κίνησιν· ὅτε ὅμως οἱ Ῥωμαῖοι ἦλθον εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἀγγιγνῶν καὶ δραστηρίων Ἑλλήνων, οἵτινες ἐνεποίησαν αὐτοῖς τὸν πρὸς τὴν μάθησιν τῆς ἀθανάτου ἑλληνικῆς γλώσσης ἔρωτα, τότε ἤρξαντο μιμούμενοι αὐτοὺς νὰ ποιῶσι ἔργα πνευματικὰ μείζονος ἀξίας· ἰδίᾳ δὲ ἔχαιρον μεταφράζοντες Ἑλληνας ποιητάς.

Ἐκ τῶν παρορμησάντων τοὺς Ῥωμαίους πρὸς πνευματικὰ ἔργα ἦτο ὁ κατὰ τὸ 241 ἀκμάσας *Λίβιος Ἀνδρόνικος* ὁ ἐκ Τάραντος. Οὗτος μετέφρασε τὴν Ὀδύσσειαν τοῦ Ὀμήρου καὶ δράματα ἑλληνικὰ εἰς λατινικὴν γλῶσσαν. Καὶ ἄλλοι δὲ λόγιοι Ἑλληνες διατρίβοντες ἐν τῇ Ῥώμῃ, μάλιστα δὲ οἱ ἐξ Ἀθηνῶν πρέσβεις *Καρνεάδης*, *Κριτόλαος* καὶ *Διογένης* (156 π. Χ.), οἵτινες καὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ῥητορικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς ἐντρίβεις ἦσαν, παρώρμησαν τοὺς Ῥωμαίους εἰς μάθησιν τῶν ἑλληνικῶν καὶ εἰς ἴδρυσιν πολλῶν ἐν τῇ Ῥώμῃ σχολῶν, εἰ καὶ ἐκάκιζον τὴν πρὸς τὰ ἑλληνικὰ μίμησιν τῶν Ῥωμαίων πολλοὶ τῶν παρ' αὐτοῖς ἀρχαιοτρόπων ἀνδρῶν. Τὰ ἐπισημότερα πνευματικὰ ἔργα τῆς ἐποχῆς ταύτης ἦσαν ποιήματα· οἱ δὲ ἐπισημότεροι ποιηταὶ ἦσαν·

1) Ὁ *Γναῖος Ναιβίος* (264—194) ἐκ *Καμπανίας*. Οὗτος ἐκτὸς τραγωδιῶν καὶ κωμωδιῶν ἐποίησε ποίημα ἐπικὸν περὶ τοῦ πρώτου λιθουκοῦ πολέμου (*bellum punicum*) εἰς κρονίους στίχους.

2) Ὁ ἐκ Ῥουδιῶν τῆς Ἀπουλίας *Ἐννιος*. Οὗτος ἤκμασεν ἀπὸ τοῦ 241—169, ἐποίησε δὲ ἐν ἐξαμέτρῳ τὴν *ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν* (*Annales*), ἧς λειψάνα μόνον σώζονται. Προσέτι ὁ αὐτὸς μετέφρασεν ἑλληνικὰς τραγωδίας καὶ κωμωδίας καὶ ἔγραψε δραματικὰς σατύρας.

3) Ὁ *Τίτος Μάκκιος Πλαῦτος*. Οὗτος γεννηθεὶς τῷ 254 π.Χ. ἐν Σαρσίνῃ, πόλει τῆς Ὀμβρικής, μετεποίησεν ἔργα τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς κωμῳδίας καὶ μετένεγκεν εἰς τὴν λατινικὴν φωνὴν μετ' ἀγροίκου τινὸς καὶ τραχειᾶς ἀστειότητος.

4) Ὁ ἐκ Καρχηδόνος *Πόπλιος Τερέντιος Ἄφερ* (194—159). Οὗτος ἐποίησε κωμῳδίας μιμούμενος ὡς τὰ πολλὰ τὰς τοῦ Μενάνδρου. Αἱ κωμῳδίαὶ αὐτοῦ διακρίνονται οὐχὶ διὰ τὴν ἀγχινοῖαν καὶ ἀστειότητα, ἀλλὰ διὰ τὴν καλὴν καὶ καθαρὰν λέξιν.

5) Ὁ *Γάιος Λουκίλιος* (148 π. Χ.) ὁ ἐκ τῆς ἐν Καμπανίᾳ Σουέσσης. Οὗτος ἐξειργάσθη καὶ ἔδωκε νέαν μορφήν εἰς τὴν *σάτυραν*, ἣτις εἶναι ἴδια τῶν Ῥωμαίων ποίησις.

Τὰ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἱστορικὰ ἔργα τῶν Ῥωμαίων εἶναι μικροῦ λόγου ἄξια. Τοιαῦτα εἶναι τὰ *χρονικά* (annales) *πολιτικῶν ἀνδρῶν* τοῦ περὶ τὸ 200 π. Χ. ἀκμάσαντος *Φαβίου Πίκτωρος* καὶ τὸ τοῦ *Πορκίου Κάτωνος περὶ γενέσεως τῆς Ῥώμης* καὶ τῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἐθνῶν καὶ πόλεων (origines). Ὡς πρὸς δὲ τὴν *ἔθνησιν* οὐδὲν παρὰ Ῥωμαίους ὑπάρχει κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἄξιον λόγου, εἰ μὴ λόγοι τραχεῖς καὶ ἀπέριττοι. Τὸ αὐτὸ ῥητέον καὶ περὶ *καλλιτεχνίας*.

§ 24. Περὶ ἀλώσεως τῆς Κορίνθου.

Ἡ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐπίβουλος διαγωγή τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες πάντα μετεχειρίζοντο εἰς ταπεινώσιν καὶ δούλωσιν τῆς Ἑλλάδος, παρώξυνε τοὺς Ἀχαιοὺς εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Ὁ Μέτελλος, εἰς ὃν ἐπετράπη ὁ πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς πόλεμος, ἐμβάλλει ἐκ τῆς Μακεδονίας εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ νικᾷ τὸν ἄφρονα Κριτόλαον, τὸν στρατηγὸν αὐτῶν. Ἀντὶ τοῦ ἀφανισθέντος κατὰ τὴν μάχην Κριτολάου ἀνεδείχθη στρατηγὸς τῶν Ἀχαιῶν ὁ ἄσπονδος τῶν Ῥωμαίων ἐχθρὸς Δίαιος. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἠπίου Μετέλλου οἱ Ῥωμαῖοι ἐπεμφαν στρατηγὸν τὸν τραχὺν καὶ ἀπαίδευτον Λεύκιον Μόμμιον τῷ 146. Οὗτος ἐντυχὼν τὸν ὀλίγον καὶ κακῶς συντεταγμένον στρατὸν τῶν Ἑλλήνων παρὰ τὴν ἐν τῷ ἰσθμῷ Λευκόπετραν ἐνίκησεν αὐτόν. Εἶτα εἰσελθὼν ἀμαχητὲ εἰς

τὴν Κόρινθον διήρπασεν αὐτὴν καὶ κατέκαυσεν, τοὺς δὲ ὑπολειφθέντας κατοίκους ἐξηνδραπόδισε, τὰ δὲ ἀριστουργήματα τῆς τέχνης ἀπέστειλεν εἰς Ῥώμην. Ὡσαύτως οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἄλλας ἑλληνικὰς πόλεις διήρπασαν καὶ τοὺς κατοίκους αὐτῶν ἀπανθρώπως ἐκάκωσαν, τὴν δὲ Ἑλλάδα ἅπασαν καθυπέταξαν τῷ 146 καταστήσαντες αὐτὴν ἐπαρχίαν Ῥωμαϊκὴν τῷ ὀνόματι Ἀχαΐα.

§ 25. Περὶ τοῦ ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ πολέμου τῶν Ῥωμαίων.

Οἱ Ῥωμαῖοι δυσχερῆ καὶ ἐπίμονον πόλεμον ἐπολέμουν πρὸς τοὺς ἐν Ἰβηρίᾳ κατοίκους· τούτων εὐτολμότατοι καὶ μαχιμώτατοι ἦσαν οἱ Λυσιτανοί, οἵτινες κατὰ πρῶτον ἐνίκησαν τὸν κατ' αὐτῶν ἐπιτεθέντα ὑπατον τῶν Ῥωμαίων Γάλβαν καὶ πολὺν στρατὸν αὐτοῦ διέφθειραν τῷ 151· ἀλλ' εἶτα στενοχωρηθέντες ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ ἠναγκάσθησαν νὰ ποιήσωσι συνθήκας πρὸς αὐτόν, ἀλλ' ὁ ἀπάνθρωπος οὗτος στρατηγὸς τῶν Ῥωμαίων δολίως περισυναγαγὼν καὶ ἀφοπλίσας αὐτοὺς κατέσφαξεν· ἡ σκληρὰ αὕτη καὶ παράνομος πράξις τοῦ Γάλβα παρώξυνεν εἰς φθερὰν ἀπόστασιν τοὺς Λυσιτανούς. Τούτων ὁ στρατηγικώτατος καὶ γενναιώτατος στρατηγὸς Βιριάθος, ὁ ἄλλοτε ποιμὴν καὶ ληστής, καταπονῶν τοὺς Ῥωμαίους ὅτε μὲν ὑποκρινόμενος, ὅτε δὲ ἐνεδρεύων πολλοὺς πολλάκις στρατοὺς αὐτῶν διέφθειρε καὶ νίκας λαμπρὰς ἐνίκησεν. Αἱ τῶν Λυσιτανῶν νίκαὶ καὶ ἡ δεξιότης τοῦ Βιριάθου παρώρμησεν ἅπασαν σχεδὸν τὴν Ἰβηρίαν κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Οἱ ἐπαναστάντες πολλάκις ἐνίκησαν τοὺς Ῥωμαίους καὶ τῷ 141 συγκλείσαντες εἰς στενὰ στρατὸν αὐτῶν γενναίως ἀπέλυσαν δι' ὁμολογιῶν, καθ' ἃς ἀμφοτέρω τὰ μέρη ὑπεχρεοῦντο νὰ ἀρκεσθῶσιν εἰς ἣν εἶχον χώραν· ἀλλὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ ἀποσταλεὶς εἰς Ἰβηρίαν ὑπατος Σερουίλιος Καιπίων, πείσας τὴν γερουσίαν ἔλυσε τὰς σπονδάς. Ὁ Βιριάθος ὅμως λαμπρῶς ἐξεδικήθη τὴν παράσπονδον τῶν Ῥωμαίων πράξιν, διότι παρασκευασθεὶς πάλιν ἐνίκησε τὸν ἄπληστον Καιπίωνα. Ὁ Καιπίων ἀδυνατῶν νὰ μάχῃται ἐκ τοῦ συστάδῃ πρὸς τὸν Βιριάθον, συνέπραξε διὰ προδοτῶν νὰ δολοφονηθῇ αὐτὸς τῷ 140 π. Χ. εἶτα δὲ

ἐπιτεθείς κατὰ τῶν κεχωρισμένων Λυσιτανῶν ἐνίκησεν αὐτούς καὶ κατεδίωξεν εἰς τὰ ὄρη.

Ἐσαύτως δὲ καὶ οἱ κάτοικοι τῆς ἰσχυροτάτης ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ πόλεως Νομαντίας, μὴ θελήσαντες νὰ ὑποταθῶσιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, γενναίως ἀντέστησαν κατ' αὐτῶν καὶ πολλάκις κατενίκησαν τοὺς Ῥωμαϊκοὺς στρατούς. Ἡ ἐν Ῥώμῃ γερουσία, μὴ ἀνεχόμενη τὴν τοιαύτην αἰσχύνην, ἔπεμψε κατὰ τῶν Νομαντίνων Σκιπίωνα τὸν Ἀφρικανὸν τὸν κατακτητὴν τῆς Καρχηδόνας. Οὗτος, καίτοι ἐστρατήγει 80,000 ἀνδρῶν, ὠκνεῖ ὅμως νὰ πολεμήσῃ ἐκ παρατάξεως πρὸς τοὺς ὀλίγους μὲν, ἀνδρείους δὲ μαχητάς· ἤρκεσθη δὲ νὰ περικλείσῃ τὴν πόλιν αὐτῶν δι' ὀρυγμάτων καὶ τάφρων, ὅπως ἀναγκάσῃ τοὺς πολίτας εἰς παράδοσιν τῆς πόλεως. Οἱ γενναῖοι Νομαντῖνοι ἐκαρτέρησαν ἐπὶ πολὺ· κινδυνεύοντες ὅμως νὰ διαφθαρῶσι ὑπὸ λιμοῦ ἐφόνευσαν κατ' ἀρχὰς τὰς γυναῖκας αὐτῶν καὶ τὰ τέκνα· εἶτα δὲ κατέσφαξαν ἑαυτοὺς καὶ κατέλιπον τὴν πόλιν ἔρημον (133 π. Χ.). Ἐκ τῶν εἰρημένων νικῶν τῶν Ῥωμαίων τσοαύτη πλουσία λεία καὶ χρυσὸς εἰσέρρευεν εἰς τὴν Ῥώμην, ὥστε οἱ πολῖται αὐτῆς ἀπηλλάγησαν παντὸς φόρου· ἀλλ' ὁ πολὺς οὗτος πλοῦτος ἐγένετο αἰτία τῆς διασφορᾶς τῶν ἡθῶν τῶν Ῥωμαίων, καθ' ἧς σφοδρῶς ἀνθίστατο ὁ αὐστηρὸς τιμητὴς Κάτων.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Δ΄.

ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΓΡΑΚΧΩΝ ΣΤΑΣΕΩΣ ΜΕΧΡΙ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ
ΗΤΟΙ ΑΠΟ 133-30 Π. Χ.

§ 26. Περὶ τῆς ἐπὶ τῶν Γράκχων στάσεως (133-121).

Κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον τὸ μὲν κράτος καὶ ἡ δύναμις τῶν Ῥωμαίων διετέλουν αὐξανόμενα καὶ ἐπεκτεινόμενα, ἡ δὲ δημοκρατία ἐταράσσετο ἔνεκα ἐμφυλίων στάσεων, ὑφ' ὧν τέλος ἐταπεινώθη καὶ ἀπώλετο.

Προείπομεν ἤδη ὅτι κατὰ τὸ 300 ἔτος οἱ πληθεῖοι καὶ οἱ πα-
 τρίκιοι ἐγένοντο ἴσοι καὶ οὐδὲν διέφερον ἀλλήλων· σὺν τῷ χρόνῳ
 ὁμῶς ἐγένετο διάκρισις τις μεταξύ τοῦ αἰεὶ αὐξάνοντος πλήθους καὶ
 τῶν πλουσίων καὶ ἐξ ἐπιφανῶν οἰκῶν πολιτῶν, εἰς οὓς ἰδίᾳ περιήρ-
 χοντο αἱ ἐπισημόταται ἀρχαὶ καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ γερουσιαστοῦ.
 Οὗτοι ἐλέγοντο *εὐγενεῖς* καὶ *ἄριστοι* (*nobiles, optimates*).
 Ἐνίοτε δὲ ὑψούτο τις καὶ ἐκ τοῦ πλήθους εἰς τὰς ἐπισήμους ἀρχάς,
 ὅς καὶ ἐκαλεῖτο *νέος ἄνθρωπος* (*homo novus*). Ἦτο δὲ τὸ πλῆ-
 θος ἀκτῆμον καὶ ἐζῆ δαπάναις τῶν πλουσίων, ἰδίᾳ δὲ ἐκ σιτοδο-
 σίας καὶ ἐκ τῶν πωλουμένων ψήφων πρὸς τοὺς ἀρχαιρειαζόντας,
 ἐξ οὗ κατὰ μικρὸν ἐξηχραιώθη καὶ τελείως διεφθάρη. Πλὴν τῶν εἰ-
 ρημένων δύο τάξεων τῶν πολιτῶν ὑπῆρχε καὶ ἑτέρα τάξις ἢ τῶν
ἱππέων. Οὗτοι ἐμίσθουν τὰς δημοσίους προσόδους καὶ ἐξ αὐτῶν ἐγέν-
 οντο πολὺ πλούσιοι. Μεσαία δὲ τάξις πολιτῶν δὲν ὑπῆρχε, ἐξέ-
 λιπε δὲ προσέτι καὶ ἡ μικρὰ γεωργικὴ τάξις, διότι οἱ πλούσιοι ἦσαν
 οἱ κάτοχοι τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἀγρῶν, οὓς ἐγεώργουν διὰ δούλων.

Τὰ ἐκ τῆς εἰρημένης καταστάσεως τῶν πραγμάτων προερχό-
 μενα κακὰ ἐπεθύμησε νὰ θεραπεύσῃ ὁ κατὰ τὸ 133 δῆμαρχος γε-
 νόμενος Τιβέριος Σεμπρόνιος *Γράκχος*. Οὗτος ἦτο υἱὸς τῆς περιφή-
 μου Κορνηλίας τῆς Σκιπίωνος Ἀφρικανοῦ τοῦ πρεσβυτέρου θυγα-
 τρός, ἣτις ποτὲ εἰς τὴν ἐκ Καμπανίας γυναῖκα, τὴν κομπάζουσιν
 ἐπὶ τοῖς κοσμήμασιν αὐτῆς, εἶπε τοὺς ἀξιωμαθημονεύτους ἐκείνους λό-
 γους ἐπιδείξασα τοὺς καλοὺς αὐτῆς υἱούς· « Ἴδού ὁ ἐμὸς κόσμος ».
 Ὁ Τιβέριος λοιπὸν *Γράκχος*, ἀναλαβὼν τὰ δημαρχικὰ αὐτοῦ καθή-
 κοντα, προὔτεινε (συμφώνως πρὸς τὸν νόμον τοῦ Λικινίου καθ' ὃν
 ἀπηγορεύετο νὰ ἔχη τις πλείονα τῶν 500 πλῆθρων ἐκ τοῦ δημο-
 σίου ἀγροῦ) ὅπως ἢ τε πλεονάζουσα γῆ καὶ τὰ χρήματα, ἅτινα
 κατέλιπε διὰ διαθήκης ὁ βασιλεὺς τῆς Περγάμου Ἄτταλος ὁ Γ'
 εἰς τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων, διανεμηθῶσιν εἰς τοὺς ἀκτῆμονας καὶ
 ἀπόρους τῶν πολιτῶν, ἐξ οὗ ἤθελε συμβῆ ὅπως ἢ Ἰταλία κατοι-
 κῆται καὶ γεωργῆται ὑπὸ ἐλευθέρων πολιτῶν καὶ οὐχὶ δούλων. Ἡ
 γενναία καὶ φιλόανθρωπος αὕτη πρότασις τοῦ Τιβερίου *Γράκχου* ἐψη-
 φίσθη ὑπὸ τοῦ δήμου μετὰ δυσχερεῆ ἀγῶνα πρὸς τὴν γερουσίαν καὶ
 μετὰ τὴν παρόνομον παῦσιν τοῦ δημάρχου Ὀκταβίου, ὅστις δια-

φθαρείς ὑπὸ τῆς γερουσίας πάντοτε ἀντέκειτο ἐν ταῖς φυλετικαῖς ἐκκλησίαις¹. Οἱ γερουσιασταὶ μισοῦντες τὸν γενναῖον Τιβέριον διήγειραν στάσιν κατ' αὐτοῦ φοβερὰν ἐν τινι νέᾳ δημαρχικῇ ἐκλογῇ, καθ' ἣν οὗτος ἐζήτηε νὰ ἐκλεχθῆ καὶ διὰ τὸ ἐπιόν ἔτος δήμαρχος, καὶ συνέπραξαν διὰ τοῦ Κορνηλίου Σκιπίωνος Νασικᾶ νὰ φονευθῆ ὁ Τιβέριος μετὰ 300 ὀπαδῶν αὐτοῦ.

Δέκα ἔτη ὕστερον ὁ Γάϊος Γράκχος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Τιβερίου, δήμαρχος ἐκλεχθεὶς τῷ 123, ἐζήτησε καὶ αὐτὸς ὡς καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ νὰ παρασκευάσῃ μεσαίαν εὐκατάστατον τάξιν καὶ νὰ ἐλαττώσῃ τὴν δύναμιν τῶν εὐγενῶν καὶ τῆς γερουσίας. Ἀνεώσσε λοιπὸν καὶ αὐτὸς τὸν Λικίνιον νόμον ἄνευ τινὸς περιορισμοῦ, ὡς ἐποίησεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, προσθεὶς καὶ ἄλλους νόμους ἦτοι 1) τὸν περὶ *σιτοδοσίας* (*Lex frumentaria*), δι' οὗ διετάσσεται νὰ πωλῆται ὁ σῖτος εἰς τὸν δῆμον ἐν εὐτελεῖ τιμῇ, 2) τὸν *δικαστικὸν* (*Lex judiciaria*), δι' οὗ τὰ δικαστήρια ἐμελλον νὰ ἀποτελῶσιν οὐχί, ὡς μέχρι τοῦ νῦν, μόνον γερουσιασταί, ἀλλὰ 600 μὲν ἐκ τῶν ἰπέτων 300 δὲ ἐκ τῶν γερουσιαστῶν. Προσέτι ὁ Γάϊος προὔτεινε νὰ μετασχωσῇ τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας καὶ ἄλλοι κάτοικοι τῆς Ἰταλίας (οἱ σύμμαχοι) καὶ νὰ σταλῆ ἀποικία εἰς τὴν Καρχηδόνα. Οἱ δυνατοί, ἐπιθυμοῦντες τὴν ἀνατροπὴν τῶν προτάσεων τοῦ Γαίου, προσφκειώθησαν τὸν δήμαρχον Μάρκον Λίβιον Δροῦσον, ὅστις διὰ προτάσεων δημοτικωτέρων μὲν, ἀλλὰ δολίων συνετέλεσε νὰ ψυχρανθῆ ὁ δῆμος πρὸς τὸν φιλόδημον Γράκχον καὶ νὰ καταλίπη αὐτὸν ἐν τινι διεγερθείσῃ ἐξ ὑποκινήσεως τῶν εὐγενῶν στάσει, καθ' ἣν ἔπεσε ἀντιστάς πρὸς τὸν ὕπατον Ὀπίμιον αὐτὸς τε καὶ 3,000 ἐκ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ τῷ 121. Μετὰ τὴν νίκην ταύτην οἱ εὐγενεῖς ἐξηγόρασαν πάλιν τοὺς εἰς τοὺς ἀπόρους διανεμηθέντας ἀγρούς. Τὸ δὲ πλῆθος τῶν ἀκτημόνων δημοτῶν διέκειτο πάλιν ὡς καὶ πρότερον· πάντα δὲ τὰ γενόμενα ὑπὸ τοῦ Γράκχου κατηργήθησαν, πλὴν τοῦ δικαστικοῦ νόμου.

¹ Πᾶσα δημαρχικὴ πρότασις ἢ ἀπόφασις ὅπως ἔχῃ κῦρος ἔπρεπε νὰ τυγλάνῃ τῆς ὁμοφωνίας ἀπάντων τῶν δημάρχων.

§ 27. Περὶ τοῦ πολέμου τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὸν Ἰουγούρθαν (111-106 π. Χ.).

Ἀποθανόντος τοῦ Μασσανάσσου ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν τῆς Νομαδικῆς ὁ ἐπιζήσας υἱὸς αὐτοῦ Μικίψας. Οὗτος δὲ ἀποθνήσκων διένειμε τὸ κράτος εἰς τοὺς δύο αὐτοῦ υἱοὺς Ἀδέρβαλον καὶ Ἰέμψαλον καὶ εἰς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Ἰουγούρθαν τῷ 119 π. Χ. Ὁ Ἰουγούρθας ἦτο ἀνὴρ ὀξύνοος καὶ στρατηγικός, ἀλλ' ἀσεβέστατος καὶ ὠμότατος. Οὗτος θέλων νὰ ἄρξῃ αὐτὸς μόνος ἐφόρευσε τὸν Ἰέμψαλον καὶ ἀπανθρώπως κατεδίωκε τὸν Ἀδέρβαλον, ὅστις τέλος ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ζητήσῃ τὴν ἀρωγὴν τῆς γερουσίας. Τοὺς ἐκ τῆς Ῥώμης ἀποσταλέντας πρὸς συμβιβασμὸν πρέσβεις δωροδοκῆσας ὁ Ἰουγούρθας κατώρθωσε νὰ γίνῃ κύριος τοῦ μεγίστου μέρους τοῦ Νομαδικοῦ κράτους, εἶτα δὲ συλλαβὼν δολίως καὶ τὸν Ἀδέρβαλον ἐφόρευεν αὐτόν. Ἡ Ῥωμαϊκὴ γερουσία ἐντραπέισα διὰ τὰ ἀνοσιουργήματα ταῦτα, τὰ γενόμενα κατὰ τῆς οἰκογενείας τοῦ ἄλλοτε συμμάχου τῶν Ῥωμαίων, προσεκάλεσεν εἰς Ῥώμην τὸν Ἰουγούρθαν ἵνα ἀπολογηθῇ. Οὗτος ἐλθὼν εἰς Ῥώμην μετεχειρίσθη τὴν αὐτὴν τῆς δωροδοκίας μέθοδον, ἐφόρευσε δὲ καὶ ἕτερον συγγενῆ· ἀπερχόμενος δὲ τῆς Ῥώμης καὶ ταλανίζων αὐτὴν διὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν διαφθορὰν εἶπε τοὺς ὕβριστικούς ἐκείνους λόγους «ὦ πόλις ὠνία, πόσον ταχέως ἤθελες ἀπολεσθῆ ἂν εὕρισκετό τις νὰ σὲ ἀγοράσῃ».

Οἱ Ῥωμαῖοι βδελυχθέντες τέλος τὸν ἀπαίσιον ἄνδρα ἐκήρυξαν κατ' αὐτοῦ τὸν πόλεμον. Ὁ ἀποσταλεὶς ὁμῶς Ῥωμαϊκὸς στρατὸς ἔνεκεν τῆς δωροδοκίας τοῦ στρατηγοῦ Ποστουμίου Ἀλβίνου ἠττήθη αἰσχροῦς ὑπὸ τοῦ Ἰουγούρθα. Τότε οἱ Ῥωμαῖοι ἔπεμψαν εἰς τὴν Ἀφρικὴν τὸν Κόιντον Καικίλιον Μέτελλον, ἄνδρα τίμιον καὶ συνετόν. Οὗτος ἀποκαταστήσας τὴν πειθαρχίαν ἐν τῷ στρατῷ ἐνίκησε τὸν Ἰουγούρθαν τῷ 109 καὶ κατεδίωξεν αὐτόν. Ἐν ᾧ δὲ ἦτο ἐν τῷ τελειοῦσθαι ὁ πόλεμος, ἐξελέγη ἀντὶ τοῦ Μετέλλου ὁ ὕπατος Γάϊος Μάριος, εἰς ὃν ἐκ τῶν νεοφανῶν εὐγενῶν (homo novus) τῷ 107. Οὗτος ἐλθὼν μετὰ στρατοῦ, ἀποτελουμένου ἐξ ἀπόρων (capite censi), ἠνάγκασε τὸν Ἰουγούρθαν νὰ καταφύγῃ πρὸς

τὸν πενθερὸν αὐτοῦ Βόαχον, τὸν βασιλέα τῆς Μαυριτανίας, ὅστις παραπεισθεὶς ὑπὸ τοῦ ταμίου *Λευκίου Κορνηλίου* Σύλλα παρέδωκεν αὐτὸν τοῖς Ῥωμαίοις· ἀπαχθεὶς δὲ ὁ Ἰουγούρθας εἰς τὴν Ῥώμην ἀπέθανεν ἐν τῇ εἰρκτῇ τὸν διὰ λιμοῦ θάνατον.

§ 28. Περὶ τοῦ πρὸς Κίμβρους καὶ Τεύτονας πολέμου τῶν Ῥωμαίων (113-101).

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην δύο ἄγρια καὶ μάχιμα Γερμανικὰ ἔθνη, οἱ Κίμβροι καὶ οἱ Τεύτονες, ἀναγκασθέντες νὰ καταλίπωσι τὴν χώραν αὐτῶν εἴτε ἐξ ὑπερχειλίσεως τῆς θαλάσσης, εἴτε ἐξ ἄλλης αἰτίας, ἐπεφάνησαν εἰς τὸν Ἴστρον καὶ παρὰ τὴν Νωρηίαν ἐντυχόντες στρατὸν τῶν Ῥωμαίων, οὐτινος ἐστρατήγει ὁ Γάιος Παπεῖριος Κάρβων, ἐνίκησαν τῷ 113. Ἀφ' οὗ δὲ καὶ ἄλλους ὑπατικούς στρατοὺς ἐνίκησαν ἀπεφάσισαν νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐκ δύο μερῶν, οἱ μὲν Τεύτονες διὰ τῶν δυτικῶν Ἄλπεων, οἱ δὲ Κίμβροι διὰ τῶν κεντρικῶν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐκπλαγέντες πρὸς τὴν ἐπιδρομὴν τῶν πελωρίων καὶ ἀγρίων τούτων βαρβάρων ἐξέλεξαν ὑπατον ἐπὶ πέντε ἔτη συνεχῶς ἀπὸ τοῦ 104—100 τὸν ἐν τῇ Ἀφρικῇ ἔτι διατρέβοντα Μάριον πρὸς τὸν νόμον, διότι δὲν ἐπέτρεπετο νὰ ἐκλέγηται τις ὑπατος ἀπὸν, οὐδὲ δις ὁ αὐτὸς ἐντὸς δέκα ἐτῶν. Ὁ Μάριος λοιπὸν ἐπελθὼν κατὰ τῶν Γερμανῶν τοὺς μὲν Τεύτονας ἐνίκησε τῷ 102 πλησίον τῶν Σεξτιλιῶν ὑδάτων ἐν τῇ Προβιγίᾳ, τοὺς δὲ Κίμβρους διαδόντας τὰς Ἄλπεις ἐνίκησε μετὰ τοῦ Λευκίου Κάτλου τῷ 101 εἰς τὰ πεδία τῶν Οὐερκελλῶν, διαφθεύρας πολλὰς χιλιάδας αὐτῶν. Ὁ Μάριος διὰ τῆς νίκης ταύτης ὠνομάσθη τρίτος θεμελιωτῆς τῆς πόλεως. Ἐπανελθὼν δὲ εἰς Ῥώμην προσφωκiewθη τοὺς ταραχοποιούς δημαγωγούς, τὸν τε δῆμαρχον Λεύκιον Σατουρνίνον καὶ τὸν πραιτώρα Σερβίλιον Γλαυκίαν, ἐλπίζων δι' αὐτῶν νὰ καταλυθῇ ἡ ἐν Ῥώμῃ νόμιμος πολιτεία καὶ καταστῇ αὐτὸς κύριος τῶν πραγμάτων. Ἐπειδὴ ὅμως εἶδε οὐ μόνον τὴν γερουσίαν ὀραστηρικῶς ἀντιπράττουσαν πρὸς τὰ δημαγωγικὰ σχέδια, ἀλλὰ καὶ τὸν δῆμον ὀργισθέντα κατὰ τοῦ Σατουρνίνου φονεύσαντος ἐν μέσῃ ἀγορᾷ τὸν ὑποψήφιον δῆμαρχον τῆς ἀντιπάλου μερίδος Γάιον Μέμμιον, ἠνώθη καὶ αὐτὸς μετὰ

τῶν ἀριστοκρατικῶν. Ἐκ τούτου ἐταπεινώθη ἡ υπόληψις τοῦ Μαρίου, ἠΰζησε δὲ ἡ ἐπίδρασις τοῦ πανούργου Σύλλα, τοῦ προεστῶτος τῶν ἀρίστων.

§ 29. Περὶ τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου (91-88).

Ἐτερον κίνδυνον ἐκινδύνευσαν οἱ Ῥωμαῖοι ἐκ τοῦ συμμαχικοῦ κληθέντος πολέμου, ὅστις ἐπολεμήθη ἀπὸ τοῦ 91—88· αἰτία δὲ αὐτοῦ ἦτο ἡ ἐξῆς.

Αἱ ἐν Ἰταλίᾳ πόλεις ἀπὸ πολλοῦ ἐζήτουν νὰ τύχῃσι τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ῥωμαῖοι ἰσχυρῶς ἤρνούντο, ἠναγκάσθησαν οἱ Ἰταλοὶ νὰ ἰδρύσωσιν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς Ῥώμης ὁμοσπονδίαν, ἧς πρώτην πόλιν ἀνέδειξαν τὸ Κορφίνιον.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἐπῆλθον κατὰ τῶν συμμάχων, ἀλλ' οὐδόλως ὠφέλησεν αὐτοὺς ἡ ἐμπειρία καὶ ἡ στρατηγικὴ ἰκανότης πολλῶν ὑπάτων. Τέλος ἠναγκάσθησαν οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ φονικὰς μάχας, καθ' ὅς περὶ τὰς τριάκοντα μυριάδας ἀνδρῶν ἀπώλοντο, νὰ διαλύσωσι τὸν ὀλέθριον συμμαχικὸν πόλεμον καὶ νὰ μεταδώσωσι τὸ δικαίωμα τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας εἰς ἅπαντας τοὺς Ἰταλοὺς (πλὴν τῶν πέραν τοῦ Πάδου) μετὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν κατάθεσιν τῶν ὅπλων.

§ 30. Περὶ τοῦ πρώτου ἐμφυλίου πολέμου μεταξὺ Μαρίου καὶ Σύλλα καὶ τοῦ πρώτου μιθριδατικοῦ πολέμου (88-82).

Μιθριδάτης ὁ τοῦ Πόντου βασιλεὺς, κύριος γενόμενος πάντων τῶν πρὸς ἀνατολὰς καὶ βορρᾶν τοῦ Εὐξείνου κειμένων ἐθνῶν, ἐξεδίωξε κατὰ τὸν συμμαχικὸν τῶν Ῥωμαίων πόλεμον τοὺς βασιλεῖς τῆς Καππαδοκίας καὶ Βιθυνίας καὶ εὐκόλως ἐκυρίευσεν τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἀποκτείνας περὶ τὰς 80,000 Ῥωμαίων, οἵτινες κατόκουν ἐν αὐτῇ. Πρὸς τιμωρίαν αὐτοῦ ἡ μὲν γερουσία τῶν Ῥωμαίων ἀνέδειξε στρατηγὸν τὸν ὑπατον Σύλλαν, ὁ δὲ δῆμος τὸν Μάριον, ἀλλ' ὁ Σύλλας, ἐξενίκησεν εἰσελθὼν μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἐξέβαλεν ἐκεῖθεν τὸν τε Μάριον καὶ πάντας τοὺς μαριόφρονας· εἶτα ἐξεστράτευσεν ἐπὶ τὸν Μιθριδάτην καταστήσας εἰς τὴν Ῥώμην ὑπάτους τὸν Ὀκτάβιον καὶ τὸν Κίνναν.

Κατὰ τὸν πρῶτον τοῦτον μιθριδάτικὸν πόλεμον (88—84) ὁ Σύλλας ἐπέλθων πρῶτον κατὰ τῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι ἀντιπάλων κατεπολέμησεν αὐτούς· ἐσύλησε τὸν τε ἐν Δελφοῖς καὶ ἐν Ὀλυμπίαναν· ἐξεπόρθησε τὰς Ἀθήνας, αἵτινες εἶχον συμμαχήσει μετὰ τοῦ Ἀρχελαοῦ, στρατηγοῦ τοῦ Μιθριδάτου καὶ ὧν ἦρχεν ὁ αἰσχρὸς δημαγωγὸς Ἀριστίων· κατενίκησε περὶ τὴν Χαϊρώνειαν καὶ τὸν Ὀρχομενὸν τὰς στρατίας τοῦ Ἀρχελαοῦ (86). Εἶτα διαβάς εἰς Ἀσίαν ἠνάγκασε τὸν Μιθριδάτην (τὸν πρὸ μικροῦ κατανικηθέντα ὑπὸ τοῦ δημοκρατικοῦ στρατηγοῦ Φιμβρίου, οὗτινος ὁ στρατὸς μετέστη κατόπιν πρὸς τὸν Σύλλαν) νὰ παραδώσῃ τὰς τε ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ κατακτήσεις καὶ 70 πλοῖα καὶ ἀποτίσῃ 20,000 ταλάντων· ὁμοίως καθυπέβαλεν εἰς χρηματικὸν πρόστιμον καὶ τὰς ἀποστάσας πόλεις τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Τὴν δὲ Παφλαγονίαν καὶ Γαλατίαν κατέστησε ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας. Ἐν τούτοις ὁ Μάριος, ὁ μετὰ πολλοὺς κινδύνους εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἐκσωθείς, μετεκλήθη ὑπὸ τοῦ Κίinna τῷ 87. Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὴν Ῥώμην καὶ μένεα πνέων κατὰ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ ἐξέδωκε τὰς φοβεράς ἐκείνας προγραφὰς (proscriptiones), καθ' ἃς πολλαὶ χιλιάδες ἐκ τῶν φρονούντων τὰ τοῦ Σύλλα ἐφρονεῦθησαν· κορεσθεῖς δὲ ἐκδικήσεως ἀπέθανεν (ἄγων τὸ ἐβδόμηχιστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος ἐπὶ τῆς ἐβδόμης αὐτοῦ ὑπατείας) τῷ 88. Ὁ δὲ Κίinnaς συνεχῶς ὑπατος ἐπὶ 4 ἔτη ἐκλεγόμενος ἐφρονεῦθη ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν, ἐνῶ ἔμελλε νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τοῦ ἐπερχομένου Σύλλα.

Οἱ τὰ τοῦ Μαρίου φρονούντες ἐμαίνοντο εἰσέτι κατὰ τῶν φρονούντων τὰ τοῦ Σύλλα καὶ πολλοὺς ἐφόνευσαν, ὅτε τέλος ἀφίκετο εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ Σύλλας μετὰ 40,000 μαχίμων ἀνδρῶν καὶ καλῶς ἡσκημένων τὰ πολεμικά· εἰς τούτους προσετέθησαν καὶ ἄλλοι στρατιῶται, οὗς οἱ τοῦ Σύλλα φίλοι ὠδήγησαν καὶ ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ Γναῖος Πομπήϊος. Μετὰ τούτων ὁ Σύλλας ἐπήρχετο ἐπὶ τοὺς ἐναντίους, ὄντας περὶ τὰς 200,000. Τούτους συναντήσας ἐν τῇ Πρενέστη ἰσχυρῶς προσέβαλε καὶ ἐνίκησε τῷ 82. Μετὰ δὲ τὴν νίκην ταύτην ἐλθὼν ἔστη πρὸ τῆς Ῥώμης, ἐνθα φονικώτατος συνήφθη ἄγων. Ὁ Σύλλας νικήσας καὶ ἐνταῦθα τοὺς ἐναντίους εἰσήλασε πλήρης ὀργῆς εἰς τὴν Ῥώμην καὶ διέταξε διὰ νέων προγραφῶν νὰ

φρονεύσῃσι πάντας τοὺς φρονούντας τὰ τοῦ Μαρτίου, ὅπου ἂν τύχῃσιν αὐτοὺς καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις καὶ ἐν τοῖς ναοῖς καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς, καὶ οὐ μόνον ἐν Ῥώμῃ ἀλλὰ καὶ ἐν ἀπάσῃ τῇ Ἰταλίᾳ. Μετὰ τοιαύτην αἰμοσχάρῃ ἐκδικήσιν δικτάτωρ διὰ βίου ἀναδειχθεὶς, συνέτριψε μὲν τὴν ἀρχὴν τῶν δημάρχων, ἐνίσχυσε δὲ τὴν τῆς γερουσίας διὰ νόμων, οὓς αὐτὸς πρὸς εὐνοίαν τῶν εὐγενῶν ἐθέσπισε καὶ οἵτινες ἀπ' αὐτοῦ ὠνομάζοντο κορνήλιοι νόμοι (leges Corneliae), καὶ ἀντήμειψε τοὺς ἀρχαίους αὐτοῦ στρατιώτας (veteranos), ὠρησάμενος τὰς χώρας τῆς Τυρρηνίας καὶ τῆς Σαμνιτίδος. Ἐν ἔτει δὲ 79 ἀπέθετο τὴν δικτατωρίαν καὶ ἀσθενήσας ἀπέθανε τῷ 78 ἐν τῷ ἐν Κύμῃ κτήματι αὐτοῦ περὶ τὸ ἐξηκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἀνέλαβον πάλιν τὴν ἀρχὴν οἱ δήμαρχοι, καὶ οἱ ἱππεῖς τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν, ἣν εἶχον πρότερον.

§ 31. Περὶ τοῦ Πομπηίου.

Αἱ μέχρι τοῦδε γινόμεναι ἐν Ῥώμῃ συγκρούσεις ἦσαν συγκρούσεις μᾶλλον κομμάτων ἢ προσώπων, ἀπὸ τοῦ νῦν ὅμως αἱ φαινόμεναι συγκρούσεις ἦσαν μᾶλλον προσώπων ἢ κομμάτων. Ἀπὸ τοῦ νῦν ἀναφαίνονται ἄνδρες ἀγωνιζόμενοι χάριν ἰδίων συμφερόντων. Περὶ αὐτοὺς δὲ συσπειροῦνται ὅσοι ἠλπίζον νὰ ὠρεληθῶσιν ἐντεύθεν. Ἡ εἰς τὰ κοινὰ εἰσοδος καὶ δύναμις τῶν ἀνδρῶν τούτων ἐξηρτάτο οὐχὶ ἀπὸ τῆς γερουσίας, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ στρατοῦ· ἐπειδὴ δὲ τὴν στρατηγίαν παρεῖχεν ὁ δῆμος ἐν ταῖς συνελεύσεσι, διὰ τοῦτο οὗτοι ἐφρόντιζον νὰ περιποιοῦνται τὸν δῆμον. Ἐκ τῶν ἀνδρῶν οἵτινες ἐζήτησαν νὰ λάβωσι τὴν θέσιν τοῦ ἀποθανόντος Σύλλα, ἦτο ὁ Γναῖος Πομπηῖος, ὅστις πολὺ ἴσχυεν ἐν Ῥώμῃ διὰ τὰ λαμπρὰ αὐτοῦ ἔργα, ἅπερ διεπράξατο ἐν τοῖς ἐξῆς πολέμοις.

Α') Ὁ πρὸς Λέπιδου πόλεμος (78—77). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα ὁ κατὰ τὸ 78 ἐκλεχθεὶς ὑπατος Μάρκος Αἰμίλιος Λέπιδος ἐζήτηε νὰ καταλύσῃ τὰς τοῦ Σύλλα διατάξεις καὶ αὐτὸς νὰ ἄρξῃ ἀντ' ἐκείνου, ἔχων ὅμως πολεμίαν τὴν γερουσίαν μετέβη εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ τὴν ἐντὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν καὶ στρατολογήσας ἐκινήθη κατὰ τῆς Ῥώμης· ἀλλὰ κατ' αὐτοῦ ἀπεστάλη

ὁ Πομπήιος, ὅστις νικήσας αὐτὸν ἠνάγκασε νὰ φύγῃ εἰς τὴν Σαρδώ. Τοῦ Λεπίδου ἀποθανόντος, ὁ προγραφεὶς Περπένας περιсуναγαγῶν τὸ λοιπὸν τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἐπέρασεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν.

Β') Ὁ πρὸς τὸν Σερτώριον πόλεμος (80—72). Ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ συνηθροίσθησαν πάλιν οἱ τὰ τοῦ Μαρίου φρονοῦντες καὶ συνέστησαν δύναμιν πολλήν, ἧς στρατηγὸς ἀνεδείχθη ὁ γενναῖος καὶ στρατηγικώτατος Σερτώριος. Οὗτος ἀποτελέσας ἀξιόμαχον στρατὸν ἔκ τε τῶν δημοκρατικῶν καὶ ἐκ τῶν Λυσιτανῶν λαμπρῶς ἐμάχετο ὑπὲρ τῆς φατρίας τοῦ Μαρίου καὶ πολὺ ἐξέτεινε τὴν δύναμιν τῶν Μαριανῶν ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ. Ἐναντίον τοῦ ἐμπειροτάτου καὶ ὀραστηρίου Σερτωρίου οὐδὲν κατώρθωσαν πολεμοῦντες ὅ,τε Μέτελλος καὶ ὁ μετὰ τοῦτον ἀποσταλεὶς Πομπήιος, ἀλλ' ὅτε ἐδολοφονήθη ὁ Σερτώριος τῷ 72 ὑπὸ τοῦ ἀνικάνου καὶ φθονεροῦ Περπένας, τότε κινήθεις κατὰ τούτου ὁ Πομπήιος ἐνίκησεν αὐτὸν καὶ συλλαβὼν ἀπεκεφάλισεν.

Γ') Ὁ πρὸς τοὺς δούλους πόλεμος (75—71). Οἱ δούλοι πολὺ εἶχον πληθυνθῆ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, διότι αὐτοὶ ἦσαν οἱ γεωργοῦντες καὶ καλλιεργοῦντες τοὺς ἀγρούς καὶ τὰ κτήματα τῶν πλουσίων. Οἱ κύριοι ὅμως αὐτῶν οὐ μόνον κατεπίεζον, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν ἤσκουν εἰς τὴν σπαθασκίαν καὶ μονομαχίαν, καὶ μετεχειρίζοντο πρὸς τέρψιν τῶν εἰς ἄγρια καὶ φρικαλέα θεάματα τερπομένων Ῥωμαίων. Πολλοὶ τῶν δούλων τούτων καὶ τῶν μονομάχων (gladiatores) εἶχον συναθροισθῆ ἐν Καπύη περὶ τὸν ἐκ Θράκης ὀνομαστὸν μονομάχον Σπάρτακον. Οὗτος συναγαγῶν περὶ τὰς 120,000 ἐξ αὐτῶν, ἐκινήθη κατὰ τῶν Ῥωμαίων καὶ πολλοὺς αὐτῶν κατέκοψε, μέχρις οὗ ἐστάλη κατ' αὐτῶν ὁ ὕπατος Μάρκος Λικίνιος Κράσσος. Οὗτος ἐπελθὼν ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ διεσκόρπισεν. Ὁ δὲ Πομπήιος ἐπιστρέφων ἐκ τῆς Ἰσπανίας συνήντησε τὰ φεύγοντα ἐκ τῆς Ἰταλίας λείψανα τῶν δούλων καὶ μονομάχων, καὶ κατέστρεψεν αὐτά.

Δ') Ὁ κατὰ τῶν πειρατῶν πόλεμος (67). Οἱ τῶν Ῥωμαίων ἐμφύλιοι πόλεμοι καὶ ταραχαὶ ἐγένοντο αἰτία τῆς καταπληκτικῆς ἀυξήσεως τῶν ἐν τῇ Μεσογείῳ πειρατῶν· ἦσαν δὲ οὗτοι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κάτοικοι τῆς μικρᾶς Ἀσίας, οὓς παρώρμησεν εἰς τὸ αἰσχρὸν.

τοῦτο ἔργον ἡ ὠμότης καὶ ἡ ἀπληστία τῶν ἀρχόντων Ῥωμαίων. Οἱ πειραταὶ ἀπετέλεσαν στόλον ἐκ 1000 πλοίων, καὶ κατεῖχον 400 ὄχυρά μέρη, ἐξ ὧν ὁρμώμενοι φοβερῶς ἔβλαπτον τοὺς Ῥωμαίους ἐπιπλέοντες μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς Ὠστίας. Πολλοὶ καὶ δυνατοὶ τῶν Ῥωμαίων ἐζωγρήθησαν ὑπ' αὐτῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ, ὅστις διὰ λύτρων κατώρθωσε νὰ σωθῆ. Ἐναντίον αὐτῶν ἐστάλησαν ὑπατικοὶ τῶν Ῥωμαίων στρατοί, ἀλλ' ἠτύχησαν πολεμοῦντες, ἕως οὗ ἀνετέθη ἡ διεκπεραίωσις τοῦ πολέμου εἰς τὸν Πομπήιον τῷ 67. Ὁ Πομπήιος μετὰ πολλῶν πεζικῶν καὶ ναυτικῶν δυνάμεων ἐρρωμένως ἐπιτεθεὶς κατενίκησε τοὺς πειρατὰς καὶ εἰς τρεῖς μῆνας ἐκαθάρισε τὴν Μεσόγειον τῆς φοβερᾶς πειρατείας.

Ε') Ὁ πρὸς Μιθριδάτην β' πόλεμος (74—64). Ὁ Μιθριδάτης βλέπων τοὺς Ῥωμαίους περιπεπλεγμένους εἰς διαφόρους πολέμους ἐπεχείρησε καὶ πάλιν νὰ δοκιμάσῃ τὴν τύχην αὐτοῦ πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ἀπολεσθεισῶν χωρῶν· διὸ παρὰ τὰς ὑφισταμένας συνθήκας εἰσέβηκεν εἰς τὴν Βιθυνίαν, ἐκυρίευσεν τὴν Παφλαγονίαν, ἐξέβηκεν ἐκεῖθεν τὸν ὑπατον Μάρκον Αὐρήλιον Κότταν καὶ ἤρξατο πολιορκῶν τὴν πιστὴν τῶν Ῥωμαίων πόλιν Κύζικον. Κατ' αὐτοῦ ἀπεστάλη ὁ ὑπατος Λεύκιος Λικίνιος Λούκουλλος τῷ 74. Οὗτος ἐκστρατεύσας ἐξέβαλε τὸν Μιθριδάτην τῆς Βιθυνίας καὶ ἐν τρισὶν ἔτεσι ἐγένετο κύριος τοῦ Πόντου, ὥστε ἠναγκάσθη ὁ Μιθριδάτης νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ Τιγράνην, τὸν βασιλέα τῆς Ἀρμενίας, οὗς ἀμφοτέρους ἐνίκησεν ὁ Λούκουλλος παρὰ τὰ Τιγρανόκερτα τῷ 69. Ἐν τούτοις ὁ Λούκουλλος ἀναγκασθεὶς ὑπὸ στάσεως τῶν στρατιωτῶν, μὴ ἀνεχομένων τὴν αὐστηρότητα αὐτοῦ, ἔπαυσε τὴν καταδίωξιν τῶν πολεμίων καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Ῥώμην. Ἐκ τούτου λαβὼν θάρρος ὁ Μιθριδάτης ἐπιστρέφει καὶ αὐτὸς εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ χώραν καὶ νικήσας τοὺς ἀσθενεῖς φρουροὺς τῶν Ῥωμαίων ἀνακτᾷ τὸ βασίλειον τοῦ Πόντου. Ἀντὶ τοῦ Λουκούλλου ἐκλέγεται στρατηγὸς πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ μιθριδατικοῦ πολέμου κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ Γλαβρίων, εἶτα δέ, ἀποδειχθέντος τούτου ἀνικάνου, ὁ Πομπήιος κατὰ πρότασιν τοῦ δημάρχου Γαίου Μανιλίου (lex Manilia), μεθ' οὗ συνηγόρησεν ὁ, τε Γάιος Καῖσαρ καὶ ὁ Κικέρων. Ὁ Πομπήιος εὐθὺς ἐξεστράτευσεν ἐκ τῆς Κιλικίας, ὅπου ἔτι διέτριβε,

κατὰ τοῦ Μιθριδάτου, ὃν ἐνίκησεν ἐν νυκτερινῇ παρά τὸν Εὐφράτην μάχῃ τῷ 66. Ὁ Μιθριδάτης ἔφυγεν εἰς τὴν Κοχλίδα, ὃ δὲ Πομπήιος ἐπῆλθε κατὰ τῆς πρωτεύουσας τοῦ Τιγράνου Ἀρταξάτων. Ὁ Τιγράνης ἐγκατέλιπε τὸν πενθερὸν αὐτοῦ καὶ ὑπετάγη, ὃ δὲ Μιθριδάτης φεύγων πεφοβισμένος ἔπινε φάρμακον καί, ἐπειδὴ τοῦτο δὲν ἐνήργει, διέταξε Γαλάτην τινὰ νὰ τὸν φονεύσῃ ὅτε μάλιστα εἶδεν ὅτι καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Φαρνάκης ἐπανέστη κατ' αὐτοῦ τῇ προτροπῇ τοῦ Πομπηίου. Ὁ Πομπήιος διαθέσας τὰ τῆς μικρᾶς Ἀσίας κατ' ἀρέσκειαν συνήθροισε περὶ αὐτὸν πολλοὺς ἡγεμόνας ταύτης, κατέλυσέ τινας τῶν μικρῶν ἡγεμονιῶν καὶ ἵδρυσε νέας ἄλλας, ὧν ἡγεμόνας ἀνέδειξεν οὓς αὐτὸς ἤθελε· κατέστησεν ὑποτελεῖς τοὺς Ἰουδαίους, λαθῶν ἀφορμὴν ἐκ τῶν περὶ θρόνου ἐριδῶν τῶν δύο ἀδελφῶν Ἀριστοβούλου τοῦ Β' καὶ Ὑρκανοῦ τοῦ Β'· ἀνέδειξεν ἐπαρχίας ῥωμαϊκᾶς Βιθυνίαν, Πόντον, Κιλικίαν καὶ Συρίαν, καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Μιθριδάτου Φαρνάκην κατέστησε βασιλεῖα τοῦ Βοσπόρου. Ἐπέστρεψε δὲ τῷ 61 π. Χ. εἰς Ῥώμην.

§ 32. Περὶ τῆς συνωμοσίας τοῦ Κατιλίνα.

Κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Πομπηίου ἡ Ῥώμη ἐκινδύνευσε ἐν ἔτει 63 μέγιστον κίνδυνον ἕνεκα συνωμοσίας νέων τινῶν ἀριστοκρατικῶν, οἵτινες, διαφθαρέντες ὑπὸ ἡδυπαθείας, πολυτελείας καὶ ἀσωτείας, ἄστινας ἐγέννησεν ἐν τῇ Ῥώμῃ ὃ ἐκ τῆς ἀνατολῆς εἰσρεύσας εἰς αὐτὴν πολὺς πλοῦτος, καὶ τὰ διεφθαρμένα ἤθη ξένων ἐπαρχιῶν, ἤλιπζον διὰ τῆς ἀνατροπῆς τῆς πολιτείας νὰ κορέσωσι τὰς κακὰς αὐτῶν ἐπιθυμίας. Ἀρχηγὸς τῆς εἰρημένης φοβερᾶς συνωμοσίας ἦτο ὁ Λεύκιος Σέργιος Κατιλίνας. Οὗτος ἦτο ἐξ ἐπιφανοῦς οἴκου, εὐφυῆς μὲν καὶ εὐγλωττος ἀνὴρ, ἀλλὰ λίαν φιλόδοξος, σπάταλος καὶ φαῦλος. Ὁ Κατιλίνας διαπράξας πλεῖστα καὶ ποικίλα κακουργήματα οὐ μόνον κατὰ τῶν ξένων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ συγγενῶν καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν φοβερῶν τοῦ Σύλλα προγραφῶν, καὶ κατασπαταλήσας ἅπασαν τὴν περιουσίαν αὐτοῦ εἰς ἀσωτείας, ἐβουλεύετο μετὰ τῶν πολυαριθμῶν αὐτοῦ ὀπαδῶν νὰ ἀνατρέψῃ τὴν πολιτείαν, καὶ ἐν τῇ ἀνατροπῇ αὐτῆς νὰ εὕρῃ ὅ,τι ἐπεθύμει, δηλαδὴ χρήματα καὶ ἐξουσίαν ἀπόλυτον. Τὴν φοβεράν

ταύτην συνωμοσίαν ἐπιτηδεύεις ἀνακαλύψας ὁ τότε ὑπατεύων Μάρκος Τύλλιος Κικέρων κατήγγειλεν εἰς τὴν γερουσίαν καὶ δι' ἐρρωμένων καὶ πειστικῶν λόγων κατέπεισε τοὺς γερουσιαστὰς νὰ ψηφίσωσι θάνατον κατὰ τῶν συνωμοτῶν. Τότε ὁ Κατιλίνας ἔσπευεν εἰς τὴν Τυρρηνίαν, ἔνθα εἶχον συγκεντρωθῆ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ, καὶ πολεμήσας παρὰ τὴν Πιστωρίαν πρὸς τὸν ῥωμαϊκὸν στρατόν, ὀδηγούμενον ὑπὸ τοῦ Πετρείου, ὑποστρατήγου τοῦ ὑπάτου Ἀντωνίου, ἠττήθη καὶ ἔπεσεν ἡρωϊκῶς μαχόμενος τῷ 62. Ὁ σώσας τὴν Ῥώμην ἐκ τοῦ φεβερῦ τούτου κινδύνου Κικέρων ὠνομάσθη *πατὴρ τῆς πατρίδος* (*pater patriae*).

§ 33. Περὶ τῆς πρώτης τριανδρίας (Πομπήιος, Καῖσαρ καὶ Κράσσος).

Ὅτε ἐπέστρεψεν ὁ Πομπήιος εἰς τὴν Ῥώμην ἦτο τοσοῦτον ἰσχυρὸς ὥστε ἠδύνατο νὰ καταστῆ κύριος ἀπάσης τῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἰσχυρὰν θέλησιν· διὸ ἅμα ἐλθὼν εἰς τὴν Ῥώμην ἀπέλυσε τὸν στρατὸν ἀρκεσθεῖς νὰ τελέσῃ τῇ ἀδείᾳ τῆς γερουσίας ὡς ἰδιώτης μέγαν θρίαμβον. Ἡ γερουσία βλέπουσα αὐτὸν ἀνίσχυρον μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ στρατοῦ, ἠρνεῖτο νὰ ἐπικυρώσῃ τὰς ἐν τῇ Ἀσίᾳ πράξεις αὐτοῦ (*acta*) καὶ ἦν ἐζήτει διανομὴν γαιῶν εἰς τοὺς στρατιώτας. Ὁ Πομπήιος πλὴν τῶν ἀρίστων εἶχε πολλοὺς καὶ δυνατοὺς ἀντιπάλους, οἷον τὸν ὑπάτον Καικίλιον Μέτελλον, τὸν αὐστηρὸν Κάτωνα, τὸν πλουσιώτατον Κράσσον καὶ τὸν ἐξ ἐπιφανοῦς γένους καταγόμενον Ἰούλιον Καίσαρα, ὅστις φιλότιμος ὢν καὶ ὁμιλητικὸς, καὶ ὡς ἀγορανόμος μεγάλως τὸν δῆμον περιποιηθεῖς, εἶχε κατορθώσει νὰ γίνῃ δημοφιλέστατος. Ἐπειδὴ ἡ γερουσία ἠρνεῖτο τὴν πλήρωσιν τῶν αἰτημάτων τοῦ Πομπηίου, οὗτος συνεδέθη μετὰ τοῦ Καίσαρος καὶ δι' αὐτοῦ μετὰ τοῦ Κράσσου, τοῦ πολλὰ ἰσχύοντος ἐν Ῥώμῃ ἕνεκα τῶν πολλῶν αὐτοῦ χρημάτων. Οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνδρες, Πομπήιος, Καῖσαρ καὶ Κράσσος συσκεφθέντες καὶ συμφωνήσαντες συνέστησαν πρὸς ἀμοιβαίαν βοήθειαν τὴν πρώτην καλουμένην *τριανδρίαν* (*triumviratus*) τῷ 60 π. Χ. Μετὰ τὸ γεγονός τοῦτο ὁ Καῖσαρ ἀνεδείχθη ὑπάτος. Ὅτε ἔληξεν ἡ ὑπατεία τοῦ Καίσαρος, ὁ δῆμος ἐξέλεξεν αὐτὸν ἑπαρχον ἐπὶ πέντε ἔτη τῆς

ἄνω Ἰταλίας καὶ τῆς Ἰλλυρίας· ἡ δὲ γερουσία οὐ μόνον τοῦτο ἠδυνάτει νὰ ἐμποδίσῃ, ἀλλὰ καὶ τῆς πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας ἀνέδειξεν αὐτὸν ἑπαρχον, ὡς ὁ Καῖσαρ ἐπεθύμει. Διὰ τῆς εἰρημένης τριπλῆς ἀρχῆς ἠνεύχθη εἰς τὸν Καίσαρα ἡ ὁδὸς ἡ ἄγουσα πρὸς τὴν μοναρχίαν, πρὸς ἣν ἀπέβλεπε μετὰ θάρρους πεποισθῶς εἰς τὴν στρατηγικὴν αὐτοῦ ἰκανότητα καὶ τὴν τοῦ στρατοῦ ἀγάπην. Ἐπορεύθη λοιπὸν ὁ Καῖσαρ εἰς τὴν πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν ἄγων στρατὸν 40,000 ὅστις σὺν τῷ χρόνῳ ἐτριπλασιάσθη διὰ στρατολογίας· ἐν διαστήματι δὲ 8 ἐτῶν (58—50) κατώρθωσε νὰ ὑποτάξῃ ἅπασαν τὴν Γαλατίαν πλὴν τῆς Ναρβωνιτιδος (provincia), οὔσης ἤδη ὑποτεταγμένης ἀπὸ τοῦ 122, καὶ οὕτω σχηματίσῃ ἀξιόλογον στρατόν.

Ἐν ᾧ ὁ Καῖσαρ ἐπιτυχῶς πολεμῶν ἐν Γαλατίᾳ καὶ κατακτώμενος διάφορα ἔθνη ἐδοξάζετο, ὁ Πομπήιος ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐταπεινοῦτο ἕνεκα τῶν ἐν αὐτῇ καθ' ἑκάστην συμβαινουσῶν ταραχῶν καὶ ἀκοσμιῶν, ἅςτινας ὑπεκίνει ὁ ἀναιδὴς δῆμαρχος Κλωδῖος. Οὗτος συλλέξας συρφετὸν δούλων καὶ ἀκολάστων πολιτῶν, πολλὰ καινὰ καὶ ἔκνομα ἐποίησεν· συνήργησε δὲ ἵνα ὁ μὲν Κικέρων ἐξορισθῇ, ὁ δὲ Κάτων ἀποσταλῇ εἰς κατὰκτησιν τῆς Κύπρου· ἀλλ' ὁ Κικέρων ἐπέστρεψε τὸ ἐπιὸν ἔτος τῇ συμπράξει τοῦ Πομπηίου. Πρὸς ἀμοιβαίαν ἐνίσχυσιν συνῆλθον πάλιν οἱ τρεῖς ἄνδρες Καῖσαρ, Πομπήιος καὶ Κράσσος ἐν τῇ πόλει τῆς Τυρρηνίας Λούκη τῷ 56. Ἐν τῇ συνελεύσει ταῦτα ἀπεφασίσθη ἵνα ἡ μὲν τοῦ Καίσαρος ἀρχὴ παραταθῇ ἔτι ἐπὶ πέντε ἔτη, ὁ δὲ Πομπήιος καὶ ὁ Κράσσος ἀνεδειχθῶσιν ὑπατοὶ κατὰ τὸ ἐπιὸν 55, καὶ μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ὑπατείας ἀναλάβωσιν ἐπαρχίαν καὶ στρατόν. Ὅντως ὁ Πομπήιος καὶ ὁ Κράσσος ἐγένοντο ὑπατοὶ. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ μὲν Κράσσος μετέβη εἰς ἣν ἔλαβεν ἐπαρχίαν τὴν Συρίαν, ὅπου ἐκ φιλοχρηματίας πολεμῶν πρὸς τοὺς Πάρθους οἰκτρῶς ἀπέθανεν· ὁ δὲ Πομπήιος ἔλαβε τὴν Ἰσπανίαν, ἣν διώκει δι' ἀντιστρατήγων, αὐτὸς δὲ διέτριβεν ἐν τῇ Ῥώμῃ, ἥτις σφόδρα ἐταράσσετο ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Κλωδίου καὶ τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ Μίλωνος, ὑφ' οὗ καὶ ἐφονεύθη ὁ Κλωδῖος. Ὁ Πομπήιος, ἀναδειχθεὶς μόνος ὑπάτος, συμπραττόντων τῶν ἀριστοκρατικῶν, ἀποκατέστησε τὴν τάξιν, ἐξορίσας τὸν Μίλιωνα.

§ 34. Περί τοῦ δευτέρου ἐμφυλίου πολέμου μεταξὺ Πομπηίου καὶ Καίσαρος (49—45).

Οἱ ἔνδοξοι τοῦ Καίσαρος πόλεμοι, ἡ εὐνοια καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ στρατοῦ καὶ ἡ ἐκ τούτων προσγενομένη εἰς αὐτὸν δύναμις ἐξήγειραν τὸν φθόνον τοῦ Πομπηίου πρὸς τὸν Καίσαρα, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς τούτου ταπεινώσεως. Τούτου ἕνεκα τῇ προτροπῇ τοῦ Πομπηίου, ὡς φαίνεται, ἐγένοντο ἐν τῇ Ῥώμῃ διατάξεις τινὲς πρὸς βλάβην τοῦ Καίσαρος. Ὡς δὲ ὁ Πομπήιος ἐδολιεύετο τὸν Καίσαρα οὕτω καὶ ὁ Καῖσαρ προσκτώμενος διὰ χρημάτων καὶ δώρων τοὺς δυνατοὺς ἀντιπάλους τοῦ Πομπηίου, τὸν ὑπατον Λεύκιον Αἰμίλιον Παῦλον καὶ τὸν δήμαρχον Σκριβώνιον Κουρίωνα, ἐπειράτο νὰ ὑποσκελίσῃ τὸν Πομπήιον· διὸ ἐν ἔτει 50 ἐζήτησε νὰ ἐπιτραπῇ αὐτῷ πρὸ τῆς λήξεως τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ καὶ πρὸ τῆς ἀλύσεως τοῦ στρατοῦ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ῥώμην, ἵνα ζητήσῃ ἐν ἀρχαιρεσίᾳ νὰ ἐκλεχθῇ ὑπατος. Ἡ γερουσία ὁμως, παρακινουμένη ὑπὸ τοῦ Πομπηίου, ἀπήτει παρὰ τοῦ Καίσαρος νὰ ἀπολύσῃ τὸν στρατόν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Καῖσαρ ἐδυστρόπει νὰ πράξῃ τούτο πρὶν τὸ αὐτὸ πράξῃ καὶ ὁ Πομπήιος, ἡ γερουσία ἐκήρυξεν αὐτὸν ἐχθρὸν τῆς πατρίδος τῷ 49 καὶ ἀνέθηκε τὴν στρατηγίαν εἰς τὸν Πομπήιον. Οἱ εὐνοϊκῶς πρὸς τὸν Καίσαρα διακείμενοι δήμαρχοι (Κουρίων, Ἀντώνιος καὶ Κάσσιος) ἀντεῖπον, ἀλλὰ ἀπειληθέντες ἠναγκάσθησαν νὰ φύγῃσι πρὸς τὸν ἐν Ῥαβέννη διατρίβοντα Καίσαρα, ὃν παρεκάλεσαν νὰ σπεύσῃ εἰς σωτηρίαν τῆς πόλεως. Ὁ Καῖσαρ μετὰ τοῦ στρατοῦ ἐπορεύθη εἰς τὸν ὀρίζοντα τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ Ῥουβίκωνα. Στάς δὲ πρὸ αὐτοῦ ἐσκέφθη ἐπὶ τινα χρόνον, εἶτα ἀνακράξας τὸ « ἐρίφθω ὁ κύβος » (alea jacta est) διέβη τὸν ποταμὸν τῷ 49 καὶ προέβαινε μετὰ σπουδῆς πρὸς τὴν Ῥώμην. Πανταχοῦ δὲ ὅθεν διήρχετο ὑπεδέχοντο αὐτὸν εὐμενῶς καὶ πολλοὶ στρατοὶ ἠύτομόλουν πρὸς αὐτόν. Ὁ Πομπήιος ἀνέτοιμος ὢν ἔφυγεν ἐκ τῆς Ῥώμης μετὰ τῶν ὁμοφρονούντων γερουσιαστῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου συνέλεξε στρατόν καὶ παρεσκευάσθη εἰς πόλεμον. Ὁ Καῖσαρ ἐν 60 ἡμέραις ἐγένετο κύριος οὐ μόνον τῆς Ῥώμης μετὰ τοῦ πλουσίου αὐτῆς ταμείου, ἀλλὰ καὶ ἀπάσης τῆς Ἰταλίας. Ἐκ δὲ τῆς

Ἰταλίας μετέβη οὐχὶ ἀμέσως κατὰ τοῦ Πομπηίου ἀλλὰ κατὰ τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ στρατευμάτων αὐτοῦ, λέγων ὅτι «θέλει προσβάλλει πρῶτον σῶμα ἄνευ κεφαλῆς καὶ εἶτα κεφαλὴν ἄνευ σώματος». Ἐλθὼν λοιπὸν εἰς Ἰσπανίαν κατεπολέμησε τὸν ἔμπειρον στρατὸν τοῦ Πομπηίου, ὃν διώκουν οἱ ἀντιστράτηγοι αὐτοῦ. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Καῖσαρ ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ ἐνίκα, οἱ ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐξέλεξαν αὐτὸν δικτάτωρα· ἀλλ' οὗτος τὴν ἀρχὴν ταύτην ἀπεποιήθη καὶ ἐπιστρέψας εἰς τὴν Ῥώμην διεπράξατο νὰ ἐκλεχθῆ αὐτός τε καὶ ὁ Σερβίλιος ὕπατος. Εἶτα νομοθετήσας πολλὰς μεταβολὰς καὶ διατάξεις ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, διηυθύνθη κατὰ τοῦ Πομπηίου εἰς τὴν Ἡπειρον, ὅπου στρατοπεδεύσας εἰς τόπον ἀκατάλληλον ἕνεκα δυσχωριῶν καὶ προσβλήθεις ὑπὸ τοῦ Πομπηίου ἐκινδύνευσε νὰ συντριβῆ καὶ ν' ἀπολέσῃ τὸν στρατὸν· διὰ ταῦτα ταχέως ἀναζεύξας ἐβάδιζεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἔνθα παρηκολούθησεν αὐτὸν ὁ Πομπήιος. Ἐν Θεσσαλίᾳ λοιπὸν παρὰ τὴν Φάρσαλον παρετάχθησαν κατ' ἀλλήλων οἱ ἐνδοξότατοι τῆς Ῥώμης στρατηγοί· μάχης δὲ φονικωτάτης γενομένης τῷ 48 π. Χ. ἐνίκησεν ὁ Καῖσαρ κατὰ κράτος τὰ στρατεύματα τοῦ Πομπηίου. Οὗτος δὲ ἔφυγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον πρὸς τὸν βασιλεῖα Πτολεμαῖον, ὅφ' οὐ δολίως ἐφρονεῦθη.

Ὁ Καῖσαρ ταχέως διώκων τὸν Πομπήιον, ἀφίκετο τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ εἰς Αἴγυπτον, ὅπου ἰδὼν τὴν κεφαλὴν τοῦ Πομπηίου τοῦ ἄλλοτε φίλου αὐτοῦ καὶ γαμβροῦ ἐπὶ θυγατρί, ἐδάκρυσε καὶ διέταξε νὰ καύσωσι αὐτὴν καὶ τὴν κόνιν ἐναποθέσωσιν ἐν τῷ ἐν Ῥώμῃ ναῷ τῆς Νεμέσεως. Ὁ Καῖσαρ ἐν Αἰγύπτῳ προσεφέρετο ὡς κύριος καὶ δεσπότης· θέλων δὲ νὰ ὑποστηρίξῃ εἰς τὸν θρόνον τὴν ὠραίαν Κλεοπάτραν, τὴν τοῦ βασιλέως ἀδελφὴν, ἣτις ἤριζε πρὸς αὐτὸν περὶ τῆς βασιλείας, περιεπλέχθη εἰς πόλεμον πρὸς τὸν Πτολεμαῖον. Ἐπειδὴ δὲ ὀλίγον στρατὸν εἶχε παρ' ἑαυτῷ, οἱ περὶ τὸν βασιλεῖα ὤρμησαν ἐπ' αὐτόν. Ὁ Καῖσαρ ἠμύνετο ἐπὶ ἕξ μῆνας, λαβὼν δὲ ἐπικουρίαν ἐκ τῆς Ἀσίας καὶ ἐρωμένως ἐπιτεθεὶς ἐνίκησε τοὺς Αἰγυπτίους καὶ διέφθειρεν αὐτούς, ὃ δὲ τούτων βασιλεὺς ἐπνίγη φεύγων εἰς τὸν Νεῖλον. Ὁ Καῖσαρ κύριος γενόμενος τῆς Ἀλεξανδρείας, κατέστησε τὴν φίλην αὐτοῦ Κλεοπάτραν βασιλίσσαν τῆς Αἰγύπτου.

Ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἐξεστράτευσεν ὁ Καῖσαρ εἰς τὴν Ἀσίαν ἐπὶ

τὸν υἱὸν τοῦ Μιθριδάτου Φαρνάκην, ὅστις κατὰ μικρὸν εἶχεν ἀνα-
 κτήσει τὴν πατρῶν ἀρχήν. Τοῦτον ἐνίκησεν ἐν πενταήμερῳ ἐκ-
 στρατείᾳ. Τὴν νίκην ταύτην ἀνήγγειλεν ὁ Καῖσαρ εἰς τὴν γερου-
 σίαν διὰ τῶν τριῶν τούτων λέξεων «ἦλθον, εἶδον, ἐνίκησα» (veni,
 vidi, vici). Εἶτα διαθέσας ὡς ἤθελε τὰ τῆς Ἀσίας ἐπέστρεψεν
 εἰς Ῥώμην τῷ 47, ἐνθα μικρὸν μετὰ τὴν ἐν Φαρσάλῳ μάχην
 εἶχεν ἀναδειχθῆ δικτάτωρ. Ἀποκαταστήσας δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ τὴν
 σαλευθεῖσαν τάξιν καὶ πολλὰ εὐεργετήσας τοὺς φίλους, ἀπέπλευσε
 μετὰ τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Ἀφρικήν, ὅπου οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ εἶχον
 πολὺν συναγεῖρει στρατόν, οὗτινος ἀρχηγοὶ ἦσαν πλὴν ἄλλων ὁ Μέ-
 τελλος Σκιπίων, ὁ νεώτερος Κάτων καὶ ὁ μετὰ τούτων συμμα-
 χήσας βασιλεὺς τῆς Νομαδικῆς Ἰόβας. Ἐλθὼν δὲ ἐνταῦθα καὶ
 προσβαλὼν παρὰ τὴν Θάψον τῷ 46 τοὺς ἐναντίους ἐνίκησεν αὐτούς.
 Τῶν δὲ νικηθέντων ἀρχηγῶν οἱ μὲν ἀνεχώρησαν, οἱ δὲ ἠτύοκτόνη-
 σαν ὡς ὁ φιλελεύθερος Κάτων ὁ νεώτερος, ὁ δισεγγονος Κάτωνος
 τοῦ πρεσβυτέρου, ὁ διαρρηξας ἐν Ἰτύκῃ τὴν κοιλίαν αὐτοῦ διὰ τοῦ
 ξίφους μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς διαλό-
 γου τοῦ Πλάτωνος.

Μετὰ μικρὸν ἐστράτευσεν ὁ Καῖσαρ εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου τὰ
 λείψανα τοῦ ἠττηθέντος στρατοῦ εἶχον συναθροισθῆ πάλιν καὶ πολ-
 λαὶ πόλεις τῆς Ἰσπανίας εἶχον κηρυχθῆ ὑπὲρ τῶν Πομπηϊανῶν,
 ἃν ἐστρατήγουν οἱ υἱοὶ τοῦ Πομπηίου. Τούτους ὁ Καῖσαρ λαμπρῶς
 ἐνίκησε ἐν τῇ παρὰ τὴν Μοῦνδαν γενομένη φονικῇ μάχῃ τῷ 45,
 ὅπου ἔπεσον οἱ στρατηγοὶ πλὴν τοῦ Σήξτου Πομπηίου, ὅστις φυγῶν
 εἰς τὰ βορειοανατολικά τῆς Ἰσπανίας καὶ συναγαγὼν τὰ λείψανα
 τοῦ στρατοῦ ἐπεδόθη εἰς τὸν ληστρικὸν βίον. Μετὰ τὴν νίκην ταύ-
 την ὁ Καῖσαρ ἀναδείξας τὴν Νομαδικὴν ἐπαρχίαν Ῥωμαϊκὴν,
 ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου κατήγαγε τετραήμερον θρίαμβον
 ἐπὶ τῇ νίκῃ κατὰ τῶν Γαλατῶν, τῶν Αἰγυπτίων, τοῦ Φαρνάκου
 καὶ Ἰόβα.

Εἶτα ὁ Καῖσαρ καταθέτει εἰς τὸ ταμεῖον τῆς Ῥώμης περὶ τὰς
 60,000 ταλάντων καὶ 2,800 χρυσοῦς στεφάνους· τὸν δὲ δῆμον καὶ
 τοὺς στρατιώτας μεγαλοπρεπῶς ἐφιλοδώρησε καὶ πολλὰς πανηγύ-
 ρεις συνέστησεν. Ἡ δὲ γερουσία ἀνέδειξεν αὐτὸν ἰσόβιον δικτάτωρα

καὶ αὐτοκράτορα (imperator) προσωνόμασεν· ἐψήφισε νὰ φορῆ πορφύραν καὶ στέφανον δάφνης· ἐκήρυξεν αὐτὸν ἱερόν καὶ ἀπαρ-
βίαστον καὶ ἔκοψε νόμισμα ἐφ' οὗ ἐνεχαράχθη ἡ προτομὴ τοῦ Καί-
σαρος. Ἡ θέλησις τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἦτο νόμος καὶ εἰς τὰς συνελύ-
σεις καὶ εἰς τὴν γερουσίαν. Αὐτὸς διώκει τὰ δημόσια χρήματα,
ἀπεφαινέτο περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης καὶ περὶ ἄλλων πραγμάτων
τῆς πολιτείας· ἔθετο πολλοὺς καὶ καλοὺς νόμους καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ
καλὰ ἔργα διεπράξατο, ἐν οἷς καταλέγεται καὶ ἡ διὰ τοῦ ἀλεξαν-
δρινοῦ μαθηματικοῦ καὶ ἀστρονόμου Σωσιγένοῦ διορθωσις τοῦ ἡμε-
ρολογίου, ὅπερ ἀπ' αὐτοῦ Ἰουλιανὸν ὀνομασθὲν διατελεῖ εἰσέτι ἐν
χρήσει παρὰ τοῖς Ὀρθοδόξοις. Εἰς δὲ μὴν τοῦ ἔτους, ὁ λεγόμενος
Quintilis (ἦτοι ὁ 5ος ἀπὸ τοῦ Μαρτίου) ὠνομάσθη ἐκ τοῦ ὀνό-
ματος αὐτοῦ Ἰούλιος.

Ὁ Καῖσαρ πολλὰς καὶ ἐπαινετὰς ἐπήνεγκε πολιτικὰς διατάξεις
καὶ θκυμασία ἐπ' αὐτοῦ ἐπεκράτει ἐν τῇ Ῥώμῃ τάξις καὶ εὐκο-
σμία, ἀλλ' ἡ προαίρεσις αὐτοῦ νὰ μεταβάλῃ τὴν δημοκρατίαν εἰς
αὐτοκρατορίαν ἐπίκρανε πολλοὺς καὶ γνωρίμους ἀνδρας, ἐν οἷς ἦσαν
καὶ πολλοὶ τῶν φίλων τοῦ Καίσαρος, οἷος ὁ Μάρκος Ἰούνιος Βροῦ-
τος καὶ ὁ Σερβίλιος Κάσκακ. Οὗτοι περὶ τοὺς 60 συνωμόσαντες
ἐδολοφόνησαν τὸν Καῖσαρα διὰ 23 πληγῶν τῇ 15ῃ Μαρτίου τοῦ
44 ἔτους ἐν τῇ ἐνάρξει μιᾶς τῶν συνεδριάσεων τῆς γερουσίας. Ὁ
Καῖσαρ διακρίνας μεταξὺ τῶν συνωμοτῶν καὶ τὸν προσφιλεῖ αὐτῷ
Βροῦτον καὶ ἀναφωνήσας μετὰ θλίψεως τὸ «καὶ σὺ Βροῦτε,» ἐκά-
λυψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ διὰ τῆς τηβέννου καὶ ἔπεσε νεκρὸς πρὸ
τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Πομπηίου.

§ 35. Περὶ τῆς δευτέρας τριανδρίας (Ὀκταβιανός, Ἄντωνιος, Λέπιδος), τῆς ἐν Φιλίπποις μάχης καὶ τῆς ἐν Ἀκτίῳ ναυμαχίας.

Ὁ θάνατος τοῦ Καίσαρος εἰς πολὺν φόβον καὶ ταραχὴν ἐνέβαλε
τὴν πόλιν, οἱ δὲ συνωμόται κατέφυγον εἰς τὸ Καπιτώλιον, ὅπως
σωθῶσιν ἀπὸ τοῦ κατ' αὐτῶν ἐξοργισθέντος λαοῦ. Τῇ δὲ δεκάτῃ
ἐβδόμῃ τοῦ Μαρτίου ἡ γερουσία συνελθούσα ἐψήφισεν ἵνα οἱ μὲν

φονεῖς ἀφειθῶσιν ἀτιμώρητοι, τὰ δὲ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος γενόμενα ἰσχύωσιν, ὁ δὲ νεκρὸς αὐτοῦ πανηγυρικῶς ταφῆ, καὶ δημοσιευθῆ ἢ ὑπὲρ τοῦ δήμου διαθήκη αὐτοῦ, ἧς ἐκτελεστῆς ἦτο ὁ Ἀντώνιος. Οὗτος, ὠφελούμενος ἀπὸ τῆς πανηγυρικῆς κηδείας τοῦ Καίσαρος, ἠθέλησε νὰ δημοσκοπήσῃ, δι' ὃ καὶ ἐξεφώνησε λόγον τεχνικώτατον, δι' οὗ ἐξύμνει τὰς ἀρετὰς τοῦ ἀνδρός· ὅτε δὲ ἐπέδειξε τὸν καθημαγμένον τοῦ Καίσαρος χιτῶνα καὶ ἠρίθμησε τὰς πληγὰς αὐτοῦ, τοσοῦτον ἐξωργίσθη τὸ πλῆθος κατὰ τῶν συνωμοτῶν ὥστε οἱ ἀρχηγοὶ τῆς συνωμοσίας ἠναγκάσθησαν νὰ καταλίπωσι τὴν πόλιν καὶ νὰ μεταβῶσιν εἰς τὰς παρὰ τῆς γερουσίας δοθείσας αὐτοῖς ἐπαρχίας, ὁ μὲν Μάρκος Βρούτος εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὁ δὲ Κάσσιος εἰς τὴν Συρίαν καὶ ὁ Δέκιμος Βρούτος εἰς τὴν ἐντεῦθεν Γαλατίαν. Ὁ Ἀντώνιος κατέσχε τὰ ἔγγραφα καὶ τὰς σφραγίδας τοῦ Καίσαρος, προσοικειωθείς τὸν μυστικὸν γραμματεῖα αὐτοῦ. Εἶτα σφετερισθεὶς πολλὰ τοῦ Καίσαρος χρήματα, ἅτινα ἦσαν ἀποτεθειμένα εἰς τινὰ ναόν, προσεκτέησάτο δι' αὐτῶν πολλοὺς καὶ δυνατοὺς ἠμόφρονας. Ἐν τούτῳ ἦλθεν εἰς τὴν Ρώμην ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Καίσαρος, ὁ παρ' αὐτοῦ υἱοθετηθεὶς καὶ κληρονόμος ἀναδειχθεὶς Γάιος Ὀκταβιανός, ὅστις, διὰ τὴν εἰρημένην υἱοθεσίαν, καὶ Γάιος Ἰούλιος Καῖσαρ Ὀκταβιανός ἐκλήθη. Ὁ νέος οὗτος τὴν ἡλικίαν, λίαν δὲ ὀξύνους καὶ πανούργος τὸ πνεῦμα, διανείμας τὰ ἐν τῇ διαθήκῃ τοῦ θείου αὐτοῦ μνημονευόμενα εἰς πολλοὺς δῶρα, πολλὴν ἐκτέησάτο δύναμιν καὶ πολὺ ἐπικίνδυνος ἀντίπαλος τοῦ Ἀντωνίου κατέστη. Ὁ Ἀντώνιος, ἐπειδὴ διεπράξατο νὰ ἀνατεθῆ εἰς αὐτὸν διὰ ψηφίσματος τοῦ δήμου ἡ ἐπαρχία τῆς ἐντεῦθεν Γαλατίας (ἡ ἀνήκουσα πρὶν εἰς τὸν Δέκιμον Βρούτον), ἐκηρύχθη ἐχθρὸς τῆς πατρίδος ὑπὸ τῆς γερουσίας, ἧτις ἀνέθηκε τὸν κατ' αὐτοῦ πόλεμον εἰς τε τὸν Ὀκταβιανὸν καὶ τοὺς ὑπάτους Ἴρτιον καὶ Πάνσαν, προτραπέῖσα ὑπὸ τῶν φιλιππικῶν λόγων τοῦ Κικέρωνος. Ὁ Ὀκταβιανὸς ἐνίκησε τὸν Ἀντώνιον τῷ 43 πρὸ τῆς Μουτίνης, ἔνθα ἔπεσον οἱ δύο ἕτεροι συνύπατοι. Αἰσθανθεὶς ὅμως ὅτι ἡ γερουσία περιποιεῖτο τὸν Δέκιμον Βρούτον καὶ τοὺς λοιποὺς συνωμώτας ἐπὶ ζημίᾳ τῶν φιλοδόξων αὐτοῦ σχεδίων, σπεύδει εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἀναγκάζει τὰς ἀρχὰς νὰ ἐκλέξωσιν αὐτὸν ὑπάτον καίπερ εἰκοσαετῆ ὄντα. Εἶτα

συνεννοηθείς μετά τε τοῦ Ἀντωνίου καὶ τοῦ Λεπίδου, τοῦ διοικη-
τοῦ τῆς πέραν τῶν Ἄλπεων Γαλατίας ἀποτελεῖ ἐπὶ τινος νήσου
τοῦ παρὰ τὴν Βονωνίαν Ῥένου ποταμοῦ ἐν ἔτει 43 τὴν δευτέραν
τριαυδρίαν (triumviri reipublicae constituendae). Κατ'
αὐτὴν ἀπεφασίσθη ἵνα διαμοιρασθῶσιν οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνδρες πρὸς
ἀλλήλους τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους καὶ ἀναλάβωσι τὴν
ὑπάτην ἀρχὴν ἐπὶ 5 ἔτη· εἶτα εἰσελάσαντες εἰς τὴν Ῥώμην προέ-
γραψαν πλείστους τῶν γερουσιαστῶν, τῶν ἰππέων καὶ ἄλλων ἀν-
δρῶν, τὸ μὲν χάριν ἐκδικήσεως (ὡς τὸν Κικέρωνα ὃν ἐγκαταλει-
φθέντα ὑπὸ τοῦ Ὀκταβιανοῦ ἐφόνησεν ὁ Ἀντώνιος), τὸ δὲ χάριν
προσπορίσεως χρημάτων.

Μετὰ ταῦτα ὁ Ὀκταβιανὸς καὶ ὁ Ἀντώνιος στρατολογήσαντες
ἐξεστράτευσαν κατὰ τῶν δημοκρατικῶν Βρούτου καὶ Κασσίου, οἵ-
τινες μετὰ πολλοῦ στρατοῦ ἴσταντο εἰς τοὺς Φιλίππους τῆς Μακε-
δονίας. Ἐνταῦθα, μάχης γενομένης φονικωτάτης τῷ 42, ἠττήθησαν
οἱ δημοκρατικοί, οἱ δὲ ἀρχηγοὶ αὐτῶν ἐκ φιλοτιμίας ἠυτοκτόνησαν.
Ὁ Βρούτος πρὶν αὐτοκτονήσῃ λέγεται ὅτι μεμψιμοιρῶν κατὰ τῆς
ἀρετῆς εἶπε τοὺς εὐριπιδεῖους ἐκείνους στίχους, «ὦ τλήμων ἀρετῆ,
λόγος ἄρ' ἦσθ' ἐγὼ δέ σε ὡς ἔργον ἤσκουν, σὺ δ' ἄρ' ἐδούλευες τύχῃ».
Μετὰ τὸν τρίτον τοῦτον ἐμφύλιον πόλεμον μετέβη ὁ μὲν Ὀκτα-
βιανὸς εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπως ἐξολοθρεύσῃ τοὺς ὑπολειπομένους τῶν
δημοκρατικῶν καὶ διανείμῃ εἰς τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ ἅς ὑπεσχέθη
αὐτοῖς γαίας, ὁ δὲ Ἀντώνιος εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἐνθα κατέ-
θλιψε τοὺς κατοίκους πρὸς ἀργυρολογίαν καὶ ἠσώτευε μετὰ τῆς
Κλεοπάτρας, ἣν καὶ ἠκολούθησεν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐν τούτῳ
συνέβησαν πολλαὶ ταραχαὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἕνεκα τῆς εἰς τοὺς
στρατιώτας διανομῆς τῶν γαιῶν, ἐξ ὧν ἐξωθοῦντο ἀγανακτοῦντες
οἱ ἰδιοκτῆται. Ἀπὸ τῆς καταστάσεως ταύτης τῶν πραγμάτων
ὠφελουμένη ἡ Φουλβία, ἡ σύζυγος τοῦ Ἀντωνίου, παρῶρμησε τοὺς
ἐξωσθέντας ἐκ τῶν κτημάτων αὐτῶν Ἰταλοὺς καὶ τοὺς δυσηρε-
στημένους στρατιώτας εἰς στάσιν, ἧς ἀρχηγὸς ἐγένετο ὁ ἀδελφὸς
τοῦ συζύγου αὐτῆς Λεύκιος Ἀντώνιος. Τούτους ταχέως ἐπελθὼν
ὁ Ὀκταβιανὸς ἐνίκησε καὶ τὸν Λεύκιον ἠνάγκασε νὰ παραδοθῇ.
Ἡ Φουλβία μετὰ μικρὸν ἀπέθανεν· ὁ δὲ σύζυγος αὐτῆς Ἀντώνιος

μαθὼν τὰ ἐν τῇ Ῥώμῃ γενόμενα κατὰ τῶν οἰκείων συνεμάχησε μετὰ τοῦ Σήξτου Πομπηίου, ὅστις συνήθροισεν ἐν τῇ Σικελίᾳ τοὺς ὑπολειφθέντας τῶν δημοκρατικῶν καὶ ἐπολιόρκει τὸ Βρεντησίον. Ἐν τῷ μεταξύ οἱ φίλοι τοῦ τε Ἀντωνίου καὶ τοῦ Ὀκταβιανοῦ συνέπραξαν νὰ εἰρηνεύσωσιν αὐτοί· εἰς βεβαίωσιν δὲ τῆς φιλίας ἐδόθη εἰς τὸν Ἀντώνιον σύζυγος ἢ ἀδελφὴ τοῦ Ὀκταβιανοῦ, ἡ ὠραία καὶ σεμνὴ Ὀκταβία. Οἱ δὲ φιλιωθέντες διένειμξαν καὶ πάλιν τὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους τῷ 40. Οὕτως ὁ μὲν Ὀκταβιανὸς ἔλαβε τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας, ὁ δ' Ἀντώνιος τὰς ἀνατολικὰς καὶ ὁ Λέπιδος τὴν Ἀφρικὴν, εἰς δὲ τὸν Σήξτον ἐδόθη ἡ Σικελία, ἡ Σαρδῶ καὶ ἡ Κύρος. Ὁ Σήξτος μετὰ μικρὸν διενεχθεὶς πρὸς τὸν Ὀκταβιανὸν καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἠττηθεὶς ἔφυγεν εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου καὶ ἐθανατώθη. Ὁ Λέπιδος ἠναγκάσθη ὑπὸ τοῦ Ὀκταβιανοῦ νὰ ἀποθέσῃ τὴν ἀρχὴν ἀρκεσθεὶς νὰ ἐπιτραπῇ αὐτῷ νὰ ζήσῃ ἐν Ῥώμῃ μετὰ μόνου τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος. Ἐν τούτοις ὁ Ἀντώνιος τελειῶς δουλωθεὶς ὑπὸ τῆς Κλεοπάτρας, ἠκολάσταινε μετ' αὐτῆς καταδάπανῶν τὰ τῶν Ῥωμαίων χρήματα, καὶ Ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας δωροῦμενος εἰς τὰ τῆς Κλεοπάτρας τέκνα. Ἡ εὐγενὴς Ὀκταβία πάντα λίθον ἐκίνει ἵνα ἐμποδίσῃ τὸν πόλεμον τοῦ ἀδελφοῦ πρὸς τὸν σύζυγον αὐτῆς τὸν Ἀντώνιον· ἀλλ' ὁ κακοῆθης οὗτος εἰς τὸσαύτην ἀπόνοιαν ἤλθεν ὥστε ἐπεμψε πρὸς τὴν Ὀκταβίαν ἔγγραφον περὶ διαζεύξεως αὐτῶν, καὶ πρὸς χάριν τῆς πολυμηχάνου Κλεοπάτρας ἀνέδειξε πανηγυρικῶς τὸν ἐξ αὐτῆς μετὰ τοῦ Καίσαρος τεχθέντα υἱὸν Καισαρίωνα νόμιμον υἱὸν καὶ κληρονόμον τῆς τοῦ Καίσαρος ἀρχῆς. Ἡ γερουσία ἐπὶ τούτοις ἀγανακτήσασα ἐκήρυξεν τῇ προτροπῇ τοῦ Ὀκταβιανοῦ πρὸς μὲν τὴν Κλεοπάτραν πόλεμον, τὸν δὲ Ἀντώνιον ἐστέρησε τῆς ἐν Ἀσίᾳ στρατηγίας. Ὁ ἀκόλαστος Ἀντώνιος κατεδάπανᾶτο χάριν τῆς Κλεοπάτρας εἰς πανηγύρεις καὶ ἑορτὰς ἀντὶ δραστηρίως νὰ ἐπέλθῃ ἐπὶ τὸν ἀπαράσκευον ἔτι Ὀκταβιανόν. Τέλος αἱ δυνάμεις ἀμφοτέρων συνηντήθησαν ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ κόλπῳ. Ἐν τῷ κόλπῳ τούτῳ ἀντέπλεον αἱ ναυτικαὶ δυνάμεις, ἐπὶ ἐκατέρως δὲ τῶν ὀχθῶν αὐτοῦ ἀντιπαρετάχθησαν αἱ πεζικαί. Ἀρξαμένης τῆς ναυμαχίας καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀκρίτου οὔσης, ἡ παρακολουθοῦσα Κλεοπάτρα

ἐκ φόβου ἔφυγεν, ὁ δὲ Ἀντώνιος ἀδυνατῶν νὰ χωρισθῇ αὐτῆς συνηκολούθησεν οὐδεμίαν οὐδενὶ τῶν στρατηγῶν δούς παραγγελίαν. Ἡ φυγὴ αὕτη, ἔτι δὲ ἡ ἰκανότης τοῦ Ἀγρίππα, στρατηγοῦ τοῦ Ὀκταβιανοῦ, ἀνέδειξε τὸν τούτου στόλον νικητὴν τῷ 31 π. Χ. Εἰς ἀνάμνησιν τῆς λαμπρᾶς ταύτης παρά τὸ Ἄκτιον νίκης ἐκτίσθη ἡ Νικόπολις (παρὰ τῇ νῦν Πρεβέζῃ). Μετὰ ταῦτα ὁ Ὀκταβιανὸς διατάξας τὰ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ καταδιώκει δραστηρίως τὸν Ἀντώνιον εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ περιαγαγὼν αὐτὸν εἰς ἀπόγνωσιν τὸν ἀναγκάζει ν' αὐτοκτονήσῃ μαθόντα τὸν πλαστὸν θάνατον τῆς Κλεοπάτρας. Ἀλλὰ καὶ ἡ Κλεοπάτρα θελήσασα νὰ σαγηνεύσῃ τὸν Ὀκταβιανὸν καὶ μὴ δυνηθεῖσα ἠυτοκτόνησε διὰ τοῦ τηρουμένου ἐν κανίστρῳ, φέροντι ὀπώρας, ὄφραως, ἀσπίδος καλουμένου. Ὁ Ὀκταβιανὸς μετὰ τὸν ἀπὸ 31 μέχρι 30 ἔτους πολεμηθέντα τέταρτον τοῦτον ἐμφύλιον πόλεμον κατέστησε τὴν Αἴγυπτον ἐπαρχίαν ῥωμαϊκὴν.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Ε΄.

ΑΠΟ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΔΥΤΙΚΟΥ
ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΗΤΟΙ ΑΠΟ ΤΟΥ 30 Π. Χ.—476 Μ. Χ.

§ 36. Περὶ Αὐγούστου.

Ὁ Ὀκταβιανός, ἐπανελθὼν νικητὴς καὶ τροπαιοῦχος εἰς Ῥώμην καὶ διὰ διαφόρων πανηγύρεων καὶ μεγαλοπρεπῶν δωρεῶν ἐφέλικύσας τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ, μετέστησε τὴν δημοκρατίαν εἰς τὴν μοναρχίαν, ἣν ὑπελάμβανε προσήκουσαν εἰς τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, καθ' ὃν μεγίστη διαφθορὰ ἐπεκράτει, ἐτήρησεν ὅμως τὰ ὀνόματα καὶ τοὺς τύπους τῆς δημοκρατίας. Διὰ τῆς συμβουλῆς λοιπὸν καὶ συμπράξεως πιστῶν φίλων ἀνέλαθεν αὐτὸς ἀπάσας τὰς ἀρχάς. Καὶ πρῶτον μὲν ἀνεδείχθη ἐπὶ δέκα ἔτη, ἔπειτα δ' ἐς αἰὲν αὐτοκράτωρ (imperator perpetuus). Τὸ ἀξίωμα τοῦτο παρεῖχεν αὐτῷ τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ πασῶν τῶν ναυτικῶν καὶ πεζικῶν δυνάμεων. Ὡς αὐτοκράτωρ μετέθηκε τὰς λεγεῶνας εἰς τὰς μεθορίους ἐπαρχίας,

ἐτήρησε δὲ ὡς δορυφόρους αὐτοῦ δέκα πραιτωρικός κοόρτες¹. Εἶτα δὲ *τιμητῆς τῶν ἡθῶν* (*praefectus morum*) γενόμενος ἀπεμάκρυνε τῆς γερουσίας τοὺς δυσμενεῖς αὐτῷ γερουσιαστὰς περὶ τοὺς ἑξακοσίους ὄντας. Ὡς *δήμαρχος* δὲ ἐκηρύχθη ἱερός καὶ ἀβίαστος, ἡ δὲ θέλησις αὐτοῦ ἦτο νόμος· ὡς *ἀρχιερεὺς* (*pontifex maximus*) ἦτο ἐξουσιαστής τοῦ ἱερατικοῦ συλλόγου. Αἱ ἐκκλησία διέτελλον ἔτι ἐκλέγουσαι κατὰ τύπον ἀρχάς τινας. Ἀφ' οὗ δὲ πᾶσα ἀρχὴ περιῆλθεν εἰς τὸν Ὀκταβιανόν, ἐδόθη αὐτῷ ὑπὸ τῆς γερουσίας τὸ τιμιώτατον ὄνομα τοῦ *Αὐγούστου* (*Augustus*) ἦτο *Σεβαστοῦ*.

Ὁ Αὐγούστος διώκησεν ἡπίως καὶ φιλανθρώπως μεταχειρισθεῖς ἅπασαν τὴν δύναμιν αὐτοῦ πρὸς ὠφέλειαν τῶν ὑπηκόων. Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ πανταχοῦ τοῦ κράτους ἐπεκράτει εὐταξία καὶ εἰρήνη. Ἡ Ῥώμη ἐκοσμήθη διὰ λαμπρῶν κτιρίων· ἡ Ἰταλία ἐρρυμομήθη καὶ ὁδοὶ κατεσκευάσθησαν εἰς ἐπίδοσιν τοῦ ἐμπορίου. Ἄνδρας δὲ λογίους λογογράφους τε καὶ ποιητὰς μεγάλως ἠύνοιε ὁ Αὐγούστος καὶ ἐβόηθει· ἰδίᾳ δὲ μεγάλως ἴσχυε παρ' αὐτῷ ὁ φιλομουσότητος Μαικίνας. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἐγεννήθη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Πλὴν ἄλλων πολέμων καὶ κατακτήσεων ὁ Αὐγούστος κατέστησε διὰ τῶν θετῶν υἱῶν αὐτοῦ Δρούσου καὶ Τιβερίου (τέκνων τῆς δευτέρας αὐτοῦ συζύγου, τῆς δυστρόπου Λιβίας, ἐξ ἄλλου ἀνδρός) ἐπαρχίας Ῥωμαϊκὰς τὰς μεσημβρινῶς τοῦ Δανουβίου κειμένης χώρας ἦτοι τὴν Ῥαιτίαν, τὴν Οὐίνδελικίαν, τὸ Νωρικόν, τὴν Παννονίαν καὶ τὴν Μυσίαν. Αἱ ἐπὶ τοῦ Δρούσου καὶ Τιβερίου εἰσβολαὶ τῶν Ῥωμαίων εἰς τὴν Γερμανίαν (12 π. Χ.) οὐδὲν ὠφέλησαν. Παροξυνθέντες μάλιστα οἱ Γερμανοὶ ὑπὸ τῶν καταπιέσεων τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ Οὐάρου συνεκεντρώθησαν περὶ τὸν ἀνδρεῖον Ἀρμίνιον, τὸν ἡγεμόνα τῶν Χερούσκων. Οὗτος δι' ἀπάτης εἰσαγαγὼν τὰς Ῥωμαϊκὰς λεγεῶνας εἰς δύσβατα μέρη τοῦ τευτονικοῦ ὄρουμοῦ καὶ ἐπιπεσὼν αἴφνης ἠφάνισε τελείως αὐτάς τῷ 9 μ. Χ. Ἐπὶ τῇ συμφορᾷ ταύτῃ τῶν Ῥωμαϊκῶν λεγεῶνων σφόδρα ἔλυπηθη ὁ Αὐγούστος.

¹ Ἡ κοόρτις ἦτο τὸ δέκατον τῆς λεγεῶνος, περιλαμβανούσης κατ' ἀρχὰς μὲν 3,000 πεζῶν στρατιωτῶν μετὰ 300 ἵππέων, εἶτα δὲ 6,000.

Ἄλλ' ἐν ᾧ ὁ Αὐγούστος ἠτύχει καὶ ἠγαπᾶτο ἐν τῷ κράτει ἐδυστύχει ὅμως ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, διότι καὶ ὁ ὀρισθεὶς διάδοχος τῆς αὐτοκρατορίας Μάρκελλος, ὁ ἀνὴρ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Ἰουλίας ἐκ τῆς πρώτης γυναικὸς Σκριβωνίας, ἀπέθανε τῷ 23, καὶ οἱ ἐκ τοῦ δευτέρου γάμου τῆς Ἰουλίας μετὰ τοῦ Ἀγρίππα γεννηθέντες υἱοὶ προώρως ἀπέθανον τῷ 12 π. Χ. καὶ ἄλλα δὲ κακὰ τῶν ἐν οἴκῳ ἐλύπουν αὐτόν, μάλιστα δὲ ἡ φίλαρχος καὶ πονηρὰ αὐτοῦ γυνὴ Λιβία, ὑφ' ἧς ἀναπεισθεὶς ἐκήρυξε διάδοχόν του τὸν υἱὸν αὐτῆς Τιβέριον Νέρωνα. Ὁ Αὐγούστος νοσήσας ἀπέθανεν ἐν Νώλῃ τῆς Καμπανίας (14 μ. Χ.). Μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου κτενισθεὶς καὶ κατοπτρισθεὶς ἠρώτησε τοὺς περὶ αὐτὸν ἂν εἰς τὸ θέατρον τοῦ βίου ἠυδοκίμησεν ὑποκρινόμενος, ἀκούσας δὲ τὸ *ναί* εἶπε, *κροτήσατε χεῖρας (plaudite)* καὶ εὐθὺς ἀπέθανεν. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι προσῆνεγκαν αὐτῷ θείας τιμᾶς. Εἰς δὲ τῶν τοῦ ἔτους μηνῶν, ὁ λεγόμενος *Sextilis* (ἔκτος ἀπὸ Μαρτίου) ὠνομάσθη εἰς τιμὴν αὐτοῦ Αὐγούστος.

§ 37. Περὶ τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος τῆς Ῥωμαϊκῆς φιλολογίας.

Ὁ περὶ τὸν Αὐγούστον Καίσαρα αἰὼν, καλεῖται ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς Ῥωμαϊκῆς φιλολογίας, διότι κατ' αὐτὸν ἤμασαν ὄντως ἐξοχώτατοι ποιηταὶ καὶ λογογράφοι, ἐν οἷς διαπρέπουσι·

Α') Ποιηταὶ μὲν·

1) Ὁ ἀπὸ τοῦ 70—19 π. Χ. ἀκμάσας *Ὀβιδίλιος* ^Ἡ *Μάρων*. Οὗτος ἐποίησεν εἰς ἔπος τὰς πλάνας τοῦ Αἰνείου μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας (μιμούμενος κατὰ τοῦτο τὴν Ὀδύσειαν τοῦ Ὀμήρου) καὶ τοὺς πολέμους, οὓς οὗτος ἐπολέμησε μέχρι τῆς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἐγκαταστάσεως αὐτοῦ (μιμούμενος τὴν Ἰλιάδα).

2) Ὁ ἀπὸ τοῦ 65 π. Χ. — 8 μ. Χ. ἀκμάσας *Ὀράτιος Φλάκκος* ἐξοχος λυρικός ποιητὴς, ὁ ποιήσας χαριεστάτας ᾠδὰς καὶ σατύρας.

3) Οἱ ἐλεγειακοὶ ποιηταὶ *Τίβουλλος* καὶ *Προπέρτιος*, καὶ ὁ ἀπὸ τοῦ 43 π. Χ. μέχρι τοῦ 17 μ. Χ. ἀκμάσας *Ὀβίδιος*, ὁ ποιητὴς τῶν *Μεταμορφώσεων*.

B') Λογογράφοι δέ·

1) Ὁ Ἰούλιος Καίσαρ, ὅστις μετὰ τέχνης καὶ σαφηνείας καὶ χάριτος ἱστορήσεν τοὺς ἐν Γαλατία πολεμηθέντας πολέμους αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ 58 — 51 π. X. ἐν τῷ ἔργῳ *Commentarii de bello Gallico* καὶ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ἐν τῷ *de bello civili*.

2) Ὁ κατὰ τὸ 90 π. X. γεννηθεὶς Κορνήλιος Νέπωσ, ὁ συγγραφέας 16 βιβλίου περὶ ἐνδόξων ἀνδρῶν (*de viris illustribus*), εἰς ἃ φαίνεται ὅτι ἀνήκουσιν αἱ μέχρι τῆς σήμερον σωζόμεναι 25 βιογραφίαι.

3) Ὁ κατὰ τὸ 59 π. X. γεννηθεὶς Τίτος Λίβιος, ὁ συγγραφέας μέγα βιβλίον περὶ Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας (*historia romana*) ἐξ 142 βιβλίων ἀποτελούμενον, ἐξ ὧν τὸ 1—10 καὶ τὸ 21—45 σώζονται.

4) Ὁ ἀπὸ τοῦ 86—35 π. X. ἀκμάσας Κρίσπος Σαλλούστιος, ὁ ἐξιστορήσας τεχνικώτατα τὸν τε Ἰουγουρθικὸν πόλεμον ἐν τῷ *de bello Jugurthino*, καὶ τὴν συνωμοσίαν τοῦ Κατιλίνα ἐν τῷ *de conjuratione Catilinae*, μιμούμενος τὸν ἀμίμητον Θουκυδίδην.

5) Ὁ ἐξοχος ῥήτωρ Μάρκος Τύλλιος Κικέρων, ὁ ἀκμάσας ἀπὸ τοῦ 106—43 π. X. καὶ συγγραφέας οὐ μόνον λόγους ῥητορικοῦς, ἀλλὰ καὶ διαφόρους φιλοσοφικὰς πραγματείας ἐν χαρακτηρῇ γλώσσης γλαφυροτάτῃ καὶ σαφεστάτῃ.

Μνημεῖα τέχνης ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ ἀναφαίνονται πολλὰ καὶ λαμπρά, οἷον στοαί, ναοί, θέατρα καὶ διάφορα κτίρια ἰδιωτικὰ τε καὶ δημόσια, ἐν οἷς τὸ μέχρι τῆς σήμερον σωζόμενον πάνθεον. Ἄλλὰ ταῦτα γίνονται ὡς τὰ πολλὰ δι' Ἑλλήνων ἀνδρῶν, οἷς ἦτο συμπεφυκὸς τὸ καλλιτεχνικὸν αἶσθημα.

§ 38. Περὶ τῶν ἐν Ῥώμῃ αὐτοκρατόρων ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου (14-68 μ. X.).

α') Τιβέριος (14—37 μ. X.). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Αὐγούστου ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ Τιβέριος. Οὗτος ἦτο μὲν δραστήριος, ἀλλὰ κακὸς τὸ ἦθος, ἄπληστος, φθονερός, φιλύποπτος καὶ ἀπάνθρωπος. Ἐπὶ ὀκτῶ μὲν ἔτη ὑπέκρυπτε τὴν κακίαν αὐτοῦ ἐκ φόβου πρὸς τὸν ἀνεπιὸν Γερμανικόν, τὸν υἱὸν τοῦ Δρούσου, τὸν φημιζόμενον διὰ

τούς ἐνδόξους πολέμους, οὓς ἐπολέμησε πρὸς τοὺς Γερμανοὺς ἀπὸ τοῦ 14—16 καὶ πολλὰ ἀγαπώμενον ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν. Μετὰ τὸν ἐν τῇ Ἀσίᾳ ὅμως θάνατον τοῦ Γερμανικοῦ (19), ὃν αὐτὸς ἐπενήργησε, ἀποσπάσας τὸ προσωπεῖον ἤρξατο φανερά νὰ τυραννῇ τοὺς ὑπηκόους. Καθ' ἐκάστην ἐτελοῦντο θανατώσεις οἰκείων καὶ συγγενῶν καὶ ἄλλων ἐπιστήμων ἀνδρῶν διὰ τῶν ἐνεργειῶν μάλιστα τοῦ φαύλου Σηιανοῦ, τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν πραιτωριανῶν, οἵτινες μετακληθέντες ἐστρατοπέδευσαν σταθερῶς εἰς τὴν Ῥώμην. Πρῶτος ὁ Τιβέριος πᾶσαν κατὰ τοῦ προσώπου τοῦ ἡγεμόνος προσβολὴν ἐχαρακτήρισεν ὡς ἔγκλημα καθοσιώσεως (crimen majestatis). Τοσοῦτον δὲ ἦτο φιλύποπτος ὥστε παρεξηγῶν ἐτιμῶρει καὶ τὴν ἐνδοεῖξιν τῆς χαρᾶς καὶ τὴν ἐνδοεῖξιν τῆς λύπης. Τέλος ὁ αἰμοσφόρος Τιβέριος, βαρυνθεὶς ἐκ τῆς ἐν τῇ Ῥώμῃ διατριβῆς, μετέβη εἰς τὴν παρὰ τὴν Νεάπολιν νῆσον Καπρέαν, ἀφίεις ἐν Ῥώμῃ τὸν ὠμότατον Σηιανὸν νὰ ἐκτελῇ τὰς ἀπανθρώπους διαταγὰς αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Σηιανὸς εἰς ὃν ἀπεδόθη ὁ θάνατος τοῦ Δρούσου, υἱοῦ τοῦ Τιβερίου, ἐθανατώθη τῷ 31. Τέλος ὁ ἀπάνθρωπος αὐτοκράτωρ Τιβέριος ἀπέθανεν ἐν Μισσηνῶ τῆς Καμπανίας τῷ 37 μ. Χ. πνιγείας μεταξὺ προσκεφαλαίων κατὰ διαταγὴν τοῦ Καλιγόλα, ὅστις μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Τιβερίου εἶχεν ἀναδειχθῆ διάδοχος. Ἐπὶ Τιβερίου ἐσταυρώθη ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

β') *Καῖσαρ Καλιγόλας (37—41)*. Ὁ Καλιγόλας ὁ οὕτως ὀνομασθεὶς ἐκ τῶν στρατιωτικῶν ὑποδημάτων (caligula), ἅπερ μικρὸς τὴν ἡλικίαν ἐφόρει ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἦτο υἱὸς τοῦ Γερμανικοῦ καὶ τῆς Ἀγριππίνης, τέκνον κάκιστον γονέων καλλίστων. Οὗτος ἦτο κρᾶμα μεγίστων καὶ ποικίλων κακιῶν οἷον ἀσεβείας, κακουργίας, ἀσωτείας καὶ μωρίας, ἃς ἐπεδείξατο ὀλίγου μηνᾶς μετὰ τὴν εἰς αὐτοκράτορα ἀνάρρησιν αὐτοῦ. Ὁ Καλιγόλας ἐπιδιώκων θείας τιμὰς παρίστατο ἐνώπιον τοῦ λαοῦ ὅτε μὲν ὡς Ζεὺς, ὃν προσεκάλει πολλάκις εἰς μονομαχίαν, λέγων « Ἡ μ' ἀνάειρ ἢ ἐγὼ σε » ὅτε δὲ ὡς Ποσειδῶν μετὰ τῆς τριαίνης, ὅτε δὲ ὡς Ἡρακλῆς μετὰ ῥοπάλου. Αἰμοδιψῆς ὢν ἄλλους μὲν ἔρριπτεν εἰς τὰ θηρία, ἄλλους δὲ διέτασσε νὰ φονεύωσι καὶ ἔχαιρε θεώμενος τὰς θανατώσεις, μάλιστα δὲ ἐξέφραζε τὴν ἐπιθυμίαν ἵνα εἶχον

οὶ Ῥωμαῖοι μίαν κεφαλὴν ἵνα διὰ μιᾶς ἀποκόψῃ αὐτήν. Ὁ αὐτὸς φιλόδοξος ὢν, ἐποίει ἐπιπλάστους μάχας καὶ ἐπανήρχετο μετὰ τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Ῥώμην θριαμβευτικῶς. Ἄσωτος ὢν κατεσπατάλησεν ἄπειρα χρήματα εἰς πότους, πανηγύρεις, θεάματα καὶ λοιπὰς ἀσωτείας, ἐπιπάσσων τὰ καρυκεύματα διὰ τῆς κόνεως συντετριμμένων μαργαριτῶν. Ὡς μωρὸς ἐπεζήτητε τιμᾶς οὐ μόνον δι' ἑαυτόν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ἕκγονον αὐτοῦ, ὑπὲρ οὗ κατεσκεύασε πολυτελέστατον ἀνάκτορον καὶ ὃν ἀνηγόρευσε ὕπατον. Τέλος τὸ ἀποτρόπαιον τοῦτο τέρας ἐφρονεῖθη ἐν τῷ λουτρῷ ὑπὸ τοῦ Χαιρέα, ἀρχηγοῦ τῶν Πραιτωριανῶν (praefectus praetorio), οἵτινες εὐθὺς ἀνέδειξαν αὐτοκράτορα τὸν ἐκ πατρὸς θεῖον τοῦ Καλιγόλα Κλαύδιον.

γ') **Τιβέριος Κλαύδιος (41-54)**. Ἐπὶ τοῦ ἡπίου μὲν ἀλλ' ἀμβλύου καὶ ἀσθενῆ χαρακτῆρα ἔχοντας Κλαυδίου, διώκουν τὰ πράγματα οἱ φαῦλοι ἀπελεύθεροι αὐτοῦ Πολύβιος, Πάλλας καὶ Νάρκισσος, οὓς μετεχειρίζετο ὡς ὄργανα ἢ σύζυγος αὐτοῦ Μασσαλίνα, γύναιον ἀκόλαστον καὶ ἀναίσχυντον. Τοῦτου ἕνεκα διεπράχθησαν ἐν τῷ κράτει πλείστα ἄδικοι θανατώσεις καὶ διαρπαγαὶ περιουσιῶν. Αἱ αἰσχραὶ καὶ ἀναιδέεις πράξεις τῆς Μασσαλίνας παρῶρμησαν τὸν αὐτοκράτορα νὰ θανατώσῃ αὐτήν. Ἐπὶ τοῦ ἀσθενοῦς Κλαυδίου ἐγένετο ἡ Μαυριτανία μετὰ φονικὸν πόλεμον ἐπαρχία Ῥωμαϊκῆ καὶ ἄξιον λόγου κατεσκευάσθη ὑδραγωγεῖον (Aqua Claudia). Ἡ δὲ γενομένη μετὰ τὸν θάνατον τῆς Μασσαλίνας σύζυγος τοῦ Κλαυδίου Ἀγριππίνα, ἡ θυγάτηρ τοῦ Γερμανικοῦ, ἐπομένως ἀνεψία τοῦ Τιβερίου, ὑπερήφανος καὶ φιλόδοξος γυνὴ οὔσα καὶ ἐπιθυμοῦσα νὰ ἀναλάβῃ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀρχὴν ὃ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου υἱὸς αὐτῆς Νέρων, ἐδηλητηρίασε τὸν Κλαύδιον.

δ') **Κλαύδιος Νέρων (54-68)**. Οὗτος ἐπὶ πέντε ἔτη ἤρξε καλῶς· ἦτο δὲ κατ' ἀρχὰς τοσοῦτον φιλόδημος, ὥστε ὁσάκις προσέφερον αὐτῷ νὰ ὑπογράψῃ καταδικτικὴν κακούργου τινὸς ἔλεγεν «εἴθε νὰ μὴ ἐγίνωσκον γράμματα». Κατόπιν ὅμως ἀπέβη ὁ αἰμοβορώτατος καὶ θηριωδέστατος πάντων τῶν αὐτοκρατόρων. Οὗτος ἐμαίνετο οὐ μόνον κατὰ τῶν ξένων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ συγγενῶν, ὁσάκις ἐθεώρει αὐτοὺς γινομένους πρόσκομμα τῶν φιλοδόξων αὐτοῦ καὶ

φαύλων σκοπῶν· διὸ κατ' ἀρχάς ἐφόνευσε τὸν ἑτεροθαλῆ ἀδελφὸν αὐτοῦ Βρεττανικόν, εἶτα τὴν μητέρα αὐτοῦ Ἀγριππίναν καὶ τὴν σύζυγον Ὀκταβίαν χάριν τῆς ἀκολάστου ἑταίρας Ποππαιᾶς, εἶτα τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ Σενέκαν καὶ πλῆθος ἀναριθμητον εὐγενῶν πολιτῶν. Θέλων δὲ νὰ ἴδῃ ζωηρὰν παράστασιν τῆς πυρπολήσεως τῆς Τρωάδος διέταξε νὰ ἐμπρήσωσι τὴν Ῥώμην καὶ ἔχαιρε θεώμενος τὴν πυρκαϊάν, ὕστερον δὲ ἔνεκα τῆς ἐξεγερθείσης ἀγανακτήσεως τοῦ λαοῦ κατήγγειλεν ὡς αἰτίους τῆς πυρκαϊᾶς τοὺς χριστιανούς, ὧν ἀπάνθρωπος καταδιωγμὸς τῷ 64 ἐγένετο καὶ πολὺς φόνος.

Ἐπὶ τοῦ Νέρωνος ὑπέστησαν τὸν μαρτυρικὸν θάνατον οἱ κορυφαῖοι τῶν Ἀποστόλων Πέτρος καὶ Παῦλος. Ὁ Νέρων παρεγένετο εἰς τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Ἑλλάδι ἀγῶνας καὶ πανηγύρεις ὡς κιθαρωδός, ὡς ἀρματηλάτης καὶ ὡς ὑποκριτής. Ἐνῶ δὲ ἐκήρυττεν ἐν τοῖς ἐν Κορίνθῳ ἀγῶσιν ἐλευθέρους τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐπεχειρεῖ τὴν τομὴν τοῦ ἰσμοῦ, ἐτέρωθεν ἐτυράννει αὐτοὺς καὶ ἀπεγύμνωσε τοὺς ναοὺς αὐτῶν. Τέλος ὁ θηριώδης οὗτος τύραννος, ὅτε ἔμαθεν ὅτι αἱ ἐν Ἰσπανίᾳ λεγεῶνες ἀποστάσας ἀνέδειξαν αὐτοκράτορα τὸν στρατηγὸν Γάλβαν, ἠτύοκτόνησεν κατὰ τὸ 31 ἔτος τῆς ἡλικίας τῷ 68 μ. Χ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νέρωνος τρεῖς ἀλληλοδιαδόχως ἀνεδείχθησαν ὑπὸ τῶν λεγεῶνων αὐτοκράτορες, ἐκλιπόντος τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου.

α') **Σουλπίκιος Γάλβας (68-69)**. Οὗτος γενόμενος αὐτοκράτωρ τῷ 68 καὶ μὴ ἐκτελέσας τὰς πρὸς τοὺς ἀναδείξαντας αὐτὸν πραιτωριανούς ὑποσχέσεις, ἐφονεύθη μετὰ ἐννεάμηνον ἀρχὴν καὶ ἀνηγορεύθη ὑπ' αὐτῶν ὁ διοικητὴς τῆς Λυσιτανίας Σάλβιος Ὄθων.

β') **Σάλβιος Ὄθων**. Οὗτος γενόμενος αὐτοκράτωρ ὀλίγους μῆνας μόνον ἤρξε· διότι ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῆς τούτου ἀναρρήσεως αἱ λεγεῶνες τῆς κάτω Γερμανίας ἀνέδειξαν αὐτοκράτορα ἐν Κολωνίᾳ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Οὐιτέλλιον. Οὗτος εἰσβαλὼν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ νικήσας τὸν ἀντεπεξεληθόντα Ὄθωνα τῷ 69 ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ αὐτοκτονήσῃ.

γ') **Αὐλος Οὐιτέλλιος**. Καὶ οὗτος ὁ αὐτοκράτωρ ὀλίγους μόνον μῆνας διηύθυνε τὴν ἀρχὴν ἀσωτεύων καὶ σπαταλῶν, διότι ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ στρατιωτῶν πρὶν φθάσῃ εἰς τὴν Ῥώμην ὁ

ὑπὸ τῶν ἐν Συρίᾳ λεγεῶνων ἀναγορευθεὶς αὐτοκράτωρ Φλαύιος Οὐεσπασιανός, ὅστις ἐπολέμει τότε πρὸς τοὺς ἀποστάντας Ἰουδαίους.

§ 39. Περὶ τῶν ἐκ τοῦ γένους τῶν Φλαυίων χρηστῶν αὐτοκρατόρων τῶν Ῥωμαίων.

α') Οὐεσπασιανός (69—79). Οὗτος ὁ αὐτοκράτωρ, ἀφ' οὗ ἄρχεται τὸ ἐν Ῥώμῃ γένος τῶν ἐκ Φλαυίων αὐτοκρατόρων, ἦτο ἀνὴρ λίαν συνετός, ἐπιεικὴς καὶ δραστήριος. Πρῶτον μέλημα αὐτοῦ, ἀναθάντος τὸν θρόνον, ἦτο νὰ θεραπεύσῃ τὰ κακά, ὧν αἴτιοι ἐγένοντο οἱ πρὸ αὐτοῦ αὐτοκράτορες. Κατήργησε λοιπὸν τὸν περὶ καθοσιώσεως νόμον, ἐπεμελήθη τῶν οἰκονομικῶν καὶ τῆς τοῦ στρατοῦ πειθαρχίας, ἔτι δὲ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων, εἰσαγαγὼν πρῶτος τὴν ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου πληρωμὴν τῶν διδασκάλων. Ὁ βίος αὐτοῦ ἦτο παράδειγμα λιτότητος καὶ καλοκαγαθίας. Εἰς ἕκαστον πολίτην ἦτο ἐπιτετραμμένη ἡ πρὸς αὐτὸν εἰσοδος. Ἐπ' αὐτοῦ ἐγένετο ἡ στάσις τῶν Ἰουδαίων, οὗς κατενίκησεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Τίτος, ὅστις μετὰ μακρὰν πολιορκίαν ἐξεπόρθησεν τὴν Ἰερουσαλήμ τῷ 70 καὶ κατέσκαψεν αὐτὴν μετενεγκὼν εἰς Ῥώμην καὶ τὰ ἱερά αὐτῆς κειμήλια. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι διεσπάρησαν εἰς ὅλας τὰς χώρας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ οὕτως ἐξεπληρώθη ἡ προφητεία τοῦ Χριστοῦ (Λουκ. 19, 43). Ὡσαύτως ἐπ' αὐτοῦ κατεστάλη ἡ ἐκραγεῖσα στάσις τῶν Βαταυῶν, ὧν ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Κλαύδιος Κίβιλις, καθυπετάγη ἡ Βρεττανία ὑπὸ τοῦ συνετοῦ Ἰουλίου Ἀγρικόλα, τοῦ πενθεροῦ τοῦ περιφήμου ἱστορικοῦ Τακίτου, καὶ ἐκτίσθη τὸ Κολοσσαῖον ἦτοι μέγιστον ἀμφιθέατρον, οὗ λείψανα σώζονται μέχρι τῆς σήμερον.

β') Τίτος (79—81). Διάδοχος τοῦ Οὐεσπασιανοῦ ἐγένετο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Τίτος. Ἡ βραχεῖα τούτου ἀρχὴ ἦτο λίαν φιλόανθρωπος· ὁ Τίτος ἐθεώρει ἀπολεσθεῖσαν τὴν ἡμέραν ἐκεῖνην, ἣτις παρήρηχτο χωρὶς νὰ πράξῃ ἐν αὐτῇ εὐεργεσίαν τινά. Τούτου ἕνεκα ἐκαλεῖτο ἀγάπη καὶ γλυκασμὸς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους (amor et deliciae generis humani). Ἐπὶ τοῦ Τίτου συνέβη ἡ φοβερά ἐκρηξις τοῦ Οὐεσπουίου, ὅτε ἡ λάβρα κατέχωσε τό τε Ἡράκλειον, τὴν Πομπηίαν καὶ τὰς Σταβίας, ὁ δὲ Πλίνιος ὁ πρεσβύτερος ἐγένετο θῦμα.

τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ περιεργίας. Προσέτι καὶ φοβερὰ πυρκαϊὰ ἐν τῇ Ῥώμῃ συνέβη καὶ ὀλεθριώτατος λοιμός, ὅποτε ὁ φιλόανθρωπος ἡγεμὼν ἔσπευσε προθύμως πρὸς βοήθειαν τῶν παθόντων.

γ') **Φλάβιος Δομιτιανὸς (81—96)**. Ὁ διαδεξάμενος τὸν Τίτον ἀδελφὸς **Τίτος Φλάβιος Δομιτιανὸς** ἤρξε μὲν κατ' ἀρχὰς μετριῶς, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον παρεδόθη εἰς ἀκόλαστον βίον καὶ εἰς μιὰς καὶ κακούργους πράξεις. Οὗτος συνῆπτεν ἐν ἑαυτῷ τὴν ὠμότητα τοῦ Τιβερίου Νέρωνος, τὴν μωρίαν καὶ δοξομανίαν τοῦ Καλιγόλα, καὶ τὴν δειλίαν τοῦ Κλαυδίου. Ἐφόνευε δι' ἀσημάντους αἰτίας ἀθώους ἀνθρώπους ἵνα ἀρπάσῃ τὰς περιουσίας αὐτῶν καὶ οὕτως ἀκολασταίνῃ διὰ τῶν ξένων χρημάτων· φονεῶν δὲ ἐπροσιμιάζετο μετ' ἐνδείξεως φιλανθρωπίας πρὸς τοὺς καταδίκους. Ἐπ' αὐτοῦ ἐγένετο ὁ β' κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμὸς. Ὁ Δομιτιανὸς ἐστράτευσεν ἐναντίον τῶν Χαττῶν καὶ Δακῶν, ἀπέτυχεν ὅμως καὶ ἠναγκάσθη νὰ δίδῃ τοῖς νικηταῖς φόρον· ἐπιστρέψας δὲ εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἄγων δούλους μετῆμφισμένους γερμανικὰ ἐνδύματα ὡς δῆθεν αἰχμαλώτους, κατήγαγε θρίαμβον καὶ διέταξε νὰ τιμᾶται ὡς θεός. Τέλος ὁ ἄθλιος οὗτος αὐτοκράτωρ ἐφρονεύθη ὑπὸ συνωμοστῶν. Τῆς δὲ συνωμοσίας συμμετεῖχε καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ Δομιτία, ἣν μετ' ἄλλων προεβουλεύθη νὰ θανατώσῃ.

§ 40. Περὶ αὐτοκρατόρων ἐξ υἰοθεσίας.

α') **Μάρκος Κορκηῖος Νέρβας (96—98)**. Οὗτος ἀναδειχθεὶς αὐτοκράτωρ ὑπὸ τῶν κατὰ τοῦ Δομιτιανοῦ συνωμοστῶν ἤρξεν ἠπίως καὶ φιλανθρώπως, κατήργησε τὸν κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμὸν, ἠλάττωσε τοὺς φόρους, ἐπεμελήθη τῶν δικαστικῶν, ἐκόσμησε τὴν Ῥώμην διὰ νέας ἀγορᾶς καὶ καθόλου ἐκυβέρνησε μετὰ συνέσεως. Ὁ Νέρβας παρατηρῶν ὅτι ἔνεκα τοῦ γήρωος δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντιστῇ κατὰ τῆς θρασύτητος τῶν Πραιτωριανῶν, μὴ ἀρεσκομένων εἰς τὰ οἰκονομικὰ ἔργα τοῦ ἡγεμόνος, υἰοθέτησε τὸν ἐξ Ἰσπανίας Τραιανόν, τὸν στρατηγὸν τῶν λεγεῶνων τοῦ κάτω Ῥήνου, ὃν καὶ παρέλαβε ὡς συνάρχοντα καὶ διάδοχον αὐτοῦ.

β') **Μάρκος Οὐλπιοῦς Τραιανὸς (98—117)**. Οὗτος διαδεξάμενος τὸν Νέρβαν ἐγένετο δίκαιος καὶ ἠπίος ἄρχων καὶ ἐκυβέρνησε μετὰ

σθένους καὶ συνέσεως πολλῆς¹, ἀπεκατέστησε τὴν ἐν τῷ στρατῷ πειθαρχίαν, ἐπλήρωσε τὸ δημόσιον ταμεῖον διὰ τῆς οἰκονομίας, ἐπεμελήθη τῆς δικαιοσύνης καὶ ἐκόσμησε τὴν Ῥώμην διὰ καλῶν κτιρίων, ἐξ ὧν ἦτο καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ὀνομασθεῖσα *Οὐλπία ἀγορὰ* (*forum Ulpium*): καταπολεμήσας δὲ λαμπρῶς τὸν βασιλεῖα τῶν Δακῶν *Δακέβαλον* (ἐν τῇ νῦν *Μολδαυία* καὶ *Βλαχία*) κατέστησε τὴν *Δακίαν* Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν. Ὁ αὐτὸς κατέκτησε τὴν Ἀρμενίαν καταστήσας αὐτὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, καὶ ἐγένετο κύριος τῆς *Μεσοποταμίας* καὶ Ἀσσυρίας. Περιφημος εἶναι ἡ σταθεῖσα αὐτῷ ἐπώνυμος στήλη (*columna Trajani*), ἐν ἣ εἰσιν ἐγκεχαραγμέναι αἱ πράξεις αὐτοῦ καὶ ἧτις σώζεται μέχρι τῆς σήμερον.

γ') *Αἴλιος Ἀδριανὸς* (117—138). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ *Τραϊανοῦ* ἐγένετο αὐτοκράτωρ ὁ ἐξάδελφος καὶ θετὸς υἱὸς αὐτοῦ Ἀδριανὸς τῇ συμπράξει τῆς αὐτοκρατείας *Πλωτίνης*. Ἐπὶ *Τραϊανοῦ* τὸ κράτος τῶν Ῥωμαίων ἦτο τοσοῦτον ἐκτεταμένον ὥστε δυσκόλως ἠδύνατο νὰ τηρηθῇ ἐν αὐτῷ ἡσυχία. Τούτου ἕνεκα ὁ Ἀδριανὸς, συνετῶς ποιῶν, ἀπέδωκεν εἰς τοὺς Πάρθους τὰς πέραν τοῦ *Εὐφράτου* ἐπαρχίας καὶ ἔθετο τὸν ποταμὸν τοῦτον ὄριον ἀνατολικὸν τοῦ κράτους, ἀνήγειρεν τεῖχος πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς *Βρετανίας* ἀπὸ τῶν *Σκώτων* καὶ ἴδρυσεν προχώματα μεταξὺ Ῥήνου καὶ *Δουναβίου*. Ὁ Ἀδριανὸς ἐπιθυμῶν ἵνα ἰδίους ὄμμασι ἴδῃ τὰς χώρας τοῦ μεγίστου αὐτοῦ κράτους περιεπορεύθη ἀπάσας τὰς ἐπαρχίας αὐτοῦ διατρίβων ἐν τισιν ἐξ αὐτῶν χρόνον τινά. Οἱ λόγιοι καὶ πεπαιδευμένοι ἄνδρες ἠννοοῦντο καὶ πολλὴν παρ' αὐτῷ δόξαν εἶχον. Ὁ Ἀδριανὸς μεγάλως ἐπεμελήθη καὶ τῶν τεχνῶν. Δι' αὐτοῦ ἐκτίσθησαν ὑδραγωγεῖα ὀνομαστά καὶ γέφυραι καὶ βιβλιοθήκαι ἐν τε ταῖς Ἀθήναις, ἔνθα ἀπεπερατώθη καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου *Διός*², τῇ Ῥώμῃ, ἔνθα σώζεται μέχρι τῆς σήμερον τὸ περι-

¹ Τῷ *Τραϊανῷ* γενομένῳ αὐτοκράτορι συνεχάρη ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ *Πλούταρχος* δι' ἐπιστολῆς, ἐν ἣ πολλὰς καὶ καλὰς παρέχει αὐτῷ συμβουλὰς.

² Δι' Ἀθῆναι ὡς καὶ ἄλλαι πλείσται πόλεις τῆς Ἑλλάδος εὐγνωμονοῦσαι πρὸς τὸν παντοιοτρόπως εὐεργετήσαντα αὐτὰς Ἀδριανόν, ἐτίμησαν αὐτὸν διὰ πολλῶν ἀνδριάντων καὶ Ὀλύμπιον καὶ Σωτήρα ἀπεκάλεσαν. Εἰς τιμὴν αὐτοῦ ἰδρύθη παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου *Διός* ἡ μέχρι τῆς σήμερον σω-

φημον αὐτοῦ μαυσωλεῖον (moles Hadriani) καὶ ἀλλαχοῦ. Ὁμοίως ἐπεμελήθη τῶν νόμων, περιστείλας τὰς ἀνομίας καὶ καταχρήσεις. Τοῦ Ἀδριανοῦ ἡ ἀρχὴ ἦτο καθ' ὅλου ἡπία καὶ πανταχοῦ ἐπεκράτει ἡσυχία καὶ εἰρήνη. Μόνη δὲ ἡ ἐπ' αὐτοῦ γενόμενη στάσις τῶν Ἰουδαίων, πρὸς οὓς ἐπὶ 3 ἔτη οἱ Ῥωμαῖοι ἐπολέμησαν μέχρι τῆς τελείας αὐτῶν ὑποταγῆς, διετάραξε ἐπὶ μικρὸν τὴν ἡσυχίαν τοῦ κράτους αὐτοῦ.

δ') **Τίτος Αὐρήλιος Ἀντωνῖνος (138—161)**. Μετὰ τὸν Ἀδριανὸν αὐτοκράτωρ γίνεται ὁ παρ' αὐτοῦ υἱοθετηθεὶς Γάιος Αὐρήλιος Ἀντωνῖνος, ὁ ἕνεκα τῆς εὐσεβείας αὐτοῦ **Πίος** ἐπικληθεὶς. Ὁ ἀγαθὸς οὗτος ἡγεμῶν, ὃν διὰ τὰς θαυμαστάς αὐτοῦ ἀρετὰς παρέβαλλον πρὸς τὸν Νουμᾶν, μετεχειρίζετο τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ ὡς ἴδια τέκνα, ἐπεμελήθη τῶν γραμμάτων, βραβεύων τοὺς λογίους, ἴδρυσε σχολὰς χάριν τῶν πτωχῶν, ἐμερίμνησε περὶ ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης, ἀπηγόρευσε τὸν κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμὸν καὶ πλείστας ἄλλας ἀγαθοεργίας διεπράξατο, δαπανῶν μάλιστα ἐξ ἰδίων· διό, ὅτε ποτὲ ἐπεπλήττετο ἕνεκα τούτου ὑπὸ τῆς συζύγου αὐτοῦ, εἶπεν αὐτῇ· « Ἄγνοεῖς ὅτι ἀφ' οὗτου ἀνέβημεν εἰς τὸν θρόνον δὲν ἔχομεν ἴδιαν περιουσίαν ; »

ε') **Μάρκος Αὐρήλιος Ἀντωνῖνος (161—168)**. Μετὰ τὸν θάνατον Ἀντωνῖνου τοῦ Πίου ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ ὁ θετὸς αὐτοῦ υἱὸς **Μάρκος Αὐρήλιος Ἀντωνῖνος** ὁ καὶ φιλόσοφος καλούμενος, οὗτινος διδάσκαλος (ὡς λέγεται) ἐχρημάτισεν ὁ Ἕλλην φιλόσοφος Ἀπολλώνιος ὁ Δύσκολος. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἤπιος καὶ σοφὸς ὢν, διετέλει ἀκολοθῶν πιστῶς τὰ δόγματα τῆς στωικῆς φιλοσοφίας, ἅτινα ἐκ νεότητος ἐφίλει. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἐνέσκηψαν πολλὰ κακὰ εἰς τὸ κράτος, ἦτοι πλήμμυρα, σεισμὸς καὶ λοιμὸς φοβερός, ὅστις ἀναρίθμητον πλῆθος τῶν κατοίκων τῆς Ῥώμης, τῆς Ἰταλίας καὶ τῶν ἑπαρχιῶν διέφθειρεν. Ἐν ταυτῷ δὲ ἐταράσ-

ζομένη καὶ καλουμένη Πύλη τοῦ Ἀδριανοῦ, ἡ χωρίζουσα τὴν πόλιν εἰς δύο μέρη, εἰς ἀνατολικὸν (ὅπερ χαρακτηρίζει ἡ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς Πύλης ἐπιγραφή· « Αἰδ' εἰς Ἀδριανοῦ οὐχὶ Θησέως πόλις ») καὶ δυτικὸν (ὅπερ χαρακτηρίζει ἡ ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς Πύλης ἐπιγραφή· « Αἰδ' εἰς Ἀθήναι Θησέως ἢ πρὶν πόλις »).

σετο τὸ κράτος ὑπὸ τῶν ἐπαναστάντων Πάρθων καὶ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Μαρκομάννων (ἐν τῇ νῦν Βοεμία καὶ Μοραβία), ὧν σύμμαχοι ἐγένοντο πάντα τὰ βάρβαρα καὶ ὄμορα ἔθνη. Καὶ τοὺς μὲν Πάρθους κατέβαλεν ὁ Ὀδῆρος, ὁ ἄσωτος θετὸς ἀδελφὸς καὶ συναρχὸν τοῦ Αὐρηλίου, αὐτὸς δὲ ὁ Αὐρήλιος, ἐκστρατεύσας κατὰ τῶν Μαρκομάννων τῷ 166 καὶ νικήσας ἐν Παννονίᾳ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ κάμωσιν εἰρήνην ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπανέστησαν πάλιν οἱ Μαρκομάννοι καὶ ἐπεχύθησαν εἰς τὴν Παννονίαν, προσέτι δὲ καὶ στίφος Γερμανῶν προήλασεν μέχρι τῆς Ἀκυληίας. Ὁ Αὐρήλιος ἐπελθὼν καὶ πάλιν ἀπέκρουσε τοὺς βαρβάρους πέραν τοῦ Δανουβίου· ἀλλ' ἐν Οὐινδοβόνα (Βιέννη) ἀπέθανε τῷ 180. Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος συνέγραψε καὶ σύγγραμμα φιλοσοφικόν, «Τὰ εἰς ἑαυτὸν» ἐπιγραφόμενον. Συχνάκις δὲ ἐπανελάμβανε τὰ τοῦ Πλάτωνος ὅτι ἐκείναι αἱ πόλεις εὐτυχοῦσιν, ἐν αἷς ἢ οἱ βασιλεῖς φιλοσοφοῦσιν ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύουσιν.

Ἡ χρηστότης καὶ τῶν ἐπτὰ προρηθέντων αὐτοκρατόρων δὲν ἴσχυσε νὰ θεραπεύσῃ τὴν ἠθικὴν κατάπτωσιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους διὰ τὴν ἀπανταχοῦ ἐπιπολάσασαν τρυφήν, ἠδυπάθειαν καὶ ἀκολασίαν, ἰδίᾳ δὲ ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς ἐπαρχίαις, καὶ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ. Ἀπὸ τοῦ Τραϊανοῦ ἄρχεται καὶ ἡ παρακμὴ τῆς Ῥωμαϊκῆς φιλολογίας.

§ 41. Περὶ στρατιωτικῶν αὐτοκρατόρων καὶ περὶ πτώσεως τοῦ κράτους.

α') *Κόμμοδος (180—192)*. Ἀπὸ τοῦ Κομμόδου, τοῦ ἀθλίου υἱοῦ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, ὅστις ἐτέρπετο ἀκολασταίνων, μονομαχῶν, θηριομαχῶν καὶ φονεῦν ἀθῶους ἀνθρώπους καὶ ὅστις τέλος κακῶς ἀπώλετο δηλητηριασθεὶς, ἄρχεται σειρὰ ὤμων κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ ἀσπλάγγων αὐτοκρατόρων, οἵτινες ἐγένοντο αἴτιοι ἐμφυλίων καὶ ὀλεθρίων πολέμων. Τοὺς αὐτοκράτορας αὐτοὺς ἀνεβίβαζον εἰς τὸν θρόνον οἱ Πραιτωριανοὶ καὶ πάλιν αὐτοὶ κατεκρήμνιζον αὐτούς. Τούτων οἱ πλεῖστοι βίαιον, ὀλίγοι δὲ φυσικὸν θάνατον ἀπέθανον. Ἐνίστε δὲ καὶ βάρβαρα ἀνεδεικνύοντο αὐτοκράτορες, διότι καὶ αἱ μεθόριαι λεγεῶνες ἐκ βαρβάρων ἀπετελοῦντα,

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἐταράσσετο οὐ μόνον ὑπὸ ἐμφυλίων ταραχῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἀδιαλείπτων πολέμων πρὸς τοὺς ἐπὶ τοῦ Δανουβίου Γερμανοὺς καὶ πρὸς τοὺς ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου Πάρθους. Μετὰ τὸν Κόμμοδον αὐτοκράτορες γίνονται οἱ ἐξῆς:

β') *Περτίναξ* κατὰ τὸ 192. Οὗτος ἦτο πρεσβύτης ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος, μετὰ τρίμηνον ὅμως ἀρχὴν ἐφόνευσαν αὐτὸν οἱ Πριτωριανοί, ὧν ἐζήτει νὰ περιορίσῃ τὴν θρασύτητα.

γ') *Δίδιος Ἰουλιανὸς* τῷ 193, ὅστις ὑπὸ τῶν μισθωθειῶν λεγεῶνων ἀνεδείχθη αὐτοκράτωρ πλειοδοτήσας ἐν τῇ δημοπρασίᾳ τοῦ ῥωμαϊκοῦ στέμματος, εἶτα δὲ ἐφονεύθη, εἰσβαλόντος εἰς Ῥώμην τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου.

δ') *Σεπτίμιος Σεβήρος* (193—211). Οὗτος ἀναγορευθεὶς αὐτοκράτωρ ὑπὸ τῆς ἐν Ἰλλυρίᾳ λεγεῶνός του εἰσῆλθεν εἰς Ῥώμην καὶ ἴδρυσε στρατιωτικὴν τυραννίαν, προσλαβὼν 50,000 ἐκλεκτῶν ἀνδρῶν ὡς σωματοφυλακὴν. Ὁ αὐτὸς ἐφρόντισε περὶ βελτιώσεως τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τοῦ κράτους, ἐπολέμησε πρὸς τε τοὺς Πάρθους καὶ Βρεττανοὺς καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἐβοράκω (Ἰόρκη).

ε') *Ἀντωνίνος Καρακάλλας* (211—217). Τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, υἱοῦ τοῦ Σεβήρου, ἡ ἀρχὴ ὑπῆρξεν ὡμοιότητι καὶ ἀπανθρωποτάτη. Οὗτος πλὴν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Γέτα, ὃν ἐφόνευσεν ἐν ταῖς ἀγκάλαις τῆς μητρός, ἀπέκτεινε καὶ τὸν περιώνυμον νομοδιδάσκαλον Παπινιανόν, τὸν ἀρνηθέντα τὴν δικαιοσύνην τῆς ἀδελφοκτονίας, ἔτι καὶ πλείστους ἄλλους ἐξωλόθρευσε, οὓς ὑπελάμβανε ἐχθροὺς αὐτοῦ. Ὁ αὐτὸς ἵνα συλλέξῃ χρήματα μετέδωκε τὸ δικαίωμα τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας διὰ νόμου (*constitutio Antoniana de civitate*) εἰς ἀπάσας τὰς ἐπαρχίας· τέλος ἐφονεύθη τῷ 217 καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐγένετο αὐτοκράτωρ

ς') *Ὁ Μακρίνος* τῷ 217. Μετὰ τοῦτον φονευθέντα ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ

ζ') *Ὁ Ἡλιογάβαλος* (217—222). Οὗτος δεκατετραετής τὴν ἡλικίαν ἀναβάς τὸν θρόνον διέπραξε πλείστους ἀπανθρώπους, μωρὰς καὶ γελοίας πράξεις. Οὕτως εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ῥώμην τὴν λατρείαν τοῦ Βάαλ καὶ Μολόχ, εἰς οὓς προσέφερεν θυσιάς ἀνθρώπων, ἐφ' ὧν καὶ ἐσπλαγχνοσκόπει· παρέδωκε τὰ ὕψιστα ἀξιώματα εἰς

κουρείς καὶ χορευτᾶς· διέτριβε μετὰ ὀρχηστρίδων καὶ ἀμαξηλατῶν· συνέτριβεν ἐξ ἰδιοτροπίας πολυτελέστατα ἀντικείμενα· συνέστησε βουλὴν γυναικῶν, ἧς πρόεδρον ἐπέστησε τὴν μητέρα αὐτοῦ ἵνα συζητῶσι περὶ νεωτερισμοῦ περὶ τε τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὰ παρόμοια. Μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ἡλιogaβάλου ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ ἐξάδελφος αὐτοῦ

η΄) Ἀλέξανδρος Σεβῆρος (222—235). Οὗτος ἀκούων τὰς συμβουλὰς τῆς φρονίμου μητρὸς αὐτοῦ Μαρμαρίας εἰσήγαγεν εἰς τὸ κράτος τακτικωτέραν οἰκονομίαν. Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ κατέλυσε τὴν τῶν Πάρθων ἀρχὴν ὁ Πέρσης Ἀρταξέρξης καὶ ἐγένετο ἰδρυτῆς τῷ 226 τοῦ νεοπερσικοῦ βασιλείου ἢ τῶν Σασσανιδῶν (ἐκ τοῦ Σασσάν πατρὸς τοῦ Ἀρταξέρξου). Ὁ Σεβῆρος ἐξεστράτευσε κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπιδρομαὶ γερμανικῶν σιφῶν ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ μεταβῇ εἰς τὸν Ῥῆνον, ὅπου τῷ 235 ἐθανατώθη ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν, ζητῶν νὰ ἀποκαταστήσῃ ἐν αὐτοῖς τὴν πειθαρχίαν.

Μετὰ τὸν Σεβῆρον ἄρχουσιν ἐννέα αὐτοκράτορες, ὧν οἱ πλεῖστοι ἐφρονεύθησαν διὰ συνωμοσιῶν. Εἶναι δὲ οὗτοι ὁ ἐκ Θράκης Μαξιμίнос (235—238)· ὁ Βαλθίνος καὶ ὁ Γορδιανὸς ὁ Γ' (238—244)· Φίλιππος ὁ Ἀραψ (ἐορτάσας τῷ 246 τὴν χιλιετηρίδα τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης)· ὁ Δέκιος (249—251)· ὁ Γάλλος (251—253)· ὁ Οὐαλεριανὸς (253—259)· ὁ Γαλλικὸς (259—268) καὶ ὁ Κλαύδιος ὁ Β' (268—270). Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν εἰρημένων αὐτοκρατόρων τὸ κράτος τῶν Ῥωμαίων πολὺ ὑπὸ πολλῶν πολέμων ἐσωτερικῶν τε καὶ ἐξωτερικῶν ἐκακώθη.

Ἀπὸ τοῦ 250—270 τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος ἦτο ἐν παντελεῖ παραλυσία διὰ τε τὴν τυραννίαν τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐπάρχων, οἵτινες ἐκηρύχθησαν ἀνεξάρτητοι (ὁ χρόνος οὗτος καλεῖται ὁ τῶν 30 τυράννων) καὶ διὰ τὰς φοβερὰς ἐπιδρομὰς γερμανικῶν ἐθνῶν, οἷον τῶν τε Γόθων (οἵτινες εἰσπεσόντες ἐκ τοῦ Εὐξείνου καὶ τοῦ Δανουβίου διήρπασαν τὰ παραθαλάσσια τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, ἐληλάτησαν τὴν Ἀττικὴν, ἐνέπρησαν τὸ Ἄργος καὶ τὴν Κόρινθον), τῶν Ἀλεμαννῶν καὶ τῶν Φράγκων (οἵτινες διαβάντες τὸν Ῥῆνον εἰσέπεσον εἰς τὴν Γαλατίαν). Ὡσαύτως καὶ οἱ Πέρσαι διαβάντες τὸν Εὐφράτην ἐφθειραν χώρας Ῥωμαϊ-

κάς. Ἐν ταυτῶ φεβερὸς ἐνσκήψας λοιμὸς καὶ λιμὸς διέφθειρε τὰς πλείστας ἐπαρχίας. Ἐκ τοῦ λοιμοῦ ἀπέθανε καὶ ὁ γενναῖος Κλαύδιος ὁ Β' ὁ ἐπικληθεὶς Γοθθικός διὰ τὰς κατὰ τῶν Γόθων νίκας αὐτοῦ.

§ 42. Περὶ Αὐρηλιανοῦ (270—275).

Ἀποθανόντος τοῦ Κλαυδίου ἀνέλαβε τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀρχὴν ὁ *Λεύκιος Δομίτιος Αὐρηλιανός*. Ὁ γενναῖος οὗτος καὶ δραστήριος ἀνὴρ οὐ μόνον τοὺς Γόθους ἀπέκρουσε διαβάνας τὸν Δανούθειον, ἀλλὰ καὶ τοὺς εἰς τὴν Ἰταλίαν εἰσβαλόντας Ἀλεμαννοὺς ἐξεδίωξε καὶ πρὸς ἀσφάλειαν τῆς Ῥώμης ὠχύρωσεν αὐτὴν δι' εὐρυτέρου τείχους. Ὀνομαστὴ εἶναι καὶ ἡ ἐκστρατεία αὐτοῦ κατὰ τῆς Ζηνοβίας, τῆς βασιλίσσης τῆς ἐν Συρίᾳ Παλμύρας. Ἡ ὥραία αὕτη καὶ ἀνδρεία γυνὴ ἐγένετο κυρία τῆς Αἰγύπτου, ἐξέτεινε τὸ κράτος ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ὠνόμασεν ἑαυτὴν βασιλίσσαν τῆς Ἀνατολῆς. Κατ' αὐτῆς λοιπὸν ἐπῆλθεν ὁ Αὐρηλιανὸς καὶ νικήσας συνέλαβεν αὐτὴν φεύγουσαν καὶ μετέγαγεν εἰς Ῥώμην, κοσμήσας δι' αὐτῆς τὸν θρίαμβον αὐτοῦ· εἶτα ἀφῆκεν αὐτὴν ἐλευθέραν, φονεύσας μόνον τὸν διδάσκαλον αὐτῆς, τὸν περιώνυμον Λογγίνον, διὰ τὴν ὑπερήφανον ἀπάντησιν, ἣν αὕτη πολιορκουμένη ἔγραψε κατὰ συμβουλήν αὐτοῦ πρὸς τὸν Αὐρηλιανόν. Ἀφ' οὗ δὲ ὁ Αὐρηλιανὸς ἐνίκησε καὶ καθυπέταξε τὸν ἐν τῇ Γαλατίᾳ ἀνακηρυχθέντα αὐτοκράτορα Τέτρικον, ἦνωσε πάλιν τὸ διηρημένον Ῥωμαϊκὸν κράτος διὸ καὶ ἐκλήθη ἀνορθωτὴς τῆς αὐτοκρατορίας (*restitutor imperii*). Ἐκστρατεῦν δὲ ὁ Αὐρηλιανὸς κατὰ τῶν Περσῶν ἐφανεύθη ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν διὰ τὴν πρὸς αὐτοὺς αὐστηρότητα. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ αὐτοκράτορες γίνονται ὁ *Τάκιτος* καὶ ὁ τοῦτου ἀδελφὸς *Φλωριανός*· ἀλλὰ φονευθέντων καὶ αὐτῶν μετ' ὀλίγον τῶ 276 ἀναδεικνύεται αὐτοκράτωρ ἀπὸ τοῦ 276—282 ὁ *Πρόβος*. Οὗτος ἐξέβαλε τοὺς εἰς τὴν Γαλατίαν εἰσβαλόντας Φράγκους, Ἀλεμαννοὺς καὶ Βανδόλους, ἐπέρασε τὸν Ῥῆνον καὶ ἐνίκησε πολλοὺς ἡγεμόνας. Ὁ Πρόβος ἀπόκτισε πολλοὺς Γερμανοὺς εἰς διαφόρους χώρας τοῦ κράτους καὶ πλῆθος τι αὐτῶν κατέγραψε εἰς τὰς Ῥωμαϊκὰς λεγεῶνας. Ἐφανεύθη δὲ καὶ αὐτὸς ἐν Παννονίᾳ ὑπὸ τῶν ἀγα-

νακτούντων στρατιωτῶν, διότι μετεχειρίζετο αὐτούς ἐν εἰρήνῃ εἰς κατασκευὴν ὁδῶν, διορύχων, γεφυρῶν καὶ εἰς φυτεῖαν ἀμπέλων καὶ τῶν ὁμοίων.

Μετὰ τὸν Πρόβον ἀναδεικνύεται αὐτοκράτωρ ὁ Κάρος μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν Καρίνου καὶ Νουμεριανοῦ (282—284)· ἀλλ' ἀπέθανε καὶ οὗτος τῷ 283 εἴτε ὑπὸ κεραυνοῦ βληθεὶς εἴτε δολοφονηθεὶς· ὡσαύτως ἐδολοφονήθησαν καὶ ὁ Νουμεριανὸς καὶ ὁ Καρίνος τῷ 284 ὑπὸ τοῦ ἀνηγορευθέντος ὑπὸ τοῦ στρατοῦ αὐτοκράτορος Διοκλητιανοῦ.

§ 43. Περὶ Διοκλητιανοῦ (284—305).

Ὁ γενναῖος οὗτος καὶ δραστήριος ἡγεμῶν, συνειδὼς ὅτι ἡ ἰσχὺς ἐνὸς ἀνδρὸς δὲν ἤρκει εἰς ὑπεράσπισιν τοῦ ἐκτεταμένου κράτους, προσέλαβε συνάρχοντα τὸν ὦμὸν μὲν, ἀλλ' ἀνδρεῖον Μαξιμιανόν, εἰς ὃν ἐπέτρεψε τὴν διοίκησιν τῆς Ἰταλίας καὶ Ἀφρικῆς, αὐτὸς δὲ διώκει τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἠδρευεν ἐν Νικομηδείᾳ ὡς δεσπότης ἀπόλυτος, εἰσαγαγὼν εἰς τὴν αὐτὴν αὐτοῦ ἀνατολικὸν βίον καὶ φορῶν πορφύραν καὶ διάδημα. Ὁ Διοκλητιανὸς βλέπων ὅτι εἶχε χρεῖαν καὶ ἄλλων ἀρχόντων εἰς σωτηρίαν τοῦ κράτους ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν γερμανικῶν ἐθνῶν, ἀνέδειξε μετὰ τοῦ Μαξιμιανοῦ δύο ἐτέρους ἄρχοντας ὑποδεεστέρους, τὸν Γαλέριον καὶ τὸν Κωνσταντινὸν τὸν Χλωρόν. Οὗτοι ὠνομάσθησαν καίσαρες, ἐν ᾧ ὁ Διοκλητιανὸς καὶ ὁ Μαξιμιανὸς ἐλέγοντο αὐγουστοί. Ὁ μὲν Γαλέριος ἔλαβε τὴν διοίκησιν τοῦ Ἰλλυρικοῦ, τῆς Θράκης καὶ τῆς Ἑλλάδος, ὁ δὲ Κωνσταντῖος τὴν Ἰσπανίαν, Γαλλίαν καὶ Βρεττανίαν. Ὁ Διοκλητιανὸς βλέπων τὴν αὐξήσιν τῶν Χριστιανῶν καὶ τὴν εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ ἰσχύν καὶ δύναμιν αὐτῶν, παροτρυνόμενος δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ κακεντρεχοῦς καίσαρος Γαλερίου, ἐξέδωκε διάταγμα, δι' οὗ ἀπηνέστατα κατεδιώχθησαν οἱ ἀπανταχοῦ Χριστιανοί, ἐξ ὧν πλῆθος πολὺ ὑπέμεινε τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τῷ 303† Μετ' ὀλίγον ἐνόσησεν ὁ Διοκλητιανὸς· ὅτε δὲ ἀνέρρωσε παρήτησεν αὐτὸς τε καὶ ὁ Μαξιμιανὸς τὴν ἐξουσίαν καὶ μετέβη εἰς τὴν Σάλωνα τῆς Δαλματίας, ὅπου ἠσχολεῖτο περὶ τὴν κηπουρίαν καὶ ἀπέθανε τῷ 313.

Ἄφ' οὗ παρητήθησαν οἱ δύο αὐτοκράτορες Διοκλητιανὸς καὶ Μαξιμιανός, ἀνηγορεύθησαν αὐγουστοὶ ὁ Γαλέριος καὶ ὁ Κωνσταντῖος ὁ Χλωρός· ὁ δὲ Γαλέριος ἀνέδειξε πάλιν ὄσο καίσαρας τὸν Μαξιμίον καὶ τὸν Σεβήρου.

Ὅτε δὲ τῷ 306 ἀπέθανεν ὁ Κωνσταντῖος, ἀνηγορεύθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος· τῷ αὐτῷ δ' ἔτει οἱ τε ἐν Ῥώμῃ πολῖται καὶ ὁ στρατὸς ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸν Μαξέντιον, υἱὸν τοῦ Μαξιμιανοῦ· ὁ δὲ Γαλέριος ἀνηγόρευσε καὶ ἕτερον καίσαρα, τὸν Δικίνιον. Ἐκ τῶν πρὸς ἀλλήλους πολέμων τῶν ἔξ εἰρημένων ἡγεμόνων ἐσώθησαν οἱ τρεῖς, ὁ Μαξέντιος, ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Δικίνιος.

§ 44. Περὶ τοῦ πρώτου χριστιανοῦ αὐτοκράτορος, ἦτοι περὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου (324-337).

Κωνσταντῖνος ὁ διὰ τὰ ἔξοχα αὐτοῦ ἔργα καὶ κατορθώματα μέγας ἐπικληθεὶς, ἦτο υἱὸς Κωνσταντίου τοῦ Χλωροῦ καὶ τῆς εὐσεβοῦς Ἑλένης, τῆς καλῶς αὐτὸν ἀναθρεψάσης καὶ ἐκπαιδευσάσης. Οὗτος θέλων νὰ ἀρχῆ μόνος ἐν τῷ ἀπεράντῳ Ῥωμαϊκῷ κράτει μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τῶν ἐν τῷ Ῥήνῳ βαρβάρων ἐκινήθη καὶ κατὰ τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ Μαξεντίου. Πιστεύων δὲ ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ νικήσῃ ἄνευ τῆς βοήθειας τοῦ Θεοῦ καὶ ἀγνοῶν τίς ὁ ἀληθὴς Θεός, διὰ τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν διάφορον περὶ Θεοῦ γνώμην, ἐδεήθη νὰ τῷ φανερωθῇ οὗτος καὶ νὰ δηλωθῇ αὐτῷ τὸ ποιητέον. Περὶ τὴν δύσιν λοιπὸν τοῦ ἡλίου ὁ Κωνσταντῖνος εἶδεν ἐν τῷ οὐρανῷ φωτεινὸν σημεῖον εἰς σχῆμα σταυροῦ μετὰ γραμμάτων « Ἐν τούτῳ νίκα. » Πρὸς τὴν παράδοξον ταύτην θεοσημεϊάν ἐξεπλάγησαν ὁ τε αὐτοκράτωρ καὶ οἱ στρατιῶται. Ἐν ᾧ δὲ ἄλλοι ἄλλως ἐξήγουν αὐτήν, ὁ αὐτοκράτωρ φωτισθεὶς περὶ τοῦ δηλουμένου ὑπὸ νυκτερινῆς ὄπτασις, ἐπίστευσε ὅτι τὸ σημεῖον τοῦτο συνεβούλευεν αὐτὸν ὅπως προσδράμῃ εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ σταυρωθέντος Χριστοῦ· διὸ εὐθὺς προσέταξε νὰ κατασκευασθῇ σημαία βασιλική, φέρουσα τὸ ὄραθὲν σημεῖον τοῦ σταυροῦ μετὰ τῶν βηθέντων γραμμάτων.

Ἡ σημαία αὕτη **λάβαραν** (labarum) ὀνομασθεῖσα ἔπρεπε κατὰ διαταγὴν τοῦ Κωνσταντίνου νὰ προηγῆται τῶν μαχῶν ὡς ὄπλον προστασίας κατὰ τῆς δυνάμεως τῶν ἐχθρῶν. Μάχης λοιπὸν φονικῆς γενομένης περὶ τὴν Ῥώμην ἐνίκησεν ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ δὲ Μαξεντίος φεύγων ἐπνίγη εἰς τὸν ποταμὸν Τίβεριν τῷ 312. Ἐμειναν λοιπὸν δύο ἀπόλυτοι ἄρχοντες τοῦ κράτους τῶν Ῥωμαίων ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Λικίνιος ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς αὐτοῦ. Ὁ Λικίνιος ἔλθων εἰς σύγκρουσιν μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου κατενικήθη ἔν τε τῇ Ἀδριανουπόλει καὶ τῇ Χρυσόπολει καὶ συλληφθεὶς ἐφρονεῖθη (324). Ἀπὸ τοῦ νῦν ἄρχει μόνος ὁ Κωνσταντῖνος παντὸς τοῦ κράτους τῶν Ῥωμαίων μέχρι τοῦ 337. Ὁ Κωνσταντῖνος, διορατικὸς ὢν καὶ βλέπων τὸ ἐπίκαιρον τῆς θέσεως τοῦ Βυζαντίου, μετέθηκε τῷ 334 τὴν αὐτοκρατορικὴν ἔδραν ἀπὸ τῆς Ῥώμης, ὅπου, ἔννοιαι δημοκρατικῶς ἐπεκράτουν, εἰς τὸ Βυζάντιον, ὅπερ κατ' ἀρχὰς μὲν *νεὰ Ῥώμη* ἐκλήθη, ὕστερον δὲ ἀπὸ τοῦ ἰδρυτοῦ αὐτῆς Κωνσταντινούπολις ὠνομάσθη. Τὴν πόλιν ταύτην καλῶς ἐτείχισεν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἠύξησε καὶ ἐκόσμησε διὰ τῶν ὀνομαστοτάτων ἑλληνικῶν τεχνουργημάτων, ἅτινα μετεκομίσθησαν ἐκ τῶν ἐξοχωτάτων ἑλληνικῶν πόλεων Ἀθηνῶν τε καὶ Κορίνθου, Δήλου τε καὶ Ἐφέσου καὶ Ἀντιοχείας. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐτίμησε πολὺ τὰ ἑλληνικὰ· μάλιστα δὲ ἠύνοει τοὺς Ἀθηναίους, ὃν ἔχαιρε καλούμενος στρατηγός· διήρρησε δὲ τὸ κράτος εἰς τέσσαρα μεγάλα μέρη ἢ νομοῦς (praefecturae), τὴν Ἀνατολήν, τὸ Ἰλλυρικόν, τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Γαλατίαν, καὶ πάλιν ὑποδιήρρησε ἐκάστην τούτων εἰς διοικήσεις. Ὁ Κωνσταντῖνος καταπαύσας τοὺς κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμούς συνετέλεσε νὰ στερεωθῇ ἀπανταχοῦ τοῦ κράτους ὁ *χριστιανισμός*, ὑφ' οὗ βοηθηθεὶς καὶ νίκας λαμπρὰς ἐνίκησε καὶ μονάρχης ἐγένετο. Ἐπειδὴ δὲ τὸ κράτος ἐταράσσεται ὑπὸ θρησκευτικῶν ἐρίδων, μάλιστα δὲ ὑπὸ τῆς αἰρέσεως τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πρεσβυτέρου Ἀρείου, τοῦ δοξάζοντος ὅτι ὁ υἱὸς ἦτοι τὸ δεύτερον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος εἶναι οὐχὶ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ ἀλλὰ πλάσμα καὶ κτίσμα κατώτερον αὐτοῦ, ὁ Κωνσταντῖνος συνεκάλεσε τὴν πρώτην οἰκουμενικὴν σύνοδον συνισταμένην ἐκ 318 ἐπισκόπων καὶ ἄλλων κληρικῶν ἐν Νικαίᾳ τῷ 325, ἣτις ἀνεθε-

μάτισε τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου καὶ συνέταξε τὰ πρῶτα ἄρθρα τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως. Ὁ Κωνσταντῖνος προτιθέμενος νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Περσῶν ἀσθενεῖ· αἰσθανόμενος δὲ προσεγγίζον τὸ τέλος αὐτοῦ βαπτίζεται ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Νικομηδείας Εὐσεβείου καὶ ἀποθνήσκει τῇ 21 Μαΐου τοῦ ἔτους 337 μ. Χ. ἐν ἡλικίᾳ 65 ἐτῶν.

§ 45. Περὶ Χριστιανισμοῦ.

Κατὰ τὸν χρόνον τῆς γενικῆς διαφθορᾶς, τῆς ἐπικρατούσης καθ' ἅπαν τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, ἐξηπλώθη ἡ διδασκαλία τοῦ Θεανθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἦδη διὰ τῶν Ἀποστόλων ἰδρύθησαν ἐν τε τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, τῇ Ἑλλάδι καὶ Ἰταλίᾳ πολλαὶ χριστιανικαὶ κοινότητες, αἵτινες ἐπολλαπλασιάσθησαν. Οἱ σκληροὶ διωγμοί, οὓς οἱ εἰς Χριστὸν πιστεύοντες γενναίως ὑπέστησαν ἐπὶ τε τοῦ Νέρωνος (69), Τραϊανοῦ (107), Δεκίου (249) καὶ ἄλλων αὐτοκρατόρων ἀντὶ νὰ ἐλαττώσωσιν, ἔτι μᾶλλον ἐπηύξησαν τὸν ἀριθμὸν τῶν πιστῶν, καὶ τὸ αἷμα ἐκάστου μάρτυρος νέους γενναιοτέρους ἤρωας τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἀνεδείκνυεν. Αὐτοκράτορες τινες ἐπροστάτευσαν τοὺς χριστιανούς, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ὁ μέγας κατέστησε τὸν χριστιανισμὸν θρησκείαν τοῦ κράτους.

Ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ παρὰ τοῖς χριστιανοῖς ἦτο κατ' ἀρχὰς λίαν ἀπλῆ. Αὕτη συνίστατο εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἀγίας Γραφῆς, εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ θείου λόγου, εἰς προσευχάς, εἰς τὰς λεγομένας ἀγάπας καὶ εἰς τὴν εὐχαριστίαν. Οἱ διάκονοι εἶχον τὴν ἐπιμέλειαν τῶν πτωχῶν καὶ ἀσθενῶν· οἱ δὲ πρεσβύτεροι καὶ οἱ ἐπίσκοποι ἦσαν οἱ προϊστάμενοι τῆς ὅλης κοινότητος καὶ ἡσχολοῦντο περὶ τὸ κήρυγμα. Μετ' ὀλίγον χρόνον οἱ λειτουργοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀπετέλεσαν ἰδίαν τάξιν (τὸν κλήρον) μετὰ διαφορῶν ὑποδιαίρεσεων. Αἱ μικρότεραι κοινότητες ἐξηρτῶντο ἐκ τῶν μεγαλειτέρων κοινοτήτων, μητροπόλεων καλουμένων, ἐξ ὧν προήρχοντο καὶ ὧν οἱ ἐπίσκοποι (μητροπολίται) ἐθεωροῦντο ὡς διάδοχοι τῶν Ἀποστόλων. Μεταξὺ αὐτῶν διέπρεπον οἱ μητροπολίται τῆς Ῥώμης, Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας. Διὰ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ἡ θεία λατρεία ἐγένετο μεγαλοπρεπεστέρα, ὁ κλῆρος προσεκτῆσατο κτήματα, ἴδια προνό-

μια καὶ ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν τοῦ κράτους πραγμάτων. Συγχρόνως ἀνεφύησαν καὶ σφοδραὶ θρησκευτικαὶ ἔριδες καὶ ἰδίως περὶ τῆς φύσεως τοῦ Χριστοῦ.

Ἐπὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικῆς συνόδου (325) ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀρείου, ὡς προεῖρηται, ἀνεθεματίσθη ὡς αἰρετική, ἐξηπλώθη ὅμως αὕτη μεταξὺ τῶν Βανδάλων, Γότθων καὶ Βουργουνδίων.

§ 46. Περὶ διανομῆς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἰουλιανός.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου διενεμήθη τὸ κράτος κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ εἰς τοὺς τρεῖς υἱοὺς αὐτοῦ, ἦτοι Κωνσταντῖνον τὸν Β', Κωνσταντῖνον καὶ Κώνσταντα, καὶ εἰς τοὺς δύο ἀνεψίους Δαλμάτιον καὶ Ἀννιβαλιανόν. Μετὰ δὲ τὸν ἀμοιβαῖον σπαραγμὸν τῶν συγγενῶν τούτων ἀρχόντων, τὸν προελθόντα ἐκ τῶν πρὸς ἀλλήλους πολέμων περὶ τῆς ἀρχῆς (337—350), περιέρχεται ἡ τοῦ κράτους ἀρχὴ εἰς τὸν ὑπολειφθέντα Κωνσταντῖνον, ὅστις φονεὺς πολλῶν συγγενῶν αὐτοῦ γενόμενος ἤρξε μέχρι τοῦ 361. Ἐπὶ τούτου οἱ Γερμανοὶ διέβησαν τὸν Ῥῆνον καὶ ἐκράτησαν πολλῶν Ῥωμαϊκῶν πόλεων. Κατ' αὐτῶν ἀπέστειλεν ὁ Κωνσταντῖνος τὸν ἐξάδελφον αὐτοῦ Ἰουλιανόν. Οὗτος ἐπελθὼν τρεῖς διέβη τὸν Ῥῆνον καὶ λαμπρῶς ἐνίκησε τοὺς Ἀλεμαννοὺς ἐν Ἀργεντοράτῳ, τῷ νῦν Στρασβούργῳ καλούμένῳ. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐκ φθόνου πρὸς τὸν Ἰουλιανὸν ἀφήρεσεν ἀπ' αὐτοῦ πολλὰς τῶν λεγεόνων, αἵτινες ὅμως ἐξ ἀγανακτήσεως ἀνέδειξαν αὐτοκράτορα αὐτὸν τὸν Ἰουλιανόν. Ἐν τούτῳ ἀποθνήσκει ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἀπεσβήθη.

Ὁ Ἰουλιανός, γινόμενος αὐτοκράτωρ, ἤρξεν ἀπὸ τοῦ 361 μέχρι 363. Ὁ ἀνὴρ οὗτος πολὺν χρόνον διατρίψας ἐν Ἀθήναις τοσοῦτον ἠγάπησε τὰ ἑλληνικὰ καὶ τὴν τῶν ἑλληνικῶν θεῶν λατρείαν, ὥστε ἀπίστη τοῦ χριστιανισμοῦ, διὸ καὶ ἀποστάτης καὶ παραβάτης ἐκλήθη. Ὁ Ἰουλιανός πάντα λίθον ἐκίνησε ὅπως ἀνορθώσῃ τὴν ἀρχαίαν εἰδωλολατρείαν καὶ καταλύσῃ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν, ἀπέτυχεν ὅμως τούτου τοῦ πόθου, διότι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἦτο θεμελιωμένη ἐπὶ βάσεως ἀκραδάντου καὶ ἀσαλεύτου. Ζητήσας

δέ, ὡς λέγεται, τὴν γνώμην τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου περὶ τῶν ἑρσησκευτικῶν αὐτοῦ ἐνεργειῶν, ἔλαβε τὴν ἐξῆς ἀπελπιστικὴν ἀπάντησιν διὰ τοῦ ἀποσταλέντος ἱατροῦ Ὀριθασίου:

« Εἶπατε τῷ βασιλεῖ χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά·

» οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβαν, οὐ μάντιδα δάφνην·

» οὐ παγὰν λαλέουσιν, ἀπέσβετο καὶ λάλον ὕδωρ. »

Ὁ Ἰουλιανὸς ἐκστρατεύσας κατὰ τῶν Περσῶν ἐνίκησεν αὐτοὺς εἰς τὴν Κτησιφῶντα, ἐπιστρέφων ὅμως ἀπέθανε βληθεὶς ὑπὸ βέλους. Οὗτος ἀποθνήσκων λέγεται ὅτι ἀνέκραξε « Νενίκηκας Γαλιλαῖε », ἐννοῶν τὸν Χριστόν, οὗτινος μάτην ἐπειράθη νὰ καταστρέψῃ τὴν πίστιν.

Φλάβιος Ἰοβιανός (363—364). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὁ στρατὸς ἀνηγόρευσε αὐτοκράτορα τὸν ἀδρανῆ μὲν ἀλλὰ πολὺ ζηλωτὴν τοῦ χριστιανισμοῦ Ἰοβιανόν. Οὗτος εἰρήνευσε μὲν πρὸς τοὺς Πέρσας ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς τὰς πέραν τοῦ Τίγρητος χώρας· ἐπιστρέφων δὲ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τῷ 364 ἀπέθανεν· ὁ δὲ στρατὸς ἀνηγόρευσε αὐτοκράτορα τὸν ἐκ Παννονίας Οὐαλεντινιανόν.

Οὐαλεντινιανὸς ὁ Α' (364—375). Ὁ ἀνδρεῖος οὗτος καὶ δίκαιος αὐτοκράτωρ ἤδρευεν ἐν Μεδιολάνοις, εἰς δὲ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Οὐάλεντα ἀνέθηκε τὴν ἀνατολήν, ἧς αὐγούστον αὐτὸν ἀνέδειξεν. Ὁ Οὐαλεντινιανὸς λαμπρῶς ἐνίκησε τοὺς Γερμανοὺς· πολέμων δὲ πρὸς τοὺς Κουάδους ἀπέθανε τῷ 375. Ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων τούτων ἔλαβεν ἀρχὴν ἡ μετανάστασις τῶν ἐθνῶν, ἧς αἴτιοι ἐγένοντο οἱ Οὐννοι.

§ 47. Παρακμὴ τῆς ῥωμαϊκῆς φιλολογίας.

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Αὐγούστου ἄρχεται ἡ παρακμὴ τῆς ῥωμαϊκῆς φιλολογίας καὶ καθόλου τῶν ῥωμαϊκῶν γραμμάτων, ὧν πολλοὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἐπεμελήθησαν, ἰδίᾳ δὲ ὁ Οὐεσπασιανός, ὁ Τραϊανός καὶ ὁ Ἀδριανός. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ μὲν ἐπικὴ ποίησις προβαίνει στερουμένη ἀληθοῦς ποιητικῆς ἀρετῆς, τὰ δὲ δράματα ἀποβαίνουσιν ἀπομιμήματα ἀχάρिता τῶν ἑλληνικῶν ὁμοίως καὶ ἡ ὄητορικὴ, ἧτις ἔτι ἦτο παρὰ Ῥωμαίοις ἀγαπητὸν

μέλημα, οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ κακότεχνος καὶ κομπαστική. Ἐν γένει δὲ ὁ πνευματικός βίος τῶν Ῥωμαίων ἦτο σαφὲς ἀπεικόνισμα τῆς τῶν ἡθῶν τελείας διασφοράς. Ἐκ τῶν ποιητῶν μνείας ἀξιοὶ εἶναι οἱ σατυρικοὶ ὁ Πέρσιος Φλάκκος καὶ ὁ κατὰ τὸ 120 ἔτος ἀποθανὼν Ἰούλιος Ἰουβενάλης, οἵτινες τὴν ὕλην τῶν πικρῶν καὶ τραχέων σκωμμάτων ἐδανείζοντο ἐκ τῶν διεσθαρμένων ἡθῶν τῶν Ῥωμαίων.

Περὶ ῥητορικῆς συνέγραψεν ὁ κατὰ τὸ 100 ἔτος ἀποθανὼν Φάβιος Κυντιλιανός. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι γέννημα πολλῆς πείρας καὶ πολλῆς μελέτης καὶ ἐρεύνης τῶν ἑλληνικῶν.

Ἐκ τῶν ιστορικῶν ἐπιστημότερος ἐγένετο ὁ κατὰ τὸ τέλος τῆς πρώτης μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσας Κορνήλιος Τάκιτος. Οὗτος μετὰ κρίσεως πολλῆς καὶ γνώσεως τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων συνέγραψε διάφορα ἱστορικὰ ἔργα (*Vita Agricolae, Germania, Historiae, Annales*). Τὴν κατάπτωσιν τῆς ἱστορικῆς ἀρετῆς ὤηλοι ὁ Κούρτιος, ὅστις συνέγραψε ἐν γλώσῃ μὲν καλῇ καὶ ῥεούσῃ, ἀλλ' ἄνευ κρίσεως τὴν ἱστορίαν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἐν δὲ τοῖς φυσιοδίφαις διαπρέπει Πλίνιος ὁ πρεσβύτερος, ὁ συγγράψας φυσικὴν ἱστορίαν (*Historia naturalis*).

§ 48. Περὶ μεταναστάσεως τῶν ἔθνῶν. — Οὐννοι.

Ἡ ἀγρία, δυσειδὴς καὶ νομαδικὴ φυλὴ τῶν Οὐννων, ἡ ἀνήκουσα εἰς τὴν Μογγολικὴν φυλὴν, ἐξορμήσασα ἐκ τῶν μεσημβρινῶν χωρῶν τῶν Οὐραλίων, ὅπου ἐκπαλαὶ ἐπλανᾶτο, καὶ περάσασα ἐν ἔτει 375 μ. Χ. τὸν Βόλγαν, εἰσέπεσεν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐγένετο αἰτία τῆς μεγάλης μεταναστάσεως τῶν ἔθνῶν. Οἱ Οὐννοι εἰσδραμόντες εἰς τὴν Εὐρώπην καθυπέταξαν πρώτους τοὺς μεταξὺ Ἰαννάδος καὶ Βόλγα οἰκοῦντας Ἀλαννοὺς, εἶτα δὲ σὺν τούτοις καὶ τοὺς ἀνατολικοὺς Γότθους (Ὀστρογότθους). Οἱ δὲ δυτικοὶ Γότθοι (Βησιγότθοι) φοβηθέντες ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Οὐννων καὶ τῶν τούτων συμμάχων οἱ μὲν κατέφυγον εἰς τὰ Καρπάθια, οἱ δὲ διαβάντες τὸν Δανοῦθιον καὶ παρακλήσαντες τὸν αὐτοκράτορα Οὐάλεντα ἔλαβον τῷ 376 κατοικίαν ἐν τῇ Μοισίᾳ, σκληρῶς ὅμως καὶ ἀπανθρώπως κακούμενοι ὑπὸ πλεονεκτικῶν ἐπάρχων ἐπαναστατοῦσι καὶ ἐπιδραμόντες τὰς ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ πόλεις

ληλατοῦσιν αὐτάς καὶ ἀγματοῦσι τοὺς κατοίκους, εἶτα συμπλακέντες πρὸς τὸν στρατὸν τοῦ Οὐάλεντος κατανικῶσιν αὐτὸν τῷ 378 πλησίον τῆς Ἀδριανουπόλεως, αὐτὸν δὲ τὸν αὐτοκράτορα Οὐάλεντα κατακαίουσιν ἐν τινι καλύβῃ, ὅπου κατέφυγεν.

Ὁ ἐν τῇ Δύσει αὐτοκράτωρ Οὐαλεντιανὸς ὁ πρῶτος, ἀποθανὼν ἐξ ἀποπληξίας κατέλιπε τὴν ἀρχὴν εἰς τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ Γρατιανὸν καὶ Οὐαλεντιανὸν τὸν Β'. Ὁ Γρατιανὸς ἀδυνατῶν νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τοῦ ὑπὸ τῶν Γόθων διαρπαζομένου ἀνατολικοῦ κράτους προσεκάλεσεν ἐξ Ἰσπανίας τὸν Θεοδοσίον, ὃν καὶ κατέστησεν αὐγουστον τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους τοῦ κράτους τῷ 379.

§ 49. Περὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐνώσεως καὶ αὐθις εἰς δύο διαιρέσεως τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.

³⁷⁹ Θεοδοσίος, ὁ μέγας ἐπικληθεὶς, ἦτο ἀνὴρ συνετὸς καὶ ἀνδρεῖος. Οὗτος γενόμενος αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς μετὰ ἐπταετῆ ἀγῶνα, κατὰ τῶν Γόθων κατώρθωσε τοὺς μὲν διὰ τῆς βίας τῶν ὀπλων, τοὺς δὲ διὰ συμβιβασμοῦ νὰ ἀναχαιτίσῃ ἀπὸ τῶν βιαιοπραγιῶν καὶ εἰς τινὰς μὲν τούτων ἐπέτρεψε νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐν Θράκῃ, Μοισίᾳ καὶ μικρᾷ Ἀσίᾳ, τινὰς δὲ παρέλαβεν ὡς μισθοφόρους εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν στρατὸν. Ὁ Θεοδοσίος κατώρθωσε καὶ αὐθις νὰ ἐνώσῃ ὑπὸ τὸ σκῆπτρον αὐτοῦ ἅπαν τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος, πρὸς ὃ συνετέλεσαν αἱ ἐξῆς ἐν τῇ Δύσει περιπέτειαί. Ὁ ἐν τῇ Βρετανίᾳ κυβερνήτης Μάξιμος ἀποστατήσας ἀνέδειξεν ἑαυτὸν αὐτοκράτορα, ὁ δὲ Γρατιανὸς ἀντεπεξελθὼν κατ' αὐτοῦ καὶ νικηθεὶς φρονεῖται φεύγων τῷ 383. Ὁ Θεοδοσίος ἀναγνωρίζει κατ' ἀρχὰς ὡς αὐγουστον τὸν Μάξιμον, εἶτα ὅμως κατανικήσας φρονεῖ αὐτὸν θελήσαντα νὰ ἐξώσῃ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Γρατιανοῦ Οὐαλεντιανὸν τὸν Β'. Ὁμοίως προσβαλὼν φρονεῖ καὶ τινὰ *Εὐγένιον*, ὅστις ἐσφτερίσθη τὸν θρόνον τοῦ Οὐαλεντιανοῦ δολοφονηθέντος. Οὕτως ὁ Θεοδοσίος γίνεται μονάρχης παντὸς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ὁ Θεοδοσίος καταπίεσας τὴν εἰδωλολατρείαν, μεγάλως συνετέλεσε πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Ἐπὶ Θεοδοσίου ἤλαττώθη

σαν αἱ ἔθνικαὶ θυσίαι καὶ διὰ τοῦ ἐν ἔτει 392 θεθέντος νόμου καθρηγῆθη ἡ εἰδωλολατρεία. Τότε πλείστοι καὶ ἐπιφανέστατοι οἴκοι ἐπίστευσαν εἰς Χριστόν, πολλοὶ δὲ ὄνομαστοὶ ναοὶ τῶν Ἐθνικῶν ἐκλείσθησαν, πολλὰ καὶ ἐξάίσια καλλιτεχνήματα κατεστράφησαν. Ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου συνεκροτήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ Β' Οἰκουμενικὴ σύνοδος (381) κατὰ Μακεδονίου τοῦ Πνευματομάχου καὶ ἄλλων αἰρετικῶν, ὅποτε προσετέθησαν ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς Πίστεως καὶ τὰ περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἄρθρα. Ὁ Θεοδοσίος ὀξύθυμος ὢν, διέταξε ποτε νὰ θανατωθῶσιν ἐν Θεσσαλονίκῃ 7,000 πολιτῶν, χαρακτηρισθέντων ὡς ἐπαναστατῶν. Τοῦτου ἕνεκα Ἀμβρόσιος ὁ Μεδιολάνων ἐπίσκοπος, ἀπέκλεισεν αὐτὸν ἐκ τοῦ ναοῦ καὶ ἐλέγξας αὐτὸν πικρῶς τὸν ἠνάγκασε νὰ ὑποστῇ ἐκκλησιαστικὸν ἐπιτίμιον. «Ποίοις ὀφθαλμοῖς (εἶπεν εἰς αὐτὸν ὁ ἱερός πατήρ) ὄψει τὸν τοῦ κοινοῦ Δεσπότητος νεῶν; Ποίοις δὲ ποσὶ » τὸ ὀάπεδον πατήσεις τὸ ἅγιον; Πῶς δὲ τὰς χεῖρας ἐκτενεῖς ἀποσταζούσας ἐτι τοῦ ἀδίκου φόνου τὸ αἷμα; Ἄπιθι τοίνυν καὶ μὴ » πειρῶ τοῖς δευτέροις τὴν προτέραν αὔξειν παρανομίαν, καὶ δέχου » τὸν δεσμόν, ᾧ ὁ Θεὸς καὶ τῶν ὄλων Δεσπότης ἄνωθεν γίνεταί » σύμψηφος· ἰατρικὸς δὲ οὗτος καὶ πρόξενος ὑγείας».

Ὁ Θεοδοσίος μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ (395) ἐμοίρασε τὸ κράτος εἰς τοὺς δύο αὐτοῦ υἱοὺς τὸν Ἀρκάδιον καὶ τὸν Ὀνώριον. Καὶ ὁ μὲν Ἀρκάδιος ἀνέλαβε τὴν Ἀνατολήν, ὁ δὲ Ὀνώριος τὴν Δύσιν. Ὅντες δὲ οὗτοι ἀνήλικοι ἐπετροπεύοντο ὁ μὲν Ἀρκάδιος ὑπὸ τοῦ Γαλάτου στρατηγοῦ Ρουφίνου, ὠμοῦ καὶ πλεονέκτου ἀνθρώπου· ὁ δὲ Ὀνώριος ὑπὸ τοῦ Στελίχωνος τοῦ Βανθάλου, ἀνδρός ἀξιολόγου. Ἐκτοτε συνέστησαν δύο κράτη τὸ δυτικὸν καὶ τὸ ἀνατολικόν, ὅπερ καὶ Βυζαντιακὸν ὠνομάσθη ἐκ τῆς πρωτεύουσας Κωνσταντινουπόλεως, ἧτις τὸ πάλαι Βυζάντιον ἐκαλεῖτο.

§ 30. Περὶ τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ ὀωμαϊκοῦ κράτους.

Ἀλάριχος, ὁ βασιλεὺς τῶν Βησιγόθων, παροξυνόμενος ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς τοῦ Ἀρκαδίου, φθονούσης καὶ φοβουμένης τὴν αὐλὴν τοῦ Ὀνωρίου εἰσβάλλει τῷ 400 ἐξ Ἰλλυ-

ρίας καὶ Παννονίας εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν καὶ διαρπαζῶν καὶ λεηλατῶν ἐπὶ οὗο ἔτη τὰς χώρας τῆς ἄνω Ἰταλίας κατήνησεν εἰς τὴν Πλακεντίαν, ὅπου ἀπήνητησεν αὐτὸν ὁ ἀνδρεῖος Στελίχων. Μετὰ τινὰς φονικωτάτας μάχας ἐνταῦθα καὶ παρὰ τὴν Βερώνην ὁ Στελίχων φιλιωθείς μετὰ τοῦ Ἀλαρίχου ἀνεγνώρισεν αὐτὸν διοικητὴν τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ ὑπεσχέθη αὐτῷ φόρον ἐνιαύσιον. Δύο ἔτη ὕστερον τῷ 406 μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ἀλαρίχου ὁ Στελίχων ἐξωλόθρευσε πλησίον τῆς Φλωρεντίας πλῆθος τι ἀνάμικτον γερμανικῶν λαῶν, Βανδάλων, Βουργουνδίων καὶ Σουήθων, οἵτινες, ἔχοντες ἡγεμόνα τὸν Ραδάγασυν, εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἰταλίαν λεηλατοῦντες τὴν χώραν. Τὰ λείψανα τοῦ νικηθέντος στρατοῦ ἐτράπησαν πρὸς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Καὶ οἱ μὲν Βουργουνδοὶ μετὰ μακρὰς λεηλασίας ἀποκατεστάθησαν ἐν Γαλατία μεταξὺ Ῥοδανοῦ καὶ Ἰορασίου, ἀποτελέσαντες τὸ Βουργουνδικὸν κράτος, οἱ δὲ Σουήθοι καὶ Βάνδαλοι διαβάντες τὰ Πυρρηναῖα κατέλαβον τὰ βόρεια τῆς Ἰσπανίας μέρη.

Οἱ περὶ τὸν Ὀνώριον φθονοῦντες τὸν Στελίχωνα διέβαλον αὐτὸν πρὸς τὸν βασιλέα, ὁ δὲ ἀνόητος Ὀνώριος πιστεύσας τὰς διαβολὰς ἐφόνευσε τὸν Στελίχωνα τῷ 408. Ὁ Ἀλάριχος μὴ λαμβάνων παρὰ τῶν Ῥωμαίων τὸν ὑπεσχημένον φόρον εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ φοβερὸς ἐφάνη πρὸ τῆς Ῥώμης, ἣν δὲν ἐξεπολιόρκησε πραῦνθεις ὑπὸ τῶν ἰκεσιῶν καὶ πολυτίμων δώρων τῶν κατοίκων. Ἀλλὰ καὶ πάλιν τῷ 409, ἀρνούμενης τῆς ἐν Ῥαβέννη ἀὐλῆς νὰ ἀποτίσῃ τὸν τακτικὸν φόρον, ἐπελθὼν ὁ Ἀλάριχος ἐγένετο κύριος τῆς Ῥώμης καὶ ἐλεηλάτησεν αὐτὴν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. Ἐκ δὲ τῆς Ῥώμης μετέβη εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, ὅπου ἐν τῇ Κωνσταντία πόλει τῆς Καλαβρίας ἀπέθανεν. Ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν γαμβρὸς Ἀτάουλφος ἀπῆλθε μετὰ τῶν Γόθων εἰς τὴν Γαλατίαν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ὀνωρίου αὐτοκράτωρ γίνεται Οὐαλεντινιανὸς ὁ Γ' (423—455), ὅστις ἔσχε παρ' ἑαυτοῦ ὑπουργὸν τὸν Ἀέτιον. Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ οἱ Βάνδαλοι λαβόντες ἀφορμὴν ἐκ τῆς προσκλήσεως τοῦ Βονιφακίου, ἐπάρχου τῆς βορείου Ἀφρικῆς καὶ ἐχθρικῶς διακειμένου πρὸς τὸν Ἀέτιον, μετέβησαν ἐκ τῆς

Ἰσπανίας εἰς τὴν Ἀφρικὴν ὑπὸ τὸν Γεισέριχον καὶ ἴδρυσαν αὐτοῦ Βανδαλικὸν κράτος μετὰ πρωτευούσης τῆς Καρχηδόνας.

Κατὰ τὴν αὐτὴν περίπτου ἐποχὴν (449) Ἕλληες καὶ Σάξωνες, ἔθνη ἐπίσης γερμανικά, προσκληθέντες ὑπὸ τῶν Βρεττανῶν, οὓς δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπερασπίσωσιν οἱ Ῥωμαῖοι ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν Πίκτων καὶ Σκώτων, κατέλαβον τὴν Βρεττανίαν.

Κατὰ τὰ μέσα τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος Ἀττίλας (ὁ ἐπωνομασθεὶς μάστιξ τοῦ Θεοῦ) ὁ βασιλεὺς τῶν Οὐννων, ἐξορμήσας μετὰ πολλῶν μυριάδων ἐκ τῶν παρὰ τὸν Δανούδιον χωρῶν, εἰσήλασεν εἰς τὴν Γαλατίαν. Ὁ στρατηγὸς τῶν Ῥωμαίων Ἀέτιος ἔσπευσε κατ' αὐτοῦ καὶ διεπράξατο νὰ ἐνωθῶσι μετ' αὐτοῦ οἱ Βησιγόθοι, οἱ Βουργούνδιοι, μέρος τῶν Φράγκων καὶ ἄλλοι Γερμανοὶ ἐναντίον τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ. Εἶτα ἀντεπεξῆλθε μετ' αὐτῶν κατὰ τοῦ Ἀττίλα, ὅστις φοβερὸς ἴστατο εἰς τὰ Καταυλανικὰ πεῖα (Chalons sur Marne) μάχης δὲ φονικωτάτης γενομένης ἐναυῆθα τῷ 451 ἠττήθη κατὰ κράτος ὁ Ἀττίλας, ἀπολέσας πολλὰς χιλιάδας ἀνδρῶν. Μένεα δὲ πνέων κατὰ τῶν Ῥωμαίων εἰσβάλλει εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ καταστρέφει πλείστας πόλεις τῆς βορείου Ἰταλίας, ἐν αἷς καὶ τὴν Ἀκυλησίαν, ἧς οἱ κάτοικοι φεύγοντες τὸ ξίφος τῶν Οὐννων κατέλαβον τὰ τενάγη τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου καὶ ἔθηκαν τὰ θεμέλια τῆς μετὰ ταῦτα περιωνύμου Ἐνετίας. Ὁ Ἀττίλας προχωρήσας μέχρι τῶν περιχώρων τῆς Ῥώμης ἀποχωρεῖ ἐξευμενισθεὶς ὑπὸ τοῦ Πάπα Λέοντος τοῦ Α'. Ἀποθανόντος δὲ αὐτοῦ μετὰ μικρὸν τὰ λείψανα τῶν Οὐννων διεσκορπίσθησαν εἰς τὰ μεσημβρινὰ μέρη τῆς Ῥωσσίας.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ περιφήμου στρατηγοῦ Ἀετίου, ὃν ἐφόνευσεν ἰδίᾳ αὐτοῦ χειρὶ ὁ Οὐαλεντινιανός, ἐφρονεῦθη καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν σωματοφυλάκων Πετρωνίου Μάξιμου, οὗτινος τὴν γυναῖκα εἶχε παραβιάσει. Ὁ Μάξιμος, αὐτοκράτωρ γενόμενος, ἐζήτησε νὰ λάβῃ γυναῖκα τὴν χήραν τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ Εὐδοξίαν· αὕτη ἀποκρούσασα τὴν αἴτησιν προσεκάλεσεν εἰς βοήθειαν τοὺς ἐν Ἀφρικῇ Βανδάλους. Τότε ὁ φοβερὸς Γεισέριχος μετ' ἀγρίων Βανδάλων διαβάς εἰς Ἰταλίαν εἰσελαύνει εἰς τὴν Ῥώμην, ἣν ἐπὶ δέκα ἡμέρας λεηλατοῦσιν οἱ στρατιῶται.

εἶτα ἀπέπλευσε πάλιν εἰς τὴν Ἀφρικὴν μετὰ πολλῶν ἐπισήμων αἰχμαλώτων καὶ ἀπείρων λαφύρων.

Μετὰ ταῦτα ὁ Σουηθὸς Ρικίμερος ἀνέλαθε τὴν ἀρχὴν τῶν πραγμάτων, ἣν διετέλεσεν ἔχων ἐπὶ δέκα καὶ ἕξ ἔτη. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ρικιμέρου (472) ὁ φιλόδοξος στρατηγὸς Ὁρέστης ἔστεψε τὸν ἀσθενῆ αὐτοῦ υἱὸν Ῥωμύλον Αὐγουστύλον αὐτοκράτορα (475). Ἐπειδὴ δὲ τότε τὰ μισθοφορικὰ στρατεύματα τοῦ Ὀδοάκρου, ἡγεμόνος τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Γότθων, ἐζήτησαν τὴν κατοχὴν τοῦ τρίτου τῶν ἀγρῶν τῆς Ἰταλίας, ὁ Ὀδοάκρος αἰχμαλωτίζει τὸν Ῥωμύλον Αὐγουστύλον καὶ καταλύσας τὸ δυτικὸν Ῥωμαϊκὸν κράτος ἐν ἔτει 476 γίνεται αὐτὸς βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας.

Οὕτω τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος ἰδρυθὲν ὑπὸ τοῦ ἐνδόξου Ῥωμύλου καὶ καταλυθὲν ἐπὶ τοῦ ἀδόξου Ῥωμύλου Αὐγουστύλου, διήρκεσεν 1230 ἔτη. Ἐντεῦθεν ἐπέρχεται ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ νέα καταστάσις πραγμάτων, βάσιν ἔχουσα τὸν χριστιανισμὸν καὶ τὸν γερμανισμὸν.

$$154 + 476 = 1230$$

B.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΗ

ΜΕΧΡΙ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΝΟΜΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΙΡΕΣΕΩΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Τὸ *Βυζαντιακὸν ἢ Βυζαντινὸν κράτος* λέγεται τὸ κράτος ἐκεῖνο, ὅπερ ἔδραν μὲν εἶχε τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἥτοι τὸ ἀρχαῖον Βυζάντιον, ἀπετελεῖτο δὲ ἐκ διαφόρων ἐθνῶν, ὧν κυριώτατον ἦτο τὸ ἐλληνικόν. Τὸ κράτος τοῦτο ἄρχεται ἀπὸ τοῦ διχασμοῦ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ὅστις συνέβη ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ (395), βλέπων ὅτι τὸ ἀπέραντον ῥωμαϊκὸν κράτος δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ διοικηθῇ ὑπὸ ἐνὸς ἡγεμόνος, ἐδίχασεν αὐτὸ εἰς δύο, εἰς ἀνατολικὸν καὶ εἰς δυτικόν· καὶ τοῦ μὲν δυτικοῦ κράτους μετὰ τῆς πρωτευούσης Ῥώμης τὴν διοίκησιν παρέδωκεν εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ὀνώριον (ἐπιτροπευόμενον ὑπὸ τοῦ Βανδάλου Στελίχωνος), τὴν δὲ διοίκησιν τοῦ ἀνατολικοῦ τοῦ καὶ Βυζαντιακοῦ κληθέντος, μετὰ τῆς πρωτευούσης Κωνσταντινουπόλεως παρέδωκεν εἰς τὸν ἕτερον αὐτοῦ καὶ πρεσβύτερον υἱὸν τὸν Ἀρκάδιον (ἐπιτροπευόμενον ὑπὸ τοῦ Γαλάτου Ρουφίνου). Ὡστε τὸν Ἀρκάδιον δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς τὸν πρῶτον ἡγεμόνα τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους, ὅπερ κατ' ἀρχὰς μὲν περιελάμβανε ἀπάσας τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἀνατολῆς, ἔτι δὲ τὴν Αἴγυπτον καὶ Κυρηναικὴν ἐν Ἀφρικῇ καὶ τὰς πρὸς νότον τοῦ Ἰστροῦ εὐρωπαϊκὰς χώρας μετὰ τῶν Κυκλάδων καὶ τῆς Κρήτης· κατόπιν δὲ ἐπὶ πλέον ἠῤῥήθη διὰ διαφόρων κατακτήσεων.

Ἡ Βυζαντιακὴ ἱστορία διαιρεῖται εἰς δύο περιόδους ὧν ἡ μία περιλαμβάνει τὸ Βυζαντιακὸν κράτος ἀπὸ Ἀρκαδίου μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων (ἦτοι ἀπὸ τοῦ 395—1204 μ. Χ.), ἡ δὲ δευτέρα περιλαμβάνει τὸ βυζαντιακὸν κράτος ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων μέχρι τῆς ἀλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων (ἦτοι ἀπὸ τοῦ 1204—1453). Ἐκατέρα δὲ αὐτῶν περιλαμβάνει τοὺς δυναστεύσαντας ἡγεμονικοὺς οἴκους.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α΄.

ΑΠΟ ΑΡΚΑΔΙΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΩΝ
(ΗΤΟΙ ΑΠΟ ΤΟΥ 395—1204)

Α΄) ΘΕΟΔΟΣΙΑΝΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

§ 51. Περὶ Ἀρκαδίου (395-408) καὶ τῆς εἰς Ἑλλάδα εἰσβολῆς τῶν Βησιγότθων ὑπὸ τὸν Ἀλάριχον.

Οἱ τὰ βόρεια τοῦ ἀνατολικοῦ ἢ βυζαντιακοῦ κράτους καὶ ἰδίως ἐν τῇ κάτω Μοισίᾳ (τῇ νῦν Βουλγαρίᾳ) κατοικοῦντες Βησιγότθοι, ἐνθαρρυνθέντες ἐκ τῆς ἀγγελίας τοῦ θανάτου τοῦ ἀνδρείου αὐτοκράτορος Θεοδοσίου (395), ἐπανάστησαν καὶ ἀναγορεύσαντες βασιλέα αὐτῶν τὸν ἀνδρεῖον Ἀλάριχον, προήλασαν λεηλατοῦντες καὶ λαφυραγωγῶντες διαφόρους χώρας τοῦ διηρημένου ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἰδίως ἑλληνικὰς μέχρι Ἀρκαδίας. Ἐνταῦθα ἀπειληθεὶς ὁ Ἀλάριχος ὑπὸ τοῦ Στελίχωνος, ὑπουργοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Ὀνωρίου, δραμόντος οὐ μόνον πρὸς σωτηρίαν τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ πρὸς ματαίωσιν πάσης εἰς τὸ δυτικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος εἰσβολῆς, ἠναγκάσθη νὰ διαβῆ διὰ τοῦ Ῥίου εἰς τὴν στερεάν Ἑλλάδα καὶ δι' Αἰτωλίας καὶ Ἠπείρου ἔφθασεν εἰς τὴν Ἰλλυρίαν.

Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβέρνησις τὸ μὲν θέλουσα νὰ ἐξευ-
μενίσῃ τὸν Ἀλάριχον, τὸ δὲ φθονοῦσα καὶ φοβουμένη τὴν ἐν Ῥώμῃ
κύβερνησιν οὐ μόνον ἐξέλεξε παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν τὸν Ἀλάρι-
χον διοικητὴν τοῦ Ἰλλυρικοῦ, ἀλλὰ καὶ παρώτρυνεν αὐτὸν κατὰ
πᾶσαν πιθανότητα κατὰ τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Ἡ βασιλεία τοῦ Ἀρκαδίου ὑπῆρξεν ἀθλίη διὰ τε τὴν ἀνικανό-
τητα αὐτοῦ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τὴν μοχθηρίαν τῶν κυβερνησάντων
αὐτὸν κατ' ἀρχάς τοῦ Ρουφίνου, εἶτα δὲ τοῦ Εὐτροπίου, τοῦ Γότ-
θου Γαϊνᾶ, καὶ τῆς συζύγου Εὐδοξίας. Ἐπὶ τοῦ Ἀρκαδίου τὸ ἀρ-
τισύστατον βυζαντιακὸν κράτος ὑπέστη πολλὰ θεινά, ἐξωτερικῶς
μὲν ἐρημούμενον ὑπὸ Γόθων, Ἰσαύρων καὶ Οὐννων, ἐσωτερικῶς δὲ
σπαρασσόμενον ὑπὸ ἐμφυλίων πολέμων, οὓς προεκάλεσεν ὁ Γαϊνᾶς,
ὅστις διενεργήσας τὸν φόνον τοῦ Ρουφίνου καὶ τὴν ἀπομάκρυνσιν
τοῦ Εὐτροπίου τέλος ἐθανατώθη καὶ αὐτὸς νικηθεὶς ἐν τινι κατὰ τῶν
Οὐννων συμπλοκῇ. Ὡς μόνον ἔργον τοῦ Ἀρκαδίου δυνάμεθα ν' ἀνα-
φέρωμεν αὐστηράς τινας διατάξεις, ἃς ἐξέδωκε κατὰ τε τῶν ἐθνι-
κῶν καὶ τῶν αἰρετικῶν.

Ἐπὶ Ἀρκαδίου ἤκμασεν ὁ διασημότερος τῶν τῆς Ἐκκλησίας
ῥητόρων, ὁ θεῖος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὅστις ἐξωρίσθη ὑπὸ τῆς
φιλοδόξου συζύγου αὐτοῦ Εὐδοξίας, ὡς στηλιτεύσας τὰς παρεκτρο-
πὰς τῆς αὐλῆς.

§ 52. Περὶ Θεοδοσίου τοῦ Β' ἢ Μικροῦ (408-445).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρκαδίου ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον ὁ υἱὸς
αὐτοῦ Θεοδοσίος ὁ Β' ὁ καὶ Μικρὸς ἐπικαλούμενος, ὡς ἀποτελῶν
ἀντίθεσιν πρὸς τὸν πάππον αὐτοῦ Θεοδοσίον τὸν μέγαν. Κατὰ τὴν
ἀνηλικιότητα αὐτοῦ διώκει τὸ κράτος ὁ ἔμπειρος στρατηγὸς καὶ
πολιτικὸς Ἀνθέμιος, εἶτα δὲ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Θεοδοσίου Πουλγερία,
ἣτις καὶ ἔδωκε σύζυγον τῷ ἀδελφῷ τὴν ὠραίαν Ἀθηναίδα, τὴν
θυγατέρα τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν Λεοντίου, ἣτις βαπτισθεῖσα μετωνο-
μάσθη Εὐδοκία. Ἐνεκα τῆς λογίας ταύτης γυναικὸς πολλὰ ὠφε-
λήθη ἡ Ἑλλάς, ὡς δηλοῦται ἔκ τινος διατάξεως τοῦ Θεοδοσιανοῦ
κώδικος, δι' ἧς μειοῦται κατὰ δύο τριτημόρια ὁ τῶν Ἀχαιῶν φό-
ρος ὁμοίως ἔνεκα αὐτῆς εἰσῆχθησαν εἰς τε τὴν αὐλὴν καὶ εἰς τὸ

κράτος τρόποι ἑλληνικοὶ καὶ ἐνισχύθη ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα. Τῷ δὲ 425 ἰδρύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει πανδιδακτήριον (εἶδος πανεπιστημίου), ἐν ᾧ ἐδιδάσκοντο ὑπὸ πολλῶν καθηγητῶν πλὴν τῆς ἑλληνικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς φιλολογίας ἡ ῥητορικὴ, ἡ φιλοσοφία, καὶ ἡ περὶ δικαίου ἐπιστήμη. Ἐπὶ Θεοδοσίου συνετάχθη ὁ Θεοδοσιανὸς καλούμενος κώδιξ, ὁ περιέχων τὰ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἐκδοθέντα αὐτοκρατορικὰ διατάγματα. Ὁ Θεοδοσίος ἔνεκα τοῦ πρὸς τοὺς λεηλατοῦντας τὰς Ἰονίους νήσους Βανδάλους πολέμου ἠναγκάσθη νὰ διπλασιάσῃ τὸν εἰς τοὺς παρὰ τὸν Δανούβιον Οὐννοὺς πληρωνόμενον φόρον.

Ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ συνεκροτήθη ἐν ἔτει 431 ἐν Ἐφέσῳ ἡ Γ' οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἡ καταδικάσασα τὴν αἵρεσιν τοῦ Νεστορίου, τοῦ κηρύττοντος τὸν Χριστὸν ψιλὸν ἄνθρωπον καὶ ἀποκαλοῦντος τὴν Θεοτόκον Χριστοτόκον.

§ 53. Περὶ Πουλχερίας καὶ Μαρκιανοῦ (450-457).

Μετὰ τὸν θάνατον Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ ἤρξεν ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Πουλχερία, ἥτις ὑπανδρευθεῖσα τὸν ἐκ Θράκης Μαρκιανὸν παρέλαβεν αὐτὸν συνάρχοντα. Ἐπ' αὐτῶν συνεκροτήθη ἡ Δ' οἰκουμενικὴ σύνοδος ἐν Χαλκηδόνι κατὰ Διοσκόρου καὶ Εὐτυχοῦς τῶν Μονοφυσιτῶν, ἧτοι τῶν παραδεχομένων μίαν ἐν τῷ Χριστῷ φύσιν. Μετὰ τὸν θάνατον τῆς Πουλχερίας ἤρξεν ὁ Μαρκιανὸς μόνος. Οὗτος διώκησε τὸ κράτος μετὰ πολλῆς συνέσεως, ἀπέκρουσε δὲ ἐπιτυχῶς καὶ τὸν εἰς αὐτὸ εἰσβαλόντα ἡγεμόνα τῶν Οὐννων Ἀττίλαν. Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μαρκιανοῦ ἀπεδόθη εἰς τοὺς ἀρχιεπισκόπους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων ἡ ἐπωνυμία τοῦ Πατριάρχου.

Β' ΘΡΑΚΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ (457—518)

§ 54. Περὶ Λέοντος τοῦ Μεγάλου. 457-474

Λέων, ὁ ἐπικληθεὶς μέγας, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ὁμώνυμον αὐτοῦ ἑγγονον, ἧτο ἐκ Θράκης, διεδέχθη δὲ τὸν Μαρκιανὸν προα-

χθεις ἀπὸ χιλιάρχου εἰς αὐτοκράτορα ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ, τοῦ Γότθου Ἄσπαρος καὶ στεφθεῖς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἀνατολίου. Ὁ συνετὸς οὗτος καὶ φιλόμουςος ἡγεμὼν θέλων νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τῆς στρατοκρατίας τῶν ξένων, οἵτινες δὲν ἦσαν πάντοτε πιστοί, συνέστησε στρατιωτικὸν τάγμα ἐξ ἰθαγενῶν, ὧν ἐπέστησε στρατηγὸν Ζήνωνα τὸν Ἰσαυρον, εἰς ὃν ἔδωκε σύζυγον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἀριάδην. Φονεύσας δὲ τὸν Γότθον στρατηγὸν Ἄσπαρα μετὰ τῶν τέκνων αὐτοῦ ὡς συνωμοτήσαντα κατ' αὐτοῦ (τῷ 471), διήγειρε τὴν ὀργὴν τῶν ὁμογενῶν Ὀστρογόθων, οἵτινες ὑπὸ τὸν Θεοδωρίχον κατέλαβον τὸ πλεῖστον μέρος τῆς Μακεδονίας.

§ 55. Περὶ Ζήνωνος (474-491).

Οὗτος κατ' ἀρχὰς ἐκυβέρνησεν ὡς κηδεμῶν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Λέοντος τοῦ Β', ὃν εἶχεν ὀρίσει διάδοχον ὁ πάππος αὐτοῦ Λέων ὁ Α'. Εἶτα, τούτου ἀποθανόντος, ἤρξε μόνος τοῦ κράτους. Ὁ Ζήνων θέλων νὰ ἀπομακρύνῃ τὸν βασιλέα τῶν Ὀστρογόθων Θεοδωρίχον λεηλατοῦντα τὴν τε Θράκην, τὴν Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν, ἐποίησε μετ' αὐτοῦ εἰρήνην ἐπὶ τῷ ὄρω νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτῷ νὰ κατακτήσῃ τὴν Ἰταλίαν, ἧς τὴν ἐπικυριαρχίαν εἶχον οἱ τοῦ Βυζαντίου βασιλεῖς. Ἐπὶ τοῦ Ζήνωνος, πειρωμένου νὰ συμβιβάσῃ τοὺς Μονοφυσίτας μετὰ τῶν Ὀρθοδόξων, ἐξορμήσαντες ἀπὸ τῶν μερῶν τοῦ Βόλγα ποταμοῦ οἱ Βούλγαροι, ἐγκατεστάθησαν παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ.

§ 56. Περὶ Ἀναστασίου τοῦ Α' (491-518).

Οὗτος, ὑπουργὸς ὧν καὶ συζευχθεὶς μετὰ τῆς Ἀριάδνης τῆς χήρας τοῦ Ζήνωνος ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ. Ὁ Ἀναστάσιος προστατεύσας τοὺς Μονοφυσίτας προεκάλεσε πολλὰς καὶ αἱματηρὰς παραχάξ. Θέλων δὲ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ κράτος καὶ ἰδίως τὴν πρωτεύουσαν ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιδρομῶν καθησύχασε μὲν τοὺς Πέρσας, πρὸς οὓς περιεπλάκη πρὸς δεινὸν ἀγῶνα, διὰ χρημάτων, ἔκτισε δὲ τὸ μακρὸν ἢ ἀναστασιανὸν καλούμενον τεῖχος, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῆς ἐν τῇ Προποντίδι Σηλυβρίας, μέχρι τῶν ἐπὶ τοῦ

Ευξείνου Πόντου Δέρκων. Ὁ αὐτὸς μεγάλως ἀνεκούφισε τὸν λαὸν καταργήσας τὸν ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου ἐπιβληθέντα προσωπικὸν φόρον, τὸν καλούμενον χρυσάοργουον.

§ 57. Περὶ Ἰουστίνου τοῦ Α' (518-527).

Ἰουστίνος ὁ Θραξ, ὁ ἀπὸ ποιμένος καὶ στρατιώτου γενόμενος κατ' ἀρχάς μὲν ἀρχηγὸς τῆς βασιλικῆς σωματοφυλακῆς, εἶτα δὲ αὐτοκράτωρ, καίπερ γέρον καὶ ἀπαίδευτος, κατώρθωσε νὰ διοικήσῃ σθεναρῶς καὶ ἐπιδεξίως. Οὗτος βελτιώσας τὸν στρατὸν καὶ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους προπαρεσκεύασε τὰ λαμπρὰ ἔργα καὶ κατορθώματα τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ καὶ διαδόχου Ἰουστινιανοῦ.

§ 58. Περὶ Ἰουστινιανοῦ (527-565).

Ὁ ἐξ εὐτελοῦς γένους καταγόμενος Ἰουστινιανός, γενόμενος αὐτοκράτωρ, ἐλάμπρυνε τὸ κράτος αὐτοῦ καὶ ἐδόξασεν οὐ μόνον στρατιωτικῶς, ἀλλὰ καὶ πολιτικῶς καὶ τεχνικῶς καὶ ἐμπορικῶς καὶ βιομηχανικῶς καὶ θρησκευτικῶς. Οὗτος ἔχων δύο περιφήμους στρατηγούς τὸν Βελισάριον καὶ Ναρσήν, κατώρθωσε διὰ μὲν τοῦ Βελισαρίου α') νὰ καταστείλῃ τὴν ἐν ἔτει 532 ἐκραγεῖσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει στάσιν τοῦ Νίκα, καθ' ἣν ἐκινδύνευσεν αὐτὸς ὁ θρόνος τοῦ Ἰουστινιανοῦ¹. β') νὰ ὑποτάξῃ τὸ ἐν Ἀφρικῇ κράτος

¹ Ἐν Κωνσταντινουπόλει διηγωνίζοντο ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ δύο μερίδες, αἵτινες ἐκαλοῦντο ἐκ τοῦ ἰδιαίτερου τῶν ἀρματηλατῶν ἐνδύματος Πράσινοι καὶ Βένετοι (ἢ Γαλάζιοι). Εἰς τοὺς ἀνταγωνισμοὺς τῶν μερίδων τούτων ἐλάμβανε μέρος καὶ ὁ δῆμος, συμπαθούντων τῶν μὲν ὑπὲρ ταύτης, τῶν δὲ ὑπὲρ ἐκείνης τῆς μερίδος. Ἡ βασιλικὴ αὐλὴ περιποιοεῖτο μᾶλλον τοὺς Βενέτους, διότι οἱ Πράσινοι εἶχον ποτε ἀποκρούσει παράκλησίν τινα τῆς βασιλίσσης Θεοδώρας. Ἔνεκα λοιπὸν τῆς περιφρονήσεως ταύτης οἱ Πράσινοι, μεθ' ὧν ἠνώθησαν καὶ τινες δυσηρεστημένοι Βένετοι, ἐστασίασαν κατὰ τῆς βασιλείας, ἐνέπρησαν πολλὰ οἰκοδομήματα, ἐν οἷς καὶ τὸν ἀρχαῖον ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας, καὶ ἀνηγόρευσαν ἄλλον αὐτοκράτορα (τὸν Ἰπάτιον υἱὸν τοῦ Ἀναστασίου). Ὁ Ἰουστινιανὸς τοσοῦτον ἐφοβήθη ὥστε ἀπεφάσισε νὰ φύγῃ ἐκ τῆς πρωτεύουσας, ὅτε ἡ σύζυγος αὐτοῦ Θεοδώρα τὸν ἀνεχαίτισεν εἰποῦσα, «καλὸν ἐντάφιον εἶναι ὁ θρόνος». Ὁ Βελισάριος ἐπιτεθεὶς μετὰ στρατοῦ

τῶν Βαυθάλων, μετενεγκῶν αἰχμάλωτον εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν βασιλέα αὐτοῦ Γελίμερον (534· γ') νὰ κυριεύσῃ τὴν Ῥώμην καὶ τὴν Ῥαβένναν, νικήσας Οὐίτιγιν, τὸν βασιλέα τῶν Ὀστρογόθων, τῶν τότε κατεχόντων τὴν Ἰταλίαν· δ') νὰ ἀνακόψῃ τὰς ἐν τῇ Ἀσίᾳ προόδους τοῦ Χοσρόου, τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν· ε') νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς ἐν ἔτει 559 διαβάοντας τὸν Δανούβιον ποταμὸν Οὐίνους καὶ ἄλλους βαρβάρους λαούς. Διὰ δὲ τοῦ Ναρσῆ, τοῦ ἀντιπάλου τοῦ Βελισαρίου, κατώρθωσεν ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ ἀποπερατώσῃ τὸν κατὰ τῶν Ὀστρογόθων πόλεμον, νικήσας τὸν τε Τοτίλαν βασιλέα αὐτῶν, καὶ τὸν τούτου διάδοχον Τηίαν (554), καὶ νὰ προσαρτήσῃ τὴν Ἰταλίαν εἰς τὸ βυζαντικὸν κράτος.

Ὁ Ἰουστινιανὸς συνέταξε διὰ τοῦ ὑπουργοῦ αὐτοῦ Τριθωνιανοῦ καὶ τινῶν ἄλλων νομομαθῶν τὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα *corpus juris* συλλογὴν τῶν νόμων, οἵτινες ὑπόκεινται ὡς βάσις πολλῶν σημερινῶν νομοθεσιῶν, ἐμόρφωσε δὲ καὶ τὰς νομικὰς σχολὰς. Ὁ αὐτὸς ὠχύρωσε τὸ κράτος διὰ διαφορῶν παρὰ τὸν Δανούβιον καὶ ἀλλαχού φρουρίων καὶ ὠκοδόμησε διαφοροὺς οἰκοδομάς, ἐν αἷς διαπρέπει ὁ περικαλλέστατος καὶ μέχρι τῆς σήμερον σωζόμενος ναὸς τῆς ἁγίας Σοφίας, ὅστις θεωρεῖται ἐν τῶν ἑπτὰ τοῦ κόσμου θαυμάτων. Κατὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τούτου, ὃν κατεσκεύασαν οἱ ἀρχιτέκτονες Ἀνθέμιος ὁ Τραλλιανὸς καὶ Ἰσιδώρος ὁ Μιλήσιος, λέγεται ὅτι ὁ παριστάμενος αὐτοκράτωρ ἀνέκραξε μετὰ θαυμασμοῦ «Νενίκηκά σε Σολομών». Ὁ Ἰουστινιανός, ὅπως ἤθελε νὰ ἀποκαταστήσῃ ἐν κράτος καὶ ἓνα νόμον, οὕτως ἤθελε νὰ ὑπάρχῃ καὶ μία ἐν αὐτῷ καὶ ἐνιαία θρησκεία καὶ ἐνιαία πίστις, τούτου ἕνεκα κατεδίωξε τὰς διαφοροὺς αἱρέσεις, συγκροτήσας ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν Ἐ' Οἰκουμηνικὴν σύνοδον (553). Ὁ αὐτὸς ἐνεψύχωσε τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν μετενεγκῶν ἐκ Κίνας διὰ δύο μοναχῶν σπόρον μεταξοσκώληκος καὶ φροντίσας περὶ τῆς τούτου καλλιέργειας. Τὰ δὲ ἐπισκιάζοντα τὴν δόξαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι ἔνθεν μὲν ἡ δυσ-

κατέπαυσε τὴν στάσιν φονεύσας ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ περὶ τὰς 30,000. Ἡ στάσις αὕτη καλεῖται στάσις τοῦ Νίκα (προστακτικὴ τοῦ Νικᾶ) ὡς ἐκ τοῦ συνθήματος τῶν ἀνταρτῶν.

μένεια, ἣν ἐπεδείξατο πρὸς τὸν δοξάσαντα τὰ ὄπλα αὐτοῦ γέροντα Βελισάριον, οὗς ἀκρόασιν εἰς τὰς κατ' αὐτοῦ συκοφαντίας, ἔνθεν δὲ ἡ μεγάλη κατὰ τῶν ἐθνικῶν καταφορά αὐτοῦ, ὧν τοὺς μὲν ναοὺς μετέβαλεν εἰς ἐκκλησίας, τὰς δὲ σχολὰς καὶ ἰδίως τὰς τῶν ἐν Ἀθήναις φιλοσόφων ἔκλεισεν.

§ 59. Περὶ Ἰουστίνου Β' (565), Τιβερίου (578-582), Μαυρικίου (582-602) καὶ Φωκᾶ (602-610).

Μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ἐβασίλευσε: α') Ἰουστίνος ὁ Β' (565—578) ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐφ' οὗ οἱ Λογγοβάρδοι κατέλαβον τὴν ἄνω Ἰταλίαν, ἀνακληθέντος ἐντεῦθεν τοῦ διοικούντος αὐτὴν ὡς ἐπάρχου Ναρσή, τοῦ ὑποπεσόντος εἰς τὴν δυσμένειαν τῆς συζύγου τοῦ Ἰουστίνου Σοφίας—β') Ὁ Τιβέριος (578—582)—γ') Ὁ τούτου στρατηγὸς Μαυρίκιος (582—602), ὁ κατανικήσας τοὺς Πέρσας καὶ ἀποκρούσας διὰ τῶν ἐμπείρων αὐτοῦ στρατηγῶν τοὺς τε ἐκ τοῦ Ἰστροῦ εἰσβαλόντας ἀγρίους Ἀβάρους (οἵτινες ἀνήκοντες εἰς τὴν Μογγολικὴν φυλὴν εἶχον διαβῆ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὸν Καύκασον καὶ εἶχον διεισδύσει μέχρι τῆς σημερινῆς Οὐγγαρίας) καὶ τοὺς Σλαύους, τοὺς λεηλατήσαντας πολλὰς πόλεις καὶ χωρὶς τῆς τε Θράκης καὶ Μακεδονίας. Ἐπὶ τοῦ Μαυρικίου ἤρξατο ἐν τῷ βυζαντιακῷ κράτει νὰ ὑποχωρῇ ἡ Λατινικὴ γλῶσσα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ καθ' ὅλου ὁ ῥωμαϊκὸς βίος εἰς τὸν ἑλληνικόν, διαμειναντος τοῦ ὀνόματος Ῥωμαῖος πρὸς δῆλωσιν τοῦ χριστιανοῦ κατοίκου κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἐθνικόν, δηλούμενον διὰ τοῦ ὀνόματος Ἕλλην. Ὁ Μαυρίκιος, ἐλαττώσας ἕνεκα ἐλλείψεως χρημάτων τὴν μισθοδοσίαν τοῦ στρατοῦ καὶ ἀποποιηθεὶς τὴν λύτρωσιν ἱκανῶν αἰχμαλώτων, ἐξήγειρε τὴν ὀργὴν τοῦ στρατοῦ, διὸ καὶ φονεύεται μετὰ πάσης τῆς οἰκογενείας ὑπὸ τοῦ ἐπιδραμόντος πρόφην μὲν στρατηγοῦ, εἶτα δὲ αὐτοκράτορος ἀναγορευθέντος Φωκᾶ. Ἐν τῇ ἀποτομῇ τῆς κεφαλῆς ἐκάστου τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ ἀνέκραζεν ὁ Μαυρίκιος μεθ' ὑπομονῆς: « Δίκαιος εἶ Κύριε καὶ εὐθεῖαι αἱ κρίσεις σου »—δ') Ὁ τούτου στρατηγὸς καὶ φονεὺς Φωκᾶς (602—610), ἐφ' οὗ οὐ μόνον οἱ Πέρσαι ἐπέδραμον τὴν Συρίαν, τὴν Παλαιστίνην, τὴν Φοινίκην καὶ ἐλεηλάτησαν πλείστας πόλεις

τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ἐν τῇ Μικροῦ Ἀσίᾳ, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἄββαροι καὶ οἱ Σλαῦοι τὰς αὐτὰς λεηλασίας ἐποίουν ἐν τε τῇ Δαλματία καὶ τῇ Μοισία. Κατὰ τοῦ ἀθλίου τούτου τυράννου ἐπελθὼν ὁ Ἡράκλειος, ὁ υἱὸς τοῦ ὁμωνύμου ἐπαρχοῦ ἢ ἐξάρχου τῆς Ἀφρικῆς, καθήρσεν αὐτὸν καὶ παρέδωκεν εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ λαοῦ, ὅστις κατεκερμάτισεν αὐτόν.

Γ') ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

§ 60. Περὶ Ἡρακλείου (610-641).

Ὁ Ἡράκλειος διαδεχάμενος εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν Φωκᾶν, εὔρε τὸ βυζαντιακὸν κράτος εἰς μεγίστην ἀθλιότητα· διότι τοῦτο ἐνθεν μὲν ἠνωχλεῖτο πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τῶν Ἀβάρων, διαρπαζόντων τὴν Μοισίαν, ἐνθεν δὲ προσεβάλλετο πρὸς ἀνατολὰς ὑπὸ τῶν Περσῶν, οἵτινες κυριεύσαντες τὴν Παλαιστίνην ἀπήγαγον τὸν τίμιον Σταυρὸν καὶ πολλὰς ἑλληνικὰς πόλεις κατέστρεψαν, προχωρήσαντες μέχρι τῆς Χαλκηδόνος, ἐνθα καὶ ἐστάθμευσαν ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Ἡράκλειος διανοηθεὶς κατ' ἀρχὰς ὅπως μεταφέρῃ τὴν εἶδραν εἰς Καρχηδόνα, ἀπετράπη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Σεργίου παραχωρήσαντος εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ τοὺς θησαυροὺς τῆς ἁγίας Σοφίας, εἶτα ἐνθαρρυνθεὶς ἀποφασίζει νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως καὶ πατρίδος. Εἰσελθὼν λοιπὸν εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας οὐχὶ μετὰ τῶν πορφυρῶν τοῦ βασιλέως πεδῖλων ἀλλὰ μετὰ μαῦρων τοῦ μαχητοῦ ὑποδημάτων καὶ πεσῶν πρηγῆς ἐνώπιον τοῦ ἱεροῦ προσηύξατο λέγων· « Δέσποτα Θεὲ καὶ » Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, μὴ παραδῶς ἡμᾶς εἰς ὄνειδος τοῖς ἐχθροῖς » σου διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, ἀλλ' ἐπιβλέψας ἐλέησον καὶ τὴν » κατὰ τῶν ἐχθρῶν σου νίκην ὅς ἡμῖν, ὅπως μὴ καυχῆσονται οἱ » ἀλάστορες κατὰ τῆς σῆς κληρονομίας ἐπαιρόμενοι », εἶτα στραφεὶς πρὸς τὸν Πατριάρχην εἶπεν· « Εἰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς » Θεομήτορος καὶ σοῦ ἀφήμι τὴν πόλιν ταύτην καὶ τὸν υἱόν μου ». Μετὰ ταῦτα λαβὼν τὴν εἰκόνα τοῦ Σωτῆρος ἐξεστράτευσεν κατὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Χοσρόου τοῦ Β', ὅστις εἶχεν ὀρκισθῆ ὅτι

δὲν θέλει εἰρηνεύσει πρὶν ἢ ὁ Ἡράκλειος ἀρνηθῆ τὸν ἐσταυρωμένον καὶ δεχθῆ τὴν λατρείαν τοῦ ἡλίου. Καταναυμαχήσας δὲ τὸν περσικὸν στόλον κατ' ἀρχάς μὲν ἐν Ἰσσοῦ τῆς Κιλικίας, εἶτα δὲ ἐν Τραπεζοῦντι καὶ ἐλκύσας πρὸς ἑαυτὸν τοὺς Ἀρμενίους εἰσέβαλε θριαμβευτικῶς εἰς Ταυρίδα καὶ Οὐρμιάν (πατρίδα τοῦ Ζωροάστρου). Ἡ ἡρωϊκὴ αὐτῆ πράξις τοῦ Ἡρακλείου ἠνάγκασε τοὺς Πέρσας νὰ ἀποσυρθῶσι τῆς Χαλκηδόνος. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Πέρσαι συνεμάχησαν μετὰ τῶν Ἀβάρων, συνεμάχησε καὶ ὁ Ἡράκλειος μετὰ τῶν Τούρκων τοῦ Βόλγα, Χαζάρων καλουμένων. Οἱ Ἀβάροι πειραθέντες νὰ κυριεύσωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τὸν Χάγανον ἀποκρούονται μετὰ μεγάλης φθορᾶς τῷ (626)¹. Ὁμοίως καὶ οἱ Πέρσαι προσβληθέντες ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου καταστρέφονται παρὰ τὴν Μοσούλην (627) καὶ, φρονεθέντες τοῦ Χοσρόου ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Σιρόου, συνομολογοῦσιν εἰρήνην, καθ' ἣν ἀποσύρονται εἰς τὰ ἀρχαῖα αὐτῶν ὄρια καὶ ἀποδίδουσιν οὐ μόνον τοὺς αἰχμαλώτους ἀλλὰ καὶ τὸν ἀρπαγέντα τίμιον Σταυρόν, ὃν ὁ Ἡράκλειος τῇ 14 Σεπτεμβρίου τοῦ 628 ἀνύψωσεν ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀποδύεις τὰ βασιλικὰ παράσημα². Ὁ Ἡράκλειος μετὰ τέσσαρα ἔτη ἐκστρεύσας ἀνεπιτυχῶς κατὰ τῶν Ἀράβων, οἵτινες ἐνθουσιῶντες ἐπὶ τῷ νέῳ θρησκευματι τοῦ Μωάμεθ εἶχον καταλάβει τὴν Συρίαν, Φοινίκην καὶ Αἴγυπτον, ἀποθνήσκει ἐξ ὕδρωπος τῷ 641.

§ 61. Περὶ Κωνσταντος (641-668),
Κωνσταντίνου τοῦ Πρωγάτου (668-685)
καὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β' (685-711).

Μετὰ τὸν ἐνδοξον Ἡράκλειον ἀναβαίνει τὸν θρόνον τοῦ βυζαντιτικοῦ κράτους σειρά ἡγεμόνων, ὧν τινες διακρίνονται μᾶλλον ἐπὶ

¹ Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος τούτου συντάχθη, ὡς λέγουσιν, ὑπὸ Γεωργίου Πισίδου ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Σεργίου ὁ μέχρι τῆς σήμερον ψαλλόμενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Ἀκάθιστος ὕμνος, ἐν ᾧ καταφαίνεται ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἤρανο τὴν νίκην πεποιθότες εἰς τὴν προστασίαν τῆς πολιούχου Παναγίας Θεοτόκου.

² Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος τούτου εἰορτάζει ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία τῇ 14 Σεπτεμβρίου τὴν ὑψωσιν τοῦ Σταυροῦ, ἐνθα ψάλλεται τὸ ἔκτοτε συνταχθὲν « Σῶσον Κύριε τὸν λαόν σου » κ.τ.λ.

βδελυραῖς πράξεσιν, οἷον ἐπὶ ῥινοτομίᾳ, γλωσσοτομίᾳ, τυφλώσει καὶ τοῖς ὁμοίοις, ἢ ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς. Οὗτοι δὲ εἶναι·

α') **Κώνστας** (641—668) ὁ διαδεξάμενος τὸν ἐνωρὶς ἀποθανόντα πατέρα αὐτοῦ (υἱὸν τοῦ Ἡρακλείου) Κωνσταντῖνον. Ἐπ' αὐτοῦ οἱ Ἀραβες ἀπεκρούσθησαν μὲν ἐκ τῆς Κύπρου, κατέλαβον ὅμως τὴν Ῥόδον, ἧς κατέστρεψαν τὸ περιώνυμον χαλκοῦν ἄγαλμα τοῦ Ἡλίου, ἧτοι τὸν Κολοσσόν, οὗτινος τὰ τεμάχια πωληθέντα εἰς Ἰουδαῖον μετεκομίσθησαν ἐπὶ 300 καμήλων. Ὁ Κώνστας μεταβὰς εἰς Ἰταλίαν ἵνα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα περιστείλῃ τὰς παρεκτροπὰς τῆς Παπικῆς ἀρχῆς, συνεννοουμένης μετὰ τῶν Ἀράβων κατὰ τῶν συμφερόντων τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, δολοφονεῖται ἐν Συρακούσαις.

β') **Κωνσταντῖνος Δ'** ὁ **Πωγωνάτος** (668—685). Οὗτος ὠνομάσθη Πωγωνάτος, διότι ἀγένειος ἀπελθὼν εἰς Ἰταλίαν ὅπως τιμωρήσῃ τὸν σφετερισθέντα τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Μεζιζιον, ἐπανῆλθε μετὰ γενεῖου. Ἐπ' αὐτοῦ ἀπεκρούσθη τῷ 675 μετὰ μεγάλης φθορᾶς ὁ ἀραβικὸς στόλος, ὁ πολιορκήσας τὴν Κωνσταντινούπολιν, διὰ τοῦ ὑγροῦ ἢ Ἑλληνικοῦ καλουμένου πυρός, ὅπερ, ἐπινοηθὲν ὑπὸ τοῦ ἐκ Συρίας Ἑλληνοῦ μηχανικοῦ Καλλινίκου, εἶχε τὴν ιδιότητα νὰ καίῃ καὶ ἐντὸς τοῦ ὕδατος, μὴ σβυννόμενον ὑπ' αὐτοῦ. Ἐπὶ Κωνσταντῖνου τοῦ Πωγωνάτου συνεκροτήθη ἐν ἔτει 680 ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ σ' Οἰκουμενικὴ σύνοδος κατὰ τῶν Μονοθελητῶν, ἧτοι τῶν παραδεχομένων μίαν ἐν τῷ Χριστῷ θέλησιν. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐξηλληνίσθησαν μὲν οἱ ἐν τῇ γλώσσῃ λατινικοὶ ὄροι, ὑπέστη ὅμως τὸ βυζαντιακὸν κράτος μέγαν ἀκρωτηρισμὸν, ἀπολέσαν Συρίαν, Μεσοποταμίαν, μέρος τῆς Ἀρμενίας, Αἴγυπτον, μετ' ὀλίγον τὴν βόρειον Ἀφρικὴν, πολλὰς ἐν Ἰταλίᾳ κτήσεις (ἀφαιρεθείσας ὑπὸ τῶν Λογγοβάρδων), τὴν Ἰλλυρίαν καὶ Μοισίαν (καταληφθείσας ὑπὸ τῶν Σλαύων καὶ Βούλγαρων).

γ') **Ἰουστινιανὸς ὁ Β'** (685—711), ὁ υἱὸς Κωνσταντῖνου τοῦ Πωγωνάτου, ὁ ἐπικαλούμενος **Ῥινότυμος** ὡς ῥινοκοπηθεὶς¹ ὑπὸ

¹ Ἐπέπρωτο ἵνα ἡ ποινή τῆς ῥινοκοπίας, ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου τὸ πρῶτον ἐφαρμοσθεῖσα, ἐφαρμοσθῇ πρὸς στιγματισμὸν καὶ τοῦ τελευταίου ἀπογόνου τῆς δυναστείας αὐτοῦ.

τοῦ στρατηγοῦ *Λεοντίου*, ἐπιφωνοῦντος τοῦ πατριάρχου Καλλινίκου «*Αὕτη ἡ ἡμέρα ἦν ἐποίησεν ὁ Κύριος κτλ.*». — Τὸν Ἰουστινιανὸν διεδέχθη ὁ *Λεόντιος*, ἀλλὰ κατόπιν πάλιν ἔρχεται ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ καταλαμβάνει τὸν θρόνον τῆ βοθηεῖα Βουλγάρων καὶ Σλαύων, πατεῖ ἐπὶ τοῦ τραχήλου τὸν Λεόντιον, ἐκφωνοῦντος τοῦ πλήθους «*ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπέβησ καὶ ἐπάτησας λέοντα καὶ ὄρα- κοντα*» καὶ εἶτα φονεύει αὐτόν· μετὰ ταῦτα τυφλώνει καὶ ἐξορίζει τὸν πατριάρχην Καλλνίκον. Ἡ δὲ ἀποτροπαιοτέρα πράξις αὐτοῦ ἦτο ἡ διαταγή, ἣν ἔδωκεν εἰς τὸν στρατηγὸν Στέφανον, ἵνα σφάξῃ ἅπαντας τοὺς κατοίκους οὐ μόνον τῆς *Χερσῶνος* (τῆς νῦν *Σεβαστουπόλεως*), ἀλλὰ καὶ πασῶν τῶν τῆς Ταυρικῆς χερσονήσου Ἑλληνικῶν πόλεων, αἵτινες δὲν περιεποιήθησαν οὐδ' ἐβοήθησαν αὐτόν κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐξορίας. Ὁ Στέφανος ἀπελθὼν ἀπέσφαξε μὲν τινας, ἐφείσθη ὅμως τῶν πλείστων καὶ ἰδίως τῶν νηπίων. Τότε ἐκμανεῖς ὁ Ἰουστινιανός, διέταξε νὰ προσκομισώσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὰ μειράκια. Ὁ Στέφανος ὑπακούσας εἰς τὴν σκληρὰν αὐτὴν διαταγὴν, ἐπανήρχετο εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἀλλ' ἅπας σχεδὸν ὁ στόλος κατεποντίσθη ὑπὸ τῆς τρικυμίας, καθ' ἣν ἀπώλοντο ὡς λέγεται 73,000 ἐπιβατῶν. Τέλος ὁ Ἰουστινιανὸς μετὰ τὴν διάπραξιν καὶ πλείστων ἄλλων ἀποτροπαίων πράξεων ἐφρονεῦθη ὑπὸ τοῦ ἐξ Ἀρμενίας *Φιλιππικοῦ* ἐν Σινώπῃ. Ὁμοίως ἐφρονεῦθη καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ *Τιβέριος* ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οὕτω δὲ ἐξέλιπεν ἡ τοῦ Ἡρακλείου δυναστεία, ἥτις πρὸς πᾶσι τοῖς ἐλαττώμασι διαπρέπει κατὰ δύο τινὰ α') διότι διὰ τῶν γενναίων κατὰ τῶν Ἀράβων ἐστρατειῶν ἀπήλλαξε τὴν Εὐρώπην ἐκ τοῦ κινδύνου τῆς ἐσλαμίσεως· β') διότι ἐπ' αὐτῆς συνετελέσθη ὁ διοικητικὸς ἐξελληνισμὸς τοῦ ἀνατολικοῦ ἢ βυζαντιακοῦ κράτους καὶ διεμορφώθη ὁ ἰδιάζων χαρακτήρ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ.

Μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν βασιλεύουσι διαδοχικῶς ὁ *Φιλιππικὸς* (ὅστις συλληφθεὶς καὶ τυφλωθεὶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ ἐξεθρονίσθη τῷ 713), ὁ υἱὸς αὐτοῦ *Ἀρτέμιος* ὁ μετονομασθεὶς *Ἀναστάσιος ὁ Β'* (ὅστις τυφλώσας τοὺς τυφλώσαντας τὸν ἑαυτοῦ πατέρα καὶ διοικήσας μετὰ δραστηριότητος, ἐξωρίσθη ἐν τινι ἀνταρσίᾳ

ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου), Θεοδοσίος ὁ Γ' (ὅστις ἐξεθρονίσθη ὑπὸ τοῦ στρατηγῶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου τῷ 716).

Δ') ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΙΣΑΥΡΩΝ (717—802) ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ
ΟΙΚΩΝ.—ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

§ 62. Περὶ Λέοντος Γ' τοῦ Ἰσαύρου (717—741).

Λέων ὁ Γ', ὁ ἐκ τῆς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἰσαυρίας καταγόμενος καὶ Θεοδοσίον τὸν Γ' διαδεξάμενος, ἐγένετο εἰς τῶν δραστηριωτέρων αὐτοκρατόρων τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους. Ἐπ' αὐτοῦ οἱ Ἄραβες ἐπολιορκήσαν καὶ δευτέρον τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἀλλ' ὅμως ἐνθεν μὲν τὰ πυρπολικά πλοῖα τοῦ Λέοντος, ἐνθεν δὲ λιμὸς καὶ λοιμὸς καὶ τρικυμία φεβραὶ ἐματαιώσαν ἀμφοτέρας τὰς ἐπιθέσεις τῶν Ἀράβων. Λέγεται δὲ ὅτι καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας, ἥτις διήρκεσεν ἐπὶ ἐν περίπου ἔτος (718) κατεστράφησαν 2,500 πλοῖα καὶ 500,000 περίπου ἀνδρῶν.

Ὁ Λέων ἀπαλλαγείς τῶν ἀραβικῶν προσβολῶν, ἡσχολήθη εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐν τῷ στρατῷ διαταραχθείσης πειθαρχίας καὶ καθ' ὅλου εἰς τὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ κράτους αὐτοῦ. Ἀναμιχθεὶς ὅμως, ὡς μὴ ὄφελεν, εἰς ἐκκλησιαστικά ζητήματα καὶ θελήσας νὰ ἀπαγορεύσῃ τὴν προσκύνησιν τῶν ἱερῶν εἰκόνων, ὡς δῆθεν εἰδωλολατρείαν, διήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ καὶ ἐδίχασεν αὐτοὺς εἰς δύο ἀντιμαχόμενα στρατόπεδα, ἧτοι εἰς τοὺς ἀσπαζομένους τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων (εἰκονολάτραι) καὶ εἰς τοὺς πολεμοῦντας αὐτὴν (εἰκονοκλάσται). Ἡ ἔρις αὕτη ἐγένετο παραίτιος μυρίων κακῶν εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος καὶ δῆ' α') ὁ πάπας Γρηγόριος ὁ Β' βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Λογγυθάρδων κατέλυσε τὰς βασιλικὰς ἀρχάς, τὰς ἐκ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ἐξαρτωμένας ἐν τῇ μέσῃ Ἰταλίᾳ· β') στασιασταὶ ὑπὸ τινὰ Κοσμῶν προέβησαν μετὰ στόλου μέχρι Κωνσταντινουπόλεως· γ') οἱ Ἄραβες, κυριεύσαντες τὴν Καισάρειαν τῆς Καππαδοκίας, προέβαινον

πρὸς τὴν Νίκαιαν. Καὶ τοὺς μὲν στασιαστάς κατώρθωσεν ὁ Λέων νὰ καταβάλῃ, φρονεύσας καὶ τὸν ἀναγορευθέντα βασιλέα Κοσμάν· ὁμοίως κατέβαλε καὶ τοὺς Ἀραβας, ἀπολέσαντας ἐν Φρυγίᾳ ὑπὲρ τὰς 80,000 ἀνδρῶν τῷ 730· τὰς ταραχὰς ὅμως τῶν Ἰταλῶν δὲν κατώρθωσε τελείως νὰ περιστείλῃ· τούτου ἕνεκα, ἂν καὶ ἀπέσπασεν ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ Γ' (τοῦ ἀναθεματίσαντος αὐτόν) τὰς Ἰλλυρικές ἐπαρχίας (ἦτοί τὴν πρὸς ἀνατολὰς τῆς Δαλματίας καὶ Ἀδρίου χώραν, Ἀλβανίαν, Ἡπειρον καὶ Μακεδονίαν, ἔτι δὲ τὴν κυρίως Ἑλλάδα, τὴν Κρήτην καὶ τὰς ἐπισκοπὰς τῆς Σικελίας καὶ κάτω Ἰταλίας, καθυποβαλὼν αὐτὰς εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως), ἀπώλεσεν ὅμως τὰ κυριαρχικὰ αὐτοῦ δικαιώματα ἐν τῇ Ἄνω Ἰταλίᾳ, ἅτινα ἀφῆρπασαν οἱ Λογγοβάρδοι, καταλαμβάνοντες τὴν Ραβένναν καὶ τὴν Πεντάπολιν. Ἐπὶ Λέοντος ἐξεδόθη ὁ πρῶτος ἐλληνιστὶ συντεταγμένος Κώδιξ (ἐκλογὴ νόμων), ὁ ρυθμίζων τοὺς προηγουμένους νόμους ἐπὶ τὸ βέλτιον καὶ φιλανθρωπότερον, ἀπέθανε δὲ τῷ 741 ἐξ ὕδρωπος.

§ 63. Περὶ Κωνσταντίνου Ε' τοῦ Κοπρώνυμου (741—775).

Κωνσταντῖνος ὁ Ε', ὁ υἱὸς Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, ὁ χλευστικῶς ἐπονομασθεὶς Κοπρώνυμος, ὡς μιάνας, ὡς λέγεται, τὴν ἱεράν κολυμβήθραν κατὰ τὴν βάπτισιν αὐτοῦ, κατεδίωξε σφοδρότερον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τὴν λατρείαν τῶν εἰκόνων καὶ μάλιστα αἱ ἐκκλησιαστικῆς συνόδου (754), προσέτι κατεδίωξε τοὺς μοναχοὺς καὶ περιώρισε τὰ μοναστήρια· ἄλλως ὅμως ὑπῆρξε γενναῖος ἡγεμὼν καὶ κατενίκησε τοὺς Ἀραβας κατὰ γῆν μὲν ἐν Συρίᾳ (746), κατὰ θάλασσαν δὲ ἐξώθηεν τῆς Κύπρου. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου θεινὸς λοιμὸς ἠρήμωσε τὴν Ἑλλάδα (747). Ἐντεῦθεν λαβόντες ἀφορμὴν οἱ Σλαῦοι, οἱ ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου ἤδη κατέχοντες τὴν ἄνω Μοισίαν καὶ Ἰλλυρίαν, ἤρχισαν καταβαίνοντες πρὸς μεσημβρίαν καὶ ἐγκατεστάθησαν τὸ μὲν διὰ τῆς βίας, τὸ δὲ διὰ συμβάσεων ἐν τε τῇ Μακεδονίᾳ, τῇ Ἠπείρῳ, τῇ Θεσσαλίᾳ καὶ τῇ κυρίως Ἑλλάδι. Πλὴν τῶν Σλαύων τούτων μετηνέχθησαν εἰς τὴν

λειψανδρῶσαν Ἑλλάδα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου Σύροι καὶ Ἀρμένιοι, οἵτινες ἐχρησίμευσαν αὐτῷ κατὰ τῶν Βουλγάρων. Οἱ Βούλγαροι ἐνωθέντες μετὰ τῶν Σλαύων ἐλεηλάτουσαν τὴν Θράκην· τοῦτου ἕνεκα ὁ Κωνσταντῖνος ἐκστρατεύσας κατ' αὐτῶν κατὰ γῆν τε καὶ κατὰ θάλασσαν κατετρόπωσεν αὐτούς (763). Ὁ αὐτὸς ἀνεκαίνισε δι' 7,000 ἐργατῶν τὸ ἐπὶ Ἀδριανοῦ κτισθὲν ὑδραγωγεῖον τοῦ Βυζαντίου καὶ ἔκοψε πρῶτος νομίσματα, φέροντα τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων, ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ γεγραμμένα. Ἀπέθανε δὲ ἐξ ἀνθρακος τῷ 775.

§ 64. Περὶ Λέοντος τοῦ Δ' (775-780).

Λέων ὁ Δ' ὁ καὶ *Χάζαρος* καλούμενος ἦτο υἱὸς Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου καὶ σύζυγος τῆς περιωνύμου Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας. Οὗτος, καίπερ κληρονομήσας παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τὸ κατὰ τῶν εἰκόνων μῖσος, δὲν προέβη ὅμως ἕνεκα τῆς ἀσθενείας τοῦ χαρακτῆρος εἰς βίαια μέτρα κατὰ τῶν εἰκονολατρῶν· ἐπέτρεψε δὲ καὶ εἰς τοὺς μοναχοὺς νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς ἐρημωθείσας αὐτῶν μονάς. Ἐπ' αὐτοῦ ὁ ἔμπειρος στρατηγὸς Λαχανοδράκων ἐπιτεθεὶς μετὰ 100,000 κατὰ τῶν ἐν Συρίᾳ Ἀράβων δις κατετρόπωσεν αὐτούς.

§ 65. Περὶ Εἰρήνης τῆς Ἀττικῆς (780-803).

Εἰρήνη ἡ Ἀττικῆ, ἡ σύζυγος Λέοντος τοῦ Δ', ἐπιτροπεύουσα τὸν ἀνήλικον αὐτῆς υἱὸν Κωνσταντῖνον Ε' τὸν Πορφυρογέννητον¹, διώκει αὐτὴ τὸ κράτος. Ἐπιθυμοῦσα δὲ τὴν συμμαχίαν τοῦ βασιλέως τῶν Φράγκων Καρόλου τοῦ μεγάλου, ἐζήτησε διὰ τὸν υἱὸν αὐτῆς σύζυγον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ροτρούδην (Ἐρυθρῶ). διέλυσεν ὅμως κατόπιν τὴν γενομένην μνηστείαν πεισθεῖσα ὅτι ὁ, τε Κάρολος καὶ ὁ Πάπας προϋτίθεντο νὰ ἀφαιρέσωσι τὰ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ κυριαρχικὰ αὐτῆς δικαιώματα. Ἐν ἔτει 787 συνεκρότησεν ἡ Εἰρήνη ἐν Νικαίᾳ τὴν Ζ' Οἰκουμενικὴν σύνοδον ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Ταρασίου, ὁπότε ταύτης πρωτηγωνίστησεν Ἰωάννης ὁ Δαμα-

¹ Πορφυρογέννητοι ἐκαλοῦντο οἱ ἡγεμονόπαιδες, οἵτινες ἐγεννῶντο καθ' ἕνα χρόνον ἐκυβέρνων οἱ πατέρες αὐτῶν.

σκηνός. Διὰ τῆς συνόδου ταύτης ἀνεστηλώθησαν πάλιν αἱ ἱεραὶ εἰκόνες ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ ἀπεφασίσθη νὰ ἀποδίδηται αὐταῖς « ἄσπασμὸς καὶ τιμητικὴ προσκύνησις ». Ἡ Εἰρήνη, βιασθεῖσα ὑπὸ τῆς ἀντιπάλου μερίδος, τῆς δυσμενεῶς διαχειμένης πρὸς τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων, παρεχώρησε τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν ἤδη ἐνηλικιωθέντα Κωνσταντῖνον. Οὗτος δέ, ἀνίκανος ὢν νὰ διοικῆ συμπαρέλαβε καὶ τὴν μητέρα συνάρχουσαν. Ἡ Εἰρήνη ὅμως, φίλαρχος οὖσα, ἤθελε παντὶ τρόπῳ νὰ ἀποσπᾷ τελέως τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς. Τοῦτο ἐννοήσας ὁ Κωνσταντῖνος ἀπῆλθεν εἰς Ἀσίαν ἵνα ἐνωθῆ μετὰ τοῦ εἰς τὰ ἀραβικὰ σύνορα εὐρισκομένου στρατοῦ καὶ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Συλληφθεὶς ὅμως μετηνέχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐτυφλώθη κατὰ διαταγὴν τῆς μητρὸς. Ἡ σκληρὰ αὕτη διαγωγὴ τῆς Εἰρήνης ἐπέτεινε τὰς ἐνεργείας τῶν αὐτῆς ἀντιπάλων, αἵτινες τέλος κατέληξαν εἰς τὴν πτώσιν αὐτῆς ἐνεκα τοῦ ἐξῆς γεγονότος.

Κάρολος ὁ μέγας ὁ τῶν Φράγκων βασιλεὺς, στεφθεὶς ἐν Ῥώμῃ αὐτοκράτωρ τῷ 799 καὶ θελήσας νὰ ἄρξῃ σύμπαντος τοῦ κόσμου, ἐνῶντων τὸ δυτικὸν κράτος μετὰ τοῦ ἀνατολικοῦ, προέτεινεν ἵνα συζευχθῆ τὴν Εἰρήνην. Ἐν ᾧ δὲ ἡ Εἰρήνη εἶχεν ἀποφασίσει νὰ δεχθῆ τὴν πρότασιν ταύτην, ὅπως ἀντιπαραταχθῆ κατὰ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων αὐτῆς ἐχθρῶν, ἕτερος δὲ τις εὐνοῦχος, Ἀέτιος καλούμενος, ἐβίαζεν αὐτὴν νὰ ὑπανδρευθῆ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Λέοντα, ἡγέρθη ἐν Κωνσταντινουπόλει στάσις, ἧς ἀρχηγοὶ ἦσαν ὁ γενικὸς λογοθέτης¹ Νικηφόρος καὶ Νικήτας, ὁ ἀρχηγὸς τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς. Οἱ στασιασταὶ ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸν Νικηφόρον, ὅστις ἐξώρισε τὴν Εἰρήνην κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς τὴν νῆσον Πρίγκιπον, εἶτα εἰς Λέσβον, ἐνθα καὶ ἀπέθανε μετὰ ἓν ἔτος (803).

§ 66. Περὶ Νικηφόρου (802-867).

Ὁ Νικηφόρος, γενόμενος αὐτοκράτωρ, ἐδήλωσεν ὅτι δὲν προτίθεται νὰ πληρῶνῃ τὸν ὑπὸ τῆς Εἰρήνης παραδεδεγμένον φόρον εἰς

¹ Λογοθέται ἐλέγοντο οἱ ἐπιτετραμμένοι οἰκονομικὰς ἢ τοι λογιστικὰς λειτουργίας.

τὸν Καλίφην τῶν Ἀράβων Ἀρούν-άλ-Ρασίδ. Ὁ Ἀρούν, ὀργισθεὶς ἐξεστράτευσε μετὰ 130,000. Ὁ γενναῖος ὅμως Νικηφόρος μετὰ τριετῆ δυσχερῆ ἀγῶνα κατώρθωσε τέλος νὰ ἀπαλλαγῆ τοῦ φοβεροῦ τούτου ἀντιπάλου, ἀποθανόντος ἐν τῇ μεταξύ (809). Μετὰ ταῦτα ἡσχολήθη περὶ τὴν ἐσωτερικὴν διοργάνωσιν τοῦ κράτους, περιστείλας τὴν δουλείαν καὶ τακτοποιήσας τὰ περὶ φόρων καὶ δασμῶν. Εἶτα ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Βουλγάρων οὗς πολλάκις ἐνίκησεν. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ὅμως ἐκστρατείᾳ προβάς μέχρι τοῦ στρατοπέδου, ἔνθα ἴστατο αὐτὸς ὁ ἡγεμὼν Κροῦμμος, πίπτει μαχόμενος ἡρωικῶς. Ὁ Κροῦμμος ἀποκόψας τὴν κεφαλὴν τοῦ Νικηφόρου καὶ περιαργυρώσας τὸ κρανίον μετεχειρίζετο αὐτὸ ὡς ποτήριον. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νικηφόρου ἐγένετο αὐτοκράτωρ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Σταυράκιος· τούτου δὲ ἀποθανόντος ἐγένετο αὐτοκράτωρ *Μιχαὴλ Α'* ὁ *Ραγκαβῆς* (ἢ Κουροπαλάτης), ὁ γαμβρὸς τοῦ Νικηφόρου. Ὁ *Μιχαὴλ* ἀσθενὴς ὢν καὶ ἀποτυχῶν ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ κατὰ τῶν Βουλγάρων, εἰσβαλόντων εἰς τὴν Θράκην, ἠναγκάσθη νὰ παραδώσῃ τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν στρατηγὸν αὐτοῦ Λέοντα.

§ 67. Περὶ Λέοντος τοῦ Ε' τοῦ Ἀρμενίου (813-820) καὶ Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ (820-829).

α') *Λέων Ε'* ὁ *Ἀρμένιος* γενόμενος αὐτοκράτωρ ἐπεχείρησε δι' ἐνέδρας νὰ συλλάβῃ τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων Κροῦμμον, προβάντα μέχρις αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Βούλγαροι ἐρεθισθέντες καταστρέφουσι τὰς ὑπ' αὐτῶν καταληφθείσας χώρας τῆς Θράκης καὶ ἀπάγουσι τοὺς κατοίκους εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν. Ὁ Λέων νύκτωρ κατ' αὐτῶν ἐπιτεθεὶς περὶ τὴν Μεσημβριάν (πόλιν τῆς Θράκης παρὰ τὸν Εὐξείνιον) τοιαύτην ἐπήνεγκε πανωλεθρίαν ὥστε οἱ Βούλγαροι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Αἴμου χώρας μετὰ τῶν αἰχμαλώτων, ποιήσαντες 30ετῆ μετὰ τοῦ Λέοντος ἀνακωχὴν. Κατόπιν ἐξηκολούθησεν ὁ Λέων τὸ μεταρρυθμιστικὸν ἔργον τῶν προκατόχων του· ἀνήγειρε δὲ ἐκ βάθρων πηλὰς πόλεις τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης, καταστραφεῖσας ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ ἐπεμελήθη τῆς γεωργίας καὶ τῆς βιομηχανίας. Θελήσας ὅμως νὰ προστατεύσῃ τοὺς περὶ τὸν Θεόδοτον τὸν Μελισ-

σηνόν καὶ Ἰωάννην τὸν Γραμματικόν εἰκονοκλάστας, διαπληκτιζομένους πρὸς τοὺς περὶ τὸν Θεόδωρον τὸν Στουδίτην εἰκονολάτρας, καὶ νὰ εἰσαγάγῃ νέον ἐκπαιδευτικὸν σύστημα καὶ νέα διδακτικὰ βιβλία συνωδὰ πρὸς τὰς ἀντεικονικὰς ἰδέας, διήγειρε τὴν δυσμένειαν τῶν εἰκονολατρῶν. Ταύτην ἐπωφεληθεὶς Μιχαὴλ, ὁ καλούμενος Τραυλός, ὃν εἶχε καταδικάσει εἰς θάνατον ὁ Λέων ὡς ὑβριστὴν, διενεργεῖ κατ' αὐτοῦ συνωμοσίαν, καθ' ἣν προσβάλλεται ὁ Λέων τὴν πρωΐαν τῆς δευτέρας ἡμέρας τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως ἐν τῷ ἀνακτορικῷ ναῷ, μόλις ἀρξάμενος νὰ ψάλλῃ τὴν ἀγαπητὴν αὐτῷ ᾠδὴν «Τῷ παντάνακτος ἐξεφάυλισαν πόθῳ» καὶ πίπτει πληγωθεὶς ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ, εἰς ᾧ κατέφυγεν ἵνα εὕρῃ ἄσυλον.

β') Μιχαὴλ ὁ ἐκ τῆς τραυλότητος τῆς γλώσσης τραυλός ἐπικαλούμενος, γενόμενος αὐτοκράτωρ κατώρθωσε μὲν νὰ καταβάλλῃ μετὰ βαρβαρικοῦ στρατοῦ (ἐξ Ἀγαρηνῶν, Ἰνδῶν, Αἰγυπτίων, Οὐννων, Σλαύων κ.τ.λ.) τὸν κατ' αὐτοῦ ἐπελθόντα ἀντάρτην Θωμᾶν τὸν Καππαδόκην, δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ προστατεύσῃ μῆτε τὴν Κρήτην, μῆτε τὴν Σικελίαν κατὰ τῶν ἐξ Ἰσπανίας Ἀράβων πειρατῶν. Οἱ Ἀράβες καταλαβόντες τὴν Κρήτην ἐκτίσαν νέαν πρωτεύουσαν, ἣν ὠνόμασαν Χάνδακα, ἐξ οὗ προέκυψεν ἡ ὄνομασία τῆς ὅλης νήσου Candia. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ Μιχαὴλ ἀπέστησαν οἱ εἰς τὰ ἐνδοτέρα τῆς Δαλματίας ζουπάνοι (ἡγεμόνες) διαφόρων σλαυϊκῶν φυλῶν ὡς καὶ αἱ παράλαιοι τῆς χώρας ἐκείνης πόλεις, τηρήσασαι τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν μέχρι Βασιλείου τοῦ Μακεδό- νος. Ὁ Μιχαὴλ κατήργησε φόρους τινάς, ἀνώρθωσε καταστραφείσας πόλεις καὶ ἐνεψύχωσε τὴν βιομηχανίαν. Ἀποθανὼν δὲ ἀφῆκε τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Θεόφιλον.

§ 68. Περὶ Θεοφίλου (829 - 842).

Θεόφιλος, ὁ υἱὸς Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ, ἔσχε διδάσκαλον τὸν λόγιον Ἰωάννην τὸν Γραμματικόν, ὅστις διήγειρεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ τὸν ἔρωτα τῆς περὶ τὴν θύραθεν παιδείαν σπουδῆς καὶ ἀνέπτυξε τὸ καλλιτεχνικὸν αὐτοῦ αἶσθημα, δι' οὗ προήχθησαν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ἀξιόλογα καλλιτεχνικὰ ἔργα ἀρχιτεκτονικῆς, ἀγαλματοποιίας, ζωγραφικῆς καὶ μηχανικῆς. Ἡ μητρυιὰ τοῦ Θεοφίλου,

θέλουσα νὰ συζεύξη τὸν πρόγονον αὐτῆς μετὰ τῆς ὠραιότερας νεάνιδος, προσεκάλεσε παρ' ἑαυτῇ τὰς καλλίστας καὶ ἐπιφανεστάτας τῶν κορῶν· εἶτα ἔδωκε χρυσοῦν μῆλον εἰς τὸν Θεόφιλον ἵνα τὸ ἐγχειρίση εἰς ἣν ἠθέλην ἐκλέξει σύντροφον τοῦ βίου αὐτοῦ. Ὁ Θεόφιλος στὰς πρό τινας ὠραιστάτης νεάνιδος, Εἰκασίας ἢ Κασσιανῆς καλουμένης, ἠθέλησε πρῶτον νὰ δοκιμάσῃ τὸ πνεῦμα αὐτῆς, ἰὸ χαριεντιζόμενος εἶπεν αὐτῇ· «Ὡς ἄρα διὰ γυναικὸς ἐρρήν τὰ φαῦλα» (ἐννοῶν τὴν Εὐάν)· εἰς τὸν λόγον τοῦτον ἀπήντησε πᾶν εὐφυῶς ἡ Εἰκασία· «ἀλλὰ καὶ διὰ γυναικὸς (ἐννοοῦσα τὴν Θεοτόκον) πηγάζει τὰ κρείττονα». Ὁ Θεόφιλος μὴ θέλων νὰ λάβῃ σύζυγον γυναῖκα ὑπερέχουσαν αὐτοῦ πνευματικῶς, προσήνεγκε τὸ μῆλον εἰς τὴν ἐκ Παφλαγονίας σεμνὴν Θεοδώραν. Ἡ Εἰκασία ὀυσαρεστηθεῖσα ἀπῆλθε μακρὰν τῆς κοινωνίας καὶ ἔκτισε μοναστήριον, ἐν ᾧ ἐγκατεβίωσε προσευχομένη καὶ ποιούσα ποιήματα. Εἰς αὐτὴν ἀποδίδεται καὶ τὸ «Κύριε ἡ ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνὴ κ.τ.λ.», ὅπερ ψάλλεται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὴν ἑσπέραν τῆς Τρίτης τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος καὶ οὕτως τὸ τέλος συνεπλήρωσεν ὁ Θεόφιλος, θελήσας μὲν νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Εἰκασίαν, ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς ἔνεκα τῆς ταχείας αὐτῆς ἀποχωρήσεως.

Ὁ Θεόφιλος βλέπων ὅτι δὲν δύναται νὰ κατισχύσῃ τῶν ἰσχυρῶν Ἀράβων ἠθέλησε νὰ περιποιηθῇ αὐτούς, διὸ καὶ ἔπεμψε πρεσβείαν μετὰ πολλῶν δώρων εἰς τὸ Βαγδάτιον, ἐνθα ἠῶρευεν ὁ ἰσχυρὸς καλίφης Μαμουῦν, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀράν-άλ-Ρασίδ. Τῆς πρεσβείας ταύτης ἠγεῖτο Ἰωάννης ὁ Γραμματικὸς, οὕτως ἡ παιδεία ἐποίησε μεγάλην αἴσθησιν εἰς τε τὸν Μαμουῦν καὶ τὸν διαδεχθέντα αὐτὸν Μοτασσεμ (833). Ὁ Θεόφιλος μεγάλως ἐπεμελήθη τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν. Ὁ αὐτὸς ὕψωσε τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐσύστησε νοσοκομεῖον, ἐκάλυψε τὴν πόλιν διὰ λαμπρῶν οἰκοδομημάτων, ἀνήγειρε μεγαλοπρεπῆ ἀνάκτορα διὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος Πατρικίου. Ἐπ' αὐτοῦ κατεσκευάσθησαν πλὴν ἄλλων δύο χρυσαῖα ὄργανα μουσικὰ μετὰ πολυτίμων λίθων, ἅτινα ἐν τῇ Δύσει ἐτέθησαν εἰς χρῆσιν. Ὁμοίως ἐπ' αὐτοῦ ἐφιλοτεχνήθη χρυσοῦν πλάτανος, ἧς οἱ κλάδοι ἔφερον πτηνὰ ἐκ πολυτίμων λίθων, ἀπλοῦντα διὰ μηχανήματος τὰ πτερὰ καὶ κελαιοῦντα ἀρμονικῶς.

Ὁ Θεόφιλος, ἐπωφελούμενος ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν διενέξεων τῶν Ἀράβων, ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ κράτους αὐτῶν καὶ καταστρέφας πλὴν ἄλλων καὶ τὴν ἐν Κομμαγηνῇ πατρίδα τοῦ καλίφου Μοτασσέμ. Σωζόπετραν (836), ἐπανῆλθεν ἐν θριάμβῳ εἰς Κωνσταντινούπολιν· τοῦτο ὅμως τοσοῦτον ἐξηρέθισε τὸν καλίφην, ὥστε οὗτος ὤμοσε ἐκδίκησιν καὶ καταστροφὴν τοῦ ἐν τῇ Ἄνω Φρυγίᾳ Ἀμορίου (πατρίδος τοῦ Θεοφίλου), ἣν καὶ ἐξετέλεσεν ἐν ἔτει 838 μεταβαλὼν τὸ Ἀμόριον εἰς ἐρείπια. Ὁ Θεόφιλος, ἐνεργήσας νὰ ἐκλεχθῇ πατριάρχης ἐν ἔτει 833 ὁ ἐχθρὸς τῆς τῶν εἰκόνων προσκυνήσεως Ἰωάννης ὁ Γραμματικός, κατεδίωξεν (ιδίως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου) συστηματικώτερον καὶ ὀξύτερον πάντων τῶν προηγουμένων εἰκονομάχων αὐτοκρατόρων τοὺς εἰκονολάτρας καὶ τοὺς μοναχοὺς, ὧν δύο τὸν Θεόδωρον καὶ Θεοφάνην διέταξε νὰ καταστίξωσιν ἐν τῷ μετώπῳ, ἐπιγράφοντες ἰαμβικὸν ἐπίγραμμα, διαλαμβάνον τὴν αἰτίαν τῆς τιμωρίας. Μαθὼν δὲ παρά τινος γελωτοποιοῦ Δενδέρειως ὅτι ἡ Θεοδώρα ἠσπάζετο νινία τινά¹, ἅπερ εἶχεν ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον καὶ ἐνοήσας ὅτι ἦσαν αἱ ἱεραὶ εἰκόνες ἐπέπληξεν αὐτὴν σφοδρότατα. Νοσήσας δὲ προσεκάλεσε παρ' ἑαυτῆς τὴν σύγκλητον, ἣν προέτρεψε νὰ ἐμμένῃ πιστῇ εἰς τὸ ἔργον τῆς μεταρρυθμίσεως, τὴν σύζυγον Θεοδώραν καὶ τὸν υἱὸν Μιχαὴλ τὸν Γ'. Ἀπέθανε δὲ τῷ 842.

§ 69. Περὶ Μιχαὴλ τοῦ Γ' (842-867).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφίλου ἤρχεν ἐν Κωνσταντινουπόλει πράγματι ἡ σύζυγος αὐτοῦ Θεοδώρα, ἡ ἐπιτροπεύουσα τὸν ἀνήλικον υἱὸν Μιχαὴλ τὸν Γ'. Αὕτη, ἐπιθυμοῦσα νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τὸν ἀφαιρεθέντα ἀπ' αὐτῆς κόσμον τῶν εἰκόνων καὶ ἔχουσα βοηθὸν τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς Βάρδαν, συνεκρότησε σύνοδον, ἣτις καθήρεσε τὸν εἰκονομάχον πατριάρχην Ἰωάννην τὸν Γραμματικὸν καὶ ἐντ' αὐτοῦ διώρισε τὸν μοναχὸν Μεθόδιον, ἐπεκύρωσε

¹ Εἰς τὸν Δένδερην εἰσπηδήσαντα αἰφνης εἰς τὸν κοιτῶνα τῆς Θεοδώρας καὶ ἰδόντα αὐτὴν ἀσπαζομένην τὰς εἰκόνας καὶ ἐρωτήσαντα τί ἀσπάζεται, εἶπεν ἡ βασίλισσα «Τὰ καλὰ μου νινία» πρὸς ἀποφυγὴν πάσης ἀνακαλύψεως.

τάς πράξεις τῆς Ζ' οἰκουμενικῆς συνόδου καὶ ἀπεφάσισε νὰ τελεσθῆ εἰς τιμὴν τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων ἑορτὴ κατὰ τὴν πρῶτην Κυριακὴν τῶν νηστεϊῶν, τῇ 19 Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους 842.

Ἡ ἑορτὴ αὕτη μέχρι τῆς σήμερον τελεῖται κατὰ τὴν αὐτὴν Κυριακὴν, λεγομένη *Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας*. Οἱ εἰκονολάτραι ὑπερσχύσαντες ἤδη κατεδίωξαν μκνιωδῶς τοὺς ἐμμένοντας εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως, διὸ λέγεται ὅτι ὑπὲρ τὰς 100,000 ἀνθρώπων ἐθανατώθησαν.

Βάρδας, ὁ ἀδελφὸς τῆς βασιλίσσης Θεοδώρας, θέλων νὰ ἄρχῃ αὐτὸς ἐνήργησεν ὥστε ἡ μὲν ἀγωγή τοῦ Μιχαὴλ νὰ παραμεληθῆ, ὑποθαλπομένων τῶν ἀγενεστάτων αὐτοῦ ὁρμῶν καὶ ὀρέξεων, ἡ δὲ Θεοδώρα νὰ παραιτηθῆ καὶ ἀσπασθῆ τὸν μοναχικὸν βίον. Ἐκλεχθεὶς δὲ *Κουροπαλάτης* μὲν (ἦτοι ἐμπεπιστευμένος τὴν φυλακὴν τῆς αὐλῆς) τῷ 856, καῖσαρ δὲ τῷ 858, διεξῆγεν αὐτὸς τὰς τοῦ κράτους ὑποθέσεις. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πατριάρχης Ἰγνάτιος ἐξήλεγγε τὴν παράνομον αὐτοῦ καταφορὰν κατὰ τε τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Θεοδώρας καὶ κατὰ τῶν θυγατέρων αὐτῆς, ἃς ἐβίαζεν ἵνα ἀσπασθῶσι τὸν μοναχικὸν βίον, διὰ τοῦτο ὁ Βάρδας, συκοφαντήσας αὐτὸν παρὰ τῷ Μιχαὴλ ἐνήργησεν ἵνα ἐξορισθῆ καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐκλεχθῆ πατριάρχης ὁ διασημώτατος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης λόγιος, ὁ κριτικώτατος Φώτιος (857). Οὗτος ἦτο μαθητὴς Λέοντος τοῦ μαθηματικοῦ καὶ συγγραφεὺς ἀξιολογωτάτων συγγραμμάτων, οἷον τῆς *Μυριοβίβλου*, *Νομοκάνονος*, *Ἀμφιλοχίων*, ἐπιστολῶν καὶ ἄλλων· ἐχηρμάτισε δὲ *πρωτοσπαθᾶριος* (ἀρχηγὸς τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς), *πρωτασηκρήτης* (γενικὸς γραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας), συγκλητικὸς καὶ πρέσβυς.

Οἱ περὶ τὸν Ἰγνάτιον ἀπεκήρυξαν τὸν Φώτιον, ἀλλὰ καὶ οἱ περὶ τὸν Φώτιον ἀπεκήρυξαν τὸν Ἰγνάτιον. Οἱ φίλοι τοῦ Ἰγνατίου κατέφυγον εἰς τὴν ὑποστήριξιν τοῦ πάπα τῆς Ῥώμης Νικολάου τοῦ Α'. Οὗτος εἰσακούσας τὰς παρακλήσεις αὐτῶν ἀπήτησε τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν πραγμάτων καὶ τὴν παραίτησιν τοῦ Φωτίου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Φώτιος δὲν παρητεῖτο, ἀφωρίσθη ὑπὸ συνόδου, ἐν Ῥώμῃ συγκληθείσης (863). Ἀλλὰ καὶ ὁ Φώτιος συνεκάλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδον τῷ 867, ἐν ἣ κατήγγειλε τὸν πάπαν

καὶ καθόλου τὴν ἐκκλησίαν τῆς Δύσεως διὰ τε τὰς παρανόμους αὐτῆς ἐπεμβάσεις¹ καὶ ἐπὶ αἰρέσει· ἰδίως δὲ «διότι τὸ ἅγιον σύμ-»
 «βολον παρεγγράφτοις λόγοις κινδηλεύειν ἐπεχείρησαν, τὸ ἅγιον
 » πνεῦμα οὐκ ἐκ τοῦ πατρὸς μόνον ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ (filioque)
 » ἐκπορεύεσθαι καινολογήσαντες». Ἡ σύνοδος αὕτη ἀνταφώρισε
 τὸν πάπαν, κατεδίκασε τὰς καινοτομίας τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας καὶ
 ἀπέκρουσε πᾶσαν κυριαρχικὴν ἐπέμβασιν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώ-
 μης εἰς τὰ πράγματα τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Οὕτω λοιπὸν ἐπὶ
 Φωτίου ἤρξατο τὸ σχίσμα τῆς Δυτικῆς ἀπὸ τῆς Ἀνατολικῆς ἐκ-
 κλησίας, ὅπερ ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ 1053, ὅποτε ἐπὶ Κωνσταν-
 τίνου τοῦ Μονομάχου βασιλεύοντος καὶ Κηρουλαρίου πατριαρχεύον-
 τος ἀπεσπάσθη ὀριστικῶς ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία ἀπὸ τῆς Ἀνατολικῆς.

Ὁ Βάρδας φιλόμουσος ὧν ἐτελειοποίησε τὴν ἐν τοῖς ἀνακτόροις
 τῆς Μαγναύρας ἀνωτέραν σχολὴν, ἥς προΐστατο Λέων ὁ μαθημα-
 τικὸς καὶ φιλόσοφος. Ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ διάφοροι καθηγηταὶ
 ἐδίδασκον φιλοσοφικά, μαθηματικά, ἀστρονομίαν, ἑλληνικὴν φιλο-
 λογίαν κ. τ. λ. πληρωνόμενοι ἀδρῶς ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου. Πο-
 λυάριθμοι δὲ μαθηταὶ ἠκροῶντο δωρεάν, οἱ δὲ εὐφύστεροι καὶ ἐπι-
 μελέστεροι αὐτῶν πολυειδῶς ἐνεθαρρύνοντο ὑπὸ τοῦ Βάρδα, ὅστις
 πολλάκις ἐπεσκέπτετο τὴν σχολὴν ἐπιβλέπων διδασκάλους καὶ διδα-
 σκομένους.

Ὁ Βάρδας δὲν κατώρθωσε νὰ περιστείλῃ τὰς εἰς τὸ κράτος
 αὐτοῦ ἀραβικὰς ἐπιδρομὰς, ἅς προεκάλει ἡ ἀντίπραξις τῶν ἀντι-
 μεταρρυθμιστῶν. Τσσαυτὴ δὲ ἦτο ἡ ἐν αὐτῷ ἡθικὴ καὶ ὕλικὴ ἔκλυ-
 σις, ὥστε καὶ Ῥῶσσοι ἐτόλμησαν ἐν ἔτει 865 νὰ κατέλθωσι μετὰ
 πλοιαρίων ἐκ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, νὰ λεηλατήσωσι διάφορα χωρία
 τοῦ Βοσπόρου καὶ νὰ πολιορκήσωσιν αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν.
 Τρικυμία ὅμως συμβῆσα διεσκόρπισε τὰ πλοιαρία αὐτῶν.

¹ Μιὰ τῶν ἐπεμβάσεων ἦτο καὶ ἡ ὑπὸ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας γενομένη
 ἀνατροπὴ τῶν διατάξεων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἐν Βουλγαρίᾳ, ὅτε ὁ βα-
 σιλεὺς αὐτῆς Βόγορις ἐζήτησε τὴν μετὰ τῆς Ῥώμης ἐκκλησιαστικὴν ἔνωσιν,
 ὅπως ἀποφύγῃ τὴν ἐκ τοῦ Βυζαντίου ἐξάρτησιν, ἀγνωμονῶν πρὸς τὴν
 ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, ἣτις ἐδίδαξε τοὺς Βουλγάρους διὰ τοῦ Μεθοδίου καὶ
 ἄλλων Ἑλλήνων κληρικῶν τὸν Χριστιανισμόν.

Ὁ Μιχαήλ διχονοήσας πρὸς τὸν Βάρδα ἐδολοφόνησεν αὐτὸν διὰ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνο, τοῦ *Πρωτοστράτορος*, ἥτοι κόμητος τοῦ Ἱπποστασίου, ὅστις κατόπιν ἐδολοφόνησεν καὶ αὐτὸν τὸν Μιχαήλ τὸν Γ' (867), τὸν πρὸ μικροῦ ἀνακηρύξαντα αὐτὸν συνάρχοντα.

Ε') ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

§ 70. Περὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνο (867-886).

Βασίλειος ὁ Μακεδών, καίπερ ἀδόξως ἀναβάς τὸν θρόνον, ἐδόξασεν ὅμως αὐτὸν διὰ καλῶν πράξεων. Καὶ πρῶτον μὲν γυμνάσας τὸν στρατὸν καὶ ἐπιμεληθεὶς τοῦ στόλου κατώρθωσε νὰ ἐμπνεύσῃ τὸν τρόμον εἰς τοὺς Ἀραβας καὶ λοιποὺς Μωαμεθανούς, κατανικήσας αὐτούς εὐθύς κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας αὐτοῦ διὰ τοῦ περιφήμου ναυάρχου Νικήτα Ὁρούφου ἐν τε τῇ Δαλματίας καὶ τῇ Κάτω Ἰταλίᾳ. Ἡ νίκη αὕτη ἐπήνεγκε τὴν κατάκτησιν μεγάλου μέρους τῶν χωρῶν τούτων καὶ ἰδίως τὴν ριζοβόλησιν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τε τῇ Δαλματίας, τῇ ἄνω Μοισίᾳ (Σερβίᾳ) καὶ τῇ ἐντὸς τοῦ Ἰστρου Δακίᾳ, ἀποσταλέντων αὐτόσε Ἑλλήνων ἱερέων. Τότε φαίνεται ὅτι διεδόθη ὁ χριστιανισμὸς καὶ εἰς τοὺς εἰδωλολάτραις κατοίκους τοῦ Ταυγέτου (ἥτοι εἰς τοὺς Μανιάτας). Ἐν ᾧ δὲ ὁ Βασίλειος διεδίκε τὸν χριστιανισμὸν ἐν τῇ Δύσει, κατέλυε συγχρόνως τὸ ἐν τῇ Ἀνατολῇ κράτος τῶν αἰρετικῶν Παυλιανῶν (τῶν προσκειμένων ἰδίως τῷ Ἀποστόλῳ Παύλῳ), ταπεινώσας τοὺς συμμάχους αὐτῶν Ἀραβας (871—873).

Τῷ 881 ὁ μὲν ναύαρχος Ὁρούφος ἐπιβιβάσας ἐν μιᾷ νυκτὶ διὰ τοῦ ἰσθμοῦ ἐκ τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου εἰς τὸν Κορινθιακὸν τὰ πλοῖα αὐτοῦ καὶ ἐπιπεσὼν αἴφνης κατὰ τοῦ ἀραβικοῦ στόλου, ὅστις ἐληλάτει τὰ βορειοδυτικὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου, καταστρέφει αὐτόν· ὁ δὲ ἕτερος ναύαρχος Νάσαρ, προσβαλὼν μωαμεθανικὰ πλοῖα λεηλατοῦντα τὰς νήσους Κεφαλληνίαν καὶ Ζάκυνθον, πυρπολεῖ αὐτά. Ἐκτοτε ὁ στόλος ὁ ἑλληνικὸς ἐθαλασσοπύρει ἐλευθέρως ἐν τῇ Μεσογείῳ θαλάσῃ καὶ ἄπειρα πρόσηγάγετο λάφυρα ἐκ τῶν νικηθέντων ἐπιδρομέων.

Βασίλειος ὁ Μακεδὼν ἐπεμελήθη καὶ τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ κράτους διοργανώσεως, διὸ ἐφρόντισε περὶ τῶν οικονομικῶν, ἐπιτάξας τὴν αὐστηράν ἀλλὰ καὶ δικαίαν εἰσπραξίν τῶν φόρων, διώρισε πεπαιδευμένους καὶ χρηστοὺς ἀνδράς εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς διοικήσεως, διέταξε νὰ συλλέξωσιν ἐκ νομικῶν συγγραφῶν καὶ συναρμολογήσωσιν ἐν γλώσσῃ ἑλληνικῇ κώδικα τοῦ ἰσχύοντος δικαίου, ὅστις συμπληρωθεὶς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου Λέοντος, ὠνομάσθη ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Βασιλείου *Βασιλικά*.

§ 71. Περὶ Λέοντος τοῦ σοφοῦ (886-911).

Λέων, ὁ ἕνεκα τῆς παιδείας αὐτοῦ καλούμενος *Σοφός*, ἐξέδωκε μὲν νόμους σοφοὺς καὶ ἐπροστάτευσε τὴν παιδείαν, παρημέλησεν ὁμῶς τὰ στρατιωτικά, διὸ πάσαι σχεδὸν αἱ ἐπιχειρήσεις αὐτοῦ πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ῥώσων ἀπέτυχον. Οἱ Βούλγαροι νικηθέντες κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ ἐξόχου στρατηγοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, τέλος ἐνίκησαν τὸν ἀντικαταστήσαντα αὐτὸν στρατηγὸν *Κατακαλῶν* ὁ δὲ Λέων ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ πρὸς αὐτούς, προβάνας μέχρι Κωνσταντινουπόλεως, ἀναγνωρίσας πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ τὸν τίτλον *τζάρ* (= βασιλεὺς), ὃν πρῶτος ἔλαβεν ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν *Συμεὼν* (888).

Οἱ πειραταὶ Ἀραβες ἢ Σαρακηνοί, ὁρμώμενοι ἐκ τῆς Κρήτης, ἦν εἶχον καταλάβει, καὶ λεηλατοῦντες ἀδεῶς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν ἀρνησιθρήσκων χριστιανῶν, προέβησαν τῷ 907 μέχρι τῆς ἀκμαζούσης Θεσσαλονίκης, ἦν λεηλατήσαντες καὶ πολλοὺς κατοίκους σφάζαντες, ἀπῆλθον ἀπαγαγόντες 22,000 αἰχμαλώτων, ὧν πολλοὶ ἐλυτρώθησαν διὰ χρημάτων. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ Ῥῶσοι ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα Ὀλέγ (τὸν συγγενῆ τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Ῥωσσικῆς μοναρχίας Ρουρίκου καὶ κηδεμόνα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰγὸρ) ἐκστρατεύσαντες κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 907 κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως¹, πολλὰς ἐπήνεγκαν σφαγὰς καὶ λεη-

¹ Αὕτη εἶναι ἡ δευτέρα τῶν Ῥώσων εἰσβολὴ εἰς τὸ Βυζαντιανὸν κράτος, τῆς πρώτης γενομένης τῷ 865 ἤτοι τρία περίπου ἔτη ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ῥωσσικῆς μοναρχίας (§ 69).

λασίας μέχρις οὗ ὁ Λέων συνωμολόγησε μετ' αὐτῶν πολιτικὴν καὶ ἐμπορικὴν συνθήκην. Ὁ Λέων ἀποθανὼν κατέλιπε τὸν θρόνον εἰς τὸν ἐκ τῆς Ζωῆς (τετάρτης αὐτοῦ γυναικός, οὗ ἕνεκα ἀφωρίσθη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Νικολάου τοῦ Μυστικοῦ) Κωνσταντῖνον Ζ' τὸν Πορφυρογέννητον.

§ 72. Περὶ Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου (912-919) καὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Α' (919-934).

Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος, ὁ υἱὸς Λέοντος τοῦ Σοφοῦ καὶ τῆς Ζωῆς, ὡς ἀνήλικος ἐπετροπεύθη κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ τοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς θεοῦ, εἶτα δὲ ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ στρατηγὸς Λέων ὁ Φωκάς, ὁ ἀποκρούσας τὸν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιτεθέντα βασιλεῖα τῶν Βουλγάρων Συμεῶν, ἤθελε νὰ ἀφαρπάσῃ τὴν βασιλείαν, προέλαβεν αὐτὸν ὁ ναύαρχος Ῥωμανὸς ὁ Λεκαπηνός. Οὗτος συζεύξας τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἑλένην μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἐξορίσας τὴν Ζωὴν, ἀνηγορεύθη καῖσαρ τῷ 920 καὶ μετὰ τρεῖς μῆνας στέφεται τῷ τῆς βασιλείας διαδήματι, συναινοῦντος καὶ τοῦ Κωνσταντίνου. Καὶ δὲν ἀφῆρεσε μὲν τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα ἀπὸ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου, πράγματι ὅμως αὐτὸς ἐκυβέρνησα.

Ὁ Ῥωμανός, λαβὼν τὰς ἡνίας τοῦ Κράτους καὶ διευθύνας αὐτὸ ἀπὸ τοῦ 919—934 ἀνῶρθωσε τὰς ζημίας αὐτοῦ συνθηκολογήσας μὲν μετὰ τῶν Βουλγάρων, καταστρέψας δὲ καὶ ἐξαφανίσας διὰ τοῦ ναυάρχου Θεοφάνους τὸν ἐκ 1000 πλοίων συνιστάμενον στόλον τοῦ Ἰγρόφ, ἡγεμόνος τῶν Ῥώσων (941), κατατροπώσας δὲ διὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου Κουρκούα τοὺς ἐν Ἀσίᾳ Ἀραβὰς καὶ χιλιάς (ὡς λέγουσιν) πόλεις αὐτόθι ἀνακτήσας (919—942).

Ὁ Ῥωμανός ἐπεμελήθη καὶ τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ κράτους καταστάσεως, κοσμήσας μὲν τὴν πρωτεύουσαν διὰ διαφορῶν καὶ λαμπρῶν κτιρίων, ἀνοικοδομήσας δὲ διαφοροὺς ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ καταστραφείσας πόλεις. Ὁ Ῥωμανός, θελήσας νὰ ταπεινώσῃ πλέον τοῦ πρέποντος τὸν νόμιμον βασιλεῖα, ἐξέπεσε τῆς ἀρχῆς καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἀσπασθῇ τὸν μοναχικὸν βίον ἀνεβιβάσθη δὲ ὑπὸ τῶν στρατηγῶν εἰς τὸν θρόνον Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος.

Οὗτος ἄρξας ἀπὸ τοῦ 944—959 ἐξηκολούθησε τὸ πολεμικὸν ἔργον τοῦ πενθεροῦ, ταπεινῶσας διὰ τῶν περιφήμων στρατηγῶν Ἰωάννου Κουρκοῦα καὶ Βάρδα Φωκᾶ τοὺς τε Ἄραβας ἐν Ἀσίᾳ, Σικελίᾳ καὶ Ἀφρικῇ καὶ τὰ ἀπὸ βορρᾶ ἐπιδραμοντα τουρκικὰ φύλα μετὰ Ῥώσσω καὶ Βουλγάρων· ἐπεμελήθη δὲ καὶ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων, ἀναζωπυρῶν τὰς ἤδη ἐκλιπούσας ἐν τῷ ἀνωτάτῳ πανδιδακτηρίῳ ἐπιστημονικὰς σπουδὰς, διορίζων σπουδαίους τῶν ἐπιστημῶν καθηγητάς καὶ ἐμψυχῶνων τοὺς ἀρίστους τῶν φοιτητῶν, « ὁμοδαιίτους καὶ ὁμοτραπέζους καθ' ἐκάστην τούτους ποιῶν καὶ » ἀργύρια παρέχων καὶ ὁμιλίας μετ' αὐτῶν προσηνεὶς ποιούμενος ». Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου Ὀλγα, ἡ χήρα τοῦ Ἰγὸρ, βαπτισθεῖσα ἐν Κωνσταντινουπόλει (955), εἰσήγαγε πρώτη εἰς τὸ Ῥωστικὸν κράτος τὸν Χριστιανισμόν.

§ 73. Περὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Β' (959-964).

Ῥωμανὸς ὁ Β', ὁ υἱὸς Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἐδόξεσε τὸ κράτος αὐτοῦ διὰ τοῦ περιφήμου στρατηγοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Ὁ στρατηγὸς οὗτος παραλαβὼν 2,000 πυρπολικῶν, 1,000 δρόμωνας, 307 φορτηγὰ πλοῖα καὶ δύναμιν πεζικὴν οὐχὶ εὐκαταφρόνητον, ἐπετέθη κατὰ τῶν ἐν Κρήτῃ Σαρακηνῶν· κυριεύσας δὲ τὸν Χάνδακα καὶ ὑποτάξας (961) πανταχοῦ τοὺς Μωαμεθανούς, διέδωκεν εἰς αὐτοὺς τὸν Χριστιανισμόν. Εἶτα ἐπανῆλθεν θριαμβευτικῶς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἄγων πολλοὺς αἰχμαλώτους, ἐν οἷς καὶ τὸν ἐμίρην τῆς Κρήτης Ἀβδούλ-Ἀζίζ. Ὁ αὐτὸς Νικηφόρος Φωκᾶς ἀποσταλεὶς εἰς Ἀσίαν μετὰ 200,000 ἀνδρῶν κατὰ τῶν Ἀράβων ἐκυρίευσεν 60 φρούρια αὐτῶν, ἐπανελθὼν δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν κατήγαγε δευτέρου θρίαμβου καὶ κατέθηκε τὸν πλοῦτον, ὃν ἐκόμισεν ἐκ τῶν ἐνδόξων ἐκστρατειῶν, εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Μετὰ μικρὸν ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος Ῥωμανοῦ, συζευχθεὶς τὴν ὠραιότατην Θεοφανῶ, δευτέραν σύζυγον τοῦ Ῥωμανοῦ.

§ 74. Περὶ Νικηφόρου τοῦ Β' (964-969).

Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς, ἀπὸ δαφνοστεφοῦς στρατηγοῦ γενόμενος αὐτοκράτωρ, ἐξηκολούθησε τὸν κατὰ τῶν Ἀράβων πόλεμον, καθ' ὃν

ἀπέσπασεν ἀπ' αὐτῶν τὴν τε Ταρσόν, τὴν Κύπρον καὶ τὴν Ἀντιόχειαν. Ἐπ' αὐτοῦ ὁ γερμανὸς ἡγεμὼν Ὄθων ὁ Α' ὁ μέγας, σπεφθεὶς ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τοῦ Πάπα αὐτοκράτωρ καὶ θέλων εἰρηνικῶς νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν κατεχομένην κάτω Ἰταλίαν, ἐζήτησε διὰ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ὄθωνα τὸν Β' σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ τῆς Θεοφανοῦς, Θεοφανῶ καὶ ταύτην καλουμένην. Ἡ αἴτησις τοῦ Ὄθωνος ἀπεκρούσθη, διότι ὁ Νικηφόρος οὐ μόνον τὴν κάτω Ἰταλίαν δὲν παρεχώρει, ἀλλὰ διανοεῖτο νὰ καταλάβῃ καὶ τὴν μέσην καὶ ἄνω Ἰταλίαν. Δὲν ἐπέζησεν ὅμως νὰ ἐκτελέσῃ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, διότι δυσκαρεστήσας τοὺς τε αὐλικούς καὶ τὸν κληρὸν (ἐνεκα τῶν ἀυστηρῶν αὐτοῦ μέτρων), καὶ ἰδίως τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Ἰωάννην τὸν Τσιμισκῆν, ὃν εἶχε στερῆσει τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ γενικῆς ἀρχηγίας, ἐδόλοφονήθη ὑπ' αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ κοιτῶνος. Τῆς συνωμοσίας ταύτης φαίνεται ὅτι δὲν ἦτο ἀμέτοχος καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Νικηφόρου Θεοφανῶ.

§ 73. Περὶ Ἰωάννου Α' τοῦ Τσιμισκῆ (969-976).

Ἰωάννης Α' ὁ Τσιμισκῆς γενόμενος αὐτοκράτωρ ἐφρόντισε κατ' ἀρχὰς περὶ τῆς διευθετήσεως τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων, εἶτα ἀπεφάσισε νὰ προσβάλλῃ τοὺς τε Ἀραβὰς τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοὺς Ῥώσσοις, οἵτινες ὑπὸ τὸν Σβιατοσλαῦον κύριοι γενόμενοι τῆς Βουλγαρίας ἠπέιλον καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἰωάννης κατὰ μὲν τῶν Ἀράβων ἐπέμφε στρατηγὸν τὸν πατρικίον Νικόλαον, κατὰ δὲ τῶν Ῥώσσων Βάρδαν τὸν Σκληρόν, ὅστις κατετρόπωσεν αὐτοὺς εἰς τὰ μεταξύ Θράκης καὶ Βουλγαρίας σύνορα. Εἶτα ὁ Ἰωάννης ἀναγκασθεὶς νὰ ἐξορίσῃ τὴν Θεοφανῶ κατ' ἀπαίτησιν τοῦ πατριάρχου Πολυεύκτου, ἐνυμφεῖθη τὴν θυγατέρα Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἐπομένως ἀδελφὴν τοῦ Ῥωμανοῦ Θεοδώραν. Τὸ δὲ ἔαρ τοῦ ἔτους 971, διατάξας τὸν ἐκ 300 πλοίων συνιστάμενον στόλον νὰ ἐκπλεύσῃ ἀμέσως ἐπὶ τὸν Εὐξείνιον πόντον καὶ τὸν Ἰστρον ποταμὸν, ἀνεχώρησεν αὐτὸς διὰ ξηρᾶς εἰς Ἀδριανούπολιν μετὰ στρατοῦ ἰσχυροῦ, συνισταμένου ἐκ λογάδων ἀνδρῶν (ἀθανάτων). Ἐκεῖθεν δὲ προσβὰς εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Βουλγα-

ρίας Πρισιλαύων, ἣν κατεῖχον οἱ Ῥῶσσοι, καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ Σκληροῦ ἐξεπόρθησεν αὐτήν. Μετὰ ταῦτα διατάσσει τὸν Σβια-
 τσλαῦον νὰ ἀναχωρήσῃ τῆς Βουλγαρίας. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος μὴ
 θελήσας ἀντέστη μετὰ στρατοῦ 60,000 ἀνδρῶν εἰς τὸ παρὰ τὸν
 Ἴστρον Δορύστολον, ἐπιπίπτει κατ' αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης καὶ κατα-
 στρέφει. Ἐπελθόντος δὲ καὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου ἐπολιορ-
 κήθη ἡ πόλις καὶ παρεδόθη, μετονομασθεῖσα Θεοδώρουπολις (εἰς τι-
 μὴν τοῦ στρατηλάτου ἀγίου Θεοδώρου).

Ὁ Αὐτοκράτωρ ἐπανελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν μετ' ἀπείρων
 λαφύρων, κατήγαγε λαμπρότατον θρίαμβον· εἰσελθὼν δὲ εἰς τὸν
 ναὸν τῆς ἀγίας Σοφίας, ἀπέδωκεν εὐχαριστηρίους εὐχάς, καὶ ἐπέ-
 θηκεν ἐπὶ τῆς ἀγίας Τραπεζῆς τὸ βουλγαρικὸν στέμμα. Μεταβάς
 δὲ εἰς τὰ ἀνάκτορα διέταξε τὸν πρῶτον ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων
 Βορίν νὰ ἀποθίῃ τὰ τῆς βασιλείας παράσημα, τὴν περιπόρφυρον
 καὶ διὰ χρυσοῦ καὶ μαργαριτῶν κατάστικτον τιάραν, τὴν ἀλουρ-
 γὸν ἐσθῆτα καὶ τὰ ἐρυθρὰ πέδιλα. Τούτου δὲ γενομένου ὁ μὲν Βο-
 ρίς ἐτιμήθη διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ μαγίστρου, ἡ δὲ Βουλγαρία
 διωκθήη ὡς ἐπαρχία τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους.

Ὁ Ἰωάννης θέλων νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὰ
 πράγματα τῆς Ἀνατολῆς, ἔκρινε καλὸν νὰ συμβιβασθῇ μετὰ τοῦ
 Ὄθωνος, ἐπαναλαβόντος τὰς ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἐχθροπραξίας, διό
 ἔδωκεν εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ὄθωνα τὸν Β', σύζυγον τὴν πρό πολλοῦ
 ζητούμενην θυγατέρα Ῥωμανοῦ τοῦ Β' καὶ τῆς Θεοφανοῦς Θεοφανῶ.
 (972), ἣτις διὰ τῶν παρακολουθησάντων αὐτήν καὶ τῶν ὕστερον
 προσκληθέντων σοφῶν ἐλλήνων πολὺ συνετέλεσεν εἰς τὴν διανοητι-
 κὴν ἀνάπτυξιν τῆς Δύσεως. Μετὰ ταῦτα διέταξε τὸν τῆς Ἀνα-
 τολῆς ἀρχιστράτηγον νὰ προσβάλλῃ τοὺς Μωαμεθανούς. Μαθὼν δὲ
 ὅτι αἱ ἐκστρατεῖαι αὗται, κατ' ἀρχὰς εὐδοκίμησασαι, κατόπιν
 ἀπέτυχον, διαβαίνει αὐτὸς εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, διαπερᾶ τὸν
 Εὐφράτην, εἰσδύει εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ κυριεύει τὴν Ἀμιδαν.
 Ὁ καλῖφης τοῦ Βαγδατίου, φοβηθεὶς, ζητεῖ εἰρήνην ἐπὶ τῷ ὄρφ.
 νὰ πληρώνη ἐτήσιον φόρον καὶ προσενέγκῃ πλοῦσια δῶρα καὶ χρή-
 ματα. Ὁ αὐτοκράτωρ στέρξας εἰς τὰς προτάσεις ταύτας κατα-
 παύει τὸν πόλεμον καὶ ἐπανάρχεται θριαμβευτικῶς εἰς Κωνσταντι-

νούπολιν, ἄγων λάφυρα πολλά. Ἐπειδὴ δὲ αἱ γενόμεναι συνθήκαι μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἀνετράπησαν, διὰ τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης εἰσέβαλε καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἀσίαν· ἀφίει δὲ τὰς ἀπωτέρω κειμένας ἀνατολικὰς χώρας ἐτράπη εἰς τὴν Συρίαν, ἔνθα κυριεῦει πολλὰς πόλεις. Διαβάς δὲ τὸν Λίβανον εἰσβάλλει εἰς τὴν Φοινίκην καὶ ἐκπολιορκεῖ τὰς τε Βαλαναίας καὶ τὴν Βηρυτόν. Ἐπανερχόμενος δὲ συνέπεσε νὰ διέλθῃ διὰ τινων πολυτελῶν καὶ ἐφόρων χωρῶν τῆς Κιλικίας, ἐρωτήσας δὲ ἐκ περιεργίας, εἰς τίνα ἀνήκουσι τὰ λαμπρὰ ταῦτα κτήματα καὶ ἀκούσας ὅτι ἐδωρήθησαν πάντα ταῦτα εἰς τὸν παρακοιμώμενον (ἀρχιθαλαμηπόλον) Βασίλειον, ἀνέκραξε μετὰ θυμοῦ· « δεινὸν εἶναι νὰ » ἀναλίσκωνται τὰ δημόσια χρήματα, νὰ ταλαιπωρῶνται τὰ στρα- » τεύματα καὶ νὰ ἀναδέχωνται οἱ βασιλεῖς ὑπερορίους ἀγῶνας, τὰ » δὲ ἐκ τοσούτων κόπων καὶ μόχθων προσκτώμενα νὰ γίνωνται » κτήμα εὐνούχου. » Ὁ Βασίλειος τοῦτο μαθὼν ἐνήργησε δι' ἐνὸς εὐνούχου νὰ δηλητηριάσῃ τὸν Τσιμισκῆν, ὅστις καὶ ἀπέθανε τῷ 976.

§ 76. Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος (976-1025).

Βασίλειος ὁ Β' ὁ ἐπικαλούμενος Βουλγαροκτόνος, ὁ υἱὸς Ρωμανοῦ τοῦ Β' καὶ Θεοφανοῦς, διαδεξάμενος ἐν τῷ θρόνῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν Τσιμισκῆν, κατεπολέμησε τὸν στασιάσαντα πρὸς αὐτὸν στρατάρχην Βάρδαν τὸν Σκληρόν, εἶτα ἐπεχείρησε μακρὸν πόλεμον πρὸς τοὺς αὖθις ἐπαναστατήσαντας Βουλγάρους, οἵτινες ἀναγορεύσαντες βασιλέα τὸν Σαμουήλ καθυπέταξαν τὴν Μακεδονίαν, Ἀλβανίαν, Ἡπειρον, καὶ Θεσσαλίαν καὶ εἰσέβαλον εἰς Πελοπόννησον, φονεύοντες καὶ λεηλατοῦντες. Ἡ πρώτη κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐκστρατεία τοῦ Βασιλείου ἦτο ἀτυχῆς (981), διὸ ἅπαντα ἢ πρὸς νότον τοῦ Σκάρδου χερσονήσου ὑπέκυπτεν εἰς τὸ κράτος τῶν Βουλγάρων. Ὅτε δὲ ἐν ἔτει 995 οἱ Βούλγαροι ὑπὸ τὸν Σαμουήλ ἀποχωροῦντες ἐκ Πελοποννήσου ἐστρατοπέδευσαν εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Σπερχειοῦ, ὁ ὑπὸ τοῦ Βασιλείου ἀποσταλὲς στρατηγὸς Νικηφόρος ὁ Οὐρανός, διαβάς τὸν ὑπερχειλίσαντα ποταμόν, προσβάλλει αἰφνιδίως τοὺς πολεμίους καὶ κατακόπτει σχεδόν

πάντας (996). Μόλις διέφυγε τὴν σφαγὴν ὁ Σαμουὴλ μετὰ τοῦ υἱοῦ καὶ τινῶν ἄλλων. Οὕτως ἀπηλλάγησαν αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι τῆς βουλγαρικῆς δυναστείας. Ὁ Βασίλειος ἐπιθυμῶν, ὅπως ἅπαξ διὰ παντός ἀπαλλαγῆ τῶν βουλγαρικῶν ἐπιδρομῶν, ἐπεχείρησε τακτικὴν κατ' αὐτῶν ἐπίθεσιν, διὸ ἐν ἔτει μὲν 1014 προσβαλὼν αὐτοὺς περὶ τὰ πρόθυρα τῆς Βουλγαρίας κατατροπώνει, καὶ ἐκδικούμενος τὴν ὠμότητα αὐτῶν ἀποτυφλώνει, ὡς λέγεται, 15,000 αἰχμαλώτων ἀφήσας ἓνα ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν μονόφθαλμον ἵνα ἐπαναφέρῃ τοὺς ἄλλους εἰς τὰ ἴδια (ἐξ οὗ, κατὰ τινας, καὶ βουλγαροκτόνος ἐκλήθη)· ἐν ἔτει δὲ 1019 ἀποπερατοῖ τὸν βουλγαρικὸν πόλεμον καθυποτάξας ἅπασαν τὴν βουλγαρικὴν ἐπικράτειαν καὶ ἐνώσας αὐτὴν μετὰ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους.

Ὁ Βασίλειος μετὰ τὸ πέρας τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου ἐπεσκέψατο διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος· ἔλθων δὲ εἰς Ἀθήνας καὶ ἀναβὰς εἰς τὴν Ἀκρόπολιν προσήνεγκεν εὐχαριστήρια τῇ Θεοτόκῳ, ἧς τὸν ναὸν (τὸν πάλαι Παρθενῶνα) διὰ λαμπρῶν δώρων ἐκόσμησεν.

Ὁ Βασίλειος οὐ μόνον πρὸς τοὺς Βουλγάρους ἀντίστη, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς δυνάμεις τοῦ ἐπ' ἀδελφῆ γαμβροῦ αὐτοῦ, Ὁθωνοῦ τοῦ Β', ζητοῦντος ὡς προῖκα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Θεοφανοῦς τὴν κάτω Ἰταλίαν. Ὁ Βασίλειος, μηδὲν ἐπιθυμῶν τὴν κολόβωσιν τοῦ κράτους, ἀπέκρουσε τὰς τοιαύτας ἀπαιτήσεις· κατατροπώσας δὲ τὰς δυνάμεις τοῦ Ὁθωνοῦ περὶ τὸν Τάραντα (982) διὰ περιφήμων στρατηγῶν ἀνέκτησεν ἅπασας τὰς χῶρας, ὅσας εἶχεν ἀπολέσει κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐν Ἀπουλίᾳ καὶ Κλαβρίᾳ. Ὁ αὐτὸς Βασίλειος, δοὺς τὴν ἑτέραν ἀδελφὴν αὐτοῦ Ἄνναν σύζυγον εἰς τὸν Βλαδίμηρον, υἱὸν τοῦ Σβιατοσλαοῦ καὶ ἑγγονον τῆς ἡγεμονίδος τῶν Ῥώσων Ὀλγας, ἀνέκτησε τὴν πόλιν Χερσῶνα, ἣν αὐτὸς εἶχε κτακτῆσει. Οὕτως ὁ Βασίλειος ἤρχε τοῦ λαμπροτάτου ἐν τῷ κόσμῳ βασιλείου, ἐκτεινομένου κατὰ γῆν μὲν ἀπὸ Κολχίδος μέχρι τῆς ἄνω Συρίας καὶ μεγάλης Ἀρμενίας, καὶ ἀπὸ Ἰστρου μέχρι τοῦ Ταινάρου, Ἀδρίας καὶ Κροατίας, κατὰ θάλασσαν δὲ ἀπὸ Ταυρικῆς χερσονήσου μέχρι Κύπρου καὶ Κρήτης· ἐσυγγένευσεν δὲ μετὰ ἰσχυρῶν κρατῶν ἔχων ἀδελφὰς τὴν τε Θεοφανῶ αὐτοκράτειραν τῆς Γερμανίας καὶ τὴν Ἄνναν ἡγεμονίδα τῆς Ῥωσσίας. Καὶ αὕτη δὲ

ἡ Ἑνετία ἀνεγνώριζεν, εἰ καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον, τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Βυζαντίου. Ἐπὶ τοῦ Βασιλείου τούτου τὸ βυζαντικὸν κράτος ἠτύχει καθ' ὅλας τὰς ἐπόψεις, ἔχον στόλον καὶ στρατὸν καλῶς διοργανωμένον καὶ βιομηχανίαν καὶ ἐμπόριον ἀρκετὰ ἀνεπτυγμένον καὶ εἰσοδήματα ἄφθονα. Ὁ Βασίλειος διανοούμενος νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Νορμανδῶν (σκανδιναυικῶν πειρατῶν), εἰσβαλόντων εἰς τὴν Ἀπουλίαν, καὶ τῶν Σαρακηνῶν, ποιοῦντων ἐπιδρομὰς εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, ἀπέθανε τῷ 1025.

§ 77. Παρακμὴ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας.

Μετὰ τὸν θάνατον Βασιλείου Β' τοῦ βουλγαροκτόνου ἄρχεται ἡ παρακμὴ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας· διότι οἱ μετ' αὐτὸν βασιλεύσαντες ἐκ τῆς δυναστείας ταύτης δὲν εἶχον τὴν ἰκανότητα νὰ ἀντιστῶσι καὶ νὰ καταβάλωσι τοὺς παντοίους ἐχθρούς, τοὺς περιστοιχίζοντας τὸ βυζαντικὸν κράτος. Οὗτοι δὲ ἦσαν·

α') *Κωνσταντῖνος ὁ Η'*, ὁ ἀδελφὸς Βασιλείου τοῦ Β', ὅστις ἀδρανῆς ὢν τρία μόνον ἐβασίλευσεν ἔτη (1025—1028).

β') *Ῥωμανὸς ὁ Ἀργυρὸς (1029—1034)* ὁ γαμβρὸς Κωνσταντίνου τοῦ Η', ἔχων σύζυγον τὴν αἰσχρὰν τούτου θυγατέρα Ζωὴν, ἣτις συνετέλεσεν εἰς τὴν δολοφονίαν αὐτοῦ χάριν τοῦ ἐραστοῦ αὐτῆς Μιχαὴλ Δ'.

γ') *Μιχαὴλ Δ'* ὁ Παφλαγῶν (1034—1041), ὁ δολοφονήσας τὸν Ῥωμανὸν καὶ συζευχθεὶς τὴν σύζυγον αὐτοῦ Ζωὴν. Ἐπ' αὐτοῦ οἱ μὲν Νορμανδοὶ κατέλαβον τὴν Σικελίαν καὶ κάτω Ἰταλίαν, ἡ δὲ Σερβία ἀπέστη ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου, ἡ δὲ Βουλγαρία ἀποστᾶσα πάλιν ὑπετάγη μετὰ τινας δυσχερείας.

δ') *Μιχαὴλ Ε'* ὁ Καλαφάτης (1041—1042), ὁ ἀνεψιὸς Μιχαὴλ τοῦ Δ' ὁ υἱοθετηθεὶς μὲν ὑπὸ τῆς Ζωῆς, ἀλλ' ἐξορίσας κατόπιν αὐτήν. Ὁ λαὸς ὀργισθεὶς κατὰ τοῦ ἀχαρίστου Μιχαὴλ ἀνηγόρευσε βασιλίσσαι τὴν τε Ζωὴν καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Θεοδώραν. Ἡ Ζωὴ, θέλουσα νὰ ἐξουδετερώσῃ τὴν ἰσχὴν τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς Θεοδώρας, ἔλαβεν ἐν πρεσβυτικῇ ἡλικίᾳ τρίτον σύζυγον Κωνσταντίνον τὸν Μονομάχον, στέψασα αὐτὸν βασιλέα.

ε') *Κωνσταντῖνος Θ'* ὁ Μονομάχος (1042—1055). Ἐπ' αὐ-

τοῦ ἀπώλεσε τὸ βυζαντιακὸν κράτος ἔξοχον στρατηγὸν Γεώργιον τὸν Μανιάκην, τὸν δοξάσαντα τὰ ὄπλα αὐτοῦ κατὰ διαφόρους πολέμους πρὸς τε τοὺς Ἀραβας, τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ Νορμανδοὺς, καὶ λίαν χρήσιμον ὄντα κατὰ τὰς περιστάσεις ταύτας, καθ' ἃς οὐ μόνον οἱ Ῥῶσοι ἀνενέωσαν τὰς ἐπιδρομὰς, ἀλλὰ καὶ νέος δεινότερος ἐχθρὸς κατὰ τοῦ κράτους ἀνεφάνη, ἦτοί τὸ τουρκικὸν ἔθνος τῶν **Σελδσοῦικων**, οἵτινες εἶχον κατακλύσει ἅπασαν τὴν μετὰξὺ Ὠξοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς Συρίας χώραν. Ὁ Κωνσταντῖνος, θέλων ἀντὶ τῆς γραίας Ζωῆς νὰ νυμφευθῆ τὴν νέαν ἀδελφὴν τοῦ Σκληροῦ, ἤκουσε παρά τινος ἐκ τοῦ παρισταμένου πλήθους, καθ' ἣν στιγμὴν ἔππευεν ὅπως ἀπέλθῃ εἰς ἐκκλησιαστικὴν τελετὴν, τοὺς ἀπειλητικούς τούτους λόγους· « Ἡμεῖς τὴν Σκλήραιναι βασιλισ- »
 « σαν οὐ θέλομεν, οὐδὲ δι' αὐτὴν αἰ μάνναι ἡμῶν αἰ πορφυρογέν- »
 « νητοὶ Ζωὴ τε καὶ Θεοδώρα τότε θανοῦνται ». Ὁ Μονομάχος διαφυγὼν τὸν ἐκ τῆς στάσεως κίνδυνον, ἀπέθανε κατόπιν, ἐνῶ ἠτοιμάζετο νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τοῦ νέου ἐχθροῦ (1055). Ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου τούτου ἀπεχωρίσθησαν ἐντελῶς ἀπ' ἀλλήλων ἡ Ἀνατολικὴ καὶ ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία, πατριαρχεύοντος Μιχαῆλ τοῦ Κηρουλαρίου. Μετὰ τὸν θάνατον τῆς Ζωῆς (1050) καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου ἀνηγορεύθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ βασίλισσα ἡ Θεοδώρα, ἧς ἀποθανούσης ἐξέλιπεν ἡ Μακεδονικὴ δυναστεία. Ὁ δὲ διαδεξάμενος τὴν Θεοδώραν **Μιχαῆλ Σ'** ὁ **Στρατιωτικὸς**, γέρον ὢν καὶ ἀνίκανος νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰς δεινὰς τοῦ κράτους περιστάσεις, ἐρωτήσας τοὺς βιάζοντας αὐτὸν μητροπολίτας νὰ παραιτηθῆ ὑπὲρ τοῦ Κομνηνοῦ, « τί παρέχει αὐτῷ ὁ Πατριάρχης ἀντὶ »
 « τῆς βασιλείας » καὶ ἀκούσας « τὴν οὐράνιον βασιλείαν », ἀπέξε-
 δύθη τὰ βασιλικά σήματα καὶ καρεῖς ἐγένετο μοναχός.

5) ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ ΚΑΙ ΔΟΥΚΩΝ

§ 78. Περὶ Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ (1058-1061).

Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνός, ἀνήκων εἰς ἐπίσημον ἐξ Ἀσίας στρατιωτικὴν οἰκογένειαν, ἦτο ἀνὴρ μετριοπαθὴς καὶ συνετός. Γενόμε-

νας αυτοκράτωρ ἐφρόντισε νὰ βελτιώσῃ τὰ οικονομικὰ τοῦ κράτους, νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ ὄρια αὐτοῦ, νὰ συμβιβάσῃ τὰς δύο ἀντιμαχομένας μερίδας τῶν λογίων καὶ τῶν στρατιωτικῶν, διορίζων τὸν μὲν πολυῖστορα Μιχαὴλ τὸν Ψέλλον πρόεδρον τῶν συγκλητικῶν, τὸν δὲ Κωνσταντῖνον Λειχοῦδην πατριάρχην, τὸν δὲ περιώνυμον στρατηγὸν Κεκαυμένον *κουροπαλάτην*, τὸν δὲ ἀδελφὸν Ἰωάννην ἀρχιστράτηγον. Ὁ Ἰσαάκιος ἀπῆλλαξε τὸ κράτος ἀπὸ ἐπιδρομῆς τινος τῶν Οὐγγρων καὶ τινος στάσεως τῶν Πετσενέγων¹. Τέλος νοσήσας ἀπῆλθεν εἰς μοναστήριον ὀνομάσας διάδοχον τὸν ἀρχαῖον αὐτοῦ φίλον καὶ συναγωνιστὴν Κωνσταντῖνον τὸν Δούκαν.

§ 79. Περὶ Κωνσταντίνου Γ' τοῦ Δούκα (1067-1067).

Κωνσταντῖνος Γ' ὁ Δούκας, ὁ σύζυγος τῆς λογίας καὶ διασήμεου συγγραφέως Εὐδοκίας, γενόμενος αὐτοκράτωρ ἐπεμελήθη μὲν τῶν γραμμάτων, παρημέλησε δὲ τὰ στρατιωτικὰ. Τοῦτου ἕνεκα δὲν κατώρθωσεν οὔτε τοὺς Τούρκους νὰ ἀποκρούσῃ λεηλατοῦντας τὰς παρὰ τὸν Εὐφράτην χώρας, οὔτε τοὺς Νορμανδοὺς, καταλαβόντας πάσας σχεδὸν τὰς ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἑλληνικὰς χώρας, οὔτε τοὺς νέους παρὰ τὸν Ἰστρον ἀναφανέντας ἐχθροὺς ἦτοι τοὺς Οὐζοὺς, τοὺς μέχρι Θεσσαλονίκης προελάσαντας καὶ μόνον ὑπὸ τοῦ λιμοῦ καὶ λοιμοῦ ἀναχαιτισθέντας.

§ 80. Περὶ Ῥωμανοῦ Δ' τοῦ Διογένους (1068-1071).

Ῥωμανὸς Δ' ὁ Διογένης, νυμφευθεὶς τὴν Εὐδοκίαν, τὴν σύζυγον Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα, καὶ γενόμενος αὐτοκράτωρ ἐξεστράτευσε πολλάκις εἰς Ἀσίαν κατὰ τῶν τούρκων Σελδσοῦκων, καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν νῆδοκίμει, εἶτα ὅμως νικηθεὶς ἕνεκα τῆς ἀθλίας

¹ Πετσενέγοι ἦσαν τουρκικὸς νομαδικὸς λαὸς, ὅστις κατῴκει μεταξύ Βόλγα καὶ Ἰαΐκου καὶ ἤρχε κατὰ τὴν 10 μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα μεταξύ Δανουβίου καὶ Ἀλούτα· κατὰ δὲ τὴν 12 ἑκατονταετηρίδα συνεχωνεύθησαν οἱ Πετσενέγοι μετὰ τῶν Μαγυάρων.

καταστάσεως τοῦ στρατοῦ ἠχμαλωτίσθη. Τοῦτο μαθόντες οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει κηρύττουσιν αὐτὸν ἔκπτωτον τοῦ θρόνου καὶ ἀναγορεύουσιν αὐτοκράτορα τὸν υἱὸν Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα Μιχαὴλ Ζ' τὸν Παραπινάκιον. Ὁ αἰχμαλωτισθεὶς Ῥωμανὸς ἔτυχε μεγάλης περιποιήσεως παρὰ τῷ Σουλτάνῳ τῶν Τούρκων Ἀλπ-Ἄρσλάν, ὅστις ἐρωτήσας αὐτὸν « τί ἤθελε πράξει ἂν εἶχεν αὐτὸν ὑποχείριον », καὶ ἀκούσας ὅτι ἤθελε δεινῶς τὸν τιμωρήσει, εἶπεν « Ἄλλ' ἐγὼ δὲν σέ μιμουμαι, ὡς βλέπεις, κατὰ τοῦτο καὶ ἀπορῶ πῶς » πρεσβεύεις σὺ τὰ ἐναντία, ἐν ᾧ ἀκούω ὅτι ὁ ὑμέτερος Χριστὸς » εἰρήνην ὑμῖν νομοθετεῖ καὶ ἀμνηστίαν κακῶν καὶ τοῖς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν ». Μετὰ ταῦτα ἀπολύει τὸν Ῥωμανὸν συνάψας μετ' αὐτοῦ συνθήκας εἰρήνης. Ὁ Ῥωμανὸς ἐπανελθὼν καὶ πειραθεὶς νὰ ἀνακτήσῃ τὸν ἑαυτοῦ θρόνον συλλαμβάνεται καὶ τυφλωθεὶς ἀποθνήσκει οἰκτρῶς (1071).

**§ 81. Περὶ Μιχαὴλ Ζ' τοῦ Παραπινάκιου
(1071-1078) καὶ Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου
(1078-1081).**

α') *Μιχαὴλ Ζ' ὁ Παραπινάκιος*, γενόμενος αὐτοκράτωρ ἀντὶ νὰ φροντιζῆ περὶ διορθώσεως τῶν κακῶς ἐχόντων ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ, περιστοιχιζομένῳ ὑπὸ παντοίων ἐχθρῶν, ἦτοι τῶν παριστρίων βαρβάρων, τῶν Σελδσοῦκων καὶ τῶν Νορμανδῶν, κατεγίνετο περὶ τὴν στιχουργίαν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ψελλοῦ, ὅστις καίπερ ἄλλως σοφός, οὐδεμίαν εἶχε πολιτικὴν σύνεσιν. Κατ' αὐτοῦ ἐστασίασαν δύο ἐπίσημοι στρατηγοὶ ἦτοι Νικηφόρος ὁ Βρυέννιος, ὁ Δουξ τοῦ Δυρραχίου, ὁ καταβαλὼν τοὺς ἐπαναστάντας Βουλγάρους, Σέρβους καὶ Νορμανδοὺς, καὶ ὁ ἐν Ἀσίᾳ Νικηφόρος ὁ Βοτανειάτης, ὅστις τέλος ὑπερισχύσας ἀνηγορεύθη αὐτὸς αὐτοκράτωρ· ὁ δὲ Μιχαὴλ ἀθυμήσας γίνεται μοναχὸς καὶ κατόπιν ἐπίσκοπος Ἐφέσου.

β') *Νικηφόρος ὁ Βοτανειάτης* βασιλεύσας ἀπὸ τοῦ 1078-1081 κατέβαλε διὰ τοῦ περιφήμου στρατηγοῦ Ἀλεξίου τοῦ Κορνηνοῦ οὐ μόνον τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ Νικηφόρον τὸν Βρυέννιον, ἀλλὰ καὶ τὸν τούτου σύμμαχον, τὸν στρατηγὸν Βασιλάκιον, ἔτι δὲ τοὺς Πε-

τσηνέγους. Τέλος δὲ καὶ αὐτὸς καθαιρεθεὶς ὑπὸ τῶν στασιασάντων στρατηγῶν Ἀλεξίου Κομνηνοῦ καὶ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ, ἐγένετο μοναχός.

§ 82. Περὶ Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ (1081 - 1118).

Ἀλέξιος Α' ὁ Κομνηνός, ὁ ἀνεψιὸς Ἰσαακίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ, εἶναι εἰς τῶν ἀξιολογωτέρων αὐτοκρατόρων ἐκ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρξάντων ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Κομνηνῶν. Οὗτος παραλαβὼν τὸ βυζαντιακὸν κράτος λίαν ἐξησθενημένον καὶ ὑπὸ παντοίων περιστοιχιζόμενον ἐχθρῶν, κατώρθωσεν οὐ μόνον νὰ διατηρήσῃ αὐτὸ σῶον καὶ ἀβλαβές, ἀλλὰ καὶ ἐπαυξήσῃ διὰ τῆς ἀνακτήσεως πολλῶν ἀρπαγείσων χωρῶν καὶ ἀναπτύξῃ ἐσωτερικῶς.

Ὁ Ἀλέξιος μόλις διευθετήσας τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ κράτους ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν λεηλατούντων τὰς ἀνατολικὰς χώρας τούρκων Σελδσοῦκων καὶ ἰδρυσάντων τὸ κράτος τοῦ Ἰκονίου. Μαθὼν ὅμως ὅτι ὁ Ρόβερτος Γυσκάρδος, ὁ ἀρχηγὸς τῶν Νορμανδῶν, ὁ κατὰ λύσας τὴν ἐν τῇ νοτιῇ Ἰταλίᾳ βυζαντιακὴν ἀρχήν, ἠτοιμάζετο νὰ ἐπέλθῃ καὶ κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ βυζαντιακοῦ κράτους καὶ ἤδη εἶχε κυριεύσει τὴν Κέρκυραν, τὴν Αὐλῶνα καὶ ἐπολιόρκει τὸ Δυρράχιον, συμβιβάζεται διὰ παραχωρήσεων πρὸς τοὺς Τούρκους, καὶ τὸ μὲν δι' ἐμπείρων στρατηγῶν τὸ δὲ καὶ αὐτοπροσώπως κατορθώνει μετὰ πολλὰς ἀποτυχίας καὶ ὀνὴ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Ἄρτης καὶ τῆς Καστορίας, νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν φοβερῶν Νορμανδῶν, ἀπολεσάντων τὸν ἥρωα αὐτῶν Γυσκάρδον ἐν ἔτει 1085, καὶ νὰ ἀνακτήσῃ τὰς ἀπολεσθείσας χώρας. Μόλις ὅμως ἀπηλλάγη τῶν δυτικῶν ἐχθρῶν ὁ Ἀλέξιος ἠναγκάσθη νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ πάλιν κατὰ διπλοῦ ἐχθροῦ, τῶν τε Σκυθῶν λεηλατούντων τὰς βορείους χώρας τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους καὶ τῶν Τούρκων, λεηλατούντων τὰ ἀνατολικά· διὸ κατὰ μὲν τῶν δευτέρων ἐπεμψε τὸν γυναικαδέλφον του Δούκαν, ὅστις ἀπέκρουσεν ἐν τῇ Ἀσίᾳ τοὺς Τούρκους, κατὰ δὲ τῶν πρώτων ἐξεστράτευσεν αὐτὸς· κατατροπώσας δὲ τοὺς βαρβάρους ἐπανῆλθεν ἐν θριάμβῳ εἰς Κωνσταντινουπόλιν τῇ 1095. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου συνέβη ἡ

πρώτη τῶν Σταυροφοριῶν, ἤτοι τῶν ἐκστρατειῶν ἐκείνων, ἃς ἀνέλαβον οἱ χριστιανοὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ἁγίων τόπων, τῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχομένων. Οἱ σταυροφόροι εἰ καὶ ὑπέσχοντο εἰς Ἀλέξιον τὸν Κομνηνὸν νὰ παραδώσωσιν εἰς αὐτὸν ὅσας χώρας ἤθελον ἀποσπάσει ἀπὸ τῶν Τούρκων, ἀνηκούσας εἰς τὸ βυζαντιακὸν κράτος, οὐ μόνον δὲν ἐτήρησαν τὴν ἑαυτῶν ὑπόσχεσιν ἀλλὰ καὶ παρεξετράπησαν εἰς νέας κατακτήσεις χωρῶν βυζαντιακῶν. Πλεονεκτικώτερος δὲ πάντων ἐδείχθη ὁ υἱὸς Ῥοβέρτου τοῦ Γυσκάρου *Βοημοῦνδος*, καθ' οὗ ὁ Ἀλέξιος ἠναγκάσθη νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον. Μετὰ διαφόρους ἤττας ἠναγκάσθη τέλος ὁ Βοημοῦνδος νὰ ποιήσῃ συνθήκην μετὰ τοῦ Ἀλεξίου, καθ' ἣν ἀπεδόθησαν εἰς τοῦτον αἱ καταληφθεῖσαι βυζαντιακαὶ χῶραι οἷον ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Λαοδικεα καὶ ἄλλαι (1108). Οὕτω λοιπὸν ὁ Ἀλέξιος κυβερνῶν ἐν περιστάσει λίαν χαλεπαῖς κατώρθωσε διὰ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ συνέσεως καὶ τῆς στρατιωτικῆς ἰκανότητος νὰ τηρήσῃ ἀμείωτον τὸ βυζαντιακὸν κράτος. Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς ἔσχε θυγατέρα λογίαν Ἄνναν τὴν Κομνηνήν, ἣτις συνέγραψε τὸν βίον αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀλεξιάδι. Ἐπὶ Ἀλεξίου ἤχημασεν ὁ διάσημος θεολόγος Εὐθύμιος ὁ Ζυγαδῶνός ὁ ἄριστος ἐρμηνευτὴς τῆς ἱερᾶς Γραφῆς, Ἰωάννης Ζωναρᾶς ὁ ἱστοριογράφος καὶ τῶν ἱερῶν Κανόνων ὁ ἐρμηνευτὴς, καὶ ἄλλοι πολλοὶ λόγιοι. Ἐπὶ τοῦ Ἀλεξίου ἐπενοήθησαν οἱ πομπώδεις τίτλοι (σεβαστοκράτωρ, πανυπερσεβεστάτος κ.τ.λ.) πρὸς ἐξοικονόμησιν μικροφιλοσιμιῶν. Ἀπέθανε δὲ ὁ Ἀλέξιος τῷ 1118.

§ 83. Περὶ Ἰωάννου Β' τοῦ Κομνηνοῦ (1118-1143).

Ἰωάννης Β', ὁ υἱὸς Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, ὁ ἔνεκα τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἀρετῶν ὀνομασθεὶς *Καλοῖωάννης*, ἐδόξασε τὸ κράτος αὐτοῦ διὰ διαφόρων νικῶν. Κατὰ μὲν τὸ 1119, ἐκστρατεύσας κατὰ τῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων, οὔτινες παρὰ τὰς πρὸς τὸν Ἀλέξιον συνθήκας ἐλεηλάτουν τὴν Φρυγίαν, κατενίκησεν αὐτοὺς καὶ ἀφῆρσε καταληφθεῖσας τινὰς ὑπ' αὐτῶν πόλεις. Ἀπὸ δὲ τοῦ

1121—1124 απέκρουσε τὰς ἀλληλοδιαδόχους ἐπιδρομὰς τῶν Πε-
 τσενέγων, τῶν Σέρβων καὶ τῶν Οὐγγρων, ἀναγκάσας αὐτοὺς νὰ
 εἰρηνεύσωσι· μόνον δὲ κατὰ τῶν Ἐνετῶν, ἐπιζητούντων τὴν ἐπι-
 κύρωσιν τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου παραχωρηθέντων ἐμπορικῶν προνο-
 μίων, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιπαραταχθῇ ἕνεκα ἐλλείψεως ἰκανοῦ
 στόλου. Ἀπέθανε δὲ τῷ 1143 κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἐπὶ
 τὴν Συρίαν ἐκστρατείαν.

§ 84. Περὶ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ (1143-1180).

Ὁ υἱὸς Ἰωάννου τοῦ Καλοῖωάννου *Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς* ἐγένε-
 νετο ὁ ἥρωϊκώτατος πάντων τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ βυζαντιακοῦ
 κράτους, θεωρῶν τὸν πόλεμον ὡς ἡδίστην τροφήν. Οὗτος φιλοτι-
 μούμενος νὰ μιμηθῆται τοὺς ἰππότες τῆς Δύσεως, παρεδέξατο ἐν τῷ
 στρατῷ τὸν βαρὺν ἐκείνων ὅπλισμόν, τὰς μακρὰς ἀσπίδας καὶ τὰς
 μακρὰς λόγχας· ἐνυμφεῦθη δὲ τὴν γυναικακδέλφην τοῦ τότε γερ-
 μαννοῦ αὐτοκράτορος Κορράδου τοῦ Γ' Βέρθαν, ἧτις μετωνομάσθη
 Ἑλένη.

Ὁ Μανουὴλ, καταπολεμήσας διὰ τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ τὸν
 δοῦκα τῆς Ἀντιοχείας Ραϊμούνδον καὶ ἀναγκάσας αὐτὸν νὰ ὁμώσει
 πίστιν (1144), ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ Τούρκων, οὓς
 ἠνάγκασε νὰ παραδώσωσι τὰ ἐν Παμφυλίᾳ καὶ Κιλικίᾳ κυριευ-
 θέντα φρούρια (1147). Εἶτα ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας ἐπε-
 τέθη κατὰ τῶν ὑπὸ Ῥογέρον τὸν Β' (ἀνεψιὸν τοῦ Ῥοβέρτου Γυ-
 σκάρδου) Νορμανδῶν, οἵτινες καταλαβόντες τὴν Κέρκυραν ἐλεηλά-
 τουν τὰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Μανουὴλ, καίπερ
 ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν κατῴρωσε νὰ ἀνακτῆσθαι τὴν
 Κέρκυραν. Εἶτα ἐπιτεθεὶς κατὰ τῶν Σέρβων, μὴ θελόντων νὰ πλη-
 ρῶνῳσι τὸν εἰθισμένον φόρον, κατενίκησεν αὐτοὺς τε καὶ τοὺς συμ-
 μάχους αὐτῶν Οὐγγρους καὶ καθυπέβαλεν εἰς βαρυτέρους φόρους
 (1153). Θέλων δὲ νὰ ἐκδικηθῆι τοὺς ἀποστάντας τῆς συμμαχίας
 αὐτοῦ Ἐνετοὺς, ἀφῆρσεν ἀπ' αὐτῶν καὶ ἀπένειμεν εἰς τοὺς Γε-
 νουαίους τὰ ἐμπορικὰ προνόμια, ἐπὶ τῷ ὄρω τῆς συνδρομῆς αὐτῶν
 ἐν καιρῷ ἀνάγκης (1157)· εἶτα εἰσβάλων καὶ πάλιν εἰς Ἀσίαν

ἐνίκησε τοὺς Τούρκους καὶ Ἀρμενίους, ἠνάγκασε δὲ καὶ τὸν δούκα τῆς Ἀντιοχείας Ρενάλδον νὰ διδῆ αὐτῷ κατ' ἔτος ἀριθμὸν τινα στρατιωτῶν (1156). Ὅτε δὲ εἰσῆλθεν ἑφιππος εἰς Ἀντιόχειαν ὡς νικητῆς καὶ τροπαιοῦχος, ὁ Ρενάλδος, πεζὸς παραπορευόμενος, ἐκράτει τὸν ἀναβολέα τοῦ ἵππου τοῦ Μανουήλ, παρεπομένου ὀπισθεν ἄνευ βασιλικῶν παρασῆμων τοῦ βασιλέως τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουίνου τοῦ Γ'. Κυριεύσας δὲ κατόπιν τὸ Χαλέπιον ὑπεχρέωσε τὸν Σουλτάνον αὐτοῦ τῷ 1158 νὰ ἀποδώσῃ 6,000 Γάλλων καὶ Γερμανῶν αἰχμαλωτισθέντων κατὰ τὴν Β' σταυροφορίαν. Ὁ Μανουήλ μὴ δυναθεὶς νὰ ἀνακτήσῃ τὰ ἐπὶ τῆς Ἰταλίας δικαιώματα αὐτοῦ, ἀντέπραξεν ὅμως γενναίως κατὰ τῶν ἐπ' αὐτῆς κατακτητικῶν βλέψεων τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας. Ὁ Μανουήλ ἐπαναλαβὼν τὸν κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον ἠνάγκασε τὸν Σουλτάνον τοῦ Ἰκονίου νὰ ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ ὁμώσῃ ὑποταγὴν. Νικήσας δὲ καὶ πάλιν τοὺς Οὐγγυροὺς διὰ τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ (1164—1168), ἐτέλεσε λαμπρότατον θρίαμβον. Θεὸς δὲ τὴν εἰκόνα τῆς ἀπροσμάχου θεομήτορος ἐπὶ ἀργυροῦ ἐπιχρύσου ἄρματος, αὐτὸς ἔβαινε, κατὰ Νικήταν τὸν Χωνιάτην, «ἵππῳ ὑψαύχενι ἔποχος κύδιστος, καὶ κόσμους τοὺς βασιλικούς» περιφανεῖς περικείμενος, παρείπετο δὲ οἱ καὶ ὁ τοῦ θριάμβου αἶτιος Κοντοστέφανος, ὑμνούμενος τῆς νίκης, τοῦ δεξιῦ μακαρίζόμενος ἀγωνίσματος. Εἰς δὲ τὸν μέγαν νεῶν εἰσιῶν καὶ τοῦ παντός ἐνώπιον λεῶ τὴν τοῦ κυρίου λαλήσας αἴνεσιν πρόεισιν ἐκεῖθεν «εἰς τὰ βασιλεία». Αὕτη ἦτο ἡ τελευταία τοῦ Μανουήλ εὐτυχῆς ἐπιχειρήσις, διότι ἐνδοὺς τῷ 1175 εἰς τὰς ἀπκιτήσεις τῶν Ἐνετῶν (συμμαχησάντων μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου καὶ τῶν Νορμανδῶν) ὅπως ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ πρὸβαινόντων Τούρκων περιπίπτει εἰς φοβερὰν ἐνέδραν. Ἀγωνισθεὶς δὲ γενναίως καὶ πληγωθεὶς ἐπανάρχεται εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνθα ἀποθνήσκει τῷ 1180.

Ἐπὶ Μανουήλ τοῦ Κομνηνοῦ οἱ μὲν Τούρκοι ἐδρεύοντες ἐν Ἰκονίῳ ἤρχον πασῶν τῶν πέριξ μεσογείων χωρῶν, οἱ δὲ Ἕλληνες ἐξηκολούθουν ἄρχοντες πασῶν τῶν παραλίων χωρῶν ἀπὸ τοῦ θέματος Χαλδίας πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ θέματος τῆς Κιλικίας πρὸς

μεσημβριαν¹. Πλήν τοῦ ἀξιολόγου τούτου τμήματος ἡ βυζαντιακὴ μοναρχία ἐδέσποζεν ἀπάσης τῆς εὐρείας εὐρωπαϊκῆς χώρας ἀπὸ τοῦ Ἰστρου μέχρι τοῦ Ταϊνάρου, τῶν Ἰονίων νήσων καὶ πασῶν τῶν μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης νήσων μεγάλων καὶ μικρῶν, Κρήτης, Κύπρου, Ῥόδου, Σάμου, Λέσβου, Χίου, Εἰβοίας καὶ τῶν ἄλλων. Καὶ ὅμως ὁ κολοσσὸς οὗτος ὁ κατ' ἐπιφάνειαν μόνον λαμπρὸς, εἴκοσι καὶ πέντε ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μανουὴλ κατέπεσεν εἰς ἐρείπια καὶ δι' ἄλλας μὲν αἰτίας, μάλιστα δὲ διότι ἐστερεῖτο ἐθνικῆς ἐνότητος. Τὸ βυζαντιακὸν κράτος ἀπετελεῖτο ἐκ διαφόρων φυλῶν, ἐν αἷς ἐπρώτευσεν ὁμολογουμένως ἡ ἑλληνικὴ, ἦτις ὅμως οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ συγχωνεύσῃ τὰς ἄλλας καθ' ὅλοκληρίαν.

**§ 85. Περὶ Ἀλεξίου τοῦ Β' (1180-1183)
καὶ Ἀνδρονίκου τοῦ Α' (1183-1185)
τῶν Κομνηνῶν.**

Μετὰ τὸν θάνατον Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον ὁ ἐκ τῆς δευτέρας γυναικός, τῆς γαλλίδος Μαρίας ἡ Ξένης, θυγατρὸς τοῦ Δουκὸς τῆς Ἀντιοχείας Ραιμοῦνδου, γεννηθεὶς Ἀλέξιος ὁ Β', ὅστις ἐν ἡλικίᾳ ὀκταετῶν ἐτῶν συνεζεύχθη μετὰ τῆς ὀκταετοῦς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Ζ', τῆς Ἀγνῆς, τῆς μετονομασθείσης Ἀννης. Ἡ Μαρία ἐπετρόπευε τὸν υἱὸν αὐτῆς ἀνήλικον ὄντα· ἐνεκα δὲ τῆς σκανδαλώδους αὐτῆς διαγωγῆς καὶ τῆς περιποιήσεως τοῦ φραγκικοῦ στοιχείου διήγειρε τὴν ἀντιζηλίαν τῶν ἐγχωρίων καὶ προεκάλεσε ταραχάς. Ἐκ τῆς τοιαύτης ἀνωμάλου καταστάσεως ἐπωφελοῦμενος ὁ ἐξάδελφος Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ Ἀνδρόνικος (ἀνὴρ, κατὰ τὸν σύγχρονον Εὐστάθιον, ἐπίσκοπον Θεσσαλονίκης, παραδόξου κράματος ἀρετῶν καὶ κακιῶν) εἰσήλασε μετὰ ἰσχυρὰς δυνάμειος εἰς Κωνσταντινούπολιν· κατασφάξας δὲ ἅπαντα τὰ μέλη, ἔτι δὲ

¹ Θέματα ἐλέγοντο μικραὶ διοικητικαὶ περιφέρειαι, εἰς ἃς μετὰ τὴν κατάργησιν τῶν ἐπαρχιῶν, διηρέθη τὸ βυζαντιακὸν κράτος ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Ἐν ἐκάστῳ θέματι ὑπῆρχεν ἴδιον στρατιωτικὸν σῶμα πρὸς ἄμυναν.

καὶ τοὺς φίλους τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, κατέλαβε τὸν θρόνον. Ὁ θηριώδης οὗτος καὶ αἰμοβόρος ἀνὴρ ἐπεδείξατο κατὰ τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους καὶ πολλὰ προτερήματα. Οὕτως ὑπεστήριξε τὴν πτωχοτέραν τάξιν τοῦ λαοῦ, περιέστειλε τὰς καταχρήσεις τῶν ὑπαλλήλων, ἐφρόντισε περὶ ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης, ἐνεψύχωσε τὰς τέχνας, ἐπεμελήθη ὡς λόγιος τῶν γραμμάτων καὶ συνετέλεσεν οὐ σμικρὸν εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Πρὸς πᾶσιν ὅμως τοῖς προτερήμασι τούτοις ὁ Ἀνδρόνικος ἔνεκα τῶν κακούργων αὐτοῦ πράξεων καὶ τῆς ἀπηνουῆς καταδιώξεως ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ φραγκικοῦ στοιχείου, ἐγένετο παρτίτιος τῆς ἀπωλείας πολλῶν τοῦ κράτους χωρῶν καὶ ἰδίως τῆς Θεσσαλονίκης, καταληφθείσης ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας Γουλιέλμου τοῦ Β' (1182). ὁμοίως προεκάλεσε καὶ διαφόρους τῶν στρατηγῶν ἀνταρσίας, ὧν μία ἦτο καὶ ἡ τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου (υἱοῦ Ἀνδρόνικου Ἀγγέλου καὶ δισεγγόνου Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ), ὅστις συναθροίσας περὶ αὐτὸν πάντας τοὺς δυσμενεῶς πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον διακειμένους καταλαμβάνει τὸν θρόνον· συλλαβῶν δὲ τὸν Ἀνδρόνικον παραδίδει εἰς τὴν μανίαν τοῦ ὄχλου· οὗτος δ' ἐπιπεσὼν μανιωδῶς καὶ ἐκριζώσας τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ καὶ τὰς τρίχας, ἐξορύξας δὲ τὸν ἓνα ὀφθαλμὸν καὶ κόψας τὰς δύο χεῖρας, περιάγει ἐπὶ καμήλου ὑβρίζων καὶ τύπτων αὐτόν. Τέλος ἐκρέμασαν τὸν δυστυχῆ ἐπὶ δύο κίωνων καὶ ἔτυπτον αὐτὸν μέχρις οὗ δύο Ἴταλοι ἐλεήσαντες τὸν ἄνθρωπον ἀπήλλαξαν αὐτὸν τῶν βασάνων φονεύσαντες διὰ τῆς σπάθης.

Ζ') ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΑΓΓΕΛΩΝ

§ 86. Περὶ Ἰσαακίου Β' τοῦ Ἀγγέλου (1185-1204). 1195

Ἰσαάκιος Β' ὁ Ἀγγελος, αὐτοκράτωρ γενόμενος, ἐδείχθη λιανὸς ἀνίκανος, καὶ κατώρθωσε μὲν διὰ τοῦ περιφήμου στρατηγοῦ Ἀλεξίου Βρανᾶ νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς ὑπὸ τὸν Γουλιέλμον προχωροῦντας Σικελούς καὶ νὰ ἀνακτήσῃ πάλιν τὴν τε Θεσσαλονίκην, τὸ Δυρ-

ράχιον καὶ τὰς Ἰονίους νήσους, ἠττήθη ὁμως περὶ τὴν Κύπρον πειραθεὶς νὰ ἀποσπάσῃ αὐτὴν ἀπὸ τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ (ἐγγόνου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Μανουήλ). Θελήσας δὲ νὰ ἐπιβάλῃ βαρεῖς φόρους ἐγένετο παραίτιος νὰ στασιάζωσιν οἱ τε Βλάχοι καὶ οἱ Βούλγαροι (1186) καὶ νὰ ποιήσωσι πολλὰς καὶ καταστρεπτικὰς ἐπιδρομὰς. Πλὴν τούτου ἐπηκολούθησαν καὶ ἕτερα ἀτυχήματα ἐν τῷ βυζαντιακῷ κράτει· διότι ὁ μὲν μεγαλοφυῆς Σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου Σαλαδῖνος κατέλαβεν ἐν Ἀσίᾳ πλείστας χριστιανικὰς κτήσεις, ὁ δὲ ἐπερχόμενος κατ' αὐτοῦ κατὰ τὴν Γ' Σταυροφορίαν Φρειδερίκος ὁ Βαρβαρόσας, αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας, ἐνίκησε περὶ τὴν Φιλιππούπολιν τοὺς Ἕλληνας, θελήσαντας νὰ ἐμποδίσωσι (κατὰ διαταγὴν τοῦ φοβηθέντος καὶ μετὰ τοῦ Σαλαδίνου συμμαχήσαντος Ἰσαακίου) τὴν διάβασιν τῶν Σταυροφόρων (1188). Ἐν ᾧ δὲ ὁ Ἰσαάκιος ἀσωτεῦον κατέλιπε τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους εἰς φίλους φίλους, οἱ δὲ Βλάχοι καὶ Βούλγαροι ἐξηκολούθουν τὰς καταστρεπτικὰς αὐτῶν ἐπιδρομὰς, συνέβη συνωμοσία, καθ' ἣν ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἰσαακίου Ἀλέξιος, αὐτὸς δὲ ὁ Ἰσαάκιος τυφλωθεὶς ἐφυλακίσθη μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, Ἀλεξίου καὶ αὐτοῦ καλουμένου.

§ 87. Περὶ Ἀλεξίου τοῦ Γ' (1195-1203).

Ἀλέξιος ὁ Γ' γενόμενος αὐτοκράτωρ ἐδείχθη ἀνικανώτερος καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰσαακίου τοῦ Β', διὸ ἐν ᾧ τὸ κράτος αὐτοῦ ἐξωτερικῶς μὲν προσεβάλλετο ὑπὸ τῶν τούρκων Σελδουκικῶν καὶ τῶν Βουλγάρων, ἐσωτερικῶς δὲ διεσεῖετο ὑπὸ διαφόρων στάσεων, αὐτὸς ἡσυχολεῖτο εἰς ἐπιβολὴν φόρων καὶ εἰς σύλησιν ἱερῶν κειμηλίων, ἅτινα ἀντὶ νὰ βελτιώσωσιν ἐδείκνουν ἔτι μᾶλλον καὶ τὴν κατάστασιν τοῦ κράτους καὶ τὴν θέσιν αὐτοῦ. Ὅτε δ' ἐν ἔτει 1203 ἀπεφασίσθη ἡ Δ' Σταυροφορία, οἱ δὲ Γάλλοι καὶ Ἴταλοι ἱππῶται ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Βονιφατίου, κόμητος τοῦ Μομφερράτου, καὶ τοῦ Βαλδουίνου τῆς Φλανδρίας εἶχον συγκεντρωθῆ ἐν Ἐνετίᾳ καὶ ἤτοιμάζοντο νὰ ἐκπλεύσωσιν ὑπὲρ τῶν ἀγίων τόπων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ τυφλοῦ γέροντος Δόγη τῆς Ἐνετίας Δανδόλου, αἴφνης ἐμφανίζεται (1201) Ἀλέξιος ὁ υἱὸς τοῦ ἐκθρονισθέντος

Ἰσαακίου καθικετεύων τοὺς ἰππότες ὅπως ἔλθωσι πρὸς βοήθειαν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ ὑπισχνούμενος εἰς αὐτοὺς νὰ ὑποτάξῃ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὸν πάπαν (Ἰννοκέντιον τὸν Γ') καὶ νὰ βοηθήσῃ αὐτοὺς εἰς ἀνάκτησιν τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ διὰ χρημάτων καὶ διὰ στρατοῦ. Οἱ σταυροφόροι παραδεχθέντες τὰς αἰτήσεις τοῦ Ἀλεξίου ἀντὶ νὰ διευθυνθῶσι πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ἁγίων τόπων ἀπέπλευσαν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ προσωρμίσθησαν τῷ 1203 εἰς Χαλκηδόνα. Μετὰ τινὰς δὲ ματαίας διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν σφετεριστὴν τοῦ θρόνου Ἀλέξιον τὸν Γ' , διαρρήξαντες τὴν ἄλυσσιν τοῦ Κερατίου κόλπου, ἐγένοντο κύριοι τοῦ τε λιμένος καὶ τοῦ Γαλατᾶ. Καὶ ὁ μὲν Ἀλέξιος ὁ Γ' ἔδραπέτευσε κρυφίως, ὁ δὲ γαμβρὸς αὐτοῦ Θεόδωρος ὁ Λάσκαρις δὲν κατώρθωσε νὰ ἀπομακρύνῃ τοὺς Φράγκους, καίπερ ἐπενεγῶν εἰς αὐτοὺς πολλὰς ζημίας. Ἐν τῇ τοιαύτῃ ταραχῇ ἀποφυλακίζεται ὁ Ἰσαάκιος καὶ ἐγκαθίσταται πάλιν εἰς τὸν θρόνον μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξίου τοῦ Δ'. Ἐν ᾧ δὲ οἱ Φράγκοι ἀπήτουν παρ' αὐτῶν τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποσχέσεων, αὐτοὶ δὲ ἠδυνάτουσαν νὰ ἐκπληρώσωσιν αὐτάς, τὸ μὲν οὖν ἔλθειψιν χρημάτων, τὸ δὲ ἔνεκα τῆς ἐξεγερθείσης γενικῆς ἀγανακτήσεως, ὁ λαὸς ἀναγορεύει αὐτοκράτορα συγγενῆ τινα τοῦ Ἰσαακίου Ἀλέξιον Ε', τὸν ἐπικαλούμενον Μουρτζουφλον (ἐκ τοῦ συνεσπᾶσθαι τὰς ὀφρῦς). Καὶ ὁ μὲν Ἀλέξιος ὁ Δ' ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Μουρτζουφλου, ὁ δὲ γέρων Ἰσαάκιος ἐκ λύπης καὶ φόβου ἀπέθανε μετ' ὀλίγον. Οἱ Φράγκοι, οὓς οἱ Ἕλληνας ὡς χριστιανούς τῆς Δύσεως καὶ Λατίνους ἐκάλουν, βλέποντες ὅτι δὲν δύνανται ἄλλως νὰ ἐπιτύχωσι τὸν κύριον σκοπόν, οὖν ἦλθον ἐνταῦθα, εἰμὴ διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συνεφώνησαν πρὸς ἀλλήλους ἐκ τῶν προτέρων τὸν τρόπον τῆς τῶν λαφύρων διανομῆς, λαμβανόντων τῶν Ἑνετῶν τὴν μερίδα τοῦ λέοντος. Μετὰ ταῦτα προσβαλόντες τὴν πόλιν κατὰ θάλασσαν, κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπέτυχον, εἶτα ὁμως κατώρθωσαν νὰ κυριεύσωσιν αὐτήν, τοῦ Μουρτζουφλου καὶ ἄλλων αὐτῆς ὑπερασπιστῶν δραπετευσάντων. Ἡ ἄλωσις τῆς πολυανθρώπου ταύτης πόλεως (ἐχούσης πληθυσμὸν 400,000 κατοίκων), ἡ γενομένη ὑπὸ ὀλιγαριθμῶν ἀνθρώπων (περὶ τὰς 20,000), προῆλθεν ἐκ τοῦ ὅτι ὁ βυζαντιανὸς στρατὸς συνιστάμενος ὡς ἐπὶ τὸ

πλεῖστον ἐκ ξένων μισθοφόρων, εὕρισκετο εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν. Φοβερά δὲ ἦσαν τὰ τῆς ἀλώσεως ἐπακολουθήματα. Οἱ Φράγκοι λυσσωδῶς ἐπιπεσόντες ἐφρόνευον ἀδιακρίτως τοὺς κατοίκους, μηδεμιάς ἡλικίας φειδόμενοι· ἐλεηλάτησαν τὰς οἰκίας κατακαύσαντες τὰς πλείστας αὐτῶν· εἰσερχόμενοι δὲ εἰς τὰς ἐκκλησίας ἔχυνον τὸ τίμιον αἷμα καὶ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν γῆν ἐκ τῶν ἱερῶν ποτηρίων, ἅτινα κατόπιν μετεχειρίζοντο ὡς ποτήρια κοινά· κατεκερμάτισαν καὶ συνέτριψαν τὰς ἱερὰς πύλας, τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν, τὸν ἄμβωνα καὶ τὰ ἱερὰ σκεύη τῆς Ἁγίας Σοφίας, εἶτα εἰσάγοντες εἰς τὸν ναὸν ἡμιόνους ἐφόρτωναν τὰ λάφυρα· ἐνδύόμενοι δὲ τὰ εὐρέα ἐνδύματα τῶν Ἑλλήνων ἢ κρατοῦντες ἀντὶ σπάθης χάρτην καὶ μελανοδοχεῖα καὶ βιβλία περιήρχοντο τὰς ὁδοὺς καὶ ἐνέπαιζον χλευαστικῶς τοὺς Ἕλληνας ὡς λογιωτάτους καὶ θηλυδρίας. Δὲν ἐφείσθησαν δὲ οὐδ' αὐτῶν τῶν καλλιτεχνημάτων, ἅτινα ἢ κατέστρεφον ἢ διήρπαζον. Οὕτως μεταξύ ἄλλων ἀφήρπασαν καὶ τέσσαρας χαλκοῦς ἵππους τοῦ ἵπποδρόμου, περιώνυμα ἔργα τοῦ Λυσίππου, ἅτινα ὁ Δάνδαλος ἀπέστειλεν εἰς Ἑνετίαν καὶ ἤδη κοσμοῦσι τὴν πλατεῖαν τοῦ ἀγίου Μάρκου† Ἐκ δὲ τῆς γενομένης πυρκαϊᾶς πλεῖστα ἔργα τῆς διανοίας, ἀναφερόμενα ἐν τῇ Μυριοβίβλῳ τοῦ Φωτίου, κατεστράφησαν ἐπὶ μεγίστῃ βλαβῇ τῆς ἐπιστήμης.

4 In v. 1000 in Cod. Naou
 ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β'.

ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝ/ΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΩΝ
 ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΑΥΤΗΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ
 (ΗΤΟΙ ΑΠΟ ΤΟΥ 1204-1453)

ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

1204-1261

§ 88. Περὶ τῆς διανομῆς τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους
 μεταξύ τῶν Φράγκων.

Οἱ Φράγκοι, κυριεῦσαντες τὴν Κωνσταντινούπολιν, διενείμαντο τὸ βυζαντιακὸν κράτος ὡς ἐξῆς. Ὁ μὲν Βαλδουῖνος, κόμης τῆς

Φλανδρίας, ἐστέφθη τῇ 16ῃ Μαΐου τοῦ ἔτους 1204 ἐν τῷ ναῶ τῆς Ἁγίας Σοφίας αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔλαβε δὲ τὴν Θράκην καὶ τὰς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ χώρας ὡς κτῆμα βασιλικόν. **Θωμᾶς** δὲ ὁ **Μοροζίνης**, ἀνὴρ ἐξ ἐπιφανοῦς οἴκου τῆς Ἑνετίας, ἀνηγορεύθη ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως· ὁ δὲ **Βο- νιφάτιος** ὁ **Μομφερατικός** ἔλαβε τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν καὶ πολὺ μέρος τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἀνεδείχθη βασιλεὺς τοῦ ἐκ τῶν χωρῶν τούτων ἀποτελεσθέντος βασιλείου, οὗ πρωτεύουσα ἐγένετο ἡ Θεσσαλονίκη· οἱ δὲ Ἑνετοὶ ἔλαβον τὰ παραθαλάσσια τοῦ Ἀδρίου, τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Εὐξείνου, πολλὰς νήσους καὶ μέρος τῆς Πελοποννήσου· ὁ δὲ **Δάνδολος** ἐπεκλήθη «κύριος τοῦ» **» τεταρτημορίου καὶ ὀγδοῦ σύμπαντος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους»**.

§ 89. Περὶ φραγκικῶν δουκῶν, βαρωνιῶν καὶ κομητιῶν ἐν Ἑλλάδι.

Ἡ κυρίως Ἑλλὰς παρακολουθοῦσα τὴν τύχην τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους περιῆλθε καὶ αὐτὴ εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Φράγκων. Καὶ πρῶτον μὲν εἰσέβαλεν εἰς αὐτὴν ἐξορμήσας ἐκ Θεσσαλονίκης ὁ Βο- νιφάτιος, ὅστις δις κατατροπώσας παρὰ τὰς Θερμοπύλας τὸν κατ' αὐτοῦ ἐπεξεληθόντα ἄρχοντα τοῦ Ναυπλίου καὶ ἄλλων τινῶν ἑλλη- νικῶν πόλεων Λέοντα τὸν Σγουρόν, κατέλαβε πλείστας χώρας τῆς τε στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀπεβιάσθησαν εἰς Πάτρας νέα στίφη δορυκρητόρων Βουρ- γουνδίων καὶ Γάλλων ὑπὸ τὸν Γουλιέλμον Σαμπλίττην, ἅτινα μετὰ δύο αἰματηρὰς μάχας (1205) κατέλαβον τὸ πλεῖστον μέρος τῆς Πελοποννήσου καὶ συνέστησαν αὐτόθι τὸ πριγκιπᾶτον τῆς Ἀχαΐας, ὅπερ ἔπειτα ἐπαυξήθη ὑπὸ τοῦ ἐξιστορήσαντος τὰ τότε γεγονότα ἱππότου Βιλλεαρδουίνου διέμεινε κληρονομικῶς εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. Τὰ πάντα μετεβλήθησαν ἐνταῦθα κατὰ τὰς φραγκικὰς καὶ με-σαιωνικὰς ἰδέας καὶ θεσμοθεσίας, διαιρεθείσης τῆς Ἑλλάδος εἰς **δουκάτα, βαρωνίας καὶ κομητίας**, αἵτινες φιλῶ ὀνόματι μόνον ἀνε- γνώριζον ὡς κυριάρχην τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τοιοῦτον δουκάτον ἐγένοντο καὶ αἱ Ἀθηναί, ἃς κυριεύσας Βο- νιφάτιος ὁ Μομφερατικός παρέδωκε εἰς ἓνα τῶν περὶ αὐτὸν εὐγενῶν

Ἔθωνα Δελαρός, ὃν ἀνεκήρυξε « μέγαν κύριον » Ἀθηῶν καὶ Θεῶν (ὑποτελῆ δὲ Καμπανίτου, « αὐθέντου τοῦ Μωρέως ») καὶ οὗτινος τὸν οἶκον διεδέχθη κατόπιν ὁ οἶκος τῶν Βριεννίων.

§ 90. Περὶ ἑλληνικῶν ἡγεμονιῶν.

Μετὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας διάφοροι ἀπόγονοι τῶν τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους αὐτοκρατόρων ἴδρυσαν καὶ αὐτοὶ ἰδίᾳς ἡγεμονίας. Οὕτως ὁ μὲν Θεόδωρος Α' ὁ Λάσκαρις, ὁ γαμβρὸς Ἀλεξίου τοῦ Γ', ἴδρυσεν ἡγεμονίαν ἐν Νικαίᾳ περιλαμβάνουσαν τὰς ἀπὸ Νικαίας καὶ Προύσης μέχρις Ἐφέσου, Φιλαδελφείας καὶ νήσων χώρας· ὁ δ' Ἀλέξιος ὁ Α', ὁ ἐγγονος Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ, ἴδρυσεν ἡγεμονίαν ἐν Τραπεζοῦντι, περιλαμβάνουσαν τὴν τε Ἀμισὸν καὶ τὴν Ταυρικὴν Χερσόνησον, καὶ ἐτήρησε τὴν ὀνομασίαν τοῦ αὐτοκράτορος· ὁ δὲ Μιχαὴλ Α' Ἄγγελος Κομνηνὸς ἴδρυσεν ἡγεμονίαν ἐν Ἠπείρῳ, περιλαμβάνουσαν πλὴν αὐτῆς, τὴν Αἰτωλίαν, Ἀκαρνανίαν, τὴν δυτικὴν Θεσσαλίαν μετὰ πρωτεύουσας τῆς Ἄρτης (Δεσποτᾶτον Ἠπείρου, Δεσπότης Ἠπείρου ἢ καὶ ὅλης τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰ Χρονικὰ τοῦ Μωρέως). Ἐκ τῶν ἡγεμονιῶν τούτων, αἴτινες δυστυχῶς διεπληκτίζοντο πρὸς ἀλλήλας, ἰσχυρότερα ἀπέβη ἢ τῆς Νικαίας. Πλὴν τούτων καὶ τινες ἰσχυροὶ Ἕλληνες ἐξήσκουν δεσποτικὴν ἐξουσίαν ἐν μικροτέροις τμήμασι, ὡς Λέων ὁ Χαμάρετος ἐν Λακωνικῇ, Λέων ὁ Σγουρὸς ἐν Ναυπλίῳ καὶ Ἄργει καὶ ἄλλοι ἄλλαχοῦ.

§ 91. Περὶ Λατίνων αὐτοκρατόρων (1204-1261).

α') Βαλδουῖνος, ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρῶτος Λατίνος αὐτοκράτωρ, κατώρθωσε μὲν νὰ καταβάλη τοὺς κατ' αὐτοῦ ἐπεληθόντας Μούρτζουφλον καὶ Ἀλέξιον τὸν Γ', ὧν ἐκεῖνον μὲν ἐφόνευσε, τοῦτον δὲ ἠνάγκασε νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν ἐν Τραπεζοῦντι γαμβρὸν αὐτοῦ Θεόδωρον τὸν Λάσκαριν, ἀλλ' ἐν τινι ἐκστρατείᾳ κατὰ τῶν ἕνεκα καταπίεσεως ἐπαναστάντων Βουλγάρων, μεθ' ὧν συνεμάχησαν καὶ Ἕλληνες τῆς Θράκης, συλληφθεὶς ἡκρωτηριάσθη καὶ ἐτάφη ζῶν (1205).

β') Ἐρρῖκος (1206-1216). Ἐρρῖκος ὁ ἀδελφὸς καὶ διάδοχος

τοῦ Βαλδουίνου ἐφείλκυσε τὴν ἀγάπην τῶν Ἑλλήνων, ὡς προστατεύσας αὐτοὺς κατὰ τῶν ἀξιώσεων τοῦ ἐξάρχου τοῦ Πάπα, βιάζοντος αὐτοὺς νὰ γίνωσι καθολικοί· ἐπιτεθεὶς δὲ κατὰ τῶν Βουλγάρων κατετρόπωσεν αὐτοὺς. Ὁ αὐτὸς νυμφευθεὶς τὴν θυγατέρα τοῦ Βονιφατίου Ἀγνήν συνῆψε μετ' αὐτοῦ σχέσεις, καθ' ἃς ὁ Βονιφάτιος ὤμοσε πίστιν εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ γαμβρὸν Ἐρρίκον τῷ 1207. Ὑστερον ὅμως περιελθὼν εἰς πόλεμον πρὸς τε τὸν δεσπότην τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ Ἀγγελον καὶ τὸν τούτου ἀδελφὸν καὶ διάδοχον Θεόδωρον, ἔτι δὲ καὶ πρὸς τὸν τῆς Νικαίας αὐτοκράτορα Λάσκαριν ἀπέτυχε καὶ ἀπέθανεν ἐν Θεσσαλονικῇ ἐκ λύπης ἢ κατ' ἄλλους δηλητηριασθεὶς.

γ') Πέτρος Κουρτεναῖη (1217-1220). Τὸν Ἐρρίκον ἄπαιδα ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ ὑπὸ τῶν μεγιστάνων προχειρισθεὶς ἡγεμὼν Πέτρος ὁ Κουρτεναῖη ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς αὐτοῦ καὶ Φιλίππου Β' βασιλέως τῆς Γαλλίας ἐξάδελφος. Μόλις ὅμως ἐλθὼν ἵνα λάβῃ τὸ νέον ἀξίωμα, συνελήφθη ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου, τοῦ τῆς Ἠπείρου δεσπότη, καὶ ἀπέθανεν ἐν τῇ φυλακῇ· ἐξελήχθη δὲ ἀντ' αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς Φίλιππος, καὶ τούτου ἀποποιηθέντος ὁ ἕτερος ἀδελφός

δ') Ροβέρτος Κουρτεναῖη (1221-1228). Ἐπὶ τούτου Θεόδωρος ὁ δεσπότης τῆς Ἠπείρου, καταπολεμήσας τὸν υἱὸν τοῦ Βονιφατίου (τοῦ φονευθέντος ἐν τινι κατὰ τῶν Κουμάνων καὶ Βλάχων ἐκστρατεία), καθυπέταξεν ἅπασαν τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θράκην μέχρις Ἀδριανουπόλεως καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος· ἀλλὰ καὶ ἐξ Ἀσίας ἐπετέθη κατὰ τοῦ Λατινικοῦ κράτους ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας Ἰωάννης Δούκας ὁ Βατάτσης. Οἱ δύο οὗτοι αὐτοκράτορες Θεόδωρος καὶ Βατάτσης πάντως ἤθελον καταλύσει τὸ λατινικὸν κράτος ἂν δὲν ἤθελον ἔλθαι πρὸς ἀλλήλους εἰς ἐχθροπραξίαν. Παραιτηθέντος τοῦ Ροβέρτου ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τῶν βαρῶνων ὁ ἐνδεκαετής υἱὸς τοῦ Πέτρου Κουρτεναῖη

ε') Βαλδουῖνος ὁ Β', ὑπὸ τὴν ἐπιτροπιάν τοῦ ἐκ Γαλλίας Ἰωάννου τῆς Βριέννης ἢ Βριεννίου, πρῶην βασιλέως τῆς Ἱερουσαλήμ (1228-1261). Ὁ γέρον Ἰωάννης, εὐρὼν τὰ πράγματα τοῦ λατι-

νικου κράτους εις μεγάλην παράλυσιν, ουδέν ἕτερον κατώρθωσεν εἰ μὴ νὰ σώσῃ μόνον τὴν πρωτεύουσαν, πολιορκηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἐν Νικαίᾳ αὐτοκράτορος Βατάτση καὶ τοῦ συμμαχήσαντος μετ' αὐτοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων Ἰωάννου Ἀσάν. Ἀποχωρήσαντος τοῦ Βριεννίου εἰς μοναστήριον ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν ὁ τέως ἐπιτροπευόμενος Βαλδουῖνος Β'. Ἐπ' αὐτοῦ ἀνεκτίθη ἡ Κωνσταντινούπολις ὑπὸ τοῦ ἐν Νικαίᾳ Ἑλληνοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ τοῦ Παλαιολόγου. Ὁ Βαλδουῖνος ἀπολέσας τὴν ἀρχὴν ἐπλανήθη ἐπὶ τινα χρόνον ἐν Εὐρώπῃ μάτην ἐπιζητῶν ἐπικουρίας· εἶτα πωλήσας τὰ ἐπὶ τοῦ βυζαντιακοῦ θρόνου δικαιώματα αὐτοῦ εἰς τὸν Ἀνδεγαυικὸν οἶκον, ἐτελεύτησε τῷ 1272.

§ 92. Περὶ τῶν ἐν Νικαίᾳ Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων (1204-1261) καὶ τῆς ἀνακτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως δι' Ἀλεξίου τοῦ Στρατηγοπούλου.

α') Θεόδωρος ὁ Λάσκαρις (1204—1222). Θεόδωρος ὁ Λάσκαρις ὁ γαμβρὸς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἀλεξίου τοῦ Γ', φυγὼν μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Φράγκων ἄλωσιν αὐτῆς ἵδρυσεν, ὡς προείπομεν (§ 90), ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας ἴδιον καὶ ἀνεξάρτητον κράτος· ἐγκατέστησε δὲ ἐν αὐτῇ καὶ πατριάρχην καλούμενον Μιχαήλ Αὐτοριανόν, ὑφ' οὗ ἐστέφθη αὐτοκράτωρ. Ὁ Θεόδωρος δραστήριος ὦν ἐπηύξησε βαθμηδὸν τὸ ἐν Νικαίᾳ κράτος καὶ κατέστησεν αὐτὸ πυρῆνα τοῦ νέου βυζαντιακοῦ κράτους καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

β') Ἰωάννης Γ' Δούκας Βατάτσης (1222—1254). Οὗτος, γαμβρὸς ὦν ἐπὶ θυγατρὶ Θεοδώρου τοῦ Λασκάρως, κατόπιν δὲ γαμβρὸς γενόμενος Φρειδερίκου τοῦ Β' αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, καταρτίσας στόλον ἀξιόλογον, κατώρθωσε νὰ ἀποσπάσῃ πολλὰς νήσους ἀπὸ τοῦ λατινικοῦ κράτους. Ὁ αὐτὸς ἀπέσπασεν ἀπὸ τῶν Βουλγάρων μέρος τῆς Θράκης. Περιελθὼν δὲ εἰς πόλεμον πρὸς τὸν Θεόδωρον, τὸν δεσπότην τῆς Ἠπείρου, καὶ αἰχμαλωτίσας αὐτὸν ἠνάγκασε νὰ ἀποθέσῃ τὸν αὐτοκρατορικὸν τίτλον, εἶτα δὲ κατέλαβε τὴν τε Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν. Ὁμοίως καὶ τὸν διάδοχον τοῦ Θεο-

δώρου Μιχαήλ τὸν Β' κατέστησε φόρου ὑποτελεῆ. Οὕτως ἐπὶ Βα-
τάτση τὸ κράτος τῆς Νικαίας ἀφίκετο εἰς μεγίστην ἀκμὴν.

γ') Βατάτσης Θεόδωρος Λάσκαρις Β' (1254—1258). Οὗτος
ἦτο υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ἰωάννου Βατάτση· ὠμὸς ὅμως καὶ αὐ-
θαίρετος δειχθεὶς ἀντὶ νὰ ἐπαυξήσῃ διέφθειρε τὰ πράγματα τοῦ
κράτους τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Ἀποθανὼν δὲ μετὰ βραχείαν βασιλείαν
κατέλιπεν ἀνήλικον υἱὸν τὸν ὀκταετῆ Ἰωάννην Λάσκαριν, ἐπι-
τροπευόμενον ὑπὸ Μιχαήλ τοῦ Παλαιολόγου.

δ') Μιχαήλ Η' ὁ Παλαιολόγος (1259—1282). Ὁ ἐπιτροπεύων
τὸν ἀνήλικον υἱὸν Λασκάρως τοῦ Β' (ἦτοι Λάσκαριν τὸν Γ')
Μιχαήλ Η' ὁ Παλαιολόγος, καταγόμενος ἐκ τοῦ ἡγεμονικοῦ οἴκου
τῶν Κομνηνῶν, ἦτο ἄριστος στρατηγός. Ἀναλαβὼν δὲ τὴν διεύ-
θυνσιν τοῦ ἐν Νικαίᾳ κράτους ἐξησθένησε τὴν ἐν Κωνσταντινουπό-
λει δύναμιν τῶν Ἑνετῶν (τῶν μόνων στηριγμάτων τῆς λατινικῆς
αὐτοκρατορίας), συνεννοηθεὶς μετὰ τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν Γενουαίων,
καὶ ἐδόξασε τὸ κράτος αὐτοῦ διὰ διαφόρων κατορθωμάτων. Οὕτω
κατεπολέμησε τὸν τε ἀποστατήσαντα δεσπότην τῆς Ἠπείρου Μι-
χαήλ τὸν Β' καὶ τὸν σύμμαχον αὐτοῦ Γουλιέλμον Βιλεαρδουῖνον,
τὸν πρίγκηπα τῆς Ἀχαΐας, ἀφ' οὗ ἀπέσπασε φρούριά τινα τῆς
Πελοποννήσου· ἐξέβαλε δὲ τοὺς Ἑνετοὺς ἐκ πολλῶν νήσων καὶ
ἤχμαλώτισε πολλῶν ἑλληνικῶν πόλεων τοὺς δούκας. Φοβούμενος
δὲ μήπως πάλιν ἀποστατήσῃ ὁ ἄπιστος Μιχαήλ ἐνούμενος μετὰ
τῶν Βουλγάρων, ἔπεμφε τὸν στρατηγὸν Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον
μετὰ δυνάμεώς τινος στρατιωτικῆς εἰς Θράκην. Ὁ Στρατηγόπου-
λος ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἀπουσίας τῶν Ἑνετῶν ἐκ τῆς Κωνσταντι-
νουπόλεως, ἀπελθόντων μετὰ πάσης τῆς ναυτικῆς καὶ τῆς πεζικῆς
δυνάμεως πρὸς κατάκτησιν τοῦ οὐ μακρὰν κειμένου Δαφνουσίου καὶ
συνεννοηθεὶς μετὰ τῶν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ὀρθοδόξων, ἐπιθυμούντων
τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τῶν Λατίνων, κατέλαβεν αἴφνης καὶ
σχεδὸν ἀκωλύτως τὴν Κωνσταντινούπολιν τῇ 25 Ἰουλίου 1261.
Ἐν τῇ ἀλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως πολλοὶ λατῖνοι ἐφρονεῦθη-
σαν, ἄλλοι δὲ ἀνεχώρησαν μετὰ τοῦ πτοηθέντος βασιλέως αὐτῶν
Βαλδουίνου Β' εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην· ὁ δὲ Μιχαήλ ὁ Παλαι-
λόγος εἰσῆλθε θριαμβευτικῶς εἰς τὴν κατακτηθεῖσαν πόλιν, ἐπιτρέ-

ψας καὶ εἰς τὸν Στρατηγόπουλον νὰ τελέσῃ θρίαμβον, φέρων στέμματα ὅμοιον σχεδὸν τῷ βασιλικῷ. Οὕτως ἡ λατινικὴ αὐτοκρατορία, μόλις διαρκέσασα ἡμισὺν αἰῶνα, περιῆλθε πάλιν εἰς τοὺς νομίμους αὐτῆς κληρονόμους.

Η') ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ

1259-1282

§ 93. Περὶ Μιχαὴλ Η' τοῦ Παλαιολόγου.

Μιχαὴλ ὁ Η' ὁ Παλαιολόγος, καταλαβὼν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἦν ἀπὸ τοῦ 1204 κατεῖχον οἱ Λατῖνοι, ἐστέφθη αὐτοκράτωρ αὐτῆς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἀρσενίου ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας. Εὖρε δὲ τὴν μὲν πρωτεύουσαν λίαν ἡρημωμένην ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων δηρώσεων, πυρκαϊῶν καὶ καταστροφῶν, τὸ δὲ ἐπιλοιπὸν κράτος λίαν κεκολοβωμένον, περιλαμβάνον μόνον τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν, μέρος τῆς Θεσσαλίας καὶ τὰς ἀπὸ τῶν Λατίνων ἀποσπασθείσας νήσους Χίον, Ῥόδον καὶ Λέσβον, τῶν λοιπῶν μερῶν κατεχομένων ὑπὸ Φράγκων, Βουλγάρων, Τούρκων, Ἑλλήνων ἡγεμονίσκων καὶ ἄλλων κατακτητῶν. Ὁ Μιχαὴλ ἀντὶ νὰ ἐπιδοθῇ νῦν εἰς τὴν ἀναδιόργάνωσιν τοῦ κράτους ὑπεσχέθη εἰς τὸν πάπαν Οὐρβανὸν τὸν Δ' νὰ ὑποτάξῃ χάριν πολιτικῶν λόγων τὴν ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν δυτικὴν. Πρὸς τοῦτοις δὲ ἀπέστειλε καὶ εἰς τὴν ἐν Λουγδούνῳ συγκροτηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ Γ' (1274) σύνοδον πρέσβεις, οἵτινες παρεδέχθησαν τὴν εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως προσθήκην τοῦ filioque. Ἡ τοιαύτη διαγωγὴ τοῦ αὐτοκράτορος ἐξήγειρε τὴν κοινὴν ἀγανάκτησιν καὶ πάντες σχεδὸν μικροὶ καὶ μεγάλοι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, γεωργοὶ καὶ τεχνῖται ὠμίλουν περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ κατηρῶντο τὸν τε αὐτοκράτορα καὶ τὸν πατριάρχην Βέκκον, ὅστις διαδεχθεὶς τὸν παυθέντα, ὡς ἀθηνωτικόν, Ἰωσήφ, ἐγένετο τυφλὸν ὄργανον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ παρεδέχθη τὴν τοῦ filioque προσθήκην. Ὁ αὐτοκράτωρ βασανίζων, ἐκτυφλῶν, γλωσσοκοπῶν τοὺς ἀντιφρονούντας οὐδόλως κατῴρθησε νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, διὸ ἀποθανὼν ἐκ λύπης δὲν ἠξιώθη οὐδὲ τῆς συνήθους βασιλικῆς τιμῆς (1282).

§ 94. Περί 'Ανδρονίκου τοῦ Β' (1282).

'Ανδρόνικος ὁ Β' διαδεχθεὶς τὸν πατέρα αὐτοῦ Μιχαὴλ τὸν Παλαιολόγον, ἠκύρωσε τὴν περὶ ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν πράξιν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Θελήσας δὲ νὰ τιμωρήσῃ δι' ἐκκλησιαστικῆς συνόδου τοὺς μετασχόντας τῆς πρὸς τοὺς λατίνους κοινωνίας, ἐξῆψε μεγάλως τὰ πάθη καὶ μάλιστα ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν ἀπητειτο μεγίστη σύμπνοια πρὸς ἀπόκρουσιν νέων καὶ λίαν ἐπικινδύνων ἐχθρῶν, ἧτοι τῶν Ὀσμανιδῶν ἢ Ὀθωμανῶν, οἵτινες ἐν Ἀσίᾳ πολὺ εἶχον προσδεύσει. Ὁ Ἀνδρόνικος πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν νέων ἐχθρῶν ἀντὶ νὰ ἀντιτάξῃ ἰθαγενῆ στοιχεῖα, μὴ ἀπαιτοῦντα μεγάλην δαπάνην χρημάτων, ὧν μεγίστην εἶχε ἔλλειψιν, προσωκείωθη ξενικά τινα τυχοδιωκτικὰ στοιχεῖα Ἰταλικὰ καὶ Ἰσπανικὰ, ἧτοι τοὺς καλουμένους Καταλανούς, εἰς ὧν τὸν ἀρχηγόν, τὸν Ρογέρον, ἔδωκε σύζυγον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Μαρίαν. Οἱ Καταλανοί, μικρὰν παρασχόντες εἰς τὸν αὐτοκράτορα συνδρομήν, ἀπέβησαν ἡ μάλιστα τῶν χωρῶν, ἃς προωρίσθησαν νὰ ὑπερασπίσωσι κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν. Μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ τῆς βασιλικῆς αὐλῆς δολοφονίαν τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν Ρογέρου ἐπιπεσόντες οἱ Καταλανοὶ κατὰ τῆς Καλλιπόλεως κατέσφαξαν τοὺς κατοίκους αὐτῆς καὶ ἐληλάτησαν δεινῶς τὴν τε Θράκην καὶ Μακεδονίαν. Κατόπιν δὲ εἰσβαλόντες εἰς τὴν Ἑλλάδα κατέλαβον τὰ δουκᾶτα τῶν τε Ἀθηνῶν (1310) καὶ τῆς Ἀχαΐας (1312). Ἀνδρόνικος ὁ Β', περιελθὼν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν ἄσωτον ἕγγονον αὐτοῦ Ἀνδρόνικον τὸν Γ' (υἱὸν τοῦ Μιχαὴλ, ὅστις ἦτο υἱὸς Ἀνδρονίκου τοῦ Β' συμβασιλεύων μετ' αὐτοῦ) ἐνικήθη τέλος καὶ ἐκλείσθη ἐν μοναστηρίῳ γενόμενος μοναχὸς τῷ 1332.

§ 95. Περί Ἀνδρονίκου τοῦ Γ' (1328-1341).

'Ανδρόνικος ὁ Γ', γενόμενος αὐτοκράτωρ τῷ 1328 ἠσχολεῖτο μᾶλλον περὶ τὰς θρησκευτικὰς ἐριδας ἢ περὶ τὴν σύνταξιν τοῦ κράτους αὐτοῦ, ἀπειλούμενου ὑπὸ παντοίων ἐχθρῶν καὶ μάλιστα τῶν Τούρκων, καταλαβόντων ἐπ' αὐτοῦ ἅπασαν σχεδὸν τὴν ἐλάσσονα Ἀσίαν καὶ πηξάντων τὴν φωλεὰν αὐτῶν ἐν Προύσῃ τῆς Βιθυνίας. Ὁ Ἀνδρόνικος δημηγορήσας ἐπὶ μακρὸν ἐν τινι συνδιαλέξει, γε-

νομένη ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Σοφίας «περὶ τοῦ θείου καὶ ἀκτίστου φωτός», ὅπερ ἐπίστευον ὅτι ἐβλεπον οἱ τοῦ Ἄθω ἡσυχασταί, ἐπαθεν ἐκ πυρετοῦ καὶ μετὰ μικρὸν ἀπέθανε τῷ 1341.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀνδρονίκου ἀνέλαβε τὴν ἐπιτροπείαν τῶν ἀνηλίκων αὐτοῦ τέκνων Ἰωάννου καὶ Μανουήλ ὁ φίλος αὐτοῦ καὶ ἀντιλήπτωρ Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνός· ἀλλὰ μόλις τούτου ἐξεληθόντος ἵνα ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ ἐνήργησεν ἡ χήρα τοῦ Ἀνδρονίκου Ἄννα τὴν καθαιρέσειν αὐτοῦ. Ὁ Καντακουζηνός, ὀργισθεὶς ἀναγορεύει ἑαυτὸν βασιλέα περιβληθεὶς τὴν βασιλικὴν ἐσθῆτα καὶ φορέσας ἐρυθρὰ πέδιλα.

§ 96. Περὶ Ἰωάννου τοῦ Καντακουζινοῦ (1341 - 1355).

Ὅτε Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνός, σφετερισθεὶς ἐκ φιλοδοξίας τὸν θρόνον, τὸν ἀνήκοντα εἰς τὰ τέκνα Ἀνδρονίκου τοῦ Γ' Ἰωάννην καὶ Μανουήλ, ἐκήρυξεν ἑαυτὸν (ἐκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὐρισκόμενος) βασιλέα, πᾶσαι δὲ σχεδὸν αἱ πόλεις παρήκουν εἰς τὰς διαταγὰς αὐτοῦ, τότε ἤρξατο μακρὸς ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν βασιλοπαίδων Παλαιολόγων. Ὁ πόλεμος οὗτος ἀπέβη πρὸς μεγάλην τοῦ κράτους βλάβην καὶ τοσούτω μᾶλλον, καθ' ὅσον τὰ ἀντιμαχόμενα μέρη ἐπεζήτησαν τὴν συμμαχίαν τῶν τε Σέρβων καὶ τῶν Τούρκων¹, οἵτινες προθύμως ἐδέχθησαν ὅπως ἐντεῦθεν προσπορίσωσιν εἰς ἑαυτοὺς ἴδιον ὄφελος ἐπὶ βλάβῃ τῶν πελατῶν αὐτῶν. Ὁ Καντακουζηνός μαθὼν ὅτι ἡ βασιλομήτωρ Ἄννα συνενοεῖτο μετὰ τοῦ Ὁρχάν (υἱοῦ τοῦ Ὀθμάν), τοῦ κυριωτέρου ἰδρυτοῦ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, τοῦ στήσαντος τὴν ἔδραν αὐτοῦ ἐν Προύσῃ τῆς Βιθυνίας καὶ τοῦ συστήσαντος τὸ περιβόητον τῶν Γενιτσάρων² τάγμα, ἔσπευσεν αὐτὸς νὰ ἐλκύσῃ τοῦ-

¹ Οἱ Τούρκοι, οἱ ἐκ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν Ὀσμάν ἢ Ὀθμάν Ὀσμανίδαι ἢ Ὀθωμανοὶ καλούμενοι, εἶναι διάφοροι τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ ὁμογενῶν Τούρκων ἢ Τουρκομάνων. Ἐκ τούτων οἱ μὲν πρῶτοι διακρίνονται ἐπὶ τῷ διοργανιστικῷ αὐτῶν πνεύματι καὶ ἐπὶ μονίμῳ κατακτήσει, οἱ δὲ δεῦτεροι ἐπὶ ἐπιδρομαῖς, σκοπὸν ἐχούσαις μᾶλλον τὴν λαφυραγωγίαν.

² Τὸ περίφημον τάγμα τῶν Γενιτσάρων ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν ῥωμαλεωτέ-

τον πρὸς ἑαυτὸν, δὲν εἰδίστανε μάλισταν νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν καὶ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Θεοδώρην σύζυγον τῷ 1346. Ὁ γάμος ὁμωσ οὐτός δὲν ὠφέλιση οὔτε τὸν Καντακουζηνὸν οὔτε τὸ κράτος αὐτοῦ. Μετὰ πολλοὺς καὶ αἱματηροὺς διαπληκτισμοὺς καὶ ἐντὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεωσ καὶ ἐκτὸς μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων μερίδων, κατάρθωσεν ὁ Καντακουζηνὸς διὰ προδοσιασ νὰ εἰσέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν (1347) καὶ συνεφώνησε μετὰ τῆς Ἄννης, ὅπωσ συμβασιλεύῃ μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Ἰωάννου. Μόλις ὁ Καντακουζηνὸς ἐστέφθη καὶ αὐθις βασιλεὺς ἐντὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεωσ, περιῆλθεν εἰς ἀγῶνα πρὸς τοὺς Γενουαίους, ὧν ἤθελε νὰ ἐλαττώσῃ τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐμπορικὰ συμφέροντα· ἀλλὰ καίπερ βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν καὶ Καταλανῶν ἠττήθη ὑπὸ τῶν Γενουαίων ἐν ναυμαχίᾳ καὶ ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς πλείονα τῶν προτέρων προνόμια (1348—1352). Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐγίνοντο εἰ μὲν Σέρβοι πρὸς βορρᾶν ἐλεηλάτουσ τὰ μέρη τῆς Θρακίης καὶ ἐγένοντο κύριοι τῆς τε Θεσσαλονίκης καὶ ἄλλων χωρῶν, ὧν τινασ ἀπέσπασεν ἀπ' αὐτῶν διὰ πολέμου ὁ Καντακουζηνὸς· ὁ δὲ Ὁρχάν, καίπερ γαμβρὸς τοῦ Καντακουζινοῦ, διαβάσ εἰς Εὐρώπην κατέλαβε πολλὰ μέρη τῆς Θρακικῆς χερσονήσου καὶ ἰδίωσ τὴν Καλλιπόλιν. Μετ' οὐ πολὺ ἕτερος ἐμφύλιος πόλεμος ἐξεργάγη μετὰξὺ Ματθαίου, τοῦ φιλοδόξου υἱοῦ τοῦ Καντακουζινοῦ καὶ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου, ὅστις καταφυγὼν εἰς Τένεδον (1354) ἐπανῆλθε τῇ βοηθείᾳ τῶν Γενουαίων εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνθα συνεφωνήθη ἵνα ὁ μὲν Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος καὶ Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνὸς συμβασιλεύσωσιν ἐξ ἴσου, ὁ δὲ Ματθαῖος διοικῆ τὴν Ἀδριανούπολιν διατηρῶν τὸ εἶγμα τῆς βασιλείας. Ὅτε ὁ Καντακουζηνὸς ἠναγκάσθη νὰ πληρώσῃ 100,000 χρυσῶν πρὸς ἀπολύτρωσιν τοῦ Χαλὶλ (υἱοῦ τοῦ Ὁρχάν) αἰχμαλωτισθέντος ὑπὸ τῶν Γενουαίων, τῶν κατεχόντων τὴν Φώκαιαν, ἀποδυσπετήσας ἐγκατέλιπε τὴν βασιλείαν καὶ ἀπέλθων εἰς τὴν τῶν Μαγγάνων μονὴν

ρων παίδων τῶν χριστιανῶν, ὅτινες ἀποσπώμενοι μικροὶ τὴν ἡλικίαν ἐκ τῶν οικογενειῶν αὐτῶν (παιδομάζωμα), ἀντρέφοντο εἰς τὸν ἰσλαμισμόν· ἀσκούμενοι δὲ διηνεκῶσ εἰς τὰσ στρατιωτικὰσ ἀσκήσεις τοῦ ἵππικοῦ, ἀπέβησαν ἀκαταγώνιστοι καὶ ἐπιφοδῶτατοι.

κατεγίνετο εἰς τὴν ἱστοριογραφίαν μετονομασθεὶς Ἰωάσαφ. Ὁμοίως καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Καντακουζηνοῦ Ματθαῖος αἰχμαλωτισθεὶς ὑπὸ τῶν Σέρβων καὶ ἐξαγορασθεὶς ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου, ἤναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ τῆς ἀρχῆς. Οὕτω δὲ ἔμεινεν ἐν τῇ ἡγεμονικῇ ἀρχῇ μόνος ὁ Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος (1355).

§ 97. Περὶ Ἰωάννου Ε' τοῦ Παλαιολόγου (1355 - 1391).

Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος, ὁ υἱὸς Ἀνδρονικοῦ τοῦ Γ' λαβὼν τὰς ἡνίας τοῦ παραλελυμένου κράτους μόνος μετὰ τὴν ἀναχώρησιν Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἐνόησεν εὐθὺς ὅτι δὲν δύναται νὰ ἀντιπαλαίσῃ πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Ὁρχάν Μουράτην τὸν Α', ὅστις διαδεξάμενος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ κυριεύσας τὴν ἐν Ἀσίᾳ Ἄγκυραν, εἶχε διαβῆ εἰς Εὐρώπην καὶ εἶχε κυριεύσει τὴν τε Ἀδριανούπολιν, ἣν καὶ κατέστησεν ἔδραν τοῦ ὁσμανικοῦ κράτους, καὶ τὴν Φιλιππούπολιν. Τοῦτου ἕνεκα ἐδέχθη τὴν ὑπὸ τοῦ Μουράτου ζητηθεῖσαν συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν, φοβουμένου ἐπιθεσὶν τινα ἐκ τῆς Δύσεως ἕνεκα τῶν πολλῶν αὐτοῦ κατακτῆσεων ἐν τε τῇ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Εὐρώπῃ. Ὁ Ἰωάννης, ἰδὼν ὅτι οἱ Τούρκοι μετὰ τὴν νίκην, ἦν ἐκέρδισαν κατὰ τῶν συμμαχησάντων Οὐγγρων, Σέρβων, Βλάχων καὶ Βουλγάρων ἐν ἔτει 1363, πρέβαινον ἀκατασχέτως προσκτώμενοι πόλεις καὶ χώρας, ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τῆς Δύσεως. Διὸ πορευθεὶς τῷ 1369 εἰς Ῥώμην ἐξώμοσεν ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ πάπα Οὐρβανοῦ τοῦ Ε' καὶ ἄπαντος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κλήρου τὰ δόγματα τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας λαβὼν δὲ ὑποσχέσεις καὶ εὐλογίας ἀπῆλθεν εἰς Ἑνετίαν. Ἐνταῦθα δανεισθεὶς χρήματα ἐπὶ βαρυτάτῳ τόκῳ ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Ἑσπερίαν Εὐρώπην καὶ ἰδίως εἰς τὴν Γαλλίαν πρὸς εὐρεσιν ἐπικουριῶν. Ἐπανελθὼν δὲ ἄπρακτος εἰς Ἑνετίαν ἐκρατήθη ὡς μὴ δυναθεὶς νὰ ἀποτίσῃ τὸ χρέος αὐτοῦ· εἶτα δὲ ἀπῆλλάγη, πληρωθέντος τοῦ χρέους οὐχὶ ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ αὐτοῦ Ἀνδρονικοῦ μὴ θελήσαντος, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ νεωτέρου Μανουὴλ, ὃν καὶ κατέστησε κατόπιν συμβασιλέα. Ὁ Ἰωάννης μέχρι τοιοῦτου ἐξευτελισμοῦ πρέσβη ἀπέναντι τοῦ Μουράτου, ὥστε πέμψας πρὸς αὐτὸν ἕνα ἐκ τῶν τσε-

σάρων υιῶν αὐτοῦ τὸν Θεόδωρον, παρήγγειλεν αὐτῷ νὰ ὑπηρετῇ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ὀσμανικοῦ ἔθνους ὡς πιστὸς μισθοφόρος κατὰ παντὸς πολεμίου. Οὐ μόνον δὲ πρὸς τὸν Μουράτην, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν υἱὸν καὶ διαδόχον αὐτοῦ (δολοφονηθέντος μετὰ τὴν ἐν Κοσσυφοπέδιῳ νίκην κατὰ τῶν Σέρβων τῷ 1389) τὸν περίφημον *Βαγιαζήτην*, τὸν ἐπικαλούμενον *κεραυνὸν* (Γιλοδρίμ), ἀπίστευτον ἐπεδείξατο ἐξευτελισμὸν ὅτε Ἰωάννης καὶ ὁ συμβασιλεύσας μετ' αὐτοῦ υἱὸς Μανουήλ, οὐ μόνον ὑποσχεθέντες νὰ πληρώσωσιν εἰς αὐτὸν φόρον καὶ νὰ φέρωσιν ἐπικουρίας, ἀλλὰ καὶ διατάξαντες τὴν εἰς αὐτὸν παράδοσιν τῆς ἐν Ἀσίᾳ ἑλληνικῆς πόλεως Φιλαδελφείας, μάλιστα δὲ συμμετασχόντες τῆς ταύτης πολιορκίας. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Φιλαδελφείας τὸ βυζαντιακὸν κράτος ἐν μὲν τῇ Ἀσίᾳ δὲν περιελάμβανε ἄλλην χώραν εἰμὴ μόνον τὰ περὶ τὴν Τραπεζοῦντα, ἐν δὲ τῇ Εὐρώπῃ περιωρίζετο εἰς μόνην τὴν πρωτεύουσαν μετὰ τινων περὶ αὐτὴν πόλεων (Σηλυβρίας καὶ Ἡρακλείας) καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, τῶν λοιπῶν μερῶν αὐτοῦ ὑποταγέντων εἰς τὸν φοβερὸν κατακτητὴν Βαγιαζήτην.

§ 98. Περὶ Μανουήλ Β' τοῦ Παλαιολόγου (1391 - 1421).

Μετὰ τὸν θάνατον Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μανουήλ, ὁ τότε διατελὼν ἐν Προύσῃ εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Σουλτάνου Βαγιαζήτου, κατώρθωσε νὰ δραπέτευσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀναλάβῃ τὰς ἡνίας τοῦ βυζαντιακοῦ κράτιδιου. Ὁ Βαγιαζήτης παροργισθεὶς ἀπήτησεν ἕνα ἐδρεῦν ἐν Κωνσταντινυπόλει καθὼς ὅπως ῥυθμίζῃ τὰς μεταξὺ μουσολμάνων ὑποθέσεις, κτισθὴ δὲ καὶ τζαμίον, ὅπως τελώσιν οἱ Μωαμεθανοὶ τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ παρήκουσεν εἰς ταῦτα ὁ Μανουήλ, ὁ Βαγιαζήτης ἐπεχείρησε τὴν πρώτην ὑπὸ τῶν Ὀσμανιδῶν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινυπόλεως. Τὴν πόλιν ταύτην πάντως ἤθελε κυριεύσει ὁ Βαγιαζήτης, ἂν μὴ περιπλέκετο εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς εὐρωπαίους τῆς Δύσεως, οἵτινες, ἐπελθόντες κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας Σιγισμούνδου, ἐνίκηθησαν περὶ τὴν Νικόπολιν τῆς Βουλγαρίας (1396). Ὁ Βαγιαζήτης ἀπαι-

τήσας τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ Μανουὴλ διὰ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου (υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου) καὶ εἰσακουσθεὶς ἔλυσε τὴν πολιορκίαν. Μετὰ δύο ὅμως ἔτη μεταβαλὼν γνώμην ἀπήτησεν ἵνα ἐξορισθῇ ὁ Ἰωάννης ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἀντετάχθη, ὁ Βαγιαζήτης ἐπολιορκήσῃ καὶ δεῦτερον τὴν Κωνσταντινούπολιν· ἀλλὰ καὶ πάλιν ἔλυσε τὴν πολιορκίαν περιπλακείς εἰς πόλεμον πρὸς τὸν φεβερὸν ἀρχηγὸν τῶν Μογγόλων Ταμερλάνου, ὑφ' οὗ νικηθεὶς καὶ αἰχμαλωτισθεὶς ἐν Ἀγκύρᾳ ἀπέθανε τῷ 1403. Μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ Βαγιαζήτου ὁ εἰς Εὐρώπην περιδεύων Μανουὴλ ἐπανέρχεται εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀναλαβὼν τὸν θρόνον ἔζησεν ἐν ἀρμονίᾳ μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Βαγιαζήτου Μωάμεθ τοῦ Α', ὅστις καταβαλὼν τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ διεδέξατο τὸν πατέρα (1413) ἐν τε τῷ θρόνῳ καὶ ταῖς κατακτητικαῖς ἐπιχειρήσεσιν· δὲν ἔζησεν ὅμως ἐν ἀρμονίᾳ καὶ μετὰ Μουράτου τοῦ Β', τοῦ διαδεξαμένου τὸν ἀποθανόντα πατέρα αὐτοῦ Μωάμεθ τὸν Α', διότι θελήσας νὰ ὑπερασπισθῇ τὸν Μουσταφᾶν, τὸν θεῖον τοῦ Μουράτου, ἐπέσυρε τὴν τούτου ὀργὴν καὶ προεκάλεσε οὐ μόνον νέαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πολιορκίαν, ὅποτε ἐγένετο τὸ πρῶτον ἐν τῇ Ἀνατολῇ χρῆσις τῆς πυρίτιδος ἀλλὰ καὶ τῆς λεηλασίας πολλῶν πόλεων τῆς Πελοποννήσου. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθνήσκει ὁ Μανουὴλ καὶ διαδέχεται αὐτὸν ὁ πρεσβύτερος αὐτοῦ υἱὸς Ἰωάννης Ζ' ὁ Παλαιολόγος.

§ 99. Περὶ Ἰωάννου Ζ' τοῦ Παλαιολόγου ἢ περὶ Ἰωάννου Παλαιολόγου τοῦ Β' (1421-1448) καὶ περὶ Γεωργίου τοῦ Καστριώτου.

Ἰωάννης Ζ' ὁ Παλαιολόγος ἢ Ἰωάννης Παλαιολόγος ὁ Β', διαδεξάμενος τὸς πατέρα αὐτοῦ Μανουὴλ εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἠναγκάσθη νὰ παραδώσῃ εἰς τὸν Σουλτάνου Μουράτην τὸν Β' τὰς ἐν Θράκῃ πόλεις πλὴν τῶν Δέρκων, Μεσημβρίας καὶ τοῦ Ζητουρίου, νὰ ὑποσχεθῇ ὅτι δὲν θὰ ἀνοικοδομηθῇ τὸ τεῖχος τοῦ Ἴσθμου τῆς Κορίνθου (ὅπερ ἀνεγερθὲν ὑπὸ Μανουὴλ εἶχεν ἐκπορθῆσαι ὁ στρατηγὸς τοῦ Μουράτου Τουραχάν, ὁ λεηλατή-

σας τὴν Πελοπόννησον) ¹ καὶ ὅτι θὰ πληρώνη κατ' ἔτος 30,000 δουκάτων. Οὗτος ἐπωφελοῦμενος ἐκ τῆς ἀνακωχῆς, ἣν ὁ Μουράτης παρέσχεν αὐτῷ μετὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἄλωσιν τῆς τε Θεσσαλονίκης (ἣν ἀπὸ τινῶν ἐτῶν κατεῖχον οἱ Ἐνετοὶ) καὶ τῶν Ἰωαννίνων (τῶν κατεχομένων ὑπὸ τῶν Φράγκων), ἀπεφάσισε νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην πρὸς εὐρεσιν ἐπικουριῶν, διότι προέβλεπε τὴν μετὰ τῶν Τούρκων σύγκρουσιν. Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἐτέλεσε κατανυκτικὴν λειτουργίαν περὶ ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν ἐν τῇ ἀγίᾳ Σοφίᾳ καὶ παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ τὸν τε πατριάρχην Ἰωσήφ καὶ πολυαριθμούς ἀρχιερεῖς, μοναχοὺς, κληρικοὺς καὶ ἄλλους λογίους ἄνδρας, ἐν οἷς διέπρεπον ὁ ἀρχιεπίσκοπος Νικαίας Βησσαρίων, Μάρκος ὁ Ἐφέσου, ὁ ἐν Πελοποννήσῳ δικαστὴς Γεμιστὸς (ἢ Πλήθων) καὶ Γεώργιος ὁ Σχολάριος, ἀπῆλθε τῷ 1437 εἰς τὴν ἐν Φερράρα ἐκκλησιαστικὴν σύνοδον, ἧς προΐστατο ὁ πάπας Εὐγένιος ὁ Δ', ἐγκαταλιπὼν ἐν Κωνσταντινουπόλει τοποτηρητὴν τὸν ἐκ Πελοποννήσου μετακληθέντα ἀδελφὸν Κωνσταντῖνον. Εἰς τὴν σύνοδον ταύτην ἐλάχιστοι προσῆλθον ἡγεμόνες ἢ πρέσβεις τῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως, οὓς ἐπέθυμει νὰ ἴδῃ ὁ Παλαιολόγος.

Μετὰ διαφόρους ἐκκλησιαστικὰς συζητήσεις περὶ Ἁγίου πνεύματος καὶ ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, γενομένης ἐν τε τῇ Φερράρα καὶ τῇ Φλωρεντίᾳ, ὅπου μετετέθη ἡ σύνοδος, πάντες οἱ περὶ τὸν αὐτοκράτορα ἐδέχθησαν πάσας σχεδὸν τὰς παπικὰς προτάσεις καὶ ὑπέγραψαν τὴν πράξιν τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν πλὴν τοῦ διαμαρτυρηθέντος Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, τοῦ ἐπισκόπου Ἐφέσου. Ἐπανελθόντες ὅμως εἰς Κωνσταντινούπολιν (πλὴν τοῦ προποθανόντος πατριάρχου Ἰωσήφ) ἠναγκάσθησαν ἕνεκα τοῦ ἐξεγερθέντος λαοῦ ν' ἀνακκλέσωσι τὰς ὑπογραφὰς αὐτῶν ὡς ὑπογράψαντες διὰ τῆς βίας· ὁ δὲ λατινόφωνος Βησσαρίων διεβίωσεν ἐν Ἰταλίᾳ γενόμενος καρδινάλιος. Ἡ ἕνεκα τῆς ψευδοενώσεως ταύτης τῶν ἐκκλησιῶν ἐπελθούσα ἐξ Εὐρώπης βοήθεια οὐδόλως ὠφέλησε τὸ βυζαντιακὸν κράτος, διότι πρὸς πάσαις ταῖς νίκαις, ἃς ἐκέρδησαν οἱ Οὐγγροὶ ὑπὸ τὸν ἥρωικὸν στρατηγὸν Οὐνούαδην, τέλος κατε-

¹ Τὴν Πελοπόννησον ἤδη κατεῖχον οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Ἰωάννου Θεόδωρος, Κωνσταντῖνος καὶ Θωμᾶς.

στράφησαν ὀλοσχερῶς ὑπὸ τοῦ Μουράτου περὶ τὴν Βάρναν τῷ 1444, ὁπότε ἔπεσεν ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Βλαδίσλαος. Ὁ Μουράτης περιστείλας ἐν Ἀδριανουπόλει στάσιν τινα τῶν Γενιτσάρων εἰσέρχεται εἰς Πελοπόννησον διὰ τοῦ τετειχησμένου ἰσθμοῦ, κυριεῦει Κόρινθον καὶ Πάτρας καὶ καθιστᾷ σχεδὸν ἄπασαν τὴν χερσόνησον φόρου ὑποτελῆ (1446)· κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1448 συμπλακείς καὶ πάλιν περὶ τὸ Κοσσυφοπέδιον πρὸς τοὺς ὑπὸ τὸν Οὐνιάδην Οὐγγρους κατανικᾷ αὐτοὺς καὶ οὕτω στερεῖ τὸ βυζαντιακὸν κράτος καὶ τῆς τελευταίας ἐλπίδος τῆς ἐξ Εὐρώπης ὑποστηρίξεως. Κατὰ τὸν αὐτὸν μῆνα (Ὀκτώβριον) τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1448 ἀπέθανεν ἐκ λύπης ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος. Ὁμοίως ἐπὶ μικρὸν ἀνεχαίτισαν καὶ ἀνέβαλον τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως αἱ ἥρωϊκαὶ πράξεις Γεωργίου τοῦ Καστριώτου.

Γεώργιος ὁ Καστριώτης, παραδοθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἰωάννου, ἡγεμόνος τῆς περὶ τὴν Κρόϊαν ἄλβανικῆς χώρας, ὡς ὄμηρος, εἰς τὸν Μουράτην, ἀνετράφη εἰς τὸν ἰσλαμισμόν. Εἰκοσαετῆς ὢν διωρίσθη ἀρχηγὸς ἰππικοῦ καὶ μετωνομάσθη Σκενδέρμπεης (Ἀλέξανδρος) ἔνεκα τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ προτερημάτων καὶ ἀνδραγαθημάτων. Παρευρεθεὶς δὲ εἰς τὴν περὶ τὴν Ναϊσσὸν μάχην, καθ' ἣν ὁ Βλαδίσλαος καὶ ὁ Οὐνιάδης ἐνίκησαν ἐν ἔτει 1443 τὰ στρατεύματα τοῦ Μουράτου, οὐ μικρὸν συνετέλεσεν εἰς τὴν νίκην μεταστὰς πρὸς τὰς χριστιανικὰς φάλαγγας. Ὁ Σκενδέρμπεης ἀπειλήσας τὸν κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην αἰχμαλωτισθέντα γραμματεῖα τοῦ Μουράτου, λαμβάνει παρ' αὐτοῦ, κατέχοντος τὴν βασιλικὴν σφραγίδα, φερμάνιον, δι' οὗ ἀπενέμετο αὐτῷ ἡ διοίκησις τοῦ φρουρίου τῆς Κρόϊας, εἶτα φονεύσας τὸν γραμματεῖα ἀπέρχεται εἰς Ἀλβανίαν· γενόμενος δὲ ἡγεμὼν τῶν Ἀλβανῶν μετὰ τοῦ ἀρχαίου χριστιανικοῦ ὀνόματος αὐτοῦ Γεωργίου καὶ ὀχυρώσας τὴν Κρόϊαν κηρύττει τὸν κατὰ τῶν Ὀσμανιδῶν πόλεμον καὶ ἐπανειλημμένως καταστρέφει ἐν ἔτει 1449 καὶ 1450 τὰ πολυάριθμα στρατεύματα τοῦ Μουράτου, ὅστις ἐπανελθὼν εἰς Ἀδριανουπόλιν ἀποθνήσκει ἐξ ἀποπληξίας τῷ 1451, ἀφήσας διάδοχον τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μεχμέτην ἢ Μωάμεθ τὸν Β'.

**§ 100. Περί Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου
καὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως
ὑπὸ τῶν Τούρκων (1448 - 1453).**

Κωνσταντῖνος ΙΑ' ὁ Παλαιολόγος, ἐν ᾧ εἰσέτι ἐκυβέρνηα ἐν Πελοποννήσῳ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Δημητρίου καὶ Θωμᾶ, ἀνηγορεύθη διάδοχος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου· ἔλθων δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν τῷ 1449 περιεβλήθη τὸ ἀκανθῶδες στέμμα τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, ἐν ἀθλίᾳ καταστάσει διατελοῦντος ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν καὶ ὑπὸ δεινοτάτου ἐχθροῦ ἀπειλουμένου, ἦτοι κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ Μουράτου τοῦ Β', εἶτα δὲ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Μωάμεθ τοῦ Β', ὅστις ἐν ἔτει 1451 ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ μὲν πληθυσμὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις ἄλλοτε ὑπερέβαινε τὰς 500,000, μόλις συνεποσοῦτο εἰς 80,000· ἡ δὲ πρόσοδος τοῦ κράτους μόλις ἀνήρχετο εἰς 3,000,000 δραχμῶν· ὁ δὲ στρατὸς (ἐγγῶριος καὶ μισθοφορικός) μόλις συνέκειτο ἐξ 7,000· ὁ δὲ στόλος περιελάμβανε 10 μόνον σκάφη· τὴν δὲ πόλιν περιέθεε διπλοῦν τεῖχος καὶ διπλῆ τάφρος, ἄλυσις δὲ ἰσχυρὰ περιέκλειε τὸν Κεράτιον κόλπον.

Μωάμεθ ὁ Β' ἐπιθυμῶν νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸν σκοπὸν πρὸς ὃν ἔτεινον πᾶσαι αἱ ἐνέργειαι τῶν προκατόχων αὐτοῦ, ἀπεφάσισε νὰ πολιορκήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κατακερματισθέντος βυζαντιακοῦ κράτους. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπεκρίνετο φιλίαν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα μέχρις οὗ καταβῆλῃ τὸν ἡγεμόνα τῆς Καραμανίας· μετὰ δὲ τὴν τούτου ταπεινώσιν ἐξεδήλωσε τὰς κατακτητικὰς αὐτοῦ ὀρέξεις· καὶ ὃν ἐν ἔτει 1451—1452 διέταξε νὰ ἐτοιμάσῃσι τὰ πρὸς πολιορκίαν ὑλικά, εἶτα δὲ ἔπεμψε στρατὸν ἰκανὸν εἰς Πελοπόννησον ὅπως ἐμποδίσῃ πᾶσαν ἐντεῦθεν βοήθειαν ὑπὲρ τοῦ Κωνσταντίνου. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἔμεινεν ἀργὸς ἄλλ' ἔπεμψε πρὸς τε τὸν πάπαν καὶ τὰς εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις ζητῶν συνδρομὴν· συγχρόνως δὲ ἠτύπριζε τὰ τεῖχη καὶ εἰσῆγε τροφάς. Δυστυχῶς ἡ ἔξωθεν ἐπελθοῦσα βοήθεια κατὰ προτροπὴν τοῦ πάπα Νικολάου τοῦ Ε' ἦτο

λίαν σμικρά καὶ ἀσήμαντος, συνισταμένη ἐκ δύο ἐνετικῶν πολεμικῶν πλοίων, ὀκτῶ κρητικῶν μετὰ τροφῶν, τεσσάρων ἐμπορικῶν ἐξ Ἐνετίας (ὧν τὸ ἐν κατεποντίσθη ὑπὸ σφαίρας ἐκ τοῦ φρουρίου ριφθείσης)· σπουδαιότερα δὲ ἦτο ἡ συνδρομὴ τοῦ Ἰουστινιανῆ ἢ Ἰουστινιανοῦ τοῦ ἐκ Γενούης, ὅστις ἦλθεν ὡς ἰδιώτης μετὰ 700 ἀνδρῶν καὶ ὅστις διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου ἀρχηγὸς τῆς ἀμύνης· ὁ δὲ πάπας ἔπεμψε 50 ἄνδρας μετὰ τοῦ καρδινάλιου Ἰσιδώρου τοῦ Πελοποννησίου, ὅστις ἐξῆψε τὴν διχόνοιαν μεταξὺ τῶν ἐνωτικῶν (μεθ' ὧν ἦτο καὶ ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος) καὶ τῶν ἀνθευωτικῶν (ὧν ἠγεῖτο Γεώργιος ὁ Σχολάριος ἢ Γεννάδιος καὶ ὁ ναύαρχος Λουκάς ὁ Νοταρᾶς).

Ὁ Μωάμεθ ἐτοιμάζων ἐν Ἀδριανουπόλει τὰς πολεμικὰς παρασκευάς, εὔρε καὶ τινα τεχνίτην Οὐγγρον, ὅστις κατεσκεύασε χάριν αὐτοῦ πυροβόλον, οὗτινος τὸ βλήμα ἔφθανεν ἐν μίλιον μακρὰν, καὶ ἐξύγιζεν 1400 λίτρας· ἀπητούντο δὲ 60—70 ζεύγη βοῶν, καὶ ἄνδρες ὑπὲρ τοὺς χιλίους πρὸς μετακόμισιν αὐτοῦ. Τὸ πυροβόλον ὁμῶς τοῦτο οὐδὲν ὠφέλησε, διότι μετὰ τινὰς βολὰς διερράγη συμπαρασύραν καὶ τὸν ἐφευρέτην. Ὁ Μωάμεθ ἐλθὼν ἐξ Ἀδριανουπόλεως μετὰ στρατοῦ 300,000 ἀνδρῶν, ἔστη πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὅτε δὲ αἱ περὶ παραδόσεως προτάσεις αὐτοῦ ἀπερρίφθησαν ὑπερηράνως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, ἤρξατο νὰ πολιορκῇ τὴν πρωτεύουσαν τῇ 6ῃ Ἀπριλίου τοῦ 1453. Τῇ δὲ 12ῃ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐπῆλθε καὶ ὁ τουρκικὸς στόλος, ὁ συνιστάμενος ἐξ 145 πλοίων, ἀγκυροβολήσας ἐξώθεν τοῦ περικλειομένου ὑπὸ τῆς ἀλύσεως Κερατίου Κόλπου, ἐν ᾧ ἐναυλόχει ὁ ἐλληνικὸς στολίσκος. Ἡ πολιορκία τῆς πόλεως μέχρι τῆς 20 Ἀπριλίου περιωρίζετο εἰς ἀσημάντους ἀκροβολισμοὺς καὶ συμπλοκάς. Τέσσαρα Γενουαῖα πλοῖα, ἐλθόντα μεθ' ἐλληνικῆς σημαίας καὶ περικυκλωθέντα ὑπὸ τῶν 145 τουρκικῶν, ἀντέστησαν γενναίως (μεταβληθείσης τῆς ναυμαχίας εἰς πεζομαχίαν) καὶ ἐφυγάδευσαν τὰ ἐχθρικά, θεωμένων τῶν ἐνδιαφερομένων μερῶν, καὶ τοῦ Σουλτάνου ἐντὸς τῆς θαλάσσης ἐφίππου εἰσελθόντος καὶ ἐνθαρρύνοντος τοὺς ἑαυτοῦ. Ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἐξωλοθρεύθησαν κατὰ Φραντζῆν περὶ τὰς 12,000, ἐκ δὲ τῶν χριστιανῶν μόλις ὀλίγοι ἐπληγώθησαν· ὁ ναύαρχος τῶν

Τούρκων Σουλεϊμάμπης ραβδίζεται ἑκατὸν πληγὰς, τὰ δὲ τέσσαρα νικηφόρα πλοῖα ἐρρυμουλκήθησαν ἐντὸς τοῦ λιμένος ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν. Ὁ Σουλτάνος, διδαχθεὶς παρὰ Γενουαίου μένοντος ἐν τῇ πόλει, ὑπερενώληκε διὰ ξηρὰς 72 πλοῖα ἐντὸς τοῦ Κερατίου λιμένος, στρώσας σανίδας καὶ ἀλείψας αὐτάς διὰ στέατος. Οἱ δ' Ἕλληνες ἀνέθηκαν εἰς τινὰ Ἐνετόν, Κόκον ὀνομαζόμενον, νὰ κατακαύσῃ τὰ ὀθωμανικὰ πλοῖα διὰ πυρπολικῶν, ἀλλ' ἀπέτυχεν ἡ ἐπιχείρησις, προδοθεῖσα ὑπὸ τινῶν ἐν τῇ πόλει προδοτῶν Γενουαίων. Συγχρόνως δὲ οἱ τε πολιορκούμενοι καὶ πολιορκοῦντες ἐπυρροβόλουν, οἱ μὲν ἐκ τοῦ φρουρίου, οἱ δὲ ἐξῶθεν κατὰ τῶν ἐν τῷ Κερατίῳ κόλπῳ ἐχθρικῶν πλοίων, ἀλλ' ἀσημάντως. Οἱ Τούρκοι δις ἐπιτεθέντες διὰ ξηρὰς ἀπέκρούσθησαν, αἱ ὑπόνομοι αὐτῶν κατεστράφησαν, ὁ δὲ τεράστιος πύργος ὁ στηθεὶς ἐπὶ τῶν πληρωθεισῶν τάφρων κατεκρήνυτο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ὅπερ μεγάλως ἐξέπληξε τὸν Μωάμεθ. Ὡσαύτως οἱ Ἕλληνες ἀπέκρουσαν τοὺς ἀναβαίνοντας διὰ κλιμάκων καὶ ἐπεσκεύασαν τὸ διαρρηχθὲν μέρος τοῦ τείχους. Οἱ Τούρκοι ἐνθαρρύνονται τέλος ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ καὶ τῶν Χοτζάδων δι' ὑποσχέσεων ἐπιγεῖων καὶ οὐρανίων ἀγαθῶν. Οἱ δὲ ἐν τῇ πόλει χριστιανοὶ ποιοῦσι λιτανείας, περιάγοντες τὴν θαυματουργὸν εἰκόνα τῆς ὀδηγητρίας Θεοτόκου καὶ ἀνακράζοντες τὸ «Κύριε ἐλέησον». Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ἐννόησας τὴν ἀπόφασιν τῶν Τούρκων ἐπιθεωρεῖ τὰ τείχη, δίδει τὰς τελευταίας διαταγὰς καὶ προτρέπει τοὺς στρατιώτας ὅπως πολεμήσωσι γενναίως καὶ ἐπαξίως τῆς ἑλληνικῆς αὐτῶν καταγωγῆς.

Τὴν προτεραίαν τῆς ἀπαίσιου ἡμέρας τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Κωνσταντῖνος εἰσέρχεται εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ προσεύχεται, ζητήσας δὲ συγχώρησιν παρὰ τῶν συγκινημένων παρεστώτων, κοινωνεῖ τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων· εἶτα μεταβὰς εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἀποχαιρετήσας τοὺς ἐν αὐτοῖς, ἐπανερχεται ὅπως ἐμπνεύσῃ τὸ θάρρος εἰς τοὺς ἐπὶ τῶν τειχῶν ἀγωνιζομένους. Οἱ Τούρκοι, ἐπιτεθέντες ἐν καιρῷ νυκτὸς λυσσῶδως ἐπιχειροῦσι νὰ ἀναβῶσι τὰ τείχη, ἀλλὰ κατακρημνίζονται ὑπὸ τῶν ἡρωϊκῶς ἀνθισταμένων Ἑλλήνων, τὰ δὲ σώματα αὐτῶν πληροῦσι τοὺς τάφρους. Ὅτε δὲ ἀνέτειλεν ἡ ἀπαίσιος ἡμέρα (Τρίτη 29 Μαΐου 1453), ὁ δὲ

Κωνσταντῖνος περιήρχετο τὰς ἐπάλξεις ἐμπνέων τὸ θάρρος καὶ λέγων· «Συστρατιῶται καὶ ἀδελφοί, ἡμῶν ἐστὶν ἡ νίκη, ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν πολεμεῖ», πληγώνεται ὁ ἐπὶ τῆς ἀμύνης Ἰουστινιανός, ἡ δὲ ἀποχώρησις αὐτοῦ ἐμπνέει πανικὸν φόβον εἰς τοὺς μαχαμένους. Μάτην καθικετεύει αὐτὸν ὁ Κωνσταντῖνος ὅπως μείνῃ εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ. Οἱ Τοῦρκοι ἐνόησαντες τὴν ἐν τῇ πόλει συμβᾶσαν ταραχὴν, ἐπαναλαμβάνουσι μετὰ πλείονος ζωηρότητος τὰς ἐπιθέσεις καὶ πάλιν ἀποκρούονται μετὰ μεγάλης φθορᾶς. Τέλος ἀνακαλύψαντες ὑπόγειον πυλῖδα εἰσέρχονται δι' αὐτῆς ἐντὸς τῆς πόλεως. Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος, ἰδὼν ἑαυτὸν περικυκλωθέντα ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ἐπιπίπτει κατ' αὐτῶν ὡς λέων καὶ πολλοὺς ἐξάπεστείλεν εἰς τὸν Ἄδην. Τέλος ἀποκαμῶν ἐκ τῶν τραυμάτων καὶ ἀνακράζας «δὲν ὑπάρχει χριστιανὸς νὰ λάβῃ τὴν κεφαλὴν μου;» πίπτει νεκρὸς μετὰ πάντων τῶν περὶ αὐτόν. Οἱ Τοῦρκοι ἐπιπεσόντες μανιωδῶς λεηλατοῦσι μὲν τὴν πόλιν, κατασφάττουσι δὲ πολλοὺς τῶν κατοίκων, τοὺς δὲ λοιποὺς αἰχμαλωτίζουσι. Ἐλθόντες δὲ εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν, εἰς ἣν εἶχε καταφύγει πλῆθος λαοῦ, καταθραύουσι διὰ πέλικων τὰς κεκλεισμένας θύρας καὶ τοὺς μὲν φονεύουσι, τοὺς δὲ δέσαντες αἰχμαλωτίζουσι, τὸν δὲ χριστιανικὸν ναόν, τὸ σύμβολον τοῦτο τῆς πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἐνότητος τῶν Ἑλλήνων, μεταβάλλουσι εἰς τζαμίον, ἐπιθέσαντες τὴν ἡμισέληνον ἀντὶ τοῦ Σταυροῦ. Ὁ Μωάμεθ εὐρὼν τὸ σῶμα τοῦ Κωνσταντίνου διατάσσει ἵνα ἡ μὲν κεφαλὴ αὐτοῦ κρεμασθῇ ἐπὶ κίονος, τὸ δὲ λοιπὸν σῶμα ταφῇ βασιλικῶς.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Μωάμεθ ταχέως κατέκτησε καὶ τὰ λοιπὰ μέρη, τὰ ἄλλοτε ἀνήκοντα εἰς τὸ βυζαντικὸν κράτος, πλὴν φρουρίων τινῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ τινῶν νήσων, ἅτινα διετέλουν εἰσέτι εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἐνετῶν καὶ ἄλλων Φράγκων. Μόνον δὲ ἐν ταῖς ὄρειναῖς χώραις τῆς Ἠπείρου καὶ Ἀλβανίας διετήρει εἰσέτι ἀνεξάρτητον κυριαρχίαν ὁ ἐμπειροπόλεμος Γεώργιος ὁ Καστριώτης, ὅστις, ὅπως ἠρωικῶς κατετρόπωσε τὰ πολυάριθμα στρατεύματα τοῦ Μουράτου πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὕτως ἠρωικῶς ἀπέκρουσε καὶ τὰ στρατεύματα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Μωάμεθ, τὰ ἐπιχειρήσαντα νὰ πολιορκήσωσι

τὴν Κρούϊαν ἐν ἔτει 1454 καὶ 1455. Τὴν πόλιν ταύτην δὲν ἤδυνήθη νὰ κυριεύσῃ ὁ Μωάμεθ οὐδ' ἐν ἔτει 1465, ὅποτε ἐξεστράτευσε κατ' αὐτῆς μετὰ 200,000 ἀνδρῶν· μόλις δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καστριώτου ἦτοι ἐν ἔτει 1467 ἠδυνήθη νὰ κυριεύσῃ αὐτὴν τε καὶ τὴν λοιπὴν χῶραν.

Ὁ Μωάμεθ ὑποτάξας τὸ βυζαντιακὸν κράτος, οὐ μόνον ἐσεβάσθη τὴν θρησκείαν τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ χριστιανῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξησφάλισε, παρασχὼν διάφορα προνόμια καὶ τιμήσας ἰδιαζόντως τὸν ἐκλεχθέντα πατριάρχην Γεώργιον Γεννάδιον (ἄλλοτε Σχολάριον καλούμενον), ἀναγνωρίσας αὐτὸν ὡς θρησκευτικὸν ἐθνάρχην τῶν Ἑλλήνων.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πολλοὶ τῶν λογίων Ἑλλήνων (ὡς Μανουὴλ ὁ Χρυσολωρᾶς, Θεόδωρος ὁ Γαζῆς, Ἰωάννης ὁ Λάσκαρις καὶ ἄλλοι) μὴ ἀνεχόμενοι τὸν ὀθωμανικὸν ζυγὸν ἀνεχώρησαν εἰς Ἰταλίαν, ἐνθα μετέδωκαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, ἐξ ὧν μεγάλως ὠφελήθησαν οἱ τῆς Ἑσπερίας Εὐρώπης λαοί.

§ 101. Ἀναθεώρησις.

Ἀναθεωροῦντες τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους παρατηροῦμεν ὅτι πολλοὶ τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ ὑπέπεσαν εἰς διάφορα παραπτώματα, ὧν κυριώτερα ἦσαν ἡ φιλαρχία, ἡ ἐξωθήσασα πολλάκις αὐτοὺς εἰς ἀποτροπαίους πράξεις, καὶ ἡ ἀνάμιξις αὐτῶν εἰς θρησκευτικὰς ἐριδας, ἐξ ὧν προῆλθον ἢ τε παραμέλησις τῆς στρατιωτικῆς συντάξεως τῆς χῶρας καὶ οἱ ἐμφύλιοι σπαραγμοί, οἱ ἐπενεγκόντες τὸν ὄλεθρον τοῦ κράτους. Καὶ ὅμως πρὸς πᾶσι τούτοις καὶ ἄλλοις ἐλαττώμασι τὸ βυζαντιακὸν κράτος ἐπεδείξατο καὶ μεγίστας ἀρετάς, αἵτινες κατέστησαν αὐτὸ ἱκανὸν νὰ ἀντιμετωπίσῃ πλείστους καὶ φοβερωτάτους ἐχθρούς (οἷον Γότθους, Οὐνους, Βαυθάλους, Ἀραβας, Βουλγάρους, Σλαύους, Ῥώσους, Τούρκους καὶ ἄλλους) καὶ νὰ διανύσῃ βίον ὑπερχλιετῆ, ὡς καὶ τὸ Ῥωμαϊκόν. Τὸ βυζαντιακὸν κράτος, καλλιεργῆσαν ἐπιμελῶς τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας, ἀνέδειξε

α') Μεγίστους στρατηγούς, οἷος ἦτο ὁ Βελισσάριος, ὁ Ναρσῆς, ὁ Μανιάκης καὶ ἄλλοι, καὶ ἐξόχους αὐτοκράτορας, οἷοι ἀνεδείχθη-

σαν ὁ Ἡράκλειος, Ἰωάννης ὁ Τσιμισκῆς, Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός, Μανουὴλ ὁ Κομνηνός καὶ ἄλλοι.

β') Μεγίστους θεολόγους καὶ ἄλλους λογίους ἄνδρας διαπρέψαντας ἐν διαφόροις ἐπιστήμαις, οἳ ἦσαν Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ διασημότετος ρήτωρ τῆς Ἐκκλησίας (347—408)· Ἰωάννης ὁ Λαμασκηνός ὁ διάσημος θεολόγος καὶ ὕμνογράφος· Φώτιος ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ὁ συγγραφεὺς τῆς Μυριοβίβλου, ἐν ἧ κείνται περιλήψεις 280 κωδικῶν ἀρχαίων συγγραφέων μετὰ κριτικωτάτων παρατηρήσεων (867)· Εὐθύμιος ὁ Ζυγαδηνός, ὁ περίφημος ἐρμηνευτὴς τῶν Γραφῶν (κατὰ τὸν 16' αἰῶνα)· Εὐστάθιος ὁ Θεσσαλονίκης ἐπίσκοπος, ὁ περιώνυμος τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν σχολιαστής (1110)· Τριβωνιανός ὁ νομομαθέστατος, ὁ συντάξας τὸ corpus juris (κατὰ τὸν 5' αἰῶνα)· Πρόκλος ὁ γράφας ὑπομνήματα εἰς τοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος (412—485)· ὁ γεωμέτρης καὶ ἀστρονόμος Λέων ὁ Κωνσταντινουπολίτης (κατὰ τὸν 9' αἰῶνα)· Ἡσύχιος (κατὰ τὸν 10' αἰῶνα) καὶ Σουίδας (κατὰ τὸν 11' αἰῶνα) οἱ λεξικογράφοι· Ζωναρᾶς (1100) καὶ Βαλσαμῶν (1150) οἱ περίφημοι τῶν ἱερῶν κανόνων ἐρμηνευταί· ὁ πολυίστωρ Μιχαὴλ ὁ Ψελλὸς (κατὰ τὸν 11' αἰῶνα) καὶ πλείστοι ἄλλοι.

γ') Μεγίστους τεχνίτας, οἳ ἦσαν Ἀνθέμιος ὁ Τραλλιανός καὶ Ἰσίδωρος ὁ Μιλήσιος, οἱ κατασκευάσαντες τὸν μεγαλοπρεπέστατον ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας (κατὰ τὸν 5' αἰῶνα)· Καλλίνικος ὁ ἐφευρὼν τὸ ἑλληνικὸν πῦρ· Πατριίκιος ὁ κοσμησας τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ περιφίμων οἰκοδομημάτων (κατὰ τὸν 9' αἰῶνα) καὶ ἄλλοι.

Τὸ βυζαντιακὸν κράτος διαπρέψαν κατὰ τὸν μεσαίωνα μεταξὺ πάντων τῶν συγχρόνων ἐθνῶν, ὅπως ἄλλοτε διέπρεψε τὸ ἑλληνικὸν μεταξὺ πάντων τῶν συγχρόνων ἀρχαίων, ἐγένετο πρόξενον μεγίστων ὠφελειῶν τῇ ἀνθρωπότητι καὶ δῆ·

α') Ἀνεχάιτισεν ἐπὶ πολὺν χρόνον τὸ φοβερὸν ρεῦμα πολλῶν βαρβάρων ἐθνῶν, ἅτινα ἠπειλοῦν νὰ πλημμυρήσωσι καὶ καταποντίσωσι τὴν Εὐρώπην.

β') Εἰσήγαγε τὸν χριστιανισμὸν εἰς τὰ εἰσέτι ἀπολίτευτα καὶ βάρβαρα ἔθνη τῶν Γόθων, Βανδάλων, Βουλγάρων, Σλαύων καὶ Ῥώσων.

γ') Μετέδωκε τὴν παιδείαν καὶ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν εἰς τὰ ἔθνη τῆς Δύσεως, ἅτινα κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἦλθον εἰς ἐπαφὴν μετ' αὐτοῦ· ἐκπνέον δὲ ὑπὸ τὸν σιβαρὸν πόδα Μωάμεθ τοῦ Β' ἐξέπαιψε τὴν εὐεργετικὴν αὐτοῦ πνοήν, ἥτοι τοὺς λογίους αὐτοῦ ἄνδρας, εἰς Ἰταλίαν καὶ δι' αὐτῆς εἰς ἅπασαν τὴν δυτικὴν Εὐρώπην πρὸς φωτισμὸν αὐτῆς.

δ') Ἐπροίκισε τὰ ἔθνη διὰ σοφωτάτων νόμων, χρησιμευόντων πρὸς διακόσμησιν τῆς πολιτείας καὶ πρὸς εὐημερίαν τῶν κατοίκων, προαγαθὸν οὕτω θαυμασίως τὴν τοῦ δικαίου ἐπιστήμην.

ε') Ἐκανόνισε διὰ τῶν ἐπτὰ οἰκουμενικῶν συνόδων τὰ εἰσέτι ἀκανόνιστα δόγματα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐπήνεγκε τὴν ἡσυχίαν ἐν αὐτῇ, προαγαθὸν οὕτω καὶ τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην. Καὶ ταῦτα μὲν εἶναι τὰ κοινὰ ὠφελήματα, ὧν πρόξενον ἐγένετο τὸ βυζαντιακὸν κράτος. Δι' ἡμᾶς δὲ τοὺς Ἕλληνας ἐχρησίμειυσε πρὸς τοῦτοις ὡς γέφυρα, δι' ἧς μετεβιβάσθη ἐν τῇ διατηρήσει τῆς γλώσσης τὸ πνεῦμα τῶν ἀθανάτων προγόνων εἰς τοὺς ἀπογόνους, ἧ ὡς κρῖκος δι' οὗ συνάπτεται ἡ ἱστορία τῶν ἀπογόνων πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν προγόνων.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, τὸ βυζαντιακὸν κράτος ἀξιούται μείζονος ἐκτιμήσεως, ἢ ὅσας μέχρι τοῦδε ἔτυχε καὶ ἐν τοῖς καθόλου καὶ ἐν τοῖς καθέκαστα.

ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ ΤΙΝΩΝ

Ἐν σελίδι	στίχῳ	Ἀντὶ	Γράφει
7	6	ἐπνίξεν ἐν τῷ ποταμῷ	ἐθανάτωσε
"	11	Λαυρεντία	Λαρεντία
"	25	προεκάλεσαν	προεκάλεσεν
"	34	τῶν τειχῶν	τοῦ περιτειχίσματος
15	9	Τυβέρως	Τιβέρως
23	28	αὐτοῦ	αὐτοῦς
27	4	αὐτῶν	αὐτῶν
39	8	κατὰ νῦν	κατὰ τὸν νῦν
41	16	μὴ μου	μὴ μου
51	3	ἡμαρ	ἡμαρ
57	24	τῆς νίκης	τὴν νίκην
83	34	Ἀθηναί-ῆ	Ἀθηναί-ῆ
88	8	ἀνηγορευθέντος	ἀναγορευθέντος
98	15	πεδιά	πεδιά
101	5	Τὸ Βυζαντιακόν	Βυζαντιακόν
106	16	Βελισάριον	Βελισσάριον
107	8	Βελισαρίου	Βελισσαρίου.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Α' ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Σελ.

- 1. Σύντομος γεωγραφική περιγραφή τῆς παλαιᾶς Ἰταλίας 3
- 2. Διαίρσεις τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας 5

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α'

Ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης μέχρι καταλύσεως τῆς τῶν βασιλέων ἀρχῆς.

- 3. Περί τῶν ἀρχαιοτάτων κατοίκων τῆς Ἰταλίας 5
- 4. Περί τῶν βασιλέων τῆς Ῥώμης κατὰ τὰς παραδόσεις τῶν Ῥωμαίων 6
- 5. Περί τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας ἐπὶ τῆς βασιλείας 11
- 6. Περί τῶν παρὰ Ῥωμαίοις θεῶν 13

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β'

Ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας μέχρι τῆς ἀρχῆς τῶν καρχηδονιακῶν ἢ λυδικῶν πολέμων.

- 7. Περί ὑπατείας, Πορσῆνα καὶ δικτατωρίας 14
- 8. Περί τῆς ἀποχωρήσεως τῶν πληθείων εἰς τὸ ἱερὸν ὄρος καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν ἐκλογῆς δημάρχων 16
- 9. Περί Κοριολανοῦ, πρώτου κληρουχικοῦ νόμου, Φαβίων καὶ Κικκινιάτου 17
- 10. Περί συστάσεως τῆς Δεκαρχίας 18
- 11. Περί τῶν νόμων Οὐαλερίου καὶ Ὀρατίου, Κανουληίου καὶ περὶ χλιταρχίας καὶ τιμητείας 20
- 12. Περί ἀλώσεως τῶν Οὐήτων καὶ τοῦ Φαλερίου ὑπὸ τοῦ Καμίλλου 20
- 13. Περί τοῦ πολέμου τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς Γαλάτας 21
- 14. Περί τῶν νόμων τοῦ Δικινίου Στόλωνος καὶ Λευκίου Σεξτίου 23
- 15. Περί τῶν πρὸς τοὺς Σαμνίτας πολέμων τῶν Ῥωμαίων 23
- 16. Περί τοῦ πολέμου τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὸν Πόρρον 26
- 17. Περί τῆς πρὸς τὴν Ῥώμην σχέσεως τῶν ὑποτεταγμένων χωρῶν 30
- 18. Περί τελειότερας διαμορφώσεως τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας καὶ περὶ πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς καταστάσεως τῶν Ῥωμαίων 31

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'

Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν καρχηδονιακῶν ἢ λυδικῶν πολέμων μέχρι τῆς σταθεῆς ἐπὶ τῶν Γράκχων.

- 19. Περί τῶν Καρχηδονιακῶν πολέμων 34
- 20. Περί τοῦ πρώτου καρχηδονιακοῦ πολέμου 36

		Σελ.
§	21. Περί τοῦ δευτέρου καρχηδονιακοῦ πολέμου	37
§	22. Περί τοῦ πολέμου τῶν Ῥωμαίων πρὸς τε τοὺς Μακεδόνας, Σύρους καὶ Ἕλληνας	45
§	23. Περί τοῦ τρίτου καρχηδονιακοῦ πολέμου καὶ τῆς κατα- στροφῆς τῆς Καρχηδόνας	47
§	23. Περί τῆς Ῥωμαϊκῆς φιλολογίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.	50
§	24. Περί ἀλώσεως τῆς Κορίνθου	51
§	25. Περί τοῦ ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ πολέμου τῶν Ῥωμαίων	52

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Δ'.

Ἄπο τῆς ἐπὶ τῶν Γράκχων στάσεως μέχρι Αὐγούστου.

§	26. Περί τῆς ἐπὶ τῶν Γράκχων στάσεως	53
§	27. Περί τοῦ πολέμου τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὸν Ἰουγούρθαν	56
§	28. Περί τοῦ πρὸς Κίμβρους καὶ Τεύτονας πολέμου τῶν Ῥω- μαίων	57
§	29. Περί τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου	58
§	30. Περί τοῦ πρώτου ἐμφυλίου πολέμου μεταξύ Μαρίου καὶ Σύλλα καὶ τοῦ πρώτου μιβριδατικοῦ πολέμου	58
§	31. Περί τοῦ Πομπηίου	60
§	32. Περί τῆς συνωμοσίας τοῦ Κατιλίνα	63
§	33. Περί τῆς πρώτης τριανδρίας (Πομπηίος, Καῖσαρ καὶ Κράσσοι)	64
§	34. Περί τοῦ δευτέρου ἐμφυλίου πολέμου μεταξύ Πομπηίου καὶ Καίσαρος	66
§	35. Περί τῆς δευτέρας τριανδρίας (Ὀκταβιανός, Ἀντώνιος, Λέ- πιδος), τῆς ἐν Φιλίπποις μάχης καὶ τῆς ἐν Ἀχτίῳ ναυμαχίας	69

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Ε'.

Ἄπο τοῦ Αὐγούστου μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἤτοι ἀπὸ 30 π. Χ. - 476 μ. Χ.

§	36. Περί Αὐγούστου	73
§	37. Περί τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος τῆς Ῥωμαϊκῆς φιλολογίας	75
§	38. Περί τῶν ἐν Ῥώμῃ αὐτοκρατόρων ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐ- γούστου	76
§	39. Περί τῶν ἐκ τοῦ γένους τῶν Φλαυίων χρηστῶν αὐτοκρα- τόρων τῶν Ῥωμαίων	80
§	40. Περί αὐτοκρατόρων ἐξ υἰοθεσίας	81
§	41. Περί στρατιωτικῶν αὐτοκρατόρων καὶ περὶ πτώσεως τοῦ κράτους	84
§	42. Περί Αὐρηλιανοῦ	87
§	43. Περί Διοκλητιανοῦ	88
§	44. Περί τοῦ πρώτου χριστιανοῦ αὐτοκράτορος ἤτοι περὶ Κων- σταντίνου τοῦ μεγάλου	89
§	45. Περί Χριστιανισμοῦ	91
§	46. Περί διανομῆς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἰουλιανός	92
§	47. Παρακμὴ τῆς Ῥωμαϊκῆς φιλολογίας	93

§ 48.	Περὶ μεταναστάσεως τῶν ἐθνῶν.—Οὐννοι . . .	Σελ. 94
49.	Περὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐνώσεως καὶ αὐτῆς εἰς δύο διαίρέσεως τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους . . .	95
50.	Περὶ τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους . . .	96

Β'. ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Περὶ τῆς ὀνομασίας καὶ διαίρέσεως τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους	101
---	-----

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α'.

Ἄπὸ Ἀρκαδίου μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κων/πόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων.

Α') ΘΕΟΔΟΣΙΑΝΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

§ 51.	Περὶ Ἀρκαδίου καὶ τῆς εἰς Ἑλλάδα εἰσβολῆς τῶν Βησι-γότθων ὑπὸ τὸν Ἀλάριχον	102
§ 52.	Περὶ Θεοδοσίου τοῦ Β' ἢ Μικροῦ	103
53.	Περὶ Πουλχερίας καὶ Μαρκιανοῦ	104

Β') ΘΡΑΚΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

§ 54.	Περὶ Λέοντος τοῦ Μεγάλου	104
55.	Περὶ Ζήνωνος	105
56.	Περὶ Ἀναστασίου τοῦ Α'	105
57.	Περὶ Ἰουστίνου τοῦ Α'	106
58.	Περὶ Ἰουστινιανοῦ	106
59.	Περὶ Ἰουστίνου Β', Τιβερίου, Μαυρικίου καὶ Φωκᾶ	108

Γ') ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

§ 60.	Περὶ Ἡρακλείου	109
61.	Περὶ Κωνσταντος, Κωνσταντίνου τοῦ Πρωγονάτου καὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β'	110

Δ') ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΙΣΑΥΡΩΝ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΟΙΚΩΝ. ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΟΙ ΑΤΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ

62.	Περὶ Λέοντος Γ' τοῦ Ἰσαύρου	113
63.	Περὶ Κωνσταντίνου Ε' τοῦ Κοπρωνύμου	114
64.	Περὶ Λέοντος τοῦ Δ'	115
65.	Περὶ Ειρήνης τῆς Ἀττικῆς	115
66.	Περὶ Νικηφόρου	116
67.	Περὶ Λέοντος τοῦ Ε' τοῦ Ἀρμενίου καὶ Μιχαῆλ τοῦ Τραυλοῦ	117
68.	Περὶ Θεοφίλου	118
69.	Περὶ Μιχαῆλ τοῦ Γ'	120

Ε') ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

70.	Περὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα	123
71.	Περὶ Λέοντος τοῦ σοφοῦ	124

§ 72.	Περὶ Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Α'	Σελ. 125
§ 73.	Περὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Β'	126
§ 74.	Περὶ Νικηφόρου τοῦ Β'	126
§ 75.	Περὶ Ἰωάννου Α' τοῦ Τσιμισκῆ	127
§ 76.	Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος	129
§ 77.	Παρακμὴ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας	131

Σ') ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ ΚΑΙ ΔΟΥΚΩΝ

§ 78.	Περὶ Ἰσακίου τοῦ Κομνηνοῦ	132
§ 79.	Περὶ Κωνσταντίνου Γ' τοῦ Δούκα	133
§ 80.	Περὶ Ῥωμανοῦ Δ' τοῦ Διογένηος	133
§ 81.	Περὶ Μιχαήλ Ζ' τοῦ Παραπιννακίου καὶ Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου	134
§ 82.	Περὶ Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ	135
§ 83.	Περὶ Ἰωάννου Β' τοῦ Κομνηνοῦ	136
§ 84.	Περὶ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ	137
§ 85.	Περὶ Ἀλεξίου τοῦ Β' καὶ Ἀνδρονίκου τοῦ Α' τῶν Κομνηνῶν	139

Ζ') ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΑΓΓΕΛΩΝ

§ 86.	Περὶ Ἰσακίου Β' τοῦ Ἀγγέλου	140
§ 87.	Περὶ Ἀλεξίου τοῦ Γ'	141

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β'

**Ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κων/πόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων
μέχρι τῆς ἀλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων.**

ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

§ 88.	Περὶ τῆς διανομῆς τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους μεταξὺ τῶν Φράγκων	143
§ 89.	Περὶ φραγκικῶν δουκᾶτων, βερωνιῶν καὶ κομητιῶν ἐν Ἑλλάδι	144
§ 90.	Περὶ ἐλληνικῶν ἡγεμονιῶν	
§ 91.	Περὶ Λατίνων αὐτοκρατόρων	
§ 92.	Περὶ τῶν ἐν Νικαίᾳ Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων καὶ τῆς ἀνακτῆσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως δι' Ἀλεξίου τοῦ Στρατηγοπούλου	147

Η') ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ

§ 93.	Περὶ Μιχαήλ Η' τοῦ Παλαιολόγου	149
§ 94.	Περὶ Ἀνδρονίκου τοῦ Β'	150
§ 95.	Περὶ Ἀνδρονίκου τοῦ Γ'	150
§ 96.	Περὶ Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ	151
§ 97.	Περὶ Ἰωάννου Ε' τοῦ Παλαιολόγου	153
§ 98.	Περὶ Μανουὴλ Β' τοῦ Παλαιολόγου	154
§ 99.	Περὶ Ἰωάννου Ζ' τοῦ Παλαιολόγου ἢ περὶ Ἰωάννου Παλαιολόγου τοῦ Β' καὶ περὶ Γεωργίου τοῦ Καστριώτου	155
§ 100.	Περὶ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου καὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων	158
§ 101.	Ἀναθεώρησις	162

